SOCIOLOGIA TRANZITIEI

Valori
si tipuri sociale
în România

DUMITRU SANDU

Editura Staff
Bucuresti • 1996

Dumitru Sandu

SOCIOLOGIA TRANZITIEI

© 1996 IMAS-S.A.

Toate drepturile asupra acestei versiuni
apartin IMAS-S.A. (Editura Staff).
Reproducerea integrala sau partiala a textului
este interzisa si va fi pedepsita conform legii.

Difuzare:
Editura Staff, Calea Plevnei 136, sector 6, Bucuresti
Tel.: 638 41 36
Clubul Staff: C.P. 56-52, 77750 Bucuresti

ISBN 973-96796-5-x

SOCIOLOGIA TRANZITIEI

Valori
si tipuri sociale
în România

DUMITRU SANDU

Editura Staff
Bucuresti • 1996

Cuprins

Cuvânt înainte 9
1. Tipurile sociale între valori, probleme si resurse 14
Tipurile sociale ale socialismului “real” 16
Tipurile sociale ale tranzitiei postcomuniste 21
Conversia elitelor 28

2. Reformismul ca definire a situatiei sociale 32
Modelul teoretic 32
Datele 40
Explicare la nivel national 45
Diferentieri rural-urban 53
Tipuri sociale empirice si construite 55
Profiluri ale tipurilor sociale construite 66
Concluzii 73

3. Complexul cultural al reformei COREF 77
Valorile raspund provocarilor societale 77
Reformismul contradictoriu 83
În câmpul rational-simbolic al reformismului 85
Privatizarea si multipartidismul 91
Piata si democratia 94
Reformismul polinuclear 102
Optimismul polimorf 111
Între constrângeri si oportunitati 114
Concluzii 123

4. Votul ca relatie de încredere 130
Probleme, solutii si încredere 130

Cine este pentru putere, pentru opozitie sau indecis 133
Oamenii voteaza pe “spatii sociale” 147
Câmpurile electoratului si partidele-nisipuri miscatoare 154
Dar comunitatile, cum voteaza? 162
Spre limpezirea apelor electorale 171
Concluzii 196

5. Migratie si reforma 204
Între intentia si ideologia de migratie 205
Migranti inovatori si conservatori 212
De ce pleaca oamenii în alt judet 223

6. Frontiere geo-culturale si tranzitie 228
În cautarea unor “arii culturale probabile” 229
De la regiuni istorice la arii cultural-istorice 237
Ariile culturale ca structuri de modernitate 243
Concluzii 251

7. Concluzii: COREF între resurse si modernitate 255

Anexe
1. Asupra perspectivei tipologice în sociologie 269
2. Încrederea în institutii. 1991, 1993, 1995 271
3. Cultura politica pe regiuni istorice. 1995 272
4. Caracteristici tehnice ale esantionului COMALP. 1995 273
Bibliografie 274

Index 278

Contents

Foreword....9
1. Social types between values, problems and resources....14
Social types of the "real socialism"....16
Social types of the post-communist transition....21
Elite conversion....28

2. The Social definition of the reform....32
Theoretical model....32
Data....40
National level explanation....45
Rural-urban differences....53
Empirical and constructed social types....55
Profile analysis of constructed social types....66
Conclusion....73

3. The Cultural complex of the reform....77
Values as an answer to societal challenges....77
Contradictory attitudes about reform....83
The rational Vs symbolic field of reform attitudes....85
Privatisation and multipartitism....91
Market and democracy....94
The nuclei of reform attitudes....102
Optimism....111
Between constraints and opportunities....114
Conclusion....123

4. Voting as a trust relation....130
Problems, solutions and trust....130
Who is for power, for opposition or undecided....133
People vote by "social spaces"....147
People and political parties....154
How communities vote?....162
Towards clearer "electoral waters"....171
Conclusion....196

5. Migration and reform....204
Between migration intention and ideology....205
Innovation and conservative migrants....212
Why people leave the counties?....223

6. Geocultural frontiers....228
Searching for “probable cultural areas”....229
From historical regions to cultural areas....237
Cultural areas as modernity structures....243
Conclusion....251

7. Conclusion: The cultural complex of the reform between resources and modernity....255

Appendixes
1. On typology in sociology....269
2. Trust in institutions: 1991, 1993, 1995....271
3. Political culture by historical regions. 1995....272
4. The sample design for September 1995 survey....273
Bibliography....274

Index....278

Cuvânt înainte

Pentru calatorul peste frontiere, prima discontinuitate majora este cea a **imaginilor**. Spatiile au o alta arhitectura, hainele - culori si taieturi diferite, gesturile sunt legate altfel. Desi multe din cele vazute pot fi la fel, “dincoace” si “dincolo” sunt lumi diferite prin imaginea lor de ansamblu.

Cea de-a doua ruptura este cea a **temelor**: chiar daca limba vorbita este aceeasi, se discuta despre lucruri diferite. Discutiile din spatiul public sau privat se leaga în teme diferite.

Si, în fine, pe masura ce calatorul patrunde mai mult în lumea “de dincolo”, observa ca la o si mai mare adâncime decât cea a imaginilor si temelor se afla discontinuitatea sensurilor, a modurilor de raportare, a **perspectivelor**.

La sensuri, perspective, nuante nu se ajunge decât prin teme. Le descoperi, ai sansa sa patrunzi în noua lume. În raport cu ele se definesc actorii, valorile, atitudinile de dincolo si de dincoace de frontiere. Ceea ce discuta oamenii în spatiul public sau în cel privat dar cu referire la teme de interes grupal si modul cum discuta constituie substanta controversei sociale. Trecerea de la o societate la alta, peste frontiere majore sau minore, implica inevitabil, întîlnirea unor medii tematice diferite, a unor controverse sociale cu nervuri si articulatii specifice. Prin circulatia si conexiunile dintre temele controversei sociale pot fi descoperiti actorii sociali si rolurile lor.

Tranzitia postcomunista este si ea o calatorie “de macrogrup”. Desi trecerea nu se mai face peste frontiere, în spatiu, ci în timp, analogia cu experienta calatorului ramâne utila. Popoarele sunt confruntate cu aceleasi discontinuitati de imagine, tematice si de perspective. Noua viata sociala se leaga în esenta prin controversa în jurul unor noi teme: privatizare, somaj, inflatie, pluripartidism, libertate, protectie sociala, egalitate etc. Dar nu numai. Ramân si vechile teme. Ele sunt redefinite, însa. Definirea si redefinirea temelor sociale se face

din perspective diferite, raspunzând la întrebari diferite. Fundamentale sunt cele despre actori (ACTORI), despre RESURSE, despre principii de alegere sau importanta relativa (VALORI) , despre modul atitudinal de raportare la realitate (EVALUARI) si, în final, asupra comportamentelor adoptate (COMPORTA-MENTE). O tema curenta a noilor etape, a tranzitiei postcomuniste implicit, este, spre exemplu, cea a elitelor. Controversa publica în jurul acestei teme se duce prin raspunsuri si întrebari referitoare la toate cele cinci perspective mentionate: cine sunt cei care compun noile elite, cu ce resurse au ajuns în pozitia respectiva, ce valori sustin sau prin ce grila de valori te raportezi la ei, ai sau nu ai încredere, îi stimezi sau îi detesti, care sunt comportamentele care îi caracterizeaza etc.

Indiferent de secventa istorica, tipurile de întrebari ramân, în buna masura, aceleasi. Se schimba temele sau modurile de a raspunde la întrebarile referitoare la vechile teme.

Prezenta lucrare este o încercare de a privi tranzitia postcomunista din România din perspectiva unor **teme majore ale controversei sociale**:

⇒ 1. economie de piata, ⇒ 2. democratie	REFORMA
⇒ 3. optiune electorala ⇒ 4. încredere în institutii,	ALEGERI POLITICE
⇒ 5. migratia.	ALEGERI REZIDENTIALE

Strict vorbind, nici una dintre teme nu este noua. Propaganda oficiala comunista a vorbit despre economia de piata, desigur, dar la modul constant-negativ. A vorbit despre democratie si alegeri libere, dar le-a organizat la modul totalitar, fara spatiu de alegere. Institutii si discutii despre ele au existat. Migratie, de asemenea. Si totusi, primele trei teme - economia de piata, democratia, alegerile libere - sunt noi în contextul tranzitiei postcomuniste. Preluarea lor ca teme de dezbatere de la nivel de propaganda de partid la nivel de controversa sociala

generalizata - pentru elite si mase, pentru mass media si pentru discutiile informale, din perspective multiple - le confera acest caracter de noutate.

Încrederea în institutii si migratia sunt teme vechi. Indiferent de cum a scris "Scînteia", "România Libera" sau "Scînteia Tineretului" sau de cum a vorbit "conducatorul", oamenii au gândit si au discutat despre aceste teme. Uneori, si poate destul de frecvent, în termenii lor, cu valorile lor. Tranzitia schimba fundamental contextul de dezbatere a acestor teme. Ele se redefinesc social în raport cu noile realitati, probleme si teme de controversa.

Patrunderea stiintifica în lumea sociala a tranzitiei este realizata în aceasta lucrare prin focalizare pe un set de teme sociale. Am preferat aceasta analiza în termeni de teme, alternativelor posibile de a opera cu sintagme în voga dar cu slaba structurare conceptuala, precum "cultura politica" (Welch 1993) sau "cultura economica" sau chiar "reprezentari sociale". Nu renunt la astfel de concepte, dar restrâng folosirea lor la nivel de interpretare. Pentru descriere si explicare voi folosi prioritar concepte cu grad sporit de structurare: teme sociale, resurse, valori, atitudini, satisfactie, evaluare, definire a situatiei, spatiu social etc. **Temele sociale sunt obiecte ale evaluarilor sociale, indiferent de forma în care sunt realizate astfel de evaluari** (satisfactie-insatisfactie, judecata de valoare, încredere-neîncredere, optimism-pesimism etc.). Ele constituie elementele de baza în controversa sociala.

Alegerea celor cinci teme mentionate are mai multe justificari. În primul rând, acestea au în comun caracteristica de a fi relevante pentru întregul social. Ele sunt fapte sociale totale (Mauss 1993: 186-192).

Tema centrala a analizei este reformismul ca atitudine fata de adoptarea valorilor si institutiilor democratiei si economiei de piata libera. O astfel de atitudine implica raportarea la o tema sociala cu componente politice, economice, culturale si sociale. Prin contaminare semantica de la conceptul sursa de "fapt social total", se poate vorbi de o "tema sociala totala". În genere**, o tema sociala totala apare ca fiind conversia tematica a unui fapt social total**, transformarea acestuia în tema de evaluare si controversa societala. În acesti termeni

se poate spune ca reformismul are ca obiect reforma politica si economica - o tema sociala totala.

Optiunea electorala, fie în intentie, fie în fapt, este o alegere care are radacini multiple: în atitudinea fata de reforma, în increderea institutionala, în definirea optimista sau pesimista a situatiei sociale si personale, în resursele de confruntare cu schimbarile tranzitiei etc. Din aceasta perspectiva este un fapt social total, si, la nivelul discutiilor care îl însotesc, o tema sociala totala. Primele alegeri libere în regimurile post-totalitare sunt "alegeri fondatoare". Cele care urmeza sunt fie alegeri de consolidare a optiunii fondatoare, fie de corectare a acesteia, de cautare a celei mai bune solutii sociale. Prin cauze si consecinte, optiunile electorale în perioada de tranzitie se constituie în secvente centrale ale schimbarii societale. Descifrarea semnificatiei lor sociale implica în mod necesar întelegerea modului social de structurare a încrederii politice. Votul este, în cea mai directa determinare a sa, un act de încredere politica. Din acest motiv, voi considera în analiza complexul tematic "vot-încredere institutionala". Îl voi denumi pe scurt complexul tematic al optiunii electorale.

Reforma, alegerea politica si alegerea rezidentiala sunt macrotemele controversei sociale puse în discutie de aceasta lucrare. Ele au în comun nu numai faptul de a fi actuale, de interes pentru segmente largi de populatie ci si faptul ca dezbaterea lor creste din acelasi sol cultural pe care l-am numit **complexul cultural al reformei** (COREF). Componentele sale sunt atitudinea fata de reforma, modernitatea individuala si modul de definire a situatiei (optimism, pesimism, încredere, satisfactie). Dat fiind centralitatea acestui complex, s-ar putea spune ca întregul volum este o calatorie în cautarea sa. O calatorie în care miscarea se face de la individ, la gospodarie, la comunitatea locala, în spatii sociale diferite. Pentru a identifica respectivul complex, sunt folosite mii de raspunsuri în anchete de opinie publica, rezultate electorale, date demografice etc.

Înainte de a exista un complex cultural al reformei, a existat unul al supravietuirii, al reactiei la comunism. Pozitia în spatiul politic si resursele ideologice sau de capital uman au fost principalele dimensiuni în functie de care s-au structurat principalele tipuri sociale

ale “socialismului real”: **activistul, nomenclaturistul, contestatarul, specialistul, speculantul** etc. În seria resurselor ideatice, modernitatea individuala, mai mult sau mai putin latenta, a fost, de asemenea, un factor important de structurare comportamental-atitudinala. Prin conversie, în perioada de tranzitie, aceasta modernitate a devenit elementul esential în structurarea noului complex cultural al reformei. O regasim atât ca suport al reformismului, la nivel individual, cât si la nivel comunitar, ca ax de structurare a unor arii culturale cu profil de maxima relevanta pentru spatiul geocultural al proceselor de tranzitie.

În aceasta întreprindere de identificare a configuratiilor culturale care pun ordine în fluxul tranzitiei, am ajuns, inevitabil, la principalii actori ai transfor-marilor spontane, nedirijate institutional. Ei sunt, ca tipuri sociale, **reformatorul ideatic, reformatorul pragmatic, reformatorul prin oportunitati de status sau cumulative, conservatorul prin constrângere de status, conservatorul prin constrângeri cumulative, moderatul sarac, moderatul înstarit** etc. Modul în care ei traiesc si realizeaza tranzitia este functie de spatiul social în care “locuiesc”. De fapt, în ultima instanta, temele si alegerile tranzitiei se desfasoara diferentiat în functie de natura spatiului social. Pentru motive care vor fi elucidate în cuprinsul lucrarii, am identificat spatii sociale de tip închis, deschis, cu deschidere de status sau “comune”, de tendinta centrala.

Voi încerca, deci, o întelegere a tranzitiei postcomuniste din România “discutând”

- cu tipuri sociale diferite si
- urmând drumul lor în spatii sociale diferite,
- în tentativa lor de confruntare cu reforma, partidele politice, institutiile, problemele si comunitatile locale.

1

Tipurile sociale între valori,

probleme si resurse

Schimbarile societale de tipul tranzitiei postcomuniste sunt percepute, predominant, ca fluiditate, magma, flux. Pe fondul acestei perceptii globale, discursul în stiintele sociale se focalizeaza pe tendinte, procese . Singura realitate par sa fie doar problemele si crizele.

Sociologia tranzitiei este în buna masura, sociologie a crizei, a anomiei. Stabilitatea pare sa fie doar de domeniul trecutului si, în cel mai bun caz, al viitorului. Abordarile paradigmelor dominante în perioadele de stabilitate, centrate pe grupuri, roluri, integrare, structura, par sa nu mai lucreze.

Desigur, dezechilibrele si problemele sunt marea realitate a tranzitiei postcomuniste. Care sunt însa actorii ei? De unde încep sa se lege, sa se coaguleze noile structuri? Un raspuns la aceste întrebari vine din perspectiva sectoriala: politicul si institutionalul se instituie ca zone generatoare de noi tesuturi pentru viata sociala. De aici interesul aproape obsesiv pentru partide politice, statul de drept si piata ca institutii noi pentru aceste societati. Si, fara îndoiala, partidele politice si statul sunt actori majori ai schimbarilor institutionale ale tranzitiei. Cunoasterea comuna si cea stiintifica au sesizat însa, rapid, ca dincolo de stat, partide si politicieni exista o realitate, cel putin la fel de

puternica precum institutiile. Si aceasta este data de mentalitati, de tipare colective latente care structureaza viata sociala si culturala spontana. Lor li se asociaza, de cele mai multe ori, esecurile tentativelor de reforma, inertia nedorita de reformatori. Si, cearta dintre reformatori si conservatori, dintre cei care lucreaza pentru o noua asezare a vietii sociale si cei care, manifest sau prin tacere, sustin vechea ordine de tip comunist, se dezvolta în forme multiple, sub etichete dintre cele mai diverse. Vechea opozitie dintre orientarile de stânga si cele de dreapta cedeaza tot mai mult în favoarea celei formulate în termeni din familia "reformator-conservator": liberal, neoliberal, neocomunist, extremist. Si, ca si cum nu ar fi de ajuns controversa reformator-conservator, acesteia i se cumuleaza, în buna masura, controversa nationalist-democrat. Ca nationalismele sunt de mai multe feluri - imperiale sau de aparare, ale majoritatilor sau ale minoritatilor etnice, de tip prejudecata distructiva sau patriotism etc. - au timp sa observe doar unii specialisti. În dezbaterea publica unde ideologia este regina, distinctiile si nuantele nu îsi prea gasesc locul. Din pacate, cam la fel stau lucrurile si în multe dintre textele de politologie si sociologie.

Dincolo de zgomotul etichetelor si etichetarilor care circula în cearta dintre reformatori si conservatori se alfa însa, un semn important pe care cunoasterea comuna îl da cunoasterii sociologice. Este sugestia existentei unor tipuri sociale care ar putea fi relevante pentru descoperirea actorilor sociali, neinstitutionali, ai schimbarii. Sau, si mai mult, sugestia existentei unor nuclee sociale de structurare a unor noi forme sociale. În cautarea acestor nuclee este pornita analiza pe care o desfasor în continuare. **Care sunt, deci, nucleele în raport cu care se constituie noul tesut social al societatii postcomuniste din România anilor 1990**? Sau, altfel formulata întrebarea, care sunt structurile de relevanta individuala în raport cu care se ordoneaza viata socioculturala spontana în tentativa de reorganizare a societatii românesti dupa dramaticul experiment comunist? Ne intereseaza, deci, sectorul spontan si nu cel organizat-formal al vietii sociale. Exemplificând, în sfera politicului ne preocupa comportamentul electoral mai mult decât structura partidelor politice. Desigur, ele sunt

legate, interdependente. Dar si cu zone de relevanta specifica.

În tentativa de a raspunde întrebarilor si intereselor deja formulate pornesc de la ipoteza tipurilor sociale ca instrument eficient pentru cunoasterea dimensiunii spontane a vietii sociale în tranzitie. Si, pentru ca socialul este foarte difuz, ma grabesc sa adaug o specificare: câmpul de cunoastere în care astept o eficienta sporita a abordarii prin tipuri sociale este cel al fenomenelor sociale constituite prin agregarea evenimentelor de alegere individuala sau familiala. Alegerile electorale, mobilitatea sociala, migratia, nuptialitatea, divortialitatea, devianta, alegerea locului de munca sunt exemple de evenimente care au la baza o alegere. Fenomenele sociale constituite prin agregarea unor astfel de evenimente de alegere individuala sunt deosebite de comportamentele colective si miscarile sociale sau în raport cu fenomenele sociale de agregare a unor evenimente survenite în conditii de constrângere.

Tipuri sociale ale socialismului "real"

Foarte putine lucruri care se petrec în prezentul anilor '90 în Europa Centrala si de Est pot fi întelese fara un recurs la ceea ce a fost în tara sau zona respectiva în perioada comunista. Principiul este valabil si în legatura cu tipurile si valorile sociale.

Ideologia comunista de factura stalinista a operat în mod deosebit cu cliseul omogenizarii sociale: diferentierile verticale si privilegiile mostenite sunt suprimate, se spunea în acest discurs propagandistic, în favoarea diferentierilor orizontale, al egalitatii de sanse si de situatii, al unei ordini sociale bazate pe merit si pe importanta sociala a muncii. Din aceasta perspectiva, realitatea suprema erau clasele - la începutul procesului socialist antagonice, ulterior, tot mai egale, mai cooperante mai asemanatoare. Mergând, mai aproape sau mai departe, explicit sau implicit, pe aceeasi linie, majoritatea sociologilor din România anilor 1950-1989 au scris despre profilul spiritual al clasei muncitoare, omogenizare, structura de clasa, structura sociala a României socialiste etc. Apareau, mai mult sau mai putin episodic, si referiri la conflicte si diferentieri. Acestea erau tratate

însa ca marginale, potentiale. Niciodata centrale si reale. Mai ales daca veneau din interior, din functionalitatea propriului sistem.

Daca la nivel macrosocial omogenitatea si omogenizarea erau considerate ca realitati sau tendinte dominante, la nivel individual norma o constituia "omul nou", de tip socialist: traind pentru ceilalti, pentru "o va sa vina societate comunista", fara nevoi proprii specifice, cât mai aproape de linia partidului, mereu definita si redefinita prin documente emanând de la Comitetul Central al Partidului, de la Biroul Executiv sau de la numarul/cabinetul 1. Si, mai mult decât orice, omul nou al socialismului trebuia sa fie caracterizat de absenta unei capacitati proprii de definire a situatiilor. Trebuia sa se orienteze cu si dupa definitiile oficiale. Rezulta cu claritate ca, în acest context al omogenizarii si al omului nou, nu prea era loc pentru tipuri sociale, marca a diversitatii compor-tamentale si valorice, a unei realitati socioculturale care se autoconstruieste în afara tiparelor taiate ideologic.

Si totusi, dincolo de clisee ideologice, care au fost tipurile sociale ale socialismului real? Desigur, delimitarea lor nu poate fi facuta în absenta unui punct de vedere, a unui interes clasificatoriu determinat. Într-o prima aproximare voi face, totusi, abstractie de un astfel de criteriu formal de clasificare si voi încerca sa preiau ceea ce oferea sociologia difuza a simtului comun. **Nomenclaturistul**, cel care detinea puterea la vârful piramidei politice a fost cel mai vizibil dintre tipuri. La polul opus, cu vizibilitate mascata oficial dar întretinuta prin comunicare sociala directa si prin mass media occidentala, a fost tipul **contestatarului** actionând izolat ca disident sau în grupuri de rezistenta organizata. Interactiunea cotidiana, de mare impact social, a impus si un alt tip, cel al **activistului**, cel care are ca profesie propaganda ideologica si exercitarea controlului nemijlocit de respectare a "liniei" partidului. Activistul este interfata dintre elita nomenclaturista si mase. El dispune de putere si avantaje în masura în care se dovedeste a fi "credincios" si folositor nomenclaturii si ideologiei sale. Activistul a fost mai mult decât o functie. A fost un tip social. Inginerul, economistul, jurnalistul, filosoful, sociologul, profesorul, medicul, etc. care renunta, de fapt, la propria meserie în

favoarea repetarii si impunerii cliseelor propagandistice sunt activisti. Nomenclaturistul, activistul si contestatarul se definesc, deci, în raport cu sfera politicului. Detin o pozitie specifica pe axa puterii politice si au o atitudine specifica în raport cu aceasta. Segmentul de populatie care ramâne în afara acestor tipuri nu este repzentat pur si simplu de mase, de un agregat nediferentiat de indivizi atomizati, controlati de nomenclaturisti prin patura lor "interpusa" de activisti. **Specialistul** este unul dintre tipurile sociale ale rezistentei la comunism. Rezistenta pasiva sau, poate, mai corect spus, prin evaziune. Valoarea principala careia i se subordoneaza compor-tamentele sale nu mai este, ca în cazul activistului, ideologia, ci performanta profesionala. Moral el este, cel mai adesea, un dedublat. Pentru a-si putea împlini vocatia sau, mai modest, aspiratiile sale profesionale, accepta mai mult sau mai putin formal platirea unui tribut ideologic, mimarea acceptarii ideologiei oficiale. Contrastul activist - specialist este în principal unul valoric si functional. Activistii de partid, segmentul de baza reprezentat prin tipul social al activistului, au fost nu atât purtatori de credinta în ideologia comunista cât oportunisti fara valoare profesionala dar cu functie de conservare si control politic. Specialistul este, în primul rând, purtator de performanta. Dedublarea poate fi prezenta atât la specialist cât si la activist. Deosebirea rezida însa în functia dedublarii - asigurarea posibilitatii de practicare a profesiei în primul caz, obtinerea unor avantaje personale în cel de-al doilea caz. Specialistul este însa, fundamental, un tip social de evaziune: el îsi organizeaza viata pe alte valori decât cele ale ideologiei oficiale. Activistul este produs al unei selectii ideologice si de loialitate fata de nomenclatura si fata de partid. Specialistul este produs al investitiei în capitalul uman. Selectia sa este de asemenea conditionata politic dar nu este pur politica. Implica si criterii de performanta.

Specialistii reprezinta elita profesionala a societatii. Constituirea lor ca tip si grup social semnificativ este favorizata de continuarea proceselor de modernizare, în special prin productia sistemelor de educatie scolara, de nivel universitar mai ales. O parte din absolventii de universitati se vor angaja în cautarea succesului de tip activist sau nomenclaturist. Numarul de locuri pe aceasta directie este, însa,

inevitabil, limitat de ierarhia si resursele puterii. O alta parte a absolventilor de învatamânt superior, cei mai buni, vor opta pentru calea evaziunii profesionale, pentru statutul de specialist. Si, în fine, cea de-a treia parte, poate cea mai numeroasa, va opta pentru topirea în mase, pentru simpla supravietuire, fara performante profesionale deosebite si fara angajare politico-ideologica pentru sau împotriva comunismului.

Masele sunt agregate reziduale formate din cei care nu se încadreaza nici în elita politica, nici în cea profesionala si nici în segmentul de contestatari.

Un tip social de conexiune între mase, elitele politice si cele profesionale este speculantul, localizat îndeosebi în sectorul comercial, exploatând din plin penuria de resurse. Piata neagra a socialismului a functionat în buna masura în temeiul unor retele care au integrat nomenclaturisti, activisti si speculanti.

Nomenclaturistul, activistul, contestatarul, specialistul si speculantul sunt, asadar, tipurile sociale majore pe care interactiunea sociala le-a produs si recunoscut ca atare în perioada socialismului real. Constiinta comuna a structurat aceste tipuri prin combinarea mai multor dimensiuni si categorii corespunzatoare lor. Urmând un gen de proces de substructie, de reconstituire a dimensiunilor în al caror spatiu se plaseaza tipurile mentionate, am putea identifica doua dimensiuni fundamentale de tipologizare:

a) pozitia în ierarhia puterii politice si

b) tipurile de resurse folosite în cadrul strategiilor personale de viata. Între cele doua dimensiuni, fundamentala pare sa fi fost cea a pozitiei pe continuumul puterii politice cu nomenclaturisti la vârf si contestatari si specialisti la baza. Sub aspectul resurselor, distinctiile operate par sa fi fost cele între capitalul uman, capitalul social si ideologie. Iar, în legatura cu ideologia, doua subcategorii: ideologia procomunista si ideologia anticomunista. Prin intersectarea celor doua dimensiuni - resurse si pozitie politica - se obtine spatiul tipologic în care se încadreaza tipurile sociale ale socialismului real.

Profilul de relatii sociale al socialismului este dat, în estenta, de relatiile care se dezvolta între grupari sociale formate prin combinarea

tipurilor mentionate. Nomenclaturistii si activistii formeaza nucleul de control simbolic al societatii. Între ei relatiile sunt de sub - si supraordonare si de solidaritate functionala. Este vorba de un nucleu care se asociaza foarte strâns si cu functia de

Tabel 1.1. Tipuri sociale ale socialismului real în functie de resurse si pozitie în spatiul puterii politice

Pozitia în spatiul puterii politice	Resurse pentru realizarea strategiei personale de viata			
	ideologie procomunista	ideologie anticomunista	capital uman	capital social
centrala	nomenclaturistul			
intermediara	activistul			speculantul
periferica		contestatarul	specialistul	

represiune exercitata prin structurile specializate (securitate, militie etc.). Nucleul de control simbolic-represiv dezvolta relatii conflictuale, de opozitie mai mult sau mai putin accentuata, pe de o parte în raport cu specialistii si contestatarii iar, pe de alta parte, în raport cu masele. Relatia mase - specialisti+contestatari este una de tip pozitiv, marcata predominant prin încredere.

Speculantii tind sa dezvolte relatii pozitive cu nucleul de control pe care îl servesc si pe care se bazeaza, si negative în raport cu masele si specialistii (fig.1.1).

Controlul societal este realizat prin constrângere sau violenta, prin mijloace simbolice si prin alocarea resurselor. Pentru controlul prin constrângere, nomenclatura dezvolta aparatul represiv specific (securitate, ministerul de interne etc.). Frica este instrumentul specific al acestui tip de control. Ideologia functioneaza ca mijloc de realizare a controlului simbolic. Cei care o fac sa lucreze sunt activistii. Ambiguitatea este caracteristica dominanta a mesajului propagandistic comunist: el urmareste pe de o parte câstigarea legitimitatii dar, în acelasi timp, prin modul în care este transmis, duce la instilarea fricii, a

amenintarii pentru neconformare.

Fig. 1.1. Relatii dominante între segmentele sociale corespunzatoare tipurilor sociale ale socialismului real

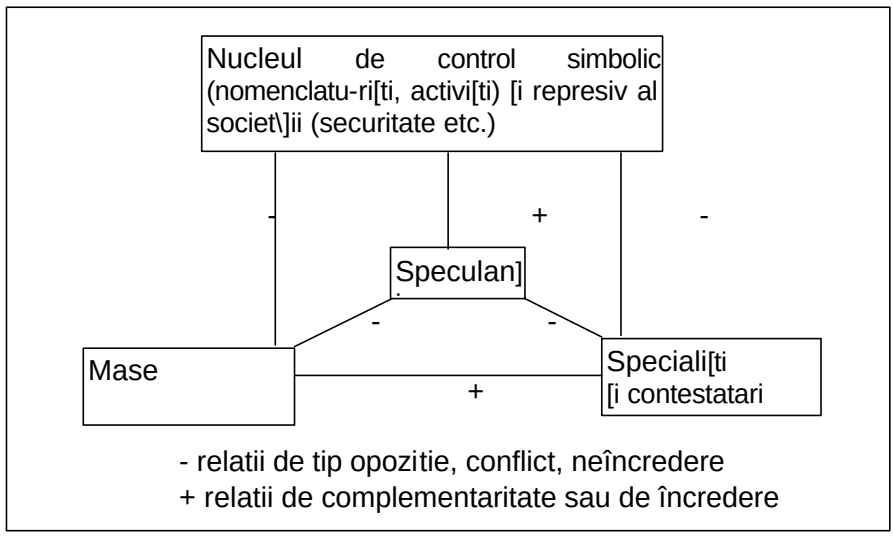

Tipuri sociale ale tranzitiei postcomuniste

Înainte de a ne întreba ce s-a întâmplat cu tipurile sociale existente în perioada de pretranzitie este necesara formularea unei ipoteze a configuratiei tipurilor sociale ale tranzitiei. Exista? Pe ce dimensiuni sunt structurate? În masura în care vom putea formula si argumenta raspunsuri pozitive la aceste întrebari va putea fi pusa si problema schimbarii: cum s-a trecut de la vechile la noile sau actualele tipuri?

Daca în decursul comunismului dimensiunea esentiala de structurare a valorilor si comportamentelor a fost pozitia pe scala puterii politice, dominanta în noua secventa istorica pare sa fie reforma. Diferentierile majore între oameni deriva din atitudinea fata de reforma si din resursele pentru a face fata cerintelor ei. Se trece, deci, de la o

diferentiere de tip stuctural la una de factura procesuala, de localizare în cadrul unui proces cu multiple fatete si componente. Reforma, la rândul ei, implica trecerea

⇒ de la economia centralizata, de comanda, la cea reglata predominant prin mecanisme de piata,

⇒ de la totalitarism la democratie si, mai putin vizibil, dar nu mai putin important,

⇒ de la alocare conditionata politic la alocare performantiala, bazata pe raportul dintre intrari si iesiri.

În varianta cea mai simpla, de maxima circulatie în discursul public, este distinctia dintre conservatori si reformatori, dintre cei care vor si cei care nu vor reforma. Etichetele sociale sunt mai sarace, simtul comun a avut mai putin timp pentru elaborare. Noile forme sociale de structurare sunt înca emergente. Sociologia difuza fiind iarasi utila, nu este totusi suficienta. Sociologul convins de utilitatea demersului metodologic centrat pe tipuri sociale, va trebui sa accepte ca trebuie pornit la drum cu "tipuri probabile", constructii teoretice pe care ulterior sa le confrunte cu tipurile empirice din diferite domenii ale vietii sociale. Este exact ceea ce vom încerca în continuare. În primul rând, în acest subcapitol, va fi formulata ipoteza tipurilor sociale probabile sau construite ale tranzitiei postcomuniste. În al doilea rând, începând cu capitolul urmator, vom trece la confruntarea dintre tipurile teoretice si cele empirice, specifice diferitelor domenii sau categorii de fenomene.

Atitudinea fata de reforma poate fi de sustinere, de respingere sau de indiferenta. În primul caz vor fi reformatori, iar în cel de-al doilea - conservatori. Indiferenta implica absenta unei atitudini cristalizate în legatura cu reforma. Aparent apropiata de aceasta indiferenta este raportarea la schimbare dintr-o alta perspectiva decât cea a reformei. Este vorba de atitudini de substitutie în raport cu atitudinea fata de reforma. Ancorarea în credintele etnice sau religioase poate fi o astfel de atitudine de substitutie. Si, pentru tipologia de fata, ne intereseaza credintele foarte puternice, exclusiviste, pe care le desemnam ca funda-mentalisme. Dintre acestea, fundamentalismul etnic este, poate, cel mai relevant pentru discutia de fata. Fundamentalismul etnocentric

presupune judecarea tuturor schimbarilor asociate reformei din perspectiva grupului propriu de apartenenta etnica. Pentru cel care adopta o astfel de perspectiva importante sunt nu atât piata sau democratia cât mai ales implicatiile pe care le au schimbarile societale pentru asigurarea identitatii etnice si, în genere, pentru situatia grupului etnic de apartenenta.

Cea de-a doua dimensiune în functie de care se structureaza tipurile sociale ale tranzitiei este cea a resurselor si constrângerilor implicate în confruntarea cu cerintele economiei de piata si ale democratiei. Oamenii îsi structureaza diferit comportamentele si atitudinile si functie de resursele pe care le au pentru confruntarea cu provocarile schimbarii sau de resursele pe care nu le au dar de care ar avea nevoie (constrângeri). Sfera constrângerilor semnificative pentru alegerile si comportamentele asociate reformei include nu numai resursele absente sau insuficiente ci si ansamblul conditiilor defavorabile orientarii pro-reforma.

Raspunsurile date la provocarile tranzitiei sunt diferite dupa cum conditionarile dominante la nivel individual-familial sunt cele ale

a) capitalului uman (“a sti”) ca investitie în educatie si capacitate de performanta profesionala,
b) capitalului simbolic (“a crede”)
c) capitalului social (“a fi”) sau material (“a avea”).

Tipurile a si b formeaza împreuna categoria resurselor ideatice. Capitalul material si social vor fi desemnate împreuna prin capital “pragmatic”, constituit din bunuri sau relatii sociale.

Constrângerile, fie ca sunt absenta de resurse, fie ca rezulta din lipsa de oportunitati la nivelul mediului de viata, actioneaza asupra comportamentelor si opiniilor atât prin generarea deprivarii relative cât si prin alte mecanisme psihologice (evaluare rationala a oportunitatilor etc.).

Configuratiile stabile de comportamente si atitudini care circula în perioada de tranzitie nu sunt reductibile, în termeni de resurse, numai la ideatic si pragmatic, la capital uman, social si material. Exista, se pare, o categorie de oameni care traiesc reforma prin exploatarea imaginilor fata de reforma, a tipurilor de reflectari care circula în spatiul

public despre reforma. Ei elaboreaza si “vând” imagini reformatoare, conservatoare sau de tip fundamentalist. Cât cred sau nu cred în ideile pe care le vehiculeaza este mai putin important. Esential este faptul ca activitatea lor este centrata pe combinarea si vehicularea ideilor despre reforma sau de substitutie a acesteia. Imaginile create de speculantii reformei - politicieni, politologi, sociologi, activisti sociali, functionari de organisme neguvernamentale etc. - se construiesc prin raportare la resurse si constrângeri si prin orientarea publicurilor spre solutii reformatoare, conservatoare sau fundamentaliste. Ei traiesc tranzitia în baza unei resurse de tip speculativ-ideologic. Ideologia pe care o promoveaza este atât de tip integrare de imagine, constituire de weltanschaung, cât si de tip legitimare a unui anumit grup de putere (Ricoeur 1995: 204-214).

Cele doua dimensiuni ale tipologiei, resurse si atitudine fata de reforma, nu sunt independente. Atitudinea fata de reforma sau chiar atitudinile de substitutie de tipul fundamentalismului sunt conditionate de resursele si constrângerile asociate individului. Aceleasi atitudini au însa si o determinare strict culturala. Corespunzator, atitudinile fata de reforma nu pot fi reduse la resurse. Am putea accepta, deci, ipoteza unei dependente slabe sau, oricum, indeterminate a atitudinilor fata de reforma în raport cu resursele si constrângerile. Numai în baza unei astfel de indeterminari vom putea accepta plasarea tipurilor sociale ale tranzitiei postcomuniste în spatiul bidimensional al resurselor/constrângerilor si al atitudinii fata de reforma.

Din intersectarea resurselor si constrângerilor cu atitudinile fata de reforma rezulta spatiul tipologic în care pot fi încadrate tipurile sociale ale tranzitiei. Dupa ipoteza dimensiunilor de structurare urmeaza cea a selectarii celulelor relevante. Care sunt, în tabelul 1.2., combinatiile de categorii care definesc cele mai probabile tipuri sociale, cele care au realitate si consistenta în România anilor ‘90? Raspunsul este dat în acelasi tabel, formulând tipuri pentru fiecare categorie de atitudine.

Reformatorii cel mai probabil constituiti ca tipuri sociale sunt cei ideatici, pragmatici si speculativi. Reformatorul ideatic sustine reforma pentru ca dispune de un capital uman sau simbolic considerabil care îi

permite o predictie pozitiva a sanselor sale de succes în confruntarea cu noul mediu social al tranzitiei. Daca tipul de resurse care alimenteaza atitudinea pozitiva fata de reforma este capitalul uman, mai mult decât cel simbolic, atunci vom avea de-a face cu un reformator ideatic rationalist. Acest tip social este de regasit în special printre intelectuali si, în genere, mai mult la nivelul absolventilor de facultate decât al celor care au un nivel de instructie mai redus. Motivatia lor de acceptare si sustinere a reformei este una de tip predominant rational: sustin proiectul si cursul schimbarilor societale si microsociale pro-reforma în baza unui bilant asteptat pozitiv în relatia dintre beneficii si costuri personale.

Reformatorul pragmatic este motivat în sustinerea reformei prin capitalul social si/sau material de care dispune. Comportamentul sau este tot de tip rational ca si pentru reformatorul ideatic. El îsi deriva asteptarile pozitive în legatura cu schimbarile societale din faptul ca detine un capital material sau social, un capital de tip "pragmatic", câstigat si multiplicabil prin practica, prin interactiune sociala.

Tabel 1.2. Tipuri sociale ale tranzitiei postcomuniste

Resurse si constrângeri		Atitudine fata de reforma		
		reformator	conservator	fundamentalist (atitu-dine de substitutie)
Resurse	pragmatice (capital social si material)	reformator pragmatic	conservator pragmatic de oportunitate	
	ideatice (capital uman si simbolic)	reformator ideatic	conservator ideatic	fundamentalist ideatic (etnocentric)
Constrângeri	ideatice(capital uman si simbolic			
	pragmatice (capital social s material)		conservator pragmatic prin constrângere	fundamentalist conditionat economic
Resurse de tip speculativ		reformator speculativ	conservator speculativ	fundamentalist speculativ

În seria conservatorilor distingem, de asemenea, între ideatici si pragmatici. La rândul lor, pragmaticii pot fi "prin constrângere" si "de oportunitate". Conservatorul pragmatic prin constrângere refuza reforma pentru ca nu dispune de resursele de capital material sau social care sa-i permita prevederea unui succes pe drumul tranzitiei iar resursele de capital uman, dintr-un motiv sau altul (nivel mediu de educatie etc.) nu sunt relevante pentru el. Conservatorul pragmatic de oportunitate are o pozitie buna pe scala resurselor materiale si de capital uman si promoveaza o atitudine de retinere sau refuz fata de reforma. Pentru conservatorul ideatic, temeiul atitudinii negative fata de reforma se afla în nivelul redus al resurselor de capital uman sau în orientarea simbolica data de profilul sau valoric. La un mod foarte analitic, poate fi invocata si în acest caz distinctia oportunitate-constrângere. Conservatorul ideatic prin constrângere este cel cu capital uman redus iar cel "de oportunitate" are predominant o conditionare valorica. Ramâne de vazut, în confruntare directa cu datele, daca o astfel de taietura conceptuala este operanta, daca nu cumva este supraanalitica.

Aceste doua perechi de opozitii reformator (R)-conservator (C) si ideatic(I)-pragmatic(P), prin intersectare genereaza nucleul analizei tiplogice pe care o dezvolt. Cu rol secundar, intervine si dimensiunea constrângere (c)- oportunitate (o). Neglijând, pentru moment, fundamentalistii si speculatorii, tipurile sociale majore ale tranzitiei pot fi reprezentate prin simbolurile anterior mentionate:

	Reformator(R)	Conservator (C)
Ideatic	(I) RI	Clc Clo
Pragmatic	(P) RP	CPc CPo

c - constrângere; o - oportunitate

Cele sase tipuri mentionate sunt elementare, nucleare. Prin combinarea lor se obtin tipuri compuse, mai apropiate de complexitatea structurilor comportamentale si valorice reale. Astfel, adoptarea

conservatorismului în conditii de absenta cumulata a resurselor ideatice si pragmatice poate fi descrisa prin **tipul social al conservatorului prin constrângere** Cc. Spre deosebire de tipurile CIc si CPc, care implica o constrângere partiala, Cc este tipul social al conservatorismului adoptat prin constrângere cumulata, ideatica si pragmatica. Similar, prin combinarea caracteristicilor reformatorului ideatic si a caracteristicilor reformatorului pragmatic rezulta tipul compus sau cumulativ al reformatorului de oportunitate Ro. Temeiul atitudinii sale proreforma se afla atât în resursele ideatice cât si în cele pragmatice.

Reformatorul de oportunitate si conservatorul prin constrângere sunt tipuri consistente, de echilibru. Resursele sau absenta de resurse se cumuleaza în generarea tipului comportamental. În schimb, reformatorul ideatic este un tip de maxim dezechilibru si posibila instabilitate.

În spatiul ideatic, diferentierile se fac, dupa cum am vazut deja din analiza, nu numai in termeni de constrângeri si oportunitati ci, mai ales, în baza distinctiei dintre rational si simbolic, dintre informatie si credinta. În plus, este de mentionat si diferenta dintre politic si economic, cele doua dimensiuni având o variatie relativ autonoma.

Constrângerile sunt absenta, limitare. Oportunitatile apar ca prezenta, ca spatiu controlabil. Combinând aceste atribute, rezulta specificari ale reformismului ideatic: reformism ideatic rational, bazat pe capital de informatie; reformismul ideatic bazat pe capital simbolic, de credinta. Similar, conservatorismul poate fi bazat pe lipsa resurselor de tip informatie, pe nivel redus de educatie, sau, în conditiile unui nivel ridicat de educatie scolara, pe valori din familia traditionalitatii.

Fundamentalistii si speculativii sunt tipuri sociale periferice, în sensul ca ne asteptam sa aiba o pondere sociala redusa. Vizibilitatea lor sociala ar putea fi, însa, foarte mare, mass media contribuind din plin la difuzarea informatiilor care circumscriu aceste tipuri si, într-o anumita masura, la construirea lor.

Fundamentalismul în genere este o atitudine de extrema. Cel care o sustine afirma explicit ca în posesia lui se afla adevarul, el este moral, punctul sau de vedere este cel corect. Nu relativism, nu

multiplicitate a punctelor de vedere. Comunismul, cel putin în forma sa stalinista a fost un gen de fundamentalism. La fel totalitarismul hitlerist. Comunismul si fascismul au reprezentat haina politica a fundamentalismului. Exista însa si un fundamentalism religios si unul etnic. Toate au la baza o credinta careia i se asociaza atribute de validitate, corecti-tudine, adevar, moralitate de tip exclusiv, absolut. Exacerbarea nationalismului, convertirea nevoii de identitate etnica sau nationala în etnocentrism sau nationalism sunt drumuri care duc, inevitabil, la fundamentalisme etnocentriste. Radacinile tipului fundamentalist etnocentric sunt simbolice, tin de o interpretare exclusivista si absolutista a capitalului simbolic al unui grup etnic. Nu trebuie neglijat însa nici cazul fundamentalismului etnocentrist conditionat economic sau, si mai general, pragmatic. În acest caz, temeiul real al discursului de tip fundamentalist este altul decât cel al nevoilor si al capitalului simbolic. Motivatii economice sau de tip politic sunt mascate prin discursul de tip identitar-etnic sau fundamentalist etnocentric. Abordarile stiintifice bine fundamantate ar trebui sa fie cele care sa permita "separarea apelor", explicitarea diferentei dintre cauze, motive si rationalizari. Din pacate, avansul stiintelor sociale în aceasta directie este foarte lent. Prejudecati de tipul "problema este prea complexa, nu poate fi abordata cu mijloacele sociologiei empirice", "aceasta populatie nu stie înca sa raspunda la sondaje de opinie", "singura cale valabila de cunoastere este cea antopologic-calitativa în acest caz" etc. sunt responsabile în buna masura pentru starea de lucruri sus-mentionata. Dar nu numai, pentru ca nici simpla culegere de date prin sondaje, dublata de un slab aparat teoretic si de o saraca zestre tehnica pentru prelucrarea datelor nu duce mai departe. Calea ramâne, evident, cea a complementaritatii între calitativ si cantitativ, între antropologie si sociologie, între teoretic si empiric.

Conversia elitelor

Trecerea de la tipurile sociale ale socialismului real la cele ale tranzitiei este vizibila în special la vârf, pentru elite. Si vom urmari nu

atât circulatia cât conversia lor. Aceasta pentru ca tranzitia postcomuista presupune atât o schimbare de pozitie a elitelor în spatiul social cât si o conversie a lor, o trecere de la un domeniu la altul, de la politic la economic, de la economic la politic etc.

Si voi începe încercarea de patrundere în acesta zona a mobilitatii si conversiei elitelor prin raportare la sociologia difuza a elitelor. La nivelul acestei sociologii pot fi distinse câteva "teorii":

a. teoria elitei neocomuniste/criptocomuniste;
b. teoria elitei antinationale (internationaliste sau "vândute dusmanilor natiunii");
c. teoria continuitatii tehnocratice;
d. teoria mai mult sau mai putin explicit formulata a dreptului natural al vechilor elite - proprietari, patroni, monarh etc.;
e. teoria selectiei si promovarii prin coruptie: orice om de afaceri este necinstit, este susceptibil de a fi un caz de coruptie.

a. De la comunism la **neocomunism/criptocomunism**. Ideea implicita în aceasta viziune este ca a existat o aderenta puternica, de masa, la valorile si ideologia comunista iar acum noile elite sustin într-o forma transfigurata aceste valori. Aceasta teorie populara ignora amploarea rezistentei anticomuniste; faptul ca la o ideologie de ocupatie s-a raspuns fie prin dedublare, fie prin indiferenta, fie prin oportunism. Paradoxul rezida în faptul ca nu atât vechile elite comuniste au aderat la ideologia comunista cât un segment important de populatie (mase), cu resurse insuficiente pentru a face fata provocarilor tranzitiei. Acesta sustine tacut - mai mult prin vot decât prin presa - valori ale vechiului sistem precum siguranta, egalitarismul etc.

b. Noile elite ca "**elite antinationale**", elite de comanda sau filiatie internationalista, sau asociate cu etnii care ameninta fiinta nationala a poporului român. Conspiratia si retelele de tip simbolic sustin o astfel de circulatie. Fara indoiala ca replasarea tarii pe alte orbite de putere atrage dupa sine structurarea unor strategii de replasare în spatiul intern de alocare în functie de aceste centre externe. Pozitiile de interfata intern-extern au fost totdeauna

avantajoase. Fanarul este doar un exemplu foarte clar de prosperitate de interfata, de contact intersocietal. Prin exagerare sau interesat, tot ceea ce este comunicare internationala, circulatie universala ajunge sa fie definit ca amenintare, pericol cultural sau economic.

c. Teoria **continuitatii tehnocratice**: cine a fost "bun" sau performant înainte este si acum.

d. **Dreptul natural al vechilor elite**: aceasta este teoria elitelor care ar trebui sa fie, al elitelor pentru care ar trebui sa fie dusa lupta de restaurare. Fostii proprietari, patronii si, într-un grad mai înalt, fostul monarh, au un drept natural de a reveni la situatia pe care au avut-o. Argumentul este de tipul: comunismul a întrerupt în mod brutal situatia lor, a anulat drepturile pe care le aveau într-o societate democratica. Si, deci, este moral ca ei sa fie repusi în drepturi. Adversarii lor insista asupra imposibilitatii de a anula toate schimbarile produse în perioada comunista a istoriei noastre.

e. **Succesul si inegalitatea ca hotie si coruptie**: "privatizatii" ne fura, se îmbogatesc pe seama noastra etc.

Pentru intelegerea circulatiei si conversiei elitelor în perioada de tranzitie esentiala pare sa fie raportarea la natura mediului institutional în care se structureaza elitele:

A. **circulatie de discontinuitate**, în mediul unor institutii supuse unei puternice presiuni de restructurare: partide politice, întreprinderi de productie, mass-media, sindicate, scoli etc;

B. **circulatie de reproductie** în mediul unor institutii care au functii dominante de reproductie a unor stucturi de aparare (armata), de identificare simbolica religioasa sau nationala (biserica ortodoxa);

C. **circulatie în medii institutionale "secrete**", de vizibilitate redusa (SRI, anumite servicii ale armatei etc.);

D. **circulatie de retea ascunsa**, în retele neinstitutionale de tip mafiot, simbolic etc.

Pornind de la aceasta tipologie pot fi formulate ipoteze si întrebari. Exista o inertie a mecanismelor de selectie din perioada comunista. Acestea nu au fost absolut omogene? Au existat si zone de selectie pozitiva? Daca, da, unde, în ce conditii, cu ce costuri?

Mecanismele de selectie sunt diferite în functie de mediul

institutional de desfasurare a circulatiei. Selectia pozitiva "joaca" mai mult în mediul de discontinuitate.

În legatura cu relatia dintre originea si destinatia rutelor poate fi formulata ipoteza urmatorului pattern de circulatie:

Grupuri de origine	**Elite de "destinatie"**
1.Elite politice comuniste - nomenclatura "Dej" - nomenclatura "Ceausescu" - cadre (nivel mediu)	Elita metamorfozanta de filiatie FSN-FDSN-PDSR
2.Grupuri marginale - vechea clasa politica - disidenti din afara PCR - detinuti politici - emigranti - intelectuali marginalizati - lideri grupuri minoritare	Elite politice de orientare: - liberala - crestin-democrata - identitar-etnica
3.Tehnocratie economic-manageriala	Patroni Mici antreprenori Manageri intreprinderi de stat

2

Reformismul ca definire a situatiei sociale

Modelul teoretic

Tipurile sociale ale tranzitiei au fost plasate, în primul capitol, în spatiul tipologic al atitudinii fata de reforma, pe de o parte, al resurselor si constrângerilor, pe de alta parte. Resursele si constrângerile, sunt, evident, dimensiunea de diferentiere în ordine cauzala. Pentru o explicare a atitudinii fata de reforma este însa insuficienta o astfel de specificare. Ce fel de resurse, ce fel de constrângeri? Între acestea si atitudinea fata de schimbare mai exista si alte variabile intermediare? Daca da, care sunt? Înainte de a relua problema tipologiei la nivel empiric, vom încerca sa raspundem la astfel de întrebari prin intermediul unor modele cauzale[1]. Acestea sunt grupate în doua "familii", structurate, la rândul lor, în functie de doua ipoteze. O prima ipoteza sustine ca cei mai importanti predictori imediati ai atitudinii fata de reforma sunt grupati în setul variabilelor de definire a situatiei.

[1] Folosirea mai multor modele teoretice pentru analiza aceleiasi realitati este consistenta cu perspectiva considerarii obiectului social de cercetare, a actiunii sociale intentionale în mod particular, ca text (Ricoeur 1995: 154-180). Un model teoretic reprezinta un tip de "cititor". Cum realitatea sociala-text este o opera deschisa, este normal sa fie încercata lecturarea ei de catre cititori diversi, chiar în cuprinsul aceleiasi lucrari.

Modul în care oamenii definesc situatia personala este fundamental pentru atitudinea pe care o au fata de reforma. Aceasta definire se regaseste la nivel de satisfactie-insatisfactie, optimism, evaluare a costurilor si beneficiilor tranzitiei, încrederea si neîncrederea în ceilalti oameni etc. O definire negativa a situatiei este de asteptat sa favorizeze atitudinea de respingere a reformei, a economiei de piata si a democratizarii. Resurse si valori de diferite tipuri, pe care le vom specifica imediat, actioneaza asupra atitudinii fata de reforma în special prin intermediul definirii situatiei. Considerând variabilele ultime si pe cele intermediare ale modelului, îl voi desemna în continuare ca model **"resurse-definitii sociale".** El va constitui continutul prezentului capitol.

Un al doilea grup de modele, prezentat în capitolul urmator - este construit în jurul ipotezei câmpurilor simbolice si rationale ca determinanti directi ai atitudinii fata de reforma.

Descriu în continuare ipotezele de structurare a modelului resurse-definitii sociale.

1) **Ipoteza definirii situatiei**. Atitudinea fata de schimbare, în speta reformismul si conservatorismul, este determinata direct, în primul rând, de definirea pozitiva sau negativa a situatiei personale. Optimismul si pesimismul, satisfactia si insatisfactia, evaluarile pozitive sau negative ale propriei situatii de status sunt principalele categorii de indicatori ai definirii situatiei. Perceptia pozitiva a viitorului, în mod special, este de asteptat sa fie însotita de adoptarea unei atitudini de reformism, iar perceptia negativa sa fie o premisa pentru conservatorism. La rândul ei, atitudinea de pesimism-optimism îsi are radacinile în resursele si constrângerile de status si de mediu rezidential. Dar nu numai. Foarte probabil ca orientarea în raport cu viitorul decurge si din profilul valoric al persoanei. Definirea personala a situatiei sociale poate fi considerata si ca interpretare personala **a definirilor grupale pentru o situatie sociala.** Exista definitii societale si locale ale situatiilor de viata. Frecvent, pentru aceeasi situatie exista definitii concurente. Mai

ales pentru ceea ce este contingent cu câmpul politic se dezvolta astfel de definitii societale concurente. Mass media are un rol hotarâtor în constructiile de definitii societale. Spatiul public local genereaza, la rândul sau, **definitii locale**. Prin agregarea sau transformarea **definitiilor societale si locale în functie de situatia personala de viata se ajunge la definitii personale ale situatiilor sociale**. Acestea sunt cele care determina nemijlocit atitudinea fata de reforma.

2) **Ipoteza valorilor de integrare**. Profilul valoric la care m-am referit în ipoteza anterioara conteaza atât pentru definirea situatiei cât si pentru atitudinea fata de schimbare. Între multiplele componente ale profilului valoric, fundamentale îmi par a fi valorile de integrare si cele de fundamentare a actiunii personale. Localismul si universalismul, individualismul si colectivismul, încrederea si neîncrederea definesc, în esenta, clasa valorilor de integrare, a acelor valori cu functie de raportare la grup, la celalalt. În ansamblu, ele dau masura orientarii individului spre sine sau spre grup.

   - Cu cât orientarea spre sine este mai puternica este de asteptat sa înregistram o mai puternica atitudine reformista. Conserva-torismul este probabil sa fie generat în mai mare masura de colectivism.
   - O masura cu statut special pentru orientarea spre sine sau spre grup este **încrederea ca evaluare morala a unui partener de interactiune difuza.** Evaluarea de încredere vizeaza cinstea-necinstea, corectitudinea-incorectitudinea si, în genere, mora-litatea-imoralitatea unui partener de interactiune difuza sau de interactiune în conditii de incertitudine. Atitudinea fata de schimbare este de asteptat sa fie una predominant reformatoare pentru persoanele cu nivel de încredere ridicat. Conserva-torismul este asociat, probabil, în mai mare masura cu lipsa de încredere.

3) **Ipoteza valorilor instrumentale**. În seria acestor valori, relevante pentru atitudinea fata de reforma, esentiala este

opozitia dintre **munca si relatii** sau noroc în calitate de surse ale reusitei în viata. Cu rol secundar ar putea fi considerata si opozitia conformism-neconformism. În conditii de instabilitate, de restructurare societala, centrarea pe relatii sociale si pe sansa sau risc în calitate de factori de succes este, probabil, specifica reformatorilor. Conservatorii, ancorati în localism si colectivism, vor sustine, probabil, mai mult rolul muncii si al conformismului ca surse ale reusitei. În legatura cu relatia dintre valorile instrumentale si optimism este greu de formulat o ipoteza asupra sensului relatiei. Probabila este numai existenta unei relatii de determinare de la valori instrumentale spre optimism si nu invers. Premisa acestei asteptari este cea a stabilitatii sporite a valorilor în raport cu atitudinea fata de reforma. Corespunzator, se poate considera ca relatia cauzala se desfasoara de la **termenul de mai mare stabilitate spre cel de structurare mai recenta.**

4) **Ipoteza resurselor de status dobândit**. Resursele de status dobândit - ideatice, materiale sau sociale - sunt, probabil, cei mai importanti predictori ai atitudinii fata de schimbare în masura în care se considera efectul total al unei variabile ca masura a importantei. Nivelul de instructie al persoanei este un indicator al resurselor ideatice asociate cu statusul dobândit. El conditioneaza atât orientarile valorice, definirea situatiei, cât si orientarea fata de schimbare. Efectul educatiei asupra orientarii pro-reforma se exercita atât direct cât si indirect prin intermediul definirii situatiei si al orientarilor valorice. Este de asteptat, deci, ca efectul total al educatiei asupra atitudinii fata de schimbare sa fie mai puternic decât cel al orientarilor valorice, definitiei situatiei sociale sau resurselor de status mostenit.

5) **Ipoteza comunitate-status biologic**. La începutul lantului cauzal descris prin acest set de ipoteze se afla doua categorii de variabile referitoare la constrângeri si resurse comunitare sau ecologice si resurse si constrângeri ale statusului biologic (sex, vârsta). În spatiul variabilelor comunitare relevante pentru atitudinea fata de schimbare, pot fi mentionate tipul rezidential

(rural sau urban), gravitatea problemelor sociale locale, tipul dominant de ocupare a populatiei pe ramuri ale economiei, aria culturala de apartenenta etc. Gravitatea problemelor sociale locale poate fi masurata prin nivelul indicatorilor de somaj, mortalitate infantila, densitate de locuire în locuinte si emigrare la mare distanta. Un indice sintetic construit în functie de acesti indicatori[2] (PROBLEME, vezi caseta 2.1) poate fi semnificativ în special pentru masurarea constrângerilor locale semnificative în raport cu atitudinea fata de reforma. Întelegem prin constrângeri componentele necon-trolabile ale situatiei, ducând la limitarea libertatii de decizie a persoanei. Si gravitatea problemelor sociale locale poate fi un indicator al acestor constrângeri.

- Cu cât nivelul problemelor sociale locale este mai accentuat, cu atât este mai probabila adoptarea unei atitudini conservatoare, de respingere a schimbarilor asociate cu economia de piata si democratia.
- Mediului rezidential urban îi sunt asociate resurse de modernitate în mai mare masura decât celui rural.

[2] O astfel de masurare a problemelor sociale implica o definire diferita a acestora fata de un standard conceptual foarte raspândit. În varianta standard, dominanta la nivel de manuale sociologice, problemele sociale sunt nu numai tensiuni, rupturi în functionalitatea unui sistem social, ci si perceptii sau definiri sociale ale unor astfel de tensiuni. Admitând ca exista o legatura între componenta obiectiva si cea subiectiva de grup a problemelor sociale, mentionam totusi relativa lor independenta. Este posibil ca între aparitia unei surse de disfunctionalitate în viata sociala si constientizarea sursei sau situatiei respective ca problematice sa existe un decalaj considerabil de timp. De asemenea, identificarea naturii situatiei care genereaza frustrari, nemultumiri, poate fi gresit facuta în planul constiintei grupale. Din aceste motive vom distinge între **definirea cauzala** si **fenomenologica** a problemelor sociale. În perspectiva cauzala, problemele sociale sunt configuratii sociale disfunctionale. La rândul lor configuratiile respective pot fi vazute în termeni de variabile sau actori. Definirea fenomenologica este cea prin care problemele sociale sunt identificate la nivel de stari de constiinta de grup: definirea sociala a unei situatii ca fiind disfunctionala. Indicele PROBLEME cu care lucram în continure este o masura din perspectiva definirii cauzale a problemelor sociale.

Democratia fiind o forma de organizare sociala bazata pe principii ale rationalitatii sociale iar economia de piata fiind o forma economica a rationaliatii, este de asteptat ca reformismul sa fie favorizat în mai mare masura de locuirea în urban decât de cea în rural.

- Dat fiind resursele ideatice mai reduse pentru vârstnici decât pentru tineri, pentru femei decât pentru barbati si constrângerilor de rol mai mari pentru vârstnici fata de tineri si pentru femei fata de barbati, este de asteptat ca vârstnicii si femeile sa fie mai conservatori decât tinerii si barbatii.

Prin agregarea si codificarea acestor 5 ipoteze a rezultat modelul teoretic prezentat sintetic în figura 2.1. Considerând cei mai importanti termeni ai sai, cei aflati la începutul lantului cauzal si în imediata proximitate a atitudinii fata de schimbare, l-am denumit modelul “resurse-definitii sociale”. Prin ipotezele anterior formulate au fost specificate asteptarile în legatura cu existenta sau inexistenta unor relatii între variabilele finale ale modelului - cele care masoara atitudinea fata de schimbare - si diferitii termeni-predictor: valori de integrare, valori instrumentale, definitii sociale, resurse de status dobândit, resurse ecologice. În continuare pot fi specificate câteva ipoteze în legatura cu raportul de importanta dintre predictori si configuratia de ansamblu a modelului.

În ansamblul sau, modelul sustine ca definirea situatiei este mai importanta decât resursele în determinarea atitudinii fata de schimbare. Astep-tarea este bazata pe principiul pe care l-am putea **denumi “principiul prioritatii cauzale a factorilor cumulativi”** în raport cu cei simpli: în seria unui set de predictori x_i, legitimati teoretic în calitate de posibile cauze pentru o variabila

Fig. 2.1. Modelul teoretic "RESURSE - DEFINITII SOCIALE" în explicarea atitudinii fata de schimbarea sociala

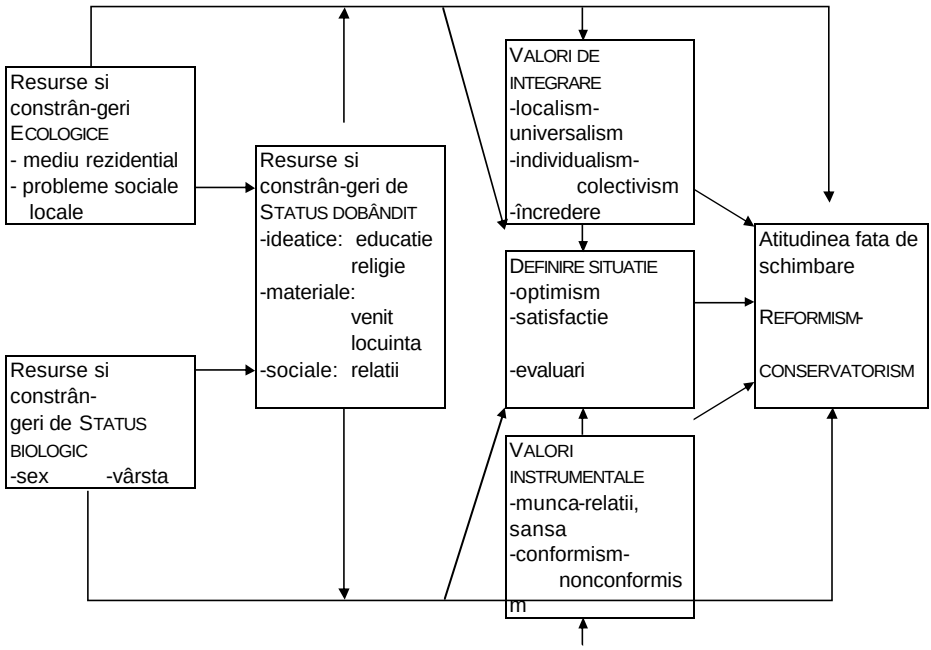

dependenta y, este de asteptat ca un predictor sa fie cu atât mai important cu cât este mai cumulativ. Un predictor este cumulativ în masura în care, pe de o parte, este dependent de ceilalti predictori inclusi în model[3] iar, pe de alta parte, include în mai mare masura informatii despre alti predictori, nespecificati în model. Optimismul ca indicator al definirii situatiei sociale este un astfel de predictor cumulativ sau oricum, mai cumulativ decât oricare dintre tipurile de resurse masurate în analiza. De aici decurge si asteptarea importantei sale maxime ca predictor al atitudinii fata de schimbare.

Modelul teoretic de pornire sustine, deci, ca oamenii intra în

[3] O cumulativitate foarte ridicata, data de dependenta predictorului în raport cu alti predictori poate duce la aparitia unui efect de multicoliniaritate în modelele de regresie. În contextul unei astfel de analize, situatia trebuie evitata. Principiul prioritatii cauzale a factorilor cumulativi este operant în ordinea analizei teoretice si serveste exact la ceea ce l-am folosit, la generarea unor ipoteze. În ordinea analizei empirice, cumulativitatea, ca posibila implicatie a multicoliniaritatii, trebuie prevenita.

procesul de reforma cu resurse si valori diferite. O parte din aceste diferente sunt date de situatia lor înainte de 1989 iar altele provin chiar din schimbarile de dupa 1989. Atât atitudinile cât si comportamentul de reforma este de asteptat sa difere în functie de resursele ideatice, materiale si sociale asociate cu statusul mostenit sau dobândit si cu mediul de rezidenta caracterizat, la rândul sau, prin modele culturale, resurse de modernitate si situatii problematice**. Constrângerile reprezinta lipsa de resurse, componentele limitative** ale mediului sau ale statusului.

Provocarile reformei vor fi percepute diferit si li se va raspunde diferit nu numai în functie de resurse si constrângeri ci si de valori. **Valorile sunt întelese în acest context ca strategii generalizate de actiune**, structurate si difuzate la nivel supraindividual, de grup sau societate. Si, dintre multiplele strategii generalizate, codificate cultural, pentru atitudinea fata de reforma semnificative par sa fie în special cele referitoare la modul de **raportare la ceilalti (valori de integrare)** si la modul de structurare a **relatiei scop-mijloc (valori instrumentale).** Valorizarea superioara a familiei si a comunitatii (în opozitie cu valorizarea individului) favorizeaza orientarile conservatoare, respingerea schimbarii. Sau, poate, mai exact spus, sunt parte a unui sindrom traditionalist, prin definitie ostil schimbarii. Parte a aceluiasi sindrom traditionalist este si conformismul si valorizarea muncii ca surse ale succesului, ale reusitei în viata. Modernitatea este asociata, în planul valorilor de integrare, cu individualismul si universalismul. În planul valorilor instrumental-actionale, a fi modern implica, în buna masura, acceptarea riscului calculat si a unui anume gen de non-conformism ca strategii de reusita în viata. Rezulta, deci, ca, toate celelalte conditii fiind egale, orientarea valorica de tip rationalist manifesta prin universalism, individualism, valorizare a riscului si a non-conformismului este considerata ca premisa favorabila reformismului. Acumularile anterioare, din perioada comunista a istoriei, în stocuri de modernitate individuala se convertesc, dupa 1989, si în atitudini favorabile reformei. Din aceasta perspectiva, optiunile pentru economia de piata si pentru democratie sunt considerate, repet, ca forme de modernitate individuala. Valorile economiei de piata si ale democratiei

fac parte dintr-un complex cultural în care rationalitatea si modernitatea sunt valori “nucleare”.

Datele

Datele folosite pentru testarea modelului teoretic anterior prezentat provin din fisierul “Atlasul Social al Romaniei ATSR”, realizat în baza unui sondaj pe esantion probabilist, reprezentativ la nivel national, în septembrie 1991, în cadrul Centrului de Sociologie Urbana si Regionala (Sandu 1992b).

Prin plasarea lor temporala, datele sunt relevante pentru începutul procesului de tranzitie. Faza de democratizare începuse înca din 1990, odata cu algerile fondatoare din luna mai si cu elaborarea noii constitutii. Anii 1990 si 1991 au fost marcati de aparitia acestor institutii, de începerea procesului de structurare a câmpului politic si de puternice manifestari ale unor comportamente colective (conflictele etnice de la Tg. Mures din martie 1990, “mineriadele” din 1990 si 1991, evenimentele din 13-15 iunie din Bucuresti dezvoltate în continuarea miscarii sociale “Piata Universitatii”) sau miscari sociale (de tipul “Piata Universitatii”, miscarea de sustinere a punctului 8 din proclamatia de la Timisoara, miscarea intelectualilor de opozitie din cadrul Grupului pentru Dialog Social si al Aliantei Civice etc.).

Caseta 2.1. Indici si indicatori construiti pe baza datelor din fisierul “Atlasul Social al Romaniei. ATSR” 1991

a. Masuri sintetice construite prin tehnica indicelui opiniei personale dominante IOPD pe care am dezvoltat-o prin adaptarea indicelui opiniei majoritare la nivel de grup sau multime de persoane (indicele Hofstatter).

Vezi formula de calcul, adaptata pentru indicii individuali, la subsolul acestei casete.

→ REFORMA - orientare pro-reforma construita din raspunsurile la întrebarile:

credeti ca “privatizarea este buna”, “e bine sa existe mai multe

partide politice", "e mai bine sa ai un salariu mic dar sigur decât un câstig mare dar nesigur", "era mai bine înainte de revolutia din Decembrie 1989". Toate scalele sunt de patru trepte. În chestionar toate întrebarile au fost scalate direct. Pentru indicele sintetic au fost scalate invers ultimele doua întrebari.

→ SUBIECTIV - indice al perceptiei gradului de gravitate a problemelor sociale locale. Pentru constructie au fost folosite raspunsurile la opt întrebari de tipul "Cât de grave credeti ca sunt în localitatea dumneavoastra problemele referitoare la...". Evaluarea s-a cerut în legatura cu locurile de munca, locuintele, transportul în comun, aprovizionarea cu alimente, poluare, servicii medicale, crese si gradinite, scoli si infractiuni-delincventa.

→ FAMILIE - orientare spre viata de familie mai mult decît spre profesie si prieteni. Au fost folosite pentru acest indice raspunsurile la întrebarile "Cum va place mai mult sa petreceti timpul liber, cu familia sau cu prietenii?" si "Ce este mai important în viata, familia sau munca pe care o ai?".

→ VECINATATE - indice al densitatii relatiilor de vecinatate manifestate prin frecventa (foarte des, des versus rar, foarte rar) vizitelor, împrumutului de bani, împrumutului de lucruri, petrecerilor împreuna, realizarii unor concedii în comun, lasarii locuintei în grija vecinilor.

→ INDIVID - indice al individualismului. S-a considerat ca individualismul este prezent în cazurile în care au fost sustinute opiniile: este bine ca tinerii sa hotarasca æsupra casatoriei si nu parintii; scoala pe care o va urma copilul este bine sa fie hotarâta de copil si nu de parinti; hotarârile în familie sa fie luate de sot si sotie nu numai de sot; în caz de neîntelegeri în familie este bine "sa divortezi" versus "sa nu divortezi".

RELIGIO - indice al religiozitatii construit cu indicatorii: încrederea în bise-rica, sustinerea opiniei "tot ce se întâmpla în lume este hotarât de Dumnezeu" si frecventa mersului la biserica (foarte des si des versus rar si foarte rar).

→ SATISFACTIE - indice al satisfactiei globale în legatura cu viata, locuinta, familia, ocupatia, vecinii, alimentatia, localitatea si bunurile

de care dispune în gospodarie.

→ TVRJ - indice al consumului de mass media: frecventa mare si foarte mare (versus mica si foarte mica) a vizionarii TV, auditiei radio si citirii de ziare.

→ ELITA - indice al consumului cultural de elita: frecventa mare si foarte mare (versus mica si foarte mica) a spectacolelor de teatru, a sportului, a programelor de film la cinematograf si lectura frecventa si foarte frecventa (versus rara si foarte rara) de carti.

b. Indici construiti prin alte tehnici decât IOPD

→ COMUNITATE - indice al identitatii comunitare construit cu raspunsuri la întrebarile "în ce masura sunteti legat sufleteste de localitatea în care traiti" si "în ce masura sunteti legat sufleteste de zona în care locuiti" (scor factorial).

→ TRADITIE - indice al traditionalismului obtinut ca scor factorial din RELIGIO, COMUNITATE, FAMILIE. Traditionalismul este înteles în acest caz ca probabilitate mare de orientare a alegerilor personale mai mult în functie de norme traditionale decât de considerente de eficienta sau de conformare la cerinte ale unei instante care îsi bazeaza puterea pe o alta sursa decât traditia.

→ PROBLEME - masura agregata la nivel de judet construita ca scor factorial al itemilor: rata a mortalitatii infantile, rata somajului, rata plecarilor de flotanti în alte judete si suprafata locuibila pe persoana (valori pentru 1992 pentru toti indicatorii).

→ EDUCJUDET - masura agregata, la nivel de judet, construita ca scor factorial al itemilor: pondere absoventi de facultate din total populatie de +12 ani, rural, 1992; pondere absolventi de facultate din total populatie de +12 ani, urban 1992; pondere absolventi de scoala primara în judet din total populatie de +12 ani, 1992.

→ AVERE - indice al situatiei materiale, construit ca scor factorial din variabilele: în familie exista un autoturism; în seria dependintelor locuintei exista baie; indice al înzestrarii gospodariei cu bunuri materiale de baza - aragaz, frigider si televizor. Acest ultim indice este construit tot ca scor factorial. Construirea unui scor factorial cu itemii referitori la automobil,

baie, aragaz, frigider si televizor ar fi dus la o supraponderare a importantei bunurilor de baza - televizor, aragaz si frigider. De altfel, o astfel de factoriala genereaza automat doi factori, separând automobilul de bunurile de baza.

→ BENEFICIU - indice al beneficiului asteptat în contextul tranzitiei, calculat ca diferenta între indicatorul OPTIMISM (vezi mai jos) si indicatorul SATVIATA (vezi mai jos).

c.Lista scalelor formate dintr-un singur item:

→ OPTIMISM - indicator al optimismului dat de raspunsul la întrebarea "credeti ca peste un an situatia dumneavoastra va fi mai buna?" (scala de patru puncte).

→ SATVIATA - indicator al satisfactiei globale fata de viata dat de raspunsurile la întrebarea "Cât de multumit sunteti de viata dv. în general?" (scala de patru puncte).

→ SATLOCAL - indicator al satisfactiei fata de localitate dat de raspunsurile la întrebarea "Cât de multumit sunteti de localitatea în care traiti?" (scala de patru puncte).

→ PRIVATIZARE - indicator al evaluarii pozitive a privatizarii dat de raspunsurile la întrebarea "Credeti ca privatizarea este buna" (scala de patru puncte).

→ PLURIPARTIDISM - indicator al evaluarii pozitive a pluripartidismului dat de raspunsurile la întrebarea "Credeti ca este bine sa existe mai multe partide politice?" (scala de patru puncte).

→ NOMIG - numar de acte de migratie pe durata vietii.

→ INTENTIE - intentie de migratie din localitate (1 - "da" sau "nu sunt hotarât", 0 - nu).

→ STABTANAR - indicator al ideologiei despre stabilitatea rezidentiala a tinerilor, dat de raspunsurile la întrebarea: "Unde credeti ca ar fi mai bine sa locuiasca un tânar care acum îsi începe viata?" (1 - în aceasta localitate, 0 - în alte localitati).

→ STABUN - indicator al ideologiei despre stabilitatea rezidentiala, dat de

raspunsurile la întrebarea "Dupa parerea dv., cei mai buni oameni ramân în locul unde s-au nascut sau pleaca" (1 - "pleaca", 2 -

"depinde", 3 - "ramân").

→ CENVEST - persoane cu domiciliul în Transilvania, Banat sau Crisana-Maramures (cod 1) versus persoane cu domiciliul în alte provincii istorice (cod 0).

→ MOLDOVA - persoane cu domiciliul în Moldova (cod 1) versus persoane cu domiciliul în alte provincii istorice (cod 0).
→ MUNTENIA - persoane cu domiciliul în Muntenia (cod 1) versus persoane cu domiciliul în alte provincii istorice (cod 0).
→ CRISANAMM - persoane cu domiciliul în Crisana-Maramures (cod 1) versus persoane cu domiciliul în alte provincii istorice (cod 0).
→ VARSTA - vârsta persoanei în ani impliniti.
→ EDUC - nivelul de educatie scolara: 1. elementar, 2. gimnazial, 3. liceal, 4. postliceal, 5. universitar.
→ AUTO - posesor autoturism: 1. da, 0. nu.
→ URBAN - persoana cu domiciliul în urban (1) sau în rural (0).
→ VENIT - autoevaluare a venitului: "Cum apreciati situatia dv. sub aspectul veniturilor? 1. foarte proasta, 2. proasta, 3. potrivita, 4. buna, 5. foarte buna".
→ RELATII - valorizarea norocului si a relatiilor în raport cu munca: "Credeti ca în viata norocul si relatiile sunt mai importante decât munca?" (scala de patru puncte).
→ NONRASPUNS - numar de non-raspunsuri date de persoana la întrebarile de satisfactie, încredere si evaluare din chestionar.

* Pentru fiecare grup de itemi referitori la aceeasi atitudine se distinge între raspunsuri pozitive P, raspunsuri negative, de respingere R si raspunsuri neutre N, în care sunt incluse si non-raspunsurile. Numarul de itemi se noteaza cu k.

$$IOPD = \frac{(P-R)*(K-N)}{K^2} * 100$$

IOPD are valoarea minima - 100 (atitudine negativa maxima) si valoarea maxima 100 (atitudine maxima pozitiva). Indicele este o masurare a atitudinii dominante la nivel individual, în functie de raspunsurile la un set de indicatori subsumabili opiniei respective. Constructia sa am realizat-o prin adaptarea indicelui opiniei dominante propus de Hofstatter pentru

masurare la nivel agregat. IOPD este, deci, o masura multi-item iar indicele Hofstatter opereaza numai cu un singur item.

Explicare la nivel national

Pornind de la exigentele modelului teoretic prezentat sintetic în figura 2.1 si de la datele fisierului descris în subcapitolul anterior am generat modelul empiric de tip path din tabelul 2.1.

Tabel 2.1. Modelul cauzal al atitudinii fata de reforma. Rezultate ale analizei path (coeficienti beta).

Predictori	Variabile dependente						
	REFORMA	OPTIMISM	ELITA	RELATII	TRADITIE	EDUC	AUTO
OPTIMISM	**.23**						
EDUC	.17		.32		-.22		.35
AUTO	.12	.07					
ELITA	.08	.09					
RELATII	.15	-.19					
TRADITIE	-.10	.12		-.14			
VARSTA		-.11	-.09	-.05	.26	-.38	.07
BARBAT	.08			-.08	-.10	.16	
CENVEST			.07		.29		
PROBLEME	-.12	-.06		.09			-.08
URBAN		-.13			-.03	.40	.06
R^2	.20	.09	.15	.04	.29	.36	.14

Toti coeficientii înscrisi în tabel sunt semnificativi la nivelul $p<0.05$.

Atitudinea pozitiva, de sustinere fata de reforma este cu atât mai intensa cu cât persoana înregistreaza valori mai ridicate pe scala optimismului, valorizeaza mai mult relatiile si norocul decât munca în calitate de strategie a reusitei în viata, manifesta traditionalism de nivel

mai redus, are un nivel mai ridicat al instructiei si o mai buna stare materiala, este mai mare consumatoare de cultura de elita si locuieste în zone cu nivel mai redus al problemelor sociale locale.

Barbatii sunt mai reformisti iar femeile mai conservatoare. Profilul tipurilor extreme, reformator si conservator, derivate din acest model de analiza cauzala este prezentat sintetic mai jos, notând cu (+) prezenta atributului sau gradul maxim de manifestare a nivelului sau iar cu (-) absenta atributului sau nivelul sau minim.

	Profilul sociocultural al tipurilor sociale:	
	REFORMIST	CONSERVATOR
⇒ este optimist	+	-
⇒ crede în relatii si noroc (versus munca)	+	-
⇒ nivel traditionalism	-	+
⇒ consum cultural de elita	+	-
⇒ nivel educatie	+	-
⇒ este barbat	+	-
⇒ este înstarit	+	-
⇒ traieste în zone defavorizate	-	+

Optimismul ca variabila sintetica de definire a situatiei este cel mai important predictor al atitudinii fata de reforma. Constatarea este consistenta cu ipoteza modelului teoretic al analizei. În ordinea descrescânda a importantei urmeaza educatia si valorizarea superioara a norocului si relatiilor. Educatia este o masura a resurselor ideatice asociate cu status-ul dobândit. Valorizarea superioara a relatiilor si norocului ca sursa a succesului ar putea fi interpretata atât în termeni valorici cât si de resurse. Optiunea pentru relatii este o forma de recunoastere a importantei capitalului social pentru reusita sociala. Valoric, pare sa fie o indicatie pentru perceptia globala a unei situatii anomice în care nu conteaza prea mult munca, efortul propriu, ci sansa, elementul aleatoriu pe de o parte iar, pe de alta parte, “relatiile pe care le ai”. Indicele RELATII masoara, deci, atât perceptia

importantei unei resurse (relatiile) cât si a unui tip de strategie de reusita în viata (norocul versus munca).

O alta orientare valorica efcienta în model este cea referitoare la tradi-tionalism versus modernitate. **Traditionalismul este definit ca probabilitate de orientare a comportamentelor si alegerilor în functie de instantele "naturale" ale vietii sociale - comunitate, biserica si familie.** Modelul releva efectul defavorizant al traditionalismului asupra reformismului.

Consumul cultural de elita - citire de carti, vizionare spectacole de teatru si de filme la cinematograf, practicarea sportului - favorizeaza atitudinea pro-reforma si reprezinta, alaturi de educatie, o masura a resurselor ideatice. Educatia este masura de stoc iar consumul cultural este masura de flux. Stocurile ideatice sunt, conform acestui model path, mai importante decât fluxurile, pentru atitudinea fata de reforma.

Modelul teoretic formula asteptarea unei influente predominant mediate a variabilelor de status biologic asupra atitudinii fata de reforma. Asteptarea este sustinuta clar de date**: vârsta nu apare ca predictor cu influenta imediata asupra reformismului ca tip de atitudine**. În schimb se înregistreaza o influenta directa si semnificativa a calitatii de a fi barbat sau femeie. Barbatii sunt, statistic vorbind, mai reformisti iar femeile mai conservatoare. Acest efect direct al variabilei BARBAT, desi semnificativ, este, însa, unul de intensitate relativ redusa.

Configuratia modelului empiric pare sa sustina, de asemenea, si ipoteza rolului mediat al variabilelor ecologice. Nici mediul rezidential rural sau urban, nici locuirea în Vechiul Regat sau în provinciile de peste munti nu actioneaza ca predictori semnificativi ai reformismului. Singura exceptie de la asteptarea de a avea variabilele ecologice numai ca variabile exogene în model se înregistreaza în legatura cu variabila PROBLEME. **Localizarea în zone cu nivel ridicat al problemelor sociale este însotita, toate celelalte conditii fiind egale, de o atitudine preponderent conservatoare, de respingere a reformismului**[4].

[4] Eficienta predictiva a variabilei PROBLEME în modelul de analiza path este unul dintre semnele consistentei modelului respectiv. Este o variabila

Ce anume semnifica **optimismul** în acest context analitic? Intrebarea este de maxima importanta pentru ca în legatura cu aceasta variabila am localizat principalul predictor al atitudinii fata de reforma. Cea de-a doua coloana cu date din tabelul 2.1 prezinta coeficientii beta pentru optimism ca variabila dependenta. Din aceste date rezulta ca optimismul este maxim pentru persoanele cu stare materiala buna care locuiesc în zone rurale cu nivel redus al problemelor sociale, sunt tinere si au un puternic consum cultural de elita. Sub aspectul profilului valoric, optimistii sunt predominant atasati comunitatii în care locuiesc, familiei si bisericii, valorizeaza mai mult munca decât sansa si relatiile ca mijloc de reusita în viata. Folosind acelasi sistem de simbolizare ca si pentru tipurile de conservatori si reformisti, prezentam mai jos profilul sociocultural al tipurilor sociale pesimist-optimist.

Profilul sociocultural al tipurilor sociale:

	OPTIMIST	PESIMIST
⇒ crede în munca (versus relatii)	+	-
⇒ nivel traditionalism	+	-
⇒ consum cultural de elita	+	-
⇒ este tânar	+	-
⇒ este înstarit	+	-
⇒ traieste în zone dezvoltate	+	-
⇒ locuieste în rural	+	-

Extrem de semnificativ îmi pare a fi faptul ca profilul reformistilor este foarte apropiat de cel al optimistilor sub aspectul status-ului material (sunt înstariti) si al localizarii regionale (traiesc în zone cu nivel redus al problemelor sociale). Profilul lor valoric este însa unul opus: reformistii valorizeaza în special relatiile iar optimistii mizeaza mai mult

---

agregata, cu date la nivel de judet, nu individual, care nu poate fi suspectata de implicare în efecte de circularitate, usor de gasit în modelele care au numai variabile subiective. De remarcat ca PROBLEME lucreaza ca predictor eficient nu numai în raport cu REFORMA ci si cu OPTIMISM, RELATII si AUTO. În zonele defavorizate ale tarii optimismul este mai redus, ponderea persoanelor cu autoturisme este mai scazuta si miza pe relatii si noroc este mai mare decât pe munca. Acelasi rol de sporire a credibilitatii modelului este asigurat si de variabilele CENVEST, URBAN, AUTO, VARSTA si EDUCATIE ca variabile de masura factuala.

pe munca decât pe relatii; reformistii sunt orientati universalist, au slabe legaturi afective cu propria comunitate de rezidenta iar optimistii sunt predominant localisti, cu puternic atasament comunitar. Având un profil cauzal specific, nereductibil la cel al reformismului, optimismul se confirma a fi un predictor cu semnificatie bine definita. Este o masura a perceptiei pozitive a situatiei personale în contextul viitorului. Este firesc, într-o perioada în care dominanta este schimbarea si nu stabilitatea, ca oamenii sa-si evalueze propria situatie în special în raport cu viitorul. Definirea prospectiva a situatiei personale prin optimism se impune ca masura sintetica a definirii situatiei prin faptul ca transmite informatie despre status-ul persoanei, mediul ei de viata comunitar si orientarile valorice personale. Altfel spus, aceasta definire empirica a situatiei este functie, pe de o parte, de situatia comunitara si de status a persoanei iar, pe de alta parte, de orientarile ei valorice. În aceasta configuratie cauzala, optimismul este, evident, un indice valid al definirii situatiei personale. (Putin probabile efecte de circularitate care sa faca, artificial, din variabila respectiva un predictor de maxima relevanta pentru reformism.)

Consumul cultural de elita a aparut ca fiind favorizant pentru atitudinea pro-reforma. Variabila care îl masoara - ELITA - este singura variabila comporta-mentala din model. Celelalte sunt fie de tip atitudinal (REFORMA, RELATII, COMUNITATE), fie factuale de status (EDUC, AUTO, VARSTA, BARBAT) fie factuale de situatie ecologica (CENVEST, PROBLEME, URBAN). Pornind de la aceasta distinctie dintre variabile si de la configuratia de ansamblu a modelului path poate fi formulata ipoteza interpretativa care sustine ca **variatiile comportamentale sunt influentate în mai mare masura decât cele atitudinale de variabilele de status.** Temeiul acestei ipoteze rezida în faptul ca ELITA, variabila care masoara consumul cultural de elita, este influentata semnificativ numai de variabile de status socio-demografic (EDUC, VARSTA) sau ecologic (CENVEST). Cel mai important predictor al consumului cultural de elita este nivelul de educatie: cu cât educatia este de nivel mai ridicat, cu atât consumul cultural de elita este mai intens.

Caseta 2.2. Consideratii tehnice asupra modelului path din tabelul 2.1

Consistenta de ansamblu a modelului este probata în principal prin faptul ca:

⇒ variabile de continut foarte diferit - atitudinale, de status socio-demografic si ecologic si comportamentale - se integreaza, cu sens sociologic, în acelasi model statistic;

⇒ masurari la nivel micro - si macro sau agregat se integreaza cu sens în acest model multinivel;

⇒ problematica poate fi relatia dintre RELATII si TRADITIE. Corelatia dintre cele doua variabile fiind una puternica ($r = -0.16$, $p<0.01$), obtinerea unei bune concordante a modelului cu datele a impus luarea ei în consideratie si specificare unui sens cauzal între cele doua orientari valorice. Am presupus ca traditionalismul masurat prin TRADITIE, influenteaza orientarea de tip strategie individuala - noroc si relatii versus munca. Un argument pentru aceasta optiune ar fi ca traditionalismul este mai stabil decât optiunea de tip relatii-munca dat fiind faptul ca în cristalizarea lui sunt implicati mai multi agenti de socializare, la un nivel mai profund (biserica, familie, comunitate). Ipoteza pare a fi sustinuta prin constatarea ca traditionalismul este semnificativ influentat de componenta culturala a mediului ecologic (CENVEST si URBAN), fara vreo influenta semnificativa din partea componentei social-economice a acestuia. În schimb, alegerea "relatii-munca" este determinata semnificativ de componenta social-economica a mediului (PROBLEME). Si, cum componenta culturala a mediului este mai stabila decât cea social-economica, am conchis ca traditionalismul este mai stabil decât optiunea strategica "relatii-munca".

⇒ ipoteza nula a egalitatii între matricea de corelatii dintre toate cele 12 variabile implicate în model si matricea de corelatii estimata în baza modelului path este testata cu testul $\chi^2 = 25.88$. Pentru 22 grade de liberatate nivelul de semnificatie observat este $p < 0.26$.

Pentru un nivel de semnificatie teoretic de $p < 0.05$ nu se respinge ipoteza nula a egalitatii celor doua matrice. Rezulta
deci, ca modelul path este adecvat în raport cu datele. Valorile indicilor de concordanta (0 concordanta minima si 1 concordanta maxima) sunt, de asemenea, foarte mari: GFI=0.997, AGFI=0.990. Coeficientul de determi-natie multipla pentru ecuatii structurale este $R^2 = 0.52$.

Pentru estimare modelului path a fost folosit LISREL7 (programul de analiza a relatiilor structurale liniare). Dat fiind faptul ca optimismul, principalul predictor, este o variabila ordinala am lucrat cu o matrice de corelatii bazata pe scoruri optime (OM). Metoda folosita pentru estimare a fost cea a verosimilitatii maxime (ML). Volumul esantionului folosit pentru analiza a fost n=1466.

Analiza anterior întreprinsa opereaza exclusiv în termeni de efecte directe. Din aceasta perspectiva, optimismul este cel mai important predictor al reformismului, urmat de nivelul de educatie. Aceasta este perspectiva care corespunde, în esenta, convingerii de tip pragmatic "este important ceea ce aduce nemijlocit o schimbare". Influentele se exercita, însa, nu numai direct ci si mediat, prin conexiuni cauzale care se interpun între predictor si variabila dependenta de referinta. Daca se cumuleaza efectul direct cu cel indirect se obtine ceea ce se cheama "efect total", masura a importantei globale a unui predictor în raport cu o variabila dependenta, în contextul unui set de predictori (Atât efectul direct cât si cel indirect si, implicit, cel total, sunt relative la model, nu exista în sine.). Educatia, spre exemplu, are un efect direct asupra atitudinii fata de reforma estimat, prin coeficientul beta, la nivelul 0.17 . Efectul indirect al aceluiasi predictor este de 0.10 . Prin cumulare, rezulta un efect total al educatiei asupra atitudinii fata de reforma egal cu 0.17+0.10=0.27 . În tabelul 2.2 sunt prezentate cele trei tipuri de efecte. Judecând importanta în functie de efectul total si nu de cel direct, rezulta ca cel mai puternic predictor al reformismului ca atitudine favorabila reformei, este educatia. Un efect total mai important decât cel al optimismului.

Tabel 2.2. Efecte directe, indirecte si totale asupra atitudinii fata de reforma

Predictori	Efecte		
	directe	indirecte	totale
OPTIMISM	**.23**		.23
EDUC	.17	.10	**.27**
AUTO	.12	.01	.13
ELITA	.08	.02	.10
RELATII	.15	-.05	.10
TRADITIE	-.10	(.01)	-.09
VARSTA		-.15	-.15
BARBAT	.08	.04	.12
CENVEST		-.02	-.02
PROBLEME	-.12	-.01	-.13
URBAN		.10	.10

Toti coeficientii înscrisi în tabel, neinclusi între paranteze, sunt semnificativi la nivelul $p<0.05$.

Adoptând aceasta noua perspectiva a efectului total, constatam ca la setul de predictori semnificativi pentru reformism se adauga, în plus fata de cei specificati în tabelul 2.1, vârsta si mediul rezidential: tinerii si orasenii sunt mai deschisi fata de reforma decât vârstnicii si populatia din rural.

Efectele indirecte au acelasi sens ca si cele directe, cu o singura exceptie: RELATII are un efect direct pozitiv asupra reformismului egal cu 0.15 si un efect indirect negativ de valoare -0.05. Acest efect indirect se exercita în special prin intermediul optimismului. Constatarile permit formularea ipotezei existentei a doua categorii de reformisti: cei care îsi bazeaza strategia de reusita pe capital social si sansa si cei care mizeaza pe munca în calitate de principala cale de reusita. **Daca ar fi sa transfer, prin analogie, distinctia paretiana dintre "vulpi" si "lei", dintre reziduul combinarilor si cel al persitentei agregatelor, as spune ca exista reformatori de tip**

speculativ, mizând pe combinari, si reformatori de tip "moral" legati în mai mare masura de munca în calitate de valoare traditionala a reusitei. Similar, conservatorii, sunt, predominant, caracterizati prin valorizare superioara a muncii ca strategie de reusita. Exista însa si o minoritate a conservatorilor care sustin opinia opusa - relatiile conteaza si nu munca.

Diferentieri rural-urban

O perspectiva comparativa sat-oras releva existenta unor linii specifice de structurare a mentalitatilor asupra reformei la nivelul celor doua tipuri de comunitati (tabel 2.3). Optimismul ramâne un predictor comun de maxima relevanta pentru reformism în ambele cazuri. Restul predictorilor lucreaza foarte diferit în cele doua medii rezidentiale. **Mentalitatea reformei este structurata la orase hotarâtor în functie de nivelul de educatie si tipul de consum cultural**. Altfel spus, conteaza resursele umane. La sat, mentalitatea reformei este **determinata fundamental de contextul problematic local**: cu cât problemele sociale locale sunt mai grave, cu atât este mai redusa atitudinea pro-reforma. Pentru orase acest factor nu este semnificativ. În ansamblu, datele din tabelul 2.3 argumenteaza în favoarea ipotezei ca mentalitatea reformei îsi are temeiul în special în resursele umane la nivelul oraselor si în constrângerile de mediu pentru populatia satelor.

Traditionalismul reduce propensiunea pentru reforma mai mult la orase decât la sate. Constatarea poate parea surprinzatoare. Ideea de traditionalitate este asociata în special cu satul nu cu orasul. Corespunzator ne-am putea astepta la o mai mare influenta a acestui factor asupra reformismului la sate decât la orase. Populatia satelor este caracterizata, întradevar, prin nivel mai ridicat de religiozitate (indicele BISERICA are valoare medie 8 pentru sate si -20 pentru orase) si de orientare familiala (indicele FAMILIE înregistreaza o valoare medie de 32 pentru populatia satelor si de 24 pentru cea a oraselor). Rezulta, deci, ca la niveluri medii ridicate ale traditionalismului pe tipuri de comunitati, se impun alti factori de diferentiere interindividuala a atitudinii fata de reforma.

Tabel 2.3. Predictia atitudinii fata de reforma si a optimismului pe medii rezidentiale. Coeficienti beta

Predictori	REFORMA		OPTIMISM	
	URBAN	RURAL	URBAN	RURAL
OPTIMISM	.24	.23		
EDUC	.24	.09		
AUTO	.11	.07	.07	.07
ELITA	.08	(.05)	(.05)	.16
RELATII	.12	.20	-.17	-.24
TRADITIE	-.07	(.07)	.17	.16
VARSTA			-.09	-.11
BARBAT	.07	.12		
CENVEST				
PROBLEME	(-.01)	-.22	-.11	(-.06)
R^2	.21	.17	.09	.14

Profilul sociocultural al tipurilor sociale:

	REFORMIST		CONSERVATOR	
	urban	rural	urban	rural
⇒ este optimist	+	+	-	-
⇒ crede în relatii si noroc (versus munca)	+	+	-	-
⇒ nivel traditionalism	-	0	+	0
⇒ consum cultural de elita	+	0	-	0
⇒ nivel educatie	+	+	-	-
⇒ este barbat	+	+	-	-
⇒ este înstarit	+	+	-	-
⇒ traieste în zone defavorizate		0	-	0 +

Diferentieri considerabile între cele doua medii rezidentiale se impun si în legatura cu explicarea optimismului, atitudine esentiala pentru ceea ce se cheama definire a situatiei sociale. Comun este faptul ca atât optimismul rural cât si cel urban sunt ancorate în traditionalism, în valorizarea înalta a familiei, comunitatii si a religiei.

Strategia de viata specifica optimistului este cea bazata pe munca. Sub aspectul resurselor, optimistii sunt “bogati” în resurse materiale si în resurse asociate cu tineretea. Specific pentru optimismul urban este faptul de a fi dependent de mediu: în zonele cu nivel redus al problemelor sociale, nivelul optimismului este ridicat. Optimismul rural este, mai mult decît cel urban, efect de resurse culturale, de deschidere la lume prin consum cultural de elita.

Profilul sociocultural al tipurilor sociale:

	OPTIMIST		PESIMIST	
	urban	rural	urban	rural
⇒ crede în relatii si noroc (versus munca)	-	-	+	+
⇒ nivel traditionalism	+	+	-	-
⇒ consum cultural de elita	0	+	0	-
⇒ este vârstnic		-	-	+
+				
⇒ este înstarit	+	+	-	-
⇒ traieste în zone defavorizate		-	0	+
0				

Tipuri sociale empirice si construite

Atitudinea fata de reforma face parte din complexul cultural al atitudinii fata de schimbare. Combinatii specifice ale atitudinii fata de reforma si schimbare cu resursele, valorile si situatiile sociale care le sunt asociate dau continutul tipurilor sociale ale reformei. Abordarea prezentata în subcapitolul anterior este centrata pe ideea de explicatie a atitudinii fata de reforma. Prin ideea de tipuri sociale ale reformei ne aproiem mult mai mult de nivelul sintetic al actorilor reformei. Acestia pot fi identificati nu numai în cadrul polaritatii elite - mase. Masele au, asa cum a rezultat din analiza anterioara, o atitudine foarte diferita fata de reforma. Si este vorba nu numai de acceptare sau respingere a reformei ci si de complexul valori-resurse în care se încadreaza

respectiva atitudine. Este rostul unor analize de acest tip de a trece dincolo de maniheista opozitie reformatori-conservatori, oameni care accepta si oameni care resping reforma. Analiza path desfasurata anterior raspunde la întrebarea "de ce". Simpla descriere a atitudinii fata de reforma lamureste cum se distribuie aceasta atitudine la nivel social general, la modul neconditionat de vârsta, sex, educatie, mediu rezidential etc. Prin tipurile sociale se încearca un raspuns simultan la întrebarile de ce si cum, o explicare si o descriere în acelasi timp.

Premisa de la care pornesc este ca atitudinea fata de reforma împreuna cu predictorii ei semnificativi, identificati prin analiza cauzala, constituie dimensiunile definitorii pentru tipurile sociale ale reformei. Ne asteptam, deci, sa identificam tipuri consistente sociologic pornind de la aceste dimensiuni, de la combinatii specifice de cauze si efecte.

O prima diferentiere a tipurilor sociale ale tranzitiei este cea asociata cu opozitia dintre status si mediu, dintre resursele de status si constrângerile/ oportunitatile de mediu rezidential. Într-o prima aproximare voi face abstractie de valori si definitii ale situatiilor sociale considerând numai educatia persoanei, statusul material al gospodariei (pentru detalii tehnice vezi caseta 2.3) si nivelul de dezvoltare locala (scalare inversa a indicelui problemelor sociale locale PROBLEME).

Caseta 2.3. Masurarea statusului economic individual-familial

Modelele de regresie din acest capitol si analizele tipologice folosesc prezenta sau absenta unui automobil în familie ca indicator al starii materiale a gospodariei. Metodologic, optiunea poate suscita discutii. Daca operezi cu un standard superoccidentalizat, vei fi tentat sa spui ca masura starii materiale prin posesia de autoturism este una slaba, deoarece auoturismul este o necesitate în lumea moderna, nu un lux. Este un simplu mijloc de comunicare. Si, fara îndoiala ca asa este, în general, si în lumea românească a anilor 1990, în particular. Trebuie adaugat, însa, imediat, ca posibilitatea de satisfacere a

acestei necesitati, de cumparare si întretinere a autoturismului impune un standard material usor superior celui mediu. Desigur,

sunt persoane sau familii pentru care autoturismul este o pura necesitate, satisfacuta cu eforturi foarte mari. Statistic vorbind, însa, este de asteptat ca tendinta sa fie cea de regasire a unui autoturism în familiile cu stare materiala relativ buna. În contextul dat, posesia autoturismului este, cred, semnifcativa atât pentru nevoile de comunicare ale familiei cât si pentru statusul ei material. Este posibil ca cea de-a doua semnificatie sa fie mai puternica decât prima.

→ În 1991, anul în care a fost facut sondajul ale carui date le folosim în acest capitol, în România existau 1397115 autoturisme proprietate particulara, ceea ce înseamna 61 autoturisme la 1000 locuitori, la sfârsitul anului. Din totalul de 7281400 gospodarii existente la data recensamântului din 7 ianuarie 1992, 19% erau posesoare de autoturism. În fine, daca raportarea se face numai la cele 5922000 gospodarii familiale, ponderea respectiva este de 24%. În esantionul nostru, ponderea gospodariilor cu autoturism este de 28%. Rezulta, deci, ca atât la nivel de populatie cât si în esantionul care o reprezinta, autoturismele functioneaza ca marca de inegalitate sociala.

→ Datele de esantion sustin ideea autoturismului ca masura a starii materiale a gospodariei: corelatia dintre venitul autoestimat (pe o scala de la 1 - situatie foarte proasta a veniturilor la 5 - situatie foarte buna a veniturilor) si detinerea de autoturism este pozitiva si semnificativa sub aspect statistic, chiar daca se controleaza, prin corelatie partiala, vârsta, mediul rezidential, educatia si localizarea în Vechiul Regat sau în Ardeal ($r = 0.17$, $p < 0.01$). Posesorii de autoturism au, deci, un venit autoestimat semnificativ mai mare decât cei care nu au autoturism. Similar, detinerea de autoturism este pozitiv si semnificativ asociata cu satisfactia fata de locuinta proprie (corelatie partiala, controlând vârsta, educatia, mediul rezidential si macroregiunea de rezidenta este $r = 0.09$, $p < 0.01$) si cu indicele înzestrarii goaspodariei cu aragaz, frigider si televizor (corelatie partiala $r = 0.17$, $p < 0.01$).

→ În cuprinsul lucrarii voi folosi si un alt indice al starii materiale a gospodariei denumit AVERE. Include informatie despre detinerea de autoturism în

gospodarie, locuinta si bunurile de baza din gospodarie (televizor, aragaz, frigider). Construirea sa este descrisa în caseta 2.1.

Conservatorismul cel mai puternic, în sens de atitudine de respingere a reformei, se înregistreaza (vezi tabel 2.4) la persoanele cu nivel foarte scazut de instructie, cu stare materiala precara a gospodariei locuind în zone cu nivel redus de dezvoltare locala (cu valori ridicate ale somajului, emigrarii la mare distanta, densitatii de locuire si mortalitatii infantile). Nivelul mediu al indicelui REFORMA este în acest caz egal cu -14 pe o scala de la -100 (conservatorism maxim) la 100 (reformism maxim). O pondere de 10% din populatia esantionului se încadeaza în aceasta categorie. Este cazul în care atât valorile de status ale educatiei si averii cât si cele ale mediului de locuire favorizeaza conservatorismul - un conservatorism cumulat, prin constrângere de status si de mediu. Resursele materiale si ideatice utile în confruntarea cu provocarile reformei, la nivel de status personal si de mediu de locuire, sunt minime. Categoria respectiva este cea mai apropiata aproximare a tipului idel al conservatorului prin constrângere totala, de status si de mediu. O masura mai slaba a aceluiasi tip este data de conservatorii cu nivel redus de instructie, cu stare materiala precara locuind în zonele cu nivel mediu de dezvoltare (17% din esantion) si de cei cu nivel mediu de instructie, stare materiala precara si rezidenta în zone sarace (8%). Cele trei categorii empirice sunt, deci, aproximari de profil usor diferentiat, ale tipului ideal al conservatorului prin constrângere totala. În totalul populatiei, tipul respectiv are o pondere de aproximativ 35%. Este, de departe, tipul cel mai puternic reprezentat în viata sociala.

Tipul social opus conservatorului prin constrângere totala este cel al reformistului prin oportunitati cumulative, de status ideatic si material si de mediu. Localizarea sa empirica cea mai clara este în gruparea persoanelor cu nivel ridicat de educatie, stare materiala buna si rezidenta în zone cu nivel ridicat de dezvoltare. Valoarea medie a indicelui REFORMA este în cazul respectiv de 54.

Tabel 2.4. Nivelul mediu al atitudinii pro-reforma în functie de educatie, stare materiala a gospodariei si nivelul de dezvoltare locala

Stare materiala si nivel de educatie	Dezvoltare locala						Total	
	redusa		medie		ridicata			
STARE MATERIALA PRECARA								
gimnaziu	-14	A1	0	A2	7	A3	-2	A
liceu	-1	B1	12	B2	20	B3	11	B
facultate	23	C1	40	C2	50	C3	38	C
STARE MATERIALA BUNA								
gimnaziu	-5	D1	11	D2	15	D3	10	D
liceu	19	E1	31	E2	20	E3	25	E
facultate	45	F1	48	F2	54	F3	50	F
Total	3		14		24		14	

Nota: casetele marcate prin chenar îngrosat includ valori pentru tipurile "pure", cu valori extreme de conservatorism sau de reformism si cu valori extreme pentru diferitele tipuri de resurse. Prin nivel de instructie "gimnaziu" a fost desemnata situatia persoanelor care au absolvit cel mult gimnaziul; categoria medie, desemnata prin "liceu" se refera la persoanele care au absolvit scoala profesionala, sau liceu; prin "facultate", am desemnat situatia în care persoana a absolvit cel putin o scoala postliceala. Prin simlificare, "gimnaziu" corespunde nivelului minim de instructie, "liceu" - nivelului mediu iar "facultate" - nivelului maxim.

Ponderea corespunzatare acestei categorii este de 5% din total esantion. Rezulta, înca o data, si din perspectiva analizei tipologice, ca liniile de structurare a reformismului urmeaza îndeaproape pe cele de distribuire a resurselor materiale si ideatice asociate cu statusul personal si cu mediul rezidential. Distribuirea resurselor în spatiul social este de asa natura încât conservatorismul prin constrângere cumulata sau "total" este mult mai puternic raspândit decât reformismul maximal, favorizat de status si de mediu. Între aceste doua tipuri sociale - **conservatorul total si reformismul maximal** - se înscrie întreaga gama a tipurilor sociale ale reformei. Spre reformistul maximal graviteaza tipul empiric al persoanelor cu nivel ridicat de instructie,

stare materiala buna si localizare în zonele cu nivel mediu de dezvoltare (media pentru indicele REFORMA egala cu 48). O aproximare mai slaba a aceluiasi tip social al reformistului maximal este data de tipul empiric al persoanelor cu nivel mediu de instructie, stare materiala buna si rezidenta în zonele dezvolate (valoare medie a indicelui REFORMA egala cu 20). Prin cumulare, cele trei tipuri empirice indica o pondere totala a tipului ideal al reformatorului maximal de aproximativ 12% din total populatie.

Conservatorul total si reformistul cu oportunitati maxime sunt tipuri sociale consistente, de favorizare sau de defavorizare maxima atât pe linia resurselor ideatice cât si pe cea a resurselor materiale. În afara variatiilor de grad care aproximeaza aceste tipuri, mentionate deja, sunt de specificat si tipurile inconsistente caracterizate prin decalaj între resursele materiale si cele ideatice. **Reformatorul ideatic** este cel care are o stare materiala precara a gospodariei dar dispune de resurse ideatice considerabile. **Reformatorul pragmatic** dispune de resurse materiale si sociale dar este sarac sub aspectul resurselor ideatice. Reformatorul ideatic si cel pragmatic sunt cazuri de inconsistenta de status, favorabila comportamentelor reformiste.

În tabelul 2.4, reformatorul ideatic este reprezentat de categoria persoanelor cu stare materiala precara si nivel de instructie ridicat, universitar. Indicele REFORMA are pentru persoanele din grupa respectiva, valoarea 38. Ponderea acestui tip este de aproximativ 7% din total esantion. Aderenta la reforma a acestui tip social este cu atât mai intensa cu cât nivelul de dezvoltare al zonei de rezidenta este mai ridicat. Reformatorul ideatic, în forma sa exemplara, ar trebui sa îl putem gasi în zonele slab dezvoltate. În aceasta forma pura, reformatorul ideatic pare însa a fi greu de gasit. Nivelul mediu al reformismului pentru persoanele sarace din zonele sarace dar cu instructie ridicata este doar cu putin peste media generala (23 fata de 14). Chiar si asa, ponderea acestei categorii este foarte redusa (2%).

O clasa empirica foarte apropiata de tipul ideal al reformatorului pragmatic este greu de identificat. Toate persoanele cu nivel de instructie redus dar stare materiala buna au un indice al reformismului sub media generala pe esantion (10 fata de 14). Pentru acest tip de

situatie sociala, conservatorismul este atitudinea dominanta. Grupul empiric cel mai apropiat de tipul ideal al reformistului pragmatic este format din persoanele cu nivel mediu de instructie (liceu), cu stare materiala buna, locuind în zonele cu nivel mediu de dezvoltare. Pentru acestea, indicele reformismului este de 31. Detin o pondere de 4% în total esantion.

Tabel 2.5. Ponderea persoanelor din esantion corespunzatoare situatiilor ecologice si de status descrise prin tipologia din tabelul 2.4 .

Stare materiala si nivel de educatie	Dezvoltare locala			Total
	redusa	medie	ridicata	
STARE MATERIALA PRECARA				
gimnaziu	10 A1	17 A2	9 A3	36 A
liceu	8 B1	11 B2	10 B3	28 B
facultate	2 C1	2 C2	3 C3	7 C
STARE MATERIALA BUNA				
gimnaziu	1 D1	2 D2	3 D3	6 D
liceu	2 E1	4 E2	4 E3	10 E
facultate	3 F1	3 F2	5 F3	12 F
Total	26	40	34	100

Nota: casetele marcate prin chenar îngrosat includ valori pentru tipurile "pure", cu valori extreme de conservatorism sau de reformism si cu valori extreme pentru diferitele tipuri de resurse. Prin nivel de instructie "gimnaziu" a fost desemnata situatia persoanelor care au absolvit cel mult gimnaziul; categoria medie, desemnata prin "liceu" se refera la persoanele care au absolvit scoala profesionala, sau liceu; prin "facultate" am desemnat situatia în care persoana a absolvit cel putin o scoala postliceala. Prin simplificare, "gimnaziu" corespunde nivelului minim de instructie, "liceu" - nivelului mediu iar "facultate" - nivelului maxim.

Am identificat, deci, între conservatorul total si reformatorul maximal, existenta a doua tipuri intermediare - reformatorul ideatic si reformatorul pragmatic. Desi "rare", aceste tipuri de dezechilibru sunt

totusi reperabile.

În seria tipurilor intermediare, de dezechilibru, ar putea fi mentionate si conservatorul prin constrângere de mediu si conservtorul prin constrângere de status. Conservatorul prin constrângere de status este identificabil la nivelul categoriei de populatie cu nivel de instructie redus, saraca si localizata în zonele dezvoltate (indice mediu al reformei 7). Un conservatorism prin constrângere de mediu este practic de nereperat în setul de date din tabelul 2.4. Persoanele care au o stare materiala buna si nivel de instructie mediu sau ridicat si locuiesc în zone slab dezvoltate sunt reformatoare. Rezulta ca mediul în sine, prin problemele sale sociale, nu induce conservatorism într-o masura considerabila.

Am identificat, deci, tipurile consistente polare ale conservatorilor prin constrângerei cumulative si ale reformatorilor prin oportunitati cumulative. Lor li se adauga doua tipuri de reformatori ai inconsistentei de status - reformatorul ideatic si reformatorul pragmatic. Inconsistenta de status (G.Lenski) se manifesta la reformatorul ideatic prin superioritatea statusului educational fata de cel material. În cazul reformatorului pragmatic, inconsistenta rezulta din superioritatea statusului material asupra celui educational. În afara acestei inconsistente de status de tip clasic, poate fi identificata si o forma de dezechilibru situational, relevanta pentru definirea sociala a reformei. Este voba de dezechilibrul dintre statusul personal si cel ecologic, dintre atributele personale si cele ale mediului de rezidenta. Conservatorul prin constrângere de status este una dintre formele de manifestare a dezechilibrului situational - educatia si veniturile sunt de nivel redus, dar rezidenta este într-o zona dezvoltata. Daca inferioritatea de status în zone dezvoltate se traduce prin conservatorism, superioritatea de status în conditii de zona slab dezvoltata se manifesta prin reformism. Voi desemna acest tip prin reformism de status. Acest tip de reformism este identificabil în tabelul 2.4 prin clase persoanelor cu nivel de instructie ridicat si stare materiala buna, rezidente în zone slab dezvoltate. Indicele mediu al reformismului pentru ele este egal cu 45 si detin o pondere de aproximativ 3% din populatie.

În tabelul 2.6 sunt localizate principalele tipuri sociale ale tranzitiei postcomuniste definite din perspectiva resurselor ecologice si de status.

Tabel 2.6. Localizarea tipurilor sociale ale reformei în spatiul resurselor materiale si ideatice, ecologice si de status

Stare materiala si nivel de educatie	Dezvoltare locala		
	redusa	medie	ridicata
STARE MATERIALA PRECARA			
gimnaziu	conservator prin constrângeri cumulative	←	consevator prin constrângere de status
liceu	↑		
facultate	→	reformator ideatic	←
STARE MATERIALA BUNA			
gimnaziu			
liceu		reformator pragmatic	
facultate	reformator prin oportunitati de status	← →	reformator prin oportunitati cumulative

Cele 6 tipuri pure ale tranzitiei (marcate în tabelele 2.4 si 2.5 prin chenare în aldin) includ aproximativ 36% din totalul populatiei. Acestea sunt tipuri de valoare extrema, fie pentru conservatorism, fie pentru reformism, generate de valori extreme - foarte mari sau foarte mici - ale resurselor. Restul populatiei se afla categorii sau clase realtiv "impure". Acestea graviteaza fie în jurul tipurilor pure, fie tind spre medie. Tipurile empirice B1 si A2 tind spre tipul pur al conservatorului prin constrângere cumulativa. Se poate spune, deci, ca tipurile empirice B1 si A2 se afla la "periferia" tipului social al conservatorlui prin constrângere cumulativa. Nucleul este dat, dupa cum spuneam

anterior, prin tipul empiric A1. Prin însumarea ponderilor de nucleu si de periferie, conservatorului prin constrângere ajunge la o pondere totala de 35% din esantion. Procedând în mod similar, prin agregarea ponderilor nucleare si a celor periferice se ajunge la o noua estimare a distribuirii tipurilor sociale pure în populatia totala, prezentata în tabelul 2.7.

Tabel 2.7. Regruparea tipurilor empirice ale reformei în functie de tipurile sociale "pure"

Tipuri sociale "pure" si "de tendinta centrala"	Estimare a ponderii tipului social prin			
	pondere în nucleul tipului pur		pondere în nucleu+periferie	
TIPURI SOCIALE PURE conservator prin constrângeri cumulative	10	A1	35	A1+A2+B1
consevator prin constrângere de status	9	A3	9	A3
reformator ideatic	3	C3	17	C2+C3+C1+B3
reformator pragmatic	4	E2	4	E2
reformator prin oportunitati de status	3	F1	3	F1
reformator prin oportunitati cumulative	5	F3	8	F3+F2
TIPURI SOCIALE DE TENDINTA CENTRALA moderati saraci	11	B2		11 B2
moderati înstariti	3	D3	11	D2+D3+E1+E3
TIPURI EMPIRICE REZIDUALE			1	D1

Simbolurile alfanumerice din celule reprezinta codul tipului empiric din tabelul 2.5 folosit pentru estimarea ponderii tipului social respectiv.

Desigur, ponderile prezentate în tabelul 2.7 sunt susceptibile de fluctuatii considerabile. Pe de o parte - fluctuatii de esantionare. Pe de alta parte - fluctuatii induse de modul de masurare a diferitelor variabile implicate în clasificare (indicele dezvoltarii locale etc.). În plus, în timp, de la an la an, este probabil ca distributia populatiei pe tipurile sociale

mentionate variaza. Chiar în aceste conditii, sinteza din tabelul 2.7 spune foarte mult despre modul în care societatea românească se raporta la reforma la începutul procesului de tranzitie (considerând anul 1991 ca început efectiv al acestui proces, în special în plan economic). Considerând datele din acest tabel si cele din tabelul 2.4, pot fi formulate urmatoarele concluzii:

1. As remarca, în primul rând, puternica divizare a societatii în legatura cu atitudinea fata de reforma. Câmpul social este structurat predominant în functie de tipurile sociale pure sau extreme. Conservatorii si reformatorii reprezinta, împreuna, aproximativ trei sferturi din populatia adulta. Tipurile sociale de tendinta centrala, caracterizate prin valori atitudinale apropiate fata de media nationala au o pondere redusa, de aproximativ un sfert din populatie.
2. Tipul social cu maxima putere de structurare este cel al conservatorului prin constrângeri cumulative. În jurul lui se grupeaza aproximativ 35% din populatie. În acest segment de populatie se afla, predominant, saraci în zone sarace. Saraci material, saraci ideatic. Resursele lor pentru confruntarea cu provocarile tranzitiei - somaj, inflatie, schimbare rapida, coruptie etc. - sunt sarace. Corespunzator, adopta o clara atitudine de respingere a reformei. Concluzia sustine ideea ca, pe termen scurt, exista un gen de rationalism al atitudinii fata de reforma: atitudinile si, probabil, si comportamentele sunt ajustate în functie de resurse. La resurse slabe, pentru a raspunde cerintelor tranzitiei, se asociaza ca mijloc de autoprotectie, refuzul schimbarii. Fiind un tip social cu mare consistenta de status, conservatorul prin constrângeri cumulative este unul de durata, care va opune o mare rezistenta la schimbare. Reorientarea sa atitudinala în spatiul reformei va începe atunci când reforma va începe sa aiba succese, în plan material în primul rând. Cresterea stocului de învatamânt va contribui, de asemenea, la sporirea permisivitatii fata de reforma. Cu conditia ca aceasta crestere sa nu fie însotita de o escaladare a somajului.
3. Reformismul este mult mai diferentiat, din perspectiva resurselor

sale decât conservatorismul. Am identificat patru tipuri sociale pure de reformatori. Cel care are putere de structurare maxima pare sa fie cel al reformatorului ideatic - cel care sustine reforma nu pentru ca este bogat ci pentru ca este educat. Si asta indiferent de tipul de zona în care traieste. Este o întrebare daca aceasta mare putere de structurare a tipului respectiv se regaseste si în plan comportamental, nu numai atitudinal. Dupa cum este de asumat si o rezerva metodologica: multe din declaratiile pe care intelectualii le dau în favoarea reformei pot fi, în buna masura, efect de dezirabilitate sociala. Prin interviu, anchetatorul primeste de la persoanele cu nivel de educatie ridicat tipul de clisee pro-reforma, cu maxima circulatie în spatiul public. Discutia anchetator-anchetat este directa, fata în fata, dar ea este perceputa de catre anchetat ca semipublica.

4. Reformismul bazat numai pe statusul personal, în conditii de mediu advers (tipurile empirice C1 si F1 din tabelul 2.4) este o atitudine "rara", identifi-cabila pentru numai 5% din populatia esantionului. Marea ruptura în susti-nerea reformei se produce între rezidentii din zonele slab dezvoltate si cele cu dezvoltare medie (vezi media indicelui REFORMA în tabelul 2.4 pentru cele doua tipuri de zone). Conservatorismul este specific pentru zonele slab dezvoltate. Pentru cele cu dezvoltare medie, predominanta este moderatia, iar pentru cele cu dezvoltare puternica, este specific reformismul moderat.
5. Saracii sunt predominant conservatori iar cei înstariti sunt majoritar reformatori. Din cele 23 procente de reformatori, în segmentul de populatie saraca se afla numai 7 procente.

Profiluri ale tipurilor sociale construite

Care este profilul psihologic al reformatorilor si conservatorilor? Sunt ei diferentiati numai prin resursele pe care le detin sau si prin orientarile valorice si modul de definire a situatiei? Din modelele de regresie dezvoltate anterior stim ca optimismul si modernitatea individuala (traditionalismul) sunt predictori esentiali ai atitudinii fata de

reforma. Este de asteptat, prin urmare, sa regasim, în profilul psihologic al tipurilor sociale ale reformei, puternice diferentieiri sub aspectul optimismului si al modernitatii individuale. Voi începe reconstituirea profilului psihologic al tipurilor sociale ale tranzitiei printr-o dezagregare a indicelui pe care l-am folosit pentru a masura reformismul (REFORMA). Dupa ce am obtinut, prin combinarea valorilor sale cu cele ale indicatorilor de resurse, tipurile sociale, este utila o dezagregare a acestui indice. În acest fel vom sti mai exact ce înseamna conservatorismul sau reformismul diferitelor tipuri construite. Discutia va fi concentrata pe valorile pe care le iau indicatorii constituenti ai indicelui de reformism pentru fiecare dintre tipurile sociale (tabel 2.8).

Tabel 2.8. Indicatori ai orientarii pro-reforma pe tipuri sociale

Tip social	Din totalul de grupa, ponderea persoanelor caracterizate prin sustinerea opiniei:				Media indicelui
	DEMO	PIATA	SIGURANTA	COMUNISM	REFORMA
conservator prin constrân-geri cumulative	28	33	88	32	-14
consevator prin constrân-gere de status	59	57	94	21	7
moderat sarac (B2)	59	59	81	19	12
moderat înstarit (D3)	55	64	86	21	15
reformator ideatic	88	76	79	9	40
reformator pragmatic	63	79	71	11	31
reformator prin oportuni-tati de status	85	83	68	11	45
reformator prin oportuni-tati cumulative	94	90	64	12	54
Total esantion					14

Cele patru sigle desemneaza întrebarile folosite pentru construirea indicelui pro-reforma REFORMA. Fiecare întrebare a fost precedata de formula "Credeti ca..." PIATA "privatizarea este buna"; DEMO "e bine sa existe mai multe partide politice"; SIGURANTA "e mai bine sa ai un salariu mic dar sigur decât un câstig mare dar nesigur"; COMUNISM "era mai bine înainte de revolutia din Decembrie 1989". Toate scalele sunt de patru trepte. Pentru acest tabel raspunsurile au fost recodificate cu 1 pentru sustinerea opiniei si cu 0 pentru respingerea ei. B2 si D3 sunt codurile tipurilor

empirice corespunzatoare celor doua categorii de moderati descrise sub aspectul resuselor în tabelul 2.4.

Conservatorul prin constrângere cumulativa este consistent în opinii: are o parere proasta atât despre economia de piata cât si despre democratie. Aceasi consistenta o regasim si la reformistul prin oportunitati cumulative dar la polul pozitiv al aprecierii. El sustine atât democratia cât si economia de piata cu o intensitate foarte mare.

Pentru cele doua tipuri de reformatori caracterizate prin inconsistenta de status apare o considerabila inconsistenta a opiniilor asupra reformei. Reformatorul ideatic este mai atasat ideii de democratie decât celei de economie de piata. În schimb, reformatorul pragmatic sustine mai mult ideea de economie de piata decât pe cea de democratie.

Nevoia de siguranta a venitului este maxima pentru conservatori, pentru cei prin constrângere de status în mod special. În seria reformatorilor, sustinerea opiniei în favoarea sigurantei veniturilor este maxima pentru reformatorii ideatici. Este probabil ca, în fapt, o parte considerabila a acestui grup este formata din reformatori speculativi, în sensul în care am definit aceasta notiune în primul capitol al lucrarii.

Datele tabelului 2.8 releva, de asemenea, cu claritate ca reformismul înseamna respingerea comunismului, a situatiei de pretranzitie. “Nostalgicii” comunismului sunt de regasit în principal în segmentul conservatorilor prin constrângere multipla sau cumulativa.

Cele doua categorii de moderati au un profil mult mai apropiat de cel al conservatorilor decât de cel al reformistilor.

Dupa aceasta caracterizare a tipurilor sociale din perspectiva indicilor constitutivi ai reformismului se poate trece la caracterizarea lor sub aspectul altor variabile psihologice.

Reformistii sunt mai optimisti decât conservatorii (tabel 2.9). Nivelul minim al optimismului se înregistreaza la conservatorii prin constrângeri cumulative - numai 25% dintre acestia sunt optimisti. Rata de optimism cea mai ridicata se înregistreaza la reformatorii pragmatici (56%). Este, de fapt, singurul tip social la care optimismul este predominant. Reformistii cu gradul maxim de pesimism sunt reformistii

prin oportunitati de status.

Tabel 2.9 Profilul psihologic al principalelor tipuri sociale ale reformei

Tip social	Din totalul de grupa, ponderea persoanelor caracterizate prin:	
	optimism	modernitate
conservator prin constrângeri cumulative	25	40
consevator prin constrângere de status	37	30
moderat sarac (B2)	43	52
moderat înstarit (D3)	45	24
reformator ideatic	44	76
reformator pragmatic	56	43
reformator prin oportunitati de status	38	89
reformator prin oportunitati cumulative	42	69

Modernitatea individuala (masurata, prin indicele de traditionalism înmultit cu -1) este, firesc, mai mica la conservatori, la cei care resping reforma, si la moderati. Reformatorii sunt “moderni” prin atasamentul lor redus fata de comunitate, familie si biserica. Diferentierile între reformatori din punct de vedere al modernitatii sunt, însa, considerabile. Cea mai puternica este modernitatea reformatorilor prin oportunitati de status (89% “moderni” din totalul grupei respective). Surprinzatoare, la prima vedere, este categoria reformatorilor pragmatici. Dominanta este, în acest caz, atitudinea traditionalista (procentul “modernilor” este de numai 43%). Rezulta ca, desi puternic sustinut de modernism, reformismul nu este reductibil ca tip de atitudine, la modernitate. Sustinatori ai reformei pot fi identificati si în categoria traditionalistilor.

Tipurile sociale construite prin regruparea tipurilor empirice ale tranzitiei au fost analizate sub aspectul profilului lor psihologic si de resurse materiale si ideatice. O parte din caracteristicile de status precum educatia si starea materiala a gospodariei sau rezidenta în functie de nivelul dezvoltarii locale “vorbesc” prin ele însele despre resursele individuale. Alte caracteristici de status de tipul vârstei,

ocupatiei, rezidentei urbane sau rurale etc. au semnificatie multipla, se interpreteaza ca semne pentru resurse de diferite tipuri, pentru orientari valorice diferite. Educatia poate fi interpretata clar ca semn al resurselor ideatice. Detinerea bunurilor materiale de folosinta îndelungata este, de asemenea, semn al resurselor materiale. Nu aceeasi univocitate a relatiilor de semnificare poate fi atribuita unor caracteristici de status precum vârsta, sexul sau ocupatia. Din acest motiv prezentam în continuare un profil de status al tipurilor sociale ale tranzitiei operând în principal cu caracteristici de status "polisemice", cu semnificatie multipla. Este o perspectiva centrata pe manifest, pe semnul de status, spre deosebire de perspectiva anterioara orientata spre latent, spre semnificatia semnelor de status. În fine, în afara profilurilor conturate în termeni de resurse, de variabile psihologice si de status mai poate fi mentionat profilul comportamental. Comportamentele au statut de fluxuri între stocurile de status si cele psihologice. Pentru realizarea unei completitudini în descrierea profilurilor pentru tipurile sociale ale reformei continuam analiza prin raportare la variabile comportamentale si de status.

În tabelul 2.10 sunt prezentati indicii valorilor comportamentale medii pentru fiecare dintre cele 8 tipuri sociale. Conservatorii sunt, asa cum era de asteptat, persoane cu un consum cultural foarte scazut, fie ca este vorba de mass media, fie ca este voba de consum cultural de elita. Reformatorii ideatici si cei prin oportunitati multiple au cel mai ridicat nivel al consumului cultural

Numarul mediu de non-raspunsuri este considerat ca indice al resurselor informationale, pe de o parte si, pe de alta parte, ca semn al unei atitudini de neîncredere în investigator. Reformatorii sunt mai comunicativi, fie pentru ca au mai multe resurse ideatice, fie pentru ca sunt mai moderni, mai usor adaptabili la situatia de intervievare prin chestionar.

Conservatorii prin constrângeri cumulative sunt predominant persoane stabile care nu au migrat niciodata în viata (18%). Surprinzator de mare este rata de migratie pentru conservatorii prin constrângere de status (50%). Constatarea sugereaza ipoteza interpretarii migrantilor din aceasta categorie ca fiind,

Tabel 2.10. Profilul comportamental al principalelor tipuri sociale ale reformei

Tip social	medie consum TVRJ	medie consum cultural ELITA	medie nonras-punsuri	pondere migranti	vot pro-Iliescu %
conservator prin constrângeri cumulative	-12	-83	3.2	18	64
consevator prin constrângere de status	5	-78	2.0	50	43
moderat sarac (B2)	36	-59	1.3	43	39
moderat înstarit (D3)	24	-65	2.5	44	40
reformator ideatic	61	-28	0.9	71	38
reformator pragmatic	36	-59	1.0	31	35
reformator prin oportunitati de status	55	-38	0.4	65	30
reformator prin oportunitati cumulative	59	-24	0.9	65	23

predominant, migranti "de respingere", angajati în actiuni de migratie datorita respingerii de la origine si nu datorita atractiei de la destinatie. O rata foarte redusa de migratie este specifica si reformatorilor pragmatici (31%). În schimb, reformatorii prin oportunitati de status si prin oportunitati cumulative au o rata foarte înalta a migratiei pe durata vietii (65%). Se pare ca experienta de migratie este un factor cu mare putere de discriminare între diferitele tipuri sociale ale tranzitiei. Reformatorul ideatic este cel mai mobil dintre toate tipurile sociale, cu o rata specifica de 71%.

Orientarea pro-reforma semnifica, în plan politic, optiunea pentru multipartidism, pentru un sistem politic democratic, opus socialismului real. Optiunea pro-opozitie la nivel electoral este parte constitutiva a reformismului ca reprezentare sociala. Asa se explica faptul ca de la conservatorul maximal spre reformatorul maximal are loc o reducere a votantilor potentiali pro-Iliescu, de la 64% la 23%.

Sub aspectul statusului biologic, conservatorii sunt predominant, vârstnici, iar reformatorii, adulti de vârsta medie (tabel 2.11).

Localizarea rezidentiala a tipurilor sociale este foarte clar delimitata: conservatorii sunt rurali, reformatorii sunt oraseni iar moderatii sunt egal împartiti între sat si oras. Conservatorii prin constrângere locuiesc, covârsitor, în Vechiul Regat (în proportie de 98%). Tot Vechiului Regat îi este specific si tipul social al reformatorilor prin oportunitati de status. Situatiile sociale care opun un status ridicat unui mediu sarac sunt mai frecvente în regiunile estice si sudice ale tarii. De aici ponderea mai mare a reformatorilor prin oportunitati de status în aceste regiuni. Tipurile sociale înalt specifice pentru Ardeal sunt reformatorul maximal, prin oportunitati mutiple de status si de mediu si moderatul înstarit. Se poate formula, în consecinta, ipoteza localizarii predominante a clasei de mijloc si a celor mai dinamici agenti ai reformei în "tara de dincolo de munti".

Tabel 2.11. Profilul de status al principalelor tipuri sociale ale reformei

Tip social	Din totalul de grupa, ponderea persoanelor care sunt					
	barbati	agricultori	pensionari	din urban	din Vechiul Regat	Vârsta medie
conservator prin con-strângeri cumulative	48	39	17	17	98	52
consevator prin con-strângere de status	40	7	28	46	41	50
moderat sarac (B2)	60	14	12	50	62	38
moderat înstarit (D3)	36	17	31	50	21	53
reformator ideatic	62	0	26	87	54	43
reformator pragmatic	43	13	10	67	62	37
reformator prin oportunitati de status	70	4	6	87	89	40
reformator prin opor-tunitati cumulative	58	6	17	90	35	42

Rezulta, deci, o clara specificitate rezidentiala a tipurilor sociale ale tranzitiei. Diferentierile în interiorul tipului conservator sunt induse

tocmai prin localizarea rezidentiala diferentiata. Conservatorul maximal este satean din Vechiul Regat. Pentru conservatorul prin constrângere de status, diferentierile rezidentiale nu mai sunt atât de puternice. Ocuparea în agricultura "hraneste", în mare masura, tipul social al conservatorului maximal

Concluzii

1. Reformismul ca atitudine de sustinere a schimbarilor de democratizare, de dezvoltare a economiei de piata si de redistribuire performantiala a resurselor rare era deja puternic structurat la începutul perioadei de tranzitie postcomunista. Datele analizate releva o puternica polarizare sociala în functie de aceasta atitudine.
2. Resurse de status si de mediu, orientari valorice si definitii sau reprezentari sociale ale tranzitiei contribuie în mod diferentiat la structurarea reformismului. Resursele si valorile se combina în asa fel încât sa dea doua definitii sociale opuse ale situatiei de tranzitie: **tranzitia ca sansa versus tranzitia ca pericol**. În prima varianta, definitia este de tip optimist, iar în cel de-al doilea - de tip pesimist. Într-un plan superanalitic, reformismul de nivel ridicat este consecinta a definirii pozitive a situatiei de tranzitie. Si pe aceasta perspectiva se bazeaza întreaga analiza cauzala desfasurata în capitol. Corespunzator, controlând resurse si orientari valorice se constata un efect dominant, pozitiv, al optimismului asupra reformismului. Temeiul epistemologic al acestei decizii analitice rezida în considerarea optimismului ca atitudine de mare generalitate, cu radacini în experienta de viata a persoanei, în mediul ei de viata, cu fluctuatii temporale mult mai lente decât cele ale reformismului. Reformismul este considerat ca fiind o atitudine specifica, circumscrisa tranzitiei, unei experiente de viata de data recenta. Fluctuatiile sale temporale pot fi mult mai accentuate decât pentru optimism. Întemeierea de mediu si resurse pare sa fie mult mai puternica pentru reformism decât pentru optimism. **Reformismul este sustinut prin resurse ideatice (educatie, consum cultural de elita) si materiale, prin moder-nitate individuala, prin medii de viata neproblematice, cu grad ridicat**

de dezvoltare si prin perceptia optimista a situatiei sociale circum-scrise de spatiul de viata personal. Într-o interpretare mai prudenta, opti-mismul si reformismul sunt indicatori ai aceleiasi atitudini de valorizare pozi-tiva a schimbarilor de tranzitie, prin rezultatele si, mai ales, prin sensul lor.

3. **Mentalitatea urbana în genere, cea despre reforma în mod particular, este structurata hotarâtor prin educatie. Factorul specific de structu-rare a reprezentarilor sociale ale reformei este diferit pentru mediul rural.** Aici hotarâtoare este influenta problemelor sociale locale. Deschiderea fata de reforma este mult mai mare în zonele rurale dezvoltate decât în cele marcate puternic prin probleme sociale locale.
4. Reformismul este o atitudine sociala selectiva. Aceasta selectivitate este evidentiata de existenta unor tipuri sociale ale tranzitiei, puternic structurate în functie de resurse pentru schimbare, oportunitati ale mediului, orientari valorice, comportamente si situatii de status. Oamenii difera între ei nu numai în functie de gradul în care sustin sau resping reforma. Ei nu sunt numai reformatori sau conservatori sau moderati (daca se plaseaza la mijlocul scalei de reformism). Hotarâtoare pentru diferentierea lor calitativa sunt resursele în baza carora adopta o atitudine pozitiva sau negativa fata de reforma. Funda-mentale sunt resursele materiale si ideatice asociate statusului personal-familial si cele care deriva din mediul de rezidenta, din dezvoltarea locala a zonei de rezidenta. **Noua structura sociala a tarii începe sa se cristalizeze în functie de educatie, stare materiala si potential de dezvoltare al zonei de rezidenta, sau, altfel spus, în functie de concentrarile de capital uman, de capital social si de "posibil actional" (C. Zamfir, 1987) zonal**.
5. Tipurile sociale majore ale tranzitiei se definesc în spatiul de atribute creat prin opozitiile:
    - resurse materiale - resurse ideatice asocite cu statusul personal
    - resurse de status - resurse de mediu
    - consistenta sau inconsistenta între pozitia de status si cea de

mediu.

6. Tipurile consistente pe dimensiunea status - mediu sunt **conservatorul prin constrângere cumulativa** si **reformatorul prin oportunitati cumulative** sau, altfel spus, conservatorul maximal si reformatorul maximal. Primul tip este cel al persoanelor care resping reforma, datorita resurselor reduse de care dispun - sunt sarace, au nivel de instructie redus si locuiesc în zone sarace. Este **tipul "sarac în zona saraca".** Opusa este situatia reformatorului maximal care este instruit, are o situatie materiala buna si locuieste în zone dezvoltate (sau mai exact spus, cu nivel redus al problemelor sociale locale). Atunci când reformismul este bazat pe resurse ideatice în conditii de mediu local advers, cu potential actional redus, se manifesta un tip social specific pe care l-am denumit **reformator ideatic**. Contrastant este **reformatorul pragmatic** care îsi bazeaza atitudinea pe resursele materiale de care dispune. Daca mediul este advers reformei, iar persoana dispune atât de resurse materiale cât si de resurse ideale, exista tendinta de aparitie a unui **reformator prin oportunitati de status**. Opusul acestui tip de reformator este **conser-vatorul prin constrângere de status**. Este sarac, cu instructie redusa si locuieste în zone cu mare potential de dezvoltare. Între reformatori si conservatori se afla moderatii, cei care nici nu accepta, nici nu resping reforma. O parte sunt **moderati saraci**, iar alta parte include **moderatii înstariti.** Cele opt tipuri sociale ale reformei sunt structurale prin patru linii de opozitie:

conservatori prin constrângeri cumulative	- reformatori prin oportunitati cumulative
conservatori prin constrângere de status	- reformatori prin oportunitati de status
reformatori ideatici	- reformatori pragmatici
moderati înstariti	- moderati saraci

Nucleul cu maxima putere de "atractie" este cel al conservatorilor prin constrângere cumulativa (aproximativ 35% din total populatie adulta). Urmeaza imediat conservatorii prin constrângere de status cu o pondere de aproximativ 17%. Cu peste

50% pondere, conservatorii sunt dominanti. Reformatorii cei mai activi sunt cei prin oportunitati multiple si prin oportunitati de status. Impreuna, au o pondere de aproximativ o zecime din populatia adulta.

Tabloul social al tarii din perspectiva reformismului este unul segmentat, cu multiple axe de opozitie care diferentiaza motivatia atitudinii fata de schimbare. Moderatii par sa fie o minoritate între cei doi poli bine constituiti si reprezentati prin conservatori si reformisti.

Conservatorii sunt localizati predominant în satele din Vechiul Regat. Reformatorii cei mai activi pot fi gasiti în special în orasele din Transilvania.

Tipurile sociale ale reformei sunt puternic structurate, au o mare consistenta de status, comportamentala si atitudinal-valorica. Atribute de tipul modernitatii individuale, optimismului sau stabilitatii rezidentiale au o considerabila forta de diferentiere a tipurilor rezidentiale. Valorile acesor variabile nu variaza liniar între conservatorismul maxim si reformismul maxim. **Mitul unui reformism de tip luminist, bazat exclusiv pe întelegerea importantei reformei, este infirmat de întreaga analiza prin care se releva radacinile date de resurse si mediul de viata pentru structurarea atitudinii fata de schimbare.**

Ponderile mentionate pentru diferitele tipuri sociale sunt, desigur, fluctuante, cu variatie mare în timp. **Matricele de structurare a tipurilor sociale este de presupus, însa, ca au o mult mai mare durabilitate**. Este de asteptat sa le regasim lucrând în spatiul social românesc si dupa etapa de demarare a tranzitiei. O “circulatie” a tipurilor sociale este de asteptat sa se produca în special cu o “migratie” a modernitatii de la oras la sat, din Ardeal în Vechiul Regat si, în spatiul social, de la cei cu status ridicat la cei cu status de nivel coborât.

3

Complexul cultural al reformei

Valorile raspund provocarilor societale

Reformismul în contextul tranzitiei postcomuniste este o stare mentala care, ca orice atitudine, are componente cognitive, afective si actionale. Dialogul pe care, prin intermediul tehnicilor statistice si al schemelor teoretice, l-am avut cu datele empirice, a permis o apropiere graduala de reconstituirea stiintifica a acestor stari mentale, asa cum au functionat ele la începutul perioadei de tranzitie. Dar, ne-am apropiat într-adevar? Si daca, "da", cu ce costuri, cu ce deformari? Atât cât poate raspunde la aceste întrebari cineva care este foarte "aproape" de date si traieste în mediul tranzitiei românesti, voi încerca un prim raspuns. Demersul anterior s-a dezvoltat în special pe **directia superanalitica**. În capitolul 2 am încercat sa explic reformismul dupa ce, în prealabil, l-am redus la o singura dimensiune, si, mai departe, am separat analitic ce anume din respectiva dimensiune revine optimismului, capitalului social al persoanei, modernitatii sau educatiei sale etc. Dar cine poate garanta, cu ce argumente si cu ce siguranta ca, spre exemplu, refomismul si modernitatea sunt doua variabile subiective perfect separabile, doua stari de constiinta care se afla în relatie de efect si cauza, sau, optimismul, orientarea spre munca ori

spre relatii si traditionalismul institutional sunt predictori aflati în concurenta pentru explicarea reformismului. Statistic, lucrurile par sa fie în ordine cu modul în care ei opereaza în ecuatiile de regresie. Dar teoretic? Este modernitatea complet independenta de preferinta pentru speculativismul implicat în optiunea pentru strategia de reusita sociala prin intermediul relatiilor? Sau, nu cumva reformismul este o forma de modernitate? Si intrebari de acest gen pot continua. Ele semnaleaza utilitatea adoptarii unei perspective diferite. O astfel de perspectiva ar putea fi cea de tip antropologic-calitativ. Fara îndoiala necesara, o astfel de abordare necesita însa un efort deosebit pentru a spune ceva la nivel national si nu pe insule de viata sociala. Simpla înlocuire a informatiei reprezentative cu speculatia poate fi foarte înselatoare. Prin conjugare cu cercetari sociologice structurate în jurul ideii de reprezentativitate statistica, astfel de studii antropologice au toate sansele sa fie utile, sa completeze imaginile de multe ori sarace ale abordarilor cantitative.

Cu resursele stiintifice disponibile pentru aceasta lucrare, optam pentru varianta centrarii pe conceptul de **complex cultural al reformei** (COREF). Înteleg prin aceasta, determinarea unui set de valori care functioneaza împreuna cu optiunea pentru reforma, într-o puternica interdependenta. Si analizele cauzale anterioare ne ofera deja temeiuri pentru formularea unor ipoteze asupra continutului acestui complex. Am identificat în setul predictorilor relevanti pentru reformism, optimismul, modernitatea individuala, traditionalismul institutional, orientarea spre relatii sociale sau spre munca si, în cadrul acestui ultim capitol, beneficiul subiectiv estimat al tranzitiei etc. Foarte probabil ca unele dintre variabilele mentionate nu sunt cauze ale reformismului ci componente ale COREF. Ramâne de decis care anume. Decizia poate fi luata numai teoretic si empiric.

Voi discuta mai întâi aspectele teoretice.

COREF este constituit dintr-un set de modele de alegere si asteptare care structureaza opiniile si comportamentele populatiei în confruntarea cu marile provocari ale tranzitiei postcomuniste. În acest spatiu dintre provocarile societale si raspunsurile culturale se situeaza setul de atitudini care ne

intereseaza. La un nivel foarte general, se poate spune **ca provocarile tranzitiei sunt incertitudinea si resursele**. Schimbarile prea lente sau prea rapide declansate la nivel societal - privatizare, democratizare, realocare a resurselor rare etc. - genereaza un nou mediu resimtit si definit social în special prin familii tematice asociate cu incertitudinea si realocarea resurselor. Tranzitia în întelesul ei social profund este o imensa lupta sociala pentru accesul la resurse rare - capital material, uman si social - si pentru reducerea incertitudinii - incertitudini majore sau minore, în legatura cu viata economica, politica si sociala, cu oportunitati si resurse. Desigur, ambele provocari vin din partea schimbarilor societale mentionate. Dar nu numai. Un rol covârsitor revine si starilor de pretranzitie, cele cu care intra în interactiune democratizarea si dezvoltarea economiei de piata.

Nucleul cultural al reformei se constituie, în primul rând, din definirea strategiilor personale, familiale sau de grup/retea apte sa duca la o confruntare eficienta cu noile provocari. Valorile sociale apar din aceasta perspectiva ca strategii generalizate de raspuns la provocari sociale generalizate. O a doua componenta majora a aceluiasi nucleu este cea de definire sau construire a mediilor de interactiune care sa permita functionarea strategiilor mai noi sau mai vechi, adaptate însa la provocarile asociate cu incertitudinea si resursele. Aceste medii pot fi definite ca asteptari difuze de tipul încrederii si optimismului. Întreaga controversa sociala referitoare la strategiile de reactie la provocarile tranzitiei si la mediile difuze ale functionarii valorilor-stategii se poarta prin circulatia unor teme sociale. Asupra acestei perspective a temelor sociale ale reformei vom reveni în capitolul 7. Deocamdata continuam definirea termenilor teoretici ai analizei COREF.

Strategiile de reusita în viata pot fi sociale sau individual-familiale. A reusi prin munca, prin relatii, prin furt, prin adaptare rapida la mediu etc., sunt exemple de strategii individuale. Adoptarea economiei de piata sau centralizate, a democratiei sau a totalitarismului sunt strategii sociale. La nivel individual se realizeaza o valorizare pozitiva sau negativa a unor astfel de strategii, fie ca sunt individuale sau sociale.

În seria valorilor de tip strategie, esentiale pentru COREF ne par a fi:

- strategiile personale de conformare sau respingere a modului de organizare social-economica de tip capitalist, pe principii de democratie, economie de piata si stat de drept, netotalitar;
- strategiile personale de modernitate fie la nivel actional, fie identitar;
- strategii personale de reusita bazata pe munca sau relatii si sansa.

În cadrul primei familii de valori definitorii sunt organizarea vietii si mentalitatii proprii pe principii favorabile democratiei, economiei de piata si statului de drept.

Ceea ce se cheama modernitate individuala desemneaza, de fapt, o serie de strategii structurate în jurul ideii de rationalitate. Si, pentru scopurile analizei de fata este util sa distingem între **modernitate actionala** si **modernitate identitara**. Prima este o strategie focalizata pe "cum sa faci o actiune pentru a reusi" iar cea de-a doua pe "cu ce grup sa te asociezi sau identifici si în ce grad, pentru a reusi". Empatia, deschiderea la schimbare, luarea deciziei pe temei de calcul si comparatie a avantajelor si dezavantajelor, a costurilor si beneficiilor fac parte din complexul strategiei de modernitate actionala. Toleranta la alte grupuri, acceptarea asimilarii etnice sau a autosegregarii etnice se subsumeaza valorilor de modernitate/traditionalitate identitara. Centrarea pe comunitatea locala, familie si biserica am definit-o deja ca traditionalism institutional în capitolul 2. Prin opozitie vom spune ca identificarea cu grupurile profesionale, cu grupurile asociationale sau de prieteni si realizarea unei aderente neexclusiviste la comunitatile religioase, etnice, locale si familiale constituie semne ale modernitatii identitare.

Valorizarea muncii sau a relatiilor ca strategii concurentiale de succes sunt asociate cu reformismul. Este mai putin clar de unde deriva aceasta legatura. Prin ele însele, cele doua tipuri de strategii nu sunt contradictorii. În definirea sociala a anumitor grupuri, ele capata valente contradictorii. Cazurile în care se asociaza strategiei de reusita prin relatii sociale o conotatie morala negativa sunt cele în care munca si realatiile apar în concurenta. În fond este vorba de utilizarea a trei

tipuri de capital pentru a reusi. “Relatiile” personale sunt alte nume, cu buna încarcatura peiorativa, pentru capitalul social. Or, se stie ca în contextul economiei de piata un astfel de capital devine esential. Ceea ce se cheama munca semnifica, de fapt, utilizarea capitalului uman si biologic propriu ca sursa de reusita. Opozitia munca-relatii sociale functioneaza, probabil, în contextul social al începutului de tranzitie, mai mult cu un sens moral decât actional. Munca ar putea avea în acest context sensul de “cinstit”. Daca este asa, atunci ar trebui sa regasim prin analize empirice munca situata în aceeasi clasa cu indicatorii de mediu de functionare a strategiilor actionale.

Mediile esentiale de functionare a strategiilor de tip reformism sau modernitate sunt încrederea interpersonala, încrederea institutionala si optimismul. Încrederea si optimismul au în comun faptul de a fi asteptari difuze, bazate pe experienta proprie sau transmisa. Încrederea într-un partid politic, spre exemplu, este o asteptare difuza în raport cu o oferta potentiala. Rationamentul social implicit pare sa fie unul de tipul “am încredere în partidul x 1. **stiind/presupunând** ca 2. **la nevoie** 3. **ar putea fi de folos** 4. **pentru mine sau pentru cei ca mine** sau pentru cei care constituie destinatarul specific al activitatii sale”.

Prin grafia textului am marcat deja ceea ce consider a fi termenii esentiali ai relatiei de încredere. Primul termen semnifica faptul ca încrederea este o asteptare pozitiva, o ipoteza intemeiata mai mult sau mai putin pe experienta proprie, cunostinte etc. Continutul asteptarii este difuz, investitorul de încredere asteapta un raspuns pozitiv de la cel investit “la nevoie”, fara a specifica exact în ce situatie. Mai mult, relatia de încredere presupune nu numai un investitor si un investit sau destinatar ci si un posibil beneficiar al comportamentului celui investit cu încredere. Acest beneficiar este de asemenea difuz - poate fi investitorul, pot fi cei în situatii asemanatoare cu ale investitorului sau pur si simplu cei care ar trebui sa beneficieze de modul în care destinatarul încrederii îsi joaca rolul specific. Partenerii relatiei de încredere sunt, deci, investitorul de încredere, destinatarul încrederii si beneficiarul destinatarului. Este o relatie în care numai primul termen este efectiv. Ceilalti doi sunt termeni ipotetici care

functioneaza în rationamentul de încredere al investitorului. Stocul de încredere se modifica pe masura ce investitorul confrunta rationamentul sau cu desfasurarea procesului real al interactiunii sociale. Fie prin interactiune directa, fie din informatii primite pe alte canale, investitorul afla cum îsi exercita rolul destinatarul încrederii, în ce masura acesta se conformeaza asteptarii formulate prin investitia de încredere. Comportamentele sub nivelul asteptarilor reduc stocul de încredere iar cele peste - îl sporesc sau îl mentin la un nivel ridicat. În încrederea politica, destinatarul este un partid politic sau o personalitate politica. Daca destinatarul încrederii este în acelasi timp emitentul asteptarii se cheama ca relatia este de autoîncredere.

Optimismul este si el o asteptare difuza dar în acest caz obiectul ăsteptarii este de tip rezultat, performanta activitatii propriei persoane sau a unui grup de apartenenta sau a unui grup de referinta apropiat emitentului, sunt optimist în legatura cu viitorul meu profesional, cu evolutia economica a gospodariei mele, cu rezultatele scolare ale copiilor mei sau cu viitorul natiunii de care apartin. Optimismul este structurat pe o ipoteza de evolutie pozitiva iar încrederea pe o ipoteza de conformare comportamentala a unui destinatar la o asteptare a emitentului. Daca destinatarul încrederii este de tip grup difuz, precum în cazul încrederii interpersonale, atunci apropierea încredere-optimism poate fi foarte mare. Ambele deriva în astfel de cazuri din orientari foarte generale de evaluare pozitiva care se contamineaza între ele. Astfel de orientari au dupa cum se stie circulatie regionala. Curbele încrederii interpersonale la nivel national sau regional au o mare stabilitate in timp (Inglehart 1988).

În continuare voi încerca specificarea si testarea modelului teoretic prezentat prin doua tipuri de abordari. Prima abordare vizeaza relatia dintre reformismul economic si cel politic, dintre atitudinea fata de democratizare si cea fata de dezvoltarea economiei de piata. Functioneaza aceste doua dimensiuni ale reformismului în conjunctie? Au un profil cauzal diferit? Este relevanta opozitia rational-simbolic pentru aceste profiluri cauzale? Întrebarile vizeaza, deci, nucleul complexului cultural al reformei. Cea de-a doua abordare se centreaza pe complexul respectiv în ansamblu. Se verifica asteptarile teoretice

referitoare la existenta unui set atitudinal format din reformismul politic si economic, modernitate si optimism? Care sunt relatiile dintre componentele complexului respectiv? Valorile de modernitate si asteptarile asociate cu optimismul si încrederea sunt considerate în prima abordare în calitate de cauze ale reformismului politico-economic. Cea de-a doua abordare le surprinde în calitate de componente ale aceluiasi complex atitudinal.

Reformismul contradictoriu

Este de asteptat ca liberalismul economic manifestat prin atitudinea pro-economie de piata sa fie mai mult sub influenta resurselor materiale si a calculului rational iar optiunea pro-democratie sau pro-liberalism politic sa fie mai bine integrata în câmpul determinarilor simbolice, al valorilor asociate cu modernitatea individuala, traditionalismul etc. **Ipoteza de pornire sustine, deci, ca exista o înradacinare a atitudinii sociale de liberalism economic preponderent în solul câmpului rational iar pentru liberalismul politic, manifest ca democratie politica, o localizare precumpanitoare în câmpul simbolic**. Rostul unei astfel de ipoteze este acela de a identifica liniile cauzale diferite ale mentalitatilor politice si economice.

Exista, în primul rând un temei empiric al acestei ipoteze furnizat de tipologii empirice ale atitudinilor fata de tranzitie. Sondaje efectuate pe esantioane reprezentative la nivelul unor tari din estul si centrul Europei (tabel 3.1) indica pe de o parte, existenta unor tipuri consistente, caracterizate prin suport atât fata de democratie cât si fata de piata ("entuziasti ai reformei") sau prin respingere a ambelor atitudini ("sceptici ai reformei"). Tipurile inconsistente sunt de asemenea prezente: largi segmente de populatie care sustin democratizarea dar sunt împotriva economiei de piata (entuziasti ai democratiei, sceptici fata de economia de piata) sau care sustin economia de piata dar se opun democratizarii.

La nivelul anului 1993 când au fost culese majoritatea datelor prezentate în tabelul 3.1, modelele nationale din perspectiva acestor

patru tipuri erau foarte diferite. Sa urmarim aceste diferente din perspectiva tipurilor sociale cu pondere maxima pentru fiecare tara. Toate cele patru tari - Polonia, Ungaria , România si Bulgaria - au un foarte larg segment de entuziasti ai reformei. O anume

Tabel 3.1. Entuziasti si sceptici ai reformei în patru tari ale Europei centrale si de est

%

	Entuziasti ai reformei (pentru piata si democratie a	Entuziasti piata, sceptici democratie b	Sceptici piata, entuziasti democratie c	Sceptici ai reformei (piata si democratie) d	Total
Polonia	29	16	31	24	100
Ungaria	27	26	17	30	100
Romania	29	13	22	36	100
Bulgaria	32	6	36	26	100

Sursa: McIntosh si ceilalti, 1994.

similitudine exista între modelul polonez de distribuire a populatiei si cel bulgar: grupurile majoritare sunt cele ale entuziastilor reformei si ale celor care sustin democratizarea dar resping economia de piata. Modelul maghiar este definit prin concentrare a populatiei în grupele extreme de entuziasti si sceptici ai reformei dar si în categoria de reformism contradictoriu - acceptarea economiei de piata în conditiile respingerii democratizarii. Trei dintre cele patru tari prezentate în tabelul 3.1 includ cel putin o categorie de "inconsitenti", de intermediari între reformatori si conservatori. Modelul românesc este unul de polarizare maxima, fara categorii intermediare cu pondere foarte mare. Concentrare maxima a populatiei era în grupa conservatorilor sau în cea a reformatorilor. Regasim, deci, cu date diferite fata de cele utilizate în capitolul 2, aceeasi concluzie a diferentierii puternice a populatiei românesti în legatura cu atitudinea fata de reforma.

Din moment ce segmentele cu atitudini inconsistente sunt considerabile în toate cele patru tari, rezulta cu claritate ca atitudinile pro-democratie si pro-economie de piata au totusi o variatie relativ

autonoma[5].

Ramâne deci de explicat de unde provine aceasta autonomie. Este exact ceea ce am încercat sa definim prin ipoteza de la început de capitol.

Pentru a fi testata, ipoteza trebuie specificata. Ce se întelege prin câmp simbolic? Dar prin câmp de rationalitate? Cum pot fi masurate componentele specifice lor, relevante pentru atitudinea fata de reforma? La aceste întrebari voi încerca sa raspund în continuare.

În câmpul rational-simbolic al reformismului

Traditionalismul institutional ca "legare" spirituala de comunitate, de familie si de biserica este o componenta esentiala a credintelor definitorii pentru câmpul simbolic al reformismului. Opusul acestui traditionalism institutional este modernismul institutional. Acestui pol atitudinal îi sunt asociate valori favorizante pentru o legatura foarte elastica a individului cu familia, comunitatea si biserica. Modernitatea individuala circumscrie o alta familie de valori relevante pentru câmpul simbolic al reformismului. Referentul ei nu mai este unul de factura institutionala. Continutul ei decurge din modul de raportare la schimbare si la stiinta. Un înalt nivel de modernitate individuala presupune o mare deschidere la schimbare, la experiente noi, la risc, la cunostinte de factura stiintifica, nivel sporit al empatiei. În acelasi spatiu

[5] Tipologia dezvoltata de echipa McIntosh (1994) este derivata din cea societala propusa de Ronald Rose (1992).

Tipuri de societati în raport cu organizarea economica de piata si cu organizarea politica democratica

Economie	Sistem politic	
	reprezentativ (bazat pe alegeri libere)	nereprezentativ
de piata	**A.** democratie de piata	**B.** regim autoritar de piata
centralizata	**C.** regim democrat cu economie centralizata*	**D.** regim autoritar cu economie centralizata

Sursa: Rose (1992)

* tip nereperat istoric

al câmpului simbolic al reformei se încadreaza optiunea pentru munca, relatii sau sansa, ca principii ale strategiei personale de viata sau pentru individualism versus colectivism. Este probabil ca acelasi câmp simbolic al reformismului include si credintele pe care oamenii le au în legatura cu institutiile, cu statul, în mod special. Convingerea ca statul trebuie sa "aiba grija de toate", sa fie maximal sau ca el are un rol foarte limitat, minimal, în viata publica este esentiala pentru modul de structurare a mentalitatilor reformei.

Câmpul simbolic al reformei include acele valori nereductibile la cost, beneficiu, rationalitate, relevante pentru comportamentele si atitudinile fata de reforma. Prin modul în care am definit acest câmp, am presupus ca pentru reformism sunt importante raportarile individuale la:

- instantele "naturale de socializare" - familie, comunitate, biserica;
- institutiile de gestionare societala a resurselor si a controlului - statul, justitia, politia etc.;
- schimbare;
- sine - comunitate - retele.

Raportarea la cele patru cadre de referinta poate fi realizata din perspectiva importantei atribuite respectivei instante, încrederii sau satisfactiei. Valorile circumscrise câmpului simbolic decurg din perspectiva importantei atribuite acestor cadre de referinta.

Caseta 3.1. CÂMPUL SIMBOLIC AL REFORMEI

1. **Traditionalism institutional** ca "legare spirituala" de
   - comunitatea locala
   - familie
   - biserica

2. **Modernitate individuala**
   - deschidere fata de schimbare
   - empatie
   - credinta în valorile stiintei
   - consum cultural de elita vs. consum cultural mass media+consum

cultura populara

3. **Strategii personale** bazate pe
- munca versus relatii, sansa
- individualism versus colectivism

4. **Conceptia despre stat**
- maximal sau minimal

Traditionalismul institutional presupune o valorizare puternica a familiei, comunitatii si bisericii; modernitatea individuala este în estenta o atitudine activa în raport cu schimbarea; individualismul implica optiunea pentru autonomie personala, bazarea pe efort propriu, organizarea vietii pe comandamentul binelui personal, indiferent de colectivitate; valorizarea excesiva a statului se manifesta în considerarea acestuia ca parinte, remediu universal al

Fig. 3.1. Tipuri de valori cu influenta asupra reformismului, definte in functie de cadrul de referinta valorizat

Cadrul de referinta	Importanta	
	mare	redusa
Institutii de socializare naturala • familie • comunitate • biserica	Traditionalism institutional	Modernism institutional
Institutii de redistribuire si control societal • stat • justitie, politie • partide politice	Stat maximal	Stat minimal
Schimbare	Modernitate individuala	Traditionalism individual
Individ versus colectivitate	Individualism	Colectivism

raului social, singur intemeietor al dreptei distributii sociale etc. Opozitia "individualism-colectivism" este partial suprapusa cu "libertate-egalitate de situatie".

Relatiile dintre diferitele componente ale câmpului simbolic si reformism sunt departe de a fi cunoscute. Modele de regresie duc cunoasterea spre concluzia simplificatoare a liniaritatii relatiilor. Am constatat, spre exemplu, printr-un astfel de model, ca traditionalismul este invers relationat cu reformismul economic si politic (capitolul 2). Schimbând metoda de analiza a rezultat, însa, si concluzia surprinzatoare a existentei unor reformisti caracterizati predominant prin traditionalism. Este cazul a ceea ce am desemnat prin "reformisti pragmatici" (tabel 2.9). O valorizare superioara a statului ca instrument de redistribuire si control este de asteptat sa fie însotita de o atitudine antireforma. Si, întradevar, cei care, în Europa centrala si de est a anilor 1990, sustin ideologia unei "societati a garantiilor de stat" (state guarantees society), în opozitie cu suporterii "societatii oportunitatilor individuale" (McIntosh, Mac Iver, 1993) au tendinta de a respinge reformismul. Dar, sugerând o concluzie opusa, la sfârsitul anilor 80, în Uniunea Sovietica gorbaciovista, cei care considerau ca statul, mai mult decât individul este responsabil de bunastarea oamenilor sustineau, în acelasi timp, necesitatea schimbarilor rapide de democratizare si dezvoltare a economiei de piata (Finifter si Mickiewicz, 1992).

Cea de-a doua familie de valori în care se încadreaza reformismul este cea a rationalitatii economice si sociale. Am definit operational acest câmp prin avantaje percepute ale reformei, costuri ale reformei si beneficii asteptate, estimate ca diferenta între avantaje si costuri (vezi caseta 3.2). Masura centrala, de posibila relevanta maxima, este cea a beneficiilor asteptate. O astfel de masura poate fi gândita în diferite moduri. Din perspectiva unei masurari directe, poate fi construit un indice prin diferenta dintre optimismul economic în legatura cu gospodaria personala si teama personala de somaj si inflatie, în calitate de costuri nemijlocite ale tranzitiei. Ar fi de presupus ca persoanele pentru care speranta economica depaseste ca intensitate teama de somaj si inflatie, sa fie favorabile reformei politice si economice. Tranzitia este evaluata, însa, prin avantajele si costurile ei si la un nivel mai putin specificat, fara o referire directa la gospodaria proprie, somaj propriu posibil sau costul personal al vietii. O diferenta

între optimism si satisfactie ar putea fi o astfel de masura a beneficiului asteptat de la ansamblul proceselor de tranzitie. În fine, o a treia posibilitate de a estima beneficiul relativ al tranzitiei, în perceptie personala, este diferenta dintre optimismul în legatura cu evolutia societatii în general, în perioada de tranzitie, si acceptarea riscurilor de somaj si inflatie drept costuri necesare ale tranzitiei. Nu poate fi dat un raspuns teoretic la întrebarea, care dintre cele trei masuri functioneaza cel mai eficient ca predictor al atitudinii pro-reforma. Este posibil ca pentru situatii sociale diferite sa fie înregistrate functionalitati diferite ale respectivelor masuri. Cu titlu de ipoteza metodologica, mentionez totusi ideea ca este probabil ca masurile proiective ale beneficiului asteptat sa fie mai eficiente decât cele directe. Temeiul acestei asteptari rezida în premisa ca generalitatea atitudinii fata de reforma îsi afla un corespondent mai degraba în masurile proiective ale beneficiilor decât în cele puternic specificate.

Asa cum mentionam la începutul acestui capitol, este probabil ca reformismul politic este determinat în mai mare masura decât cel economic de variabile ale câmpului simbolic, si invers, reformismul economic, mai mult decât cel politic, se afla, probabil, sub influenta câmpului de rationalitate. Argumentul este unul de tip congruenta între natura celor doua câmpuri si natura celor doua componente ale reformismului. Este de asteptat ca, în genere, atitudinile politice sa se supuna mai mult culturii decât economiei. Relatiile de putere si comunicare, definitorii pentru câmpul politic nu se pot institui fara ample constructii simbolice de circulatie supraindividuala.

Caseta 3.2 Câmpul de rationalitate al reformei

1. Beneficii asteptate = avantaje-costuri
- (optimism ecomomic general) - (teama de somaj si inflatie în general)
- optimism economic personal-teama de somaj personal
- optimism global - satisfactie fata de viata

2. Costuri ale reformei
- teama de somaj si inflatie

3. Avantaje ale reformei
- optimism - pesimism
- libertate
- câstiguri materiale

Corespunzator, am formulat ipoteza determinarii prioritare a reformismului politic de catre componente ale câmpului simbolic. În schimb, atitudinea fata de economia de piata este parte componeta a mentalitatii economice, structurata nemijlocit în termeni de avantaje, profit, beneficii asteptate. Este de asteptat, deci, ca pentru reformismul economic sa înregistram unul dintre cei mai importanti predictori prin raportare la individ, la beneficiile pe care, mai mult sau mai putin difuz, acesta le asteapta de la tranzitia spre economia de piata.

Fig. 3.2. Tipuri de reformism în raport cu câmpul valorilor simbolice si câmpul valorilor de rationalitate

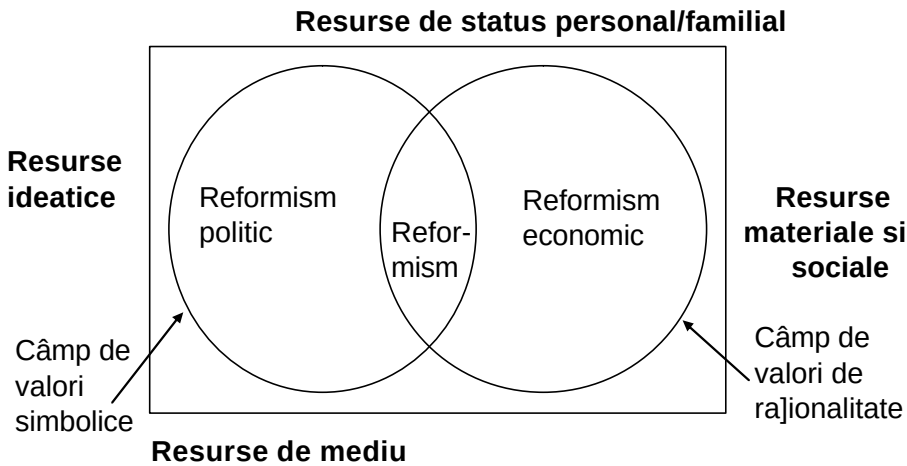

Sintetizând (vezi si fig. 3.2) voi reformula ipotezele principale ale acestui segment de analiza:

1. Reformismul economic este localizat, prin determinantii sai, în mai mare masura în câmpul rational decât în cel simbolic, si, complementar, reformismul politic este determinat în mai mare masura de componente ale câmpului simbolic decât de cele ale câmpului de rationalitate social-economica.
2. Sustinerea unui reformism integral, economic si politic, este mai probabila pentru acele categorii de persoane care suporta influente favorabile atât din partea câmpului de rationalitate cât si a celui de valori simbolice.
3. În ansamblu, reformismul economic si social suporta atât o determinare culturala prin câmpurile de valori simbolice si de rationalitate cât si o determinare asociata cu resursele personale si de mediu.

Privatizarea si multipartidismul

Testarea constructiilor teoretice dezvoltate anterior în acest capitol va fi facuta prin doua seturi de date de sondaj produse în 1991 si 1993. Ambele sondaje sunt reprezentative la nivel national dar folosesc indicatori diferiti pentru masurarea orientarilor pro-reforma. Daca relatiile postulate teoretic sunt suficient de puternice, atunci este de asteptat ca, chiar în conditii de relativa necomparabilitate, analiza empirica sa furnizeze rezultate consistente.

Fisierul 1991 este cel produs prin proiectul "Atlasul Social al României 1991", prezentat în capitolul 2. Am estimat intensitatea atitudinilor în favoarea economiei de piata si a democratiei prin raspunsurile la întrebarile "Credeti ca privatizarea este buna" (PRIVATIZARE) si, respectiv, "Credeti ca e bine sa existe mai multe partide politice?" (PLURIPARTIDISM) (scala de raspuns pentru ambele întrebari: "da", "da, în mare masura", "nu, în mare masura", "nu"). Am considerat, deci, opinia despre privatizare ca principala masura a liberalismului economic iar opinia despre pluripartidism ca indicator de maxima relevanta în legatura cu atitudinea fata de democratie.

Tabel 3.2. Opinia fata de multipartidism si privatizare

Sustine privatizarea	Sustine multipartidismul			total
	nu	da	non-raspuns	
nu	13.3	8.7	3.7	25.7
da	11.3	45.4	3.2	59.9
non-raspuns	2.2	3.8	8.4	14.4
total	26.8	57.9	15.3	100

Sursa: fisier de date "Atlasul Social al României. 1991", CSUR

Reprezentarea sociala asupra reformei era, evident, predominant pozitiva la începutul procesului: 45% dintre subiectii chestionati considerau ca atât privatizarea cât si multipartidismul sunt "bune", sunt dezirabile. Cifrele nu sunt comparabile cu cele din tabelul 3.1 în care apar date despre România la nivel 1993. Modul de masurare a atitudinilor fata de economia de piata si fata de democratie este diferit în cele doua secvente 1991 si 1993. Chiar asa fiind, rezulta o concluzie cu sens sociologic: optimismul fata de refoarma a scazut drastic în numai doi ani de zile.

Revenind la semnificatia raspunsurilor pentru 1991, este de evidentiat ponderea redusa a celor care nu aveau cristalizata o opinie în legatura cu privatizarea si multipartidismul - aproximativ 6-7% din total populatie adulta.

Variatia atitudinii fata de privatizare si pluripartidism este, empiric vorbind, legata diferentiat de valorile simbolice si de cele de utilitate sau rationalitate. Traditionalismul ca valoare simbolica centrala este un predictor eficient numai pentru pluripartidism: cu cât traditionalismul este mai accentuat, cu atât este mai puternica distantarea fata de ideea ca "este bine sa existe mai multe partide politice" (tabel 3.3). Pentru atitudinea fata de privatizare, valoarea respectiva nu are o relevanta semnificativa statistic. O alta valoare simbolica, orientarea spre relatii sau spre munca, se leaga semnificativ cu ambele componente ale atitudinii pro-reforma. În mod diferit, însa: cei care sustin ca relatiile sunt cheia reusitei în viata tind sa aiba o

atitudine pozitiva fata de pluirpartidism dar negativa fata de privatizare. Altfel spus, atitudinea pozitiva fata de privatizare este sustinuta de cei care cred în munca iar atitudinea pozitiva în raport cu pluripartidismul o au în esenta cei care cred în relatii si în noroc. Mergând, poate, prea departe în raport cu datele, s-ar putea interpreta constatarea si în sensul ca restructurarea organismului economic este asociata cu optiunea pentru munca, pentru efortul propriu. Restructurarea sociala a carei esenta este democratizarea si, implicit, pluripartidismul este considerata ca dezirabila în special de cei care vad în relatii, risc, mobilitate, temeiul reusitei.

Beneficiul asteptat BENEFICIU (vezi caseta 2.1) este un predictor semnificativ numai pentru atitudinea fata de privatizare nu si pentru cea referitoare la pluripartidism. Cu cât beneficiul asteptat este mai mare, cu atât atitudinea pro-privatizare este mai intensa. Dintre cei trei indici propusi pentru masurarea beneficiilor asteptate (vezi caseta 3.2), în contextul acestei analize am folosit pe cel calculat ca diferenta între optimism ("Credeti ca peste un an situatia dv. va fi mai buna?", scalare directa în patru trepte) si satisfactie fata de viata ("Cât de multumit sunteti în legatura cu viata dv. în general?", scalare directa în patru trepte). **Modelul empiric sustine, deci, ipoteza unei relevante sporite a valorilor de rationalitate pentru atitudinea fata de privatizare, compa-rativ cu cea fata de pluripartidism**. Ipotezele initiale, de început de capitol, se cer, însa, a fi reformulate. Implicarea câmpului simbolic în determinarea atitudinii fata de reforma pare sa fie mai complexa decât am prevazut. Nu se poate spune ca orice valoare de tip simbolic este mai relevanta pentru repre-zentarile fata de democratie decât fata de cele ale economiei de piata. Exista valori simbolice precum traditionalismul pentru care asteptarea teoretica a fost corect formulata: traditionalismul institutional conteaza mai mult pentru reprezentarile asupra democratiei decât pentru cele asupra economiei de piata. Nu la fel stau lucrurile, însa, cu alte valori simbolice precum orientarea spre munca. Aceasta conteaza pentru ambele tipuri de reprezentari dar în mod diferit si cu intensitate relativa diferita. **Valorizarea pozitiva a muncii este cel mai important predictor al sustinerii liberalismului economic**. Este surprinzator sa constati ca

chiar în acest început de agitata reforma de trecere de la totalitarism la democratie si economie de piata se regaseste regularitatea weberiana a preeminentei muncii în profilul valoric al celor care sustin importanta mecanismelor de piata în viata social-economica (Weber, 1993).

.

Tabel 3.3. Modelul cauzal al atitudinii fata de privatizare si pluripartidism. 1991. Rezultate ale analizei path (coeficienti beta).

	Variabile dependente		
Predictori	PRIVATIZARE	PLURIPARTIDISM	BENEFICIU
PRIVATIZARE		0.39	
PLURIPARTIDISM	0.24		
EDUC	0.11	0.13	
AUTO	0.12	0.07	
BARBAT	0.04	0.06	
BENEFICIU	0.19		
ELITA	0.12		0.06
RELATII	-0.27	0.33	
CENVEST	0.07	-0.09	
TRADITIE		-0.07	
PROBLEME		-0.18	-0.09
URBAN		0.09	-0.05
VARSTA			
R^2	0.40	0.49	0.02

Toti coeficientii înscrisi în tabel sunt semnificativi la nivelul $p<0.05$. Pentru definirea predictorilor vezi casetele 2.1. si 3.2.

Piata si democratia

Economia de piata nu se reduce la privatizare si nici democratia la multipartidism. Din acest motiv nu pot fi extrapolate concluziile anterioare la întregul spectru valoric al atitudinii fata de economia de piata si fata de democratie. Sunt necesari indici cu o mult mai mare

încarcatura informationala decât cei folositi anterior. Cu astfel de indici reconstituim demersul anterior pe setul de date 1993 (vezi caseta 3.3).

Caseta 3.3 Indici si indicatori ai analizei, construiti cu datele esantionului 1993

Datele "fisierului 1993" folosite pentru construirea indicilor mentionati în caseta provin din sondajul realizat în aprilie 1993 de catre SOCIOBIT pentru Research Office of USIA. Formularea întrebarilor apartine în întregime beneficiarului acestui sondaj. Responsabilitatea pentru modul de construire a indicilor, pentru metodele de prelucrare adoptate si pentru interpretarea rezultatelor, în mod firesc, revine autorului acestui volum[6]. Esantionul folosit, de 1015 persoane, este reprezentativ pentru populatia adulta, neinstitutionalizata a României. Selectia persoanelor în esantion a fost de tip probabilist, operând cu o schema de esantionare multistadiala, cu stratificare pe arii culturale si tipuri de localitati în primul stadiu.

a. Masuri sintetice construite prin tehnica **indicelui opiniei personale dominante IOPD** (vezi subsolul casetei 2.1)

→ PIATA - atitudinea fata de economia de piata. Masura construita din indicatorii:

- evaluare globala a economiei de piata ca fiind buna sau rea pentru viitorul tarii;
- opinie despre privatizare;
- opinie despre investitiile straine în România ("ajuta" sau "nu ajuta" economia românească);
- opinie despre cei care îsi deschid firme particulare.

[6] Discutiile metodologice si teoretice purtate cu dr. Mary McIntosh de la Oficiul de Cercetari din Washington, în diferite faze ale culegerii si analizarii datelor mi-au fost de mare folos. A constituit o sansa profesionala posibilitatea pe care am avut-o pentru câtiva ani, ca director al SOCIOBIT, de a colabora cu Domnia sa.

→ DEMOcratie - atitudine fata de democratie. Masura pe baza indicatorilor:

- importanta pluripartidismului pentru democratie;
- importanta justitiei impartiale pentru democratie;
- importanta libertatii de a critica guvernul pentru democratie;
- optiune pentru democratie procedurala (care valorizeaza pluripartidismul, justitia si libertatea de a critica guvernul) versus democratie economica (un guvern care sa asigure egalitatea economica între cetateni, satisfacerea nevoilor de baza ale cetatenilor prin masuri guvernamentale, bunastare economica a tarii);
- preferinta pentru o forma democratica de guvernare versus "un conducator cu mâna de fier";

→ MINSTAT - preferinta pentru un stat minimal. Masura construita cu indicatori referitori la:

- preferinta pentru o organizare sociala în care individul este raspunzator de el însusi, în mai mare masura decât statul;
- preferinta pentru un guvern care doar creeaza posibilitati de actiune pentru indivizi versus un guvern centrat pe satisfacerea nevoilor de baza ale cetatenilor.

→ CREDALT - masura a încrederii interindividuale:

- "se poate avea încredere în cei mai multi dintre oameni" în opozitie cu "trebuie sa fii prudent, neîncrezator";
- sustinerea opiniei "poti avea încredere în cei mai multi dintre oameni".

→ MODERN - masura a modernitatii individuale actionale:

- alegere între "sa risti pentru a câstiga mult" si "sa nu risti pentru a nu pierde ceea ce ai câstigat deja";
- deschidere la schimbare ("îmi plac schimbarile" în opozitie cu "îmi este teama de schimbare");
- alegere între "sa mergi cu pasi mici, sa nu schimbi multe lucruri deodata" si "sa ai curaj pentru a merge pe drumuri noi, nebatatorite";
- preferinta pentru ideile noi în opozitie cu cele vechi "verificate ca bune".

→ OPTGEN - masura a optimismului general:
- acord cu opinia "un tânar de azi poate astepta mult de la viitor";
- "credeti ca în România lucrurile merg spre bine sau spre rau?".

→ SOCIETAL - masura a optimismului fata de viitorul societatii:
- în România "lucrurile merg spre bine sau spre rau";
- evaluarea situatiei politce a tarii peste 5 ani;
- evaluarea situatiei economice a tarii peste 5 ani;

→ MUNCA - indice al valorizarii muncii ca strategie de reusita în viata:
- acord cu afirmatia "poti trai mai bine daca muncesti din greu";
- acord cu afirmatia "orice om care poate si stie sa munceasca din greu, poate reusi în viata";

→ POLITIC - evaluare a situatiei politice a tarii:
- satisfactie fata de progresul spre democratie;
- alegere între "situatia politica este mai buna acum decât pe timpul comunismului" si "situatia politica este mai rea".

→ ECONOMIC - evaluare a situatiei economice a tarii:
- alegere între "situatia economica este mai buna acum decât pe timpul comunismului" si "situatia economica este mai rea".
- opinie despre situatia economica în urmatorii 5 ani: va fi mai buna sau mai rea

→ LIBERTATE - masura a valorizarii libertatii, construita din indicatorii:
- prefera sansa libertatii de exprimare fata de viata economica linistita;
- prefera o organizare sociala "cu oameni liberi, în care fiecare sa se dezvolte fara a-i stânjeni pe ceilalti" fata de o societate a egalitatii "în care nimeni sa nu fie nevoias iar diferentele între clase sa nu fie atât de puternice".

→ MULTIPAR - sustinere a multipartidismului masurata prin indicatorii:
- este important sa existe "cel putin doua partide politice puternice care sa lupte în alegeri";
- alegerea multipartidismului ca principala trasatura a democratiei dintr-un set de 8 trasaturi;
- preferinta pentru "mai multe partide politice" fata de "câtiva conducatori hotarâti";

→ IMAGINE - imagine dominanta despre românul obisnuit ca fiind

cinstit, cuviincios, neviclean, neviolent, prietenos, bun (scale de 4 puncte pentru fiecare caracteristica, urmând tehnica diferentierii semantice);

→ MAGHIAR - imagine dominanta despre maghiarul obisnuit din România ca fiind cinstit, cuviincios, neviclean, neviolent, prietenos, bun (scale de 4 puncte pentru fiecare caracteristica, urmând tehnica diferentierii semantice);

→ MOLDOVEAN - imagine dominanta despre românul obisnuit care traieste în Republica Moldova ca fiind cinstit, cuviincios, neviclean, neviolent, prietenos, bun (scale de 4 puncte pentru fiecare caracteristica, urmând tehnica diferentierii semantice);

→ TOLERANT - imagine dominanta despre maghiarul obisnuit din România ca fiind cinstit, cuviincios, neviclean, neviolent, prietenos, bun (scale de 4 puncte pentru fiecare caracteristica, urmând tehnica diferentierii semantice);

→ COST - masura proiectiva a costurilor asteptate ale tranzitiei:

- alegere între "somajul este dureros dar fara aceasta nu poate fi atinsa o mai buna situatie economica" si "guvernul sa limiteze cresterea somajului";
- alegere între "liberalizarea preturilor cere sacrificii dar fara ea nu se poate" si "guvernul sa nu accepte o crestere atât de mare a preturilor".

→ CASTIG - masura a optimismului în legatura cu viitorul financiar al gospodariei proprii:

- peste un an;
- peste cinci ani.

b. **Alte tipuri de masuri sintetice**

→ BENEFICIU - masura a beneficiilor asteptate de la tranzitie = CASTIG-COST.

→ LOCALIST - masura a localismului ca atitudine de valorizare a spatiului de viata local: alegere a localitatii ca spatiu de viata preferat în opozitie cu familia, grupul profesional, grupul religios, etnic si national de apartenenta; alegere a localitatii si a regiunii ca

spatiu identitar mai important decât tara,
Europa sau lumea. Pentru fiecare dintre cele doua perspective de alegere au existat posbilitati de optiune "în primul rând" si "în al doilea rând". Indicele a fost construit prin simpla numarare a raspunsurilor favorabile localismului, scorul maxim obtinut fiind 3 iar cel minim 0.

c. **Masuri bazate pe un singur indicator**

→ VIITOR - acord cu opinia "un tânar de azi poate astepta mult de la viitor";
→ FDSNvot - variabila fictiva (cod 1 pentru "da" si 0 pentru "nu") indicând faptul ca ar vota cu FDSN în alegerile generale;
→ OPOZvot - variabila fictiva (cod 1 pentru "da" si 0 pentru "nu") indicând faptul ca ar vota cu unul dintre partidele de opozitie de tip liberal sau "istoric" - PNTcd, PNL, PL, PSDR, PAC, PER sau CDR - în alegerile generale. Aceasta regrupare a optiunilor a fost facuta pornind de la ipoteza ca exista trei mari orientari electorale: a) pentru "putere", respectiv FDSN, b) pentru opozitia structurata pe optiunea reformelor structurale, respectiv partidele din CDR si cele liberale din afara acesteia; c) partide regionale structurate în raport cu teme etnice - PUNR, PRM, UDMR. La nivelul intentiei de votare am distins ca segment cu profil specific grupul nedecisilor.
→ NEDECISvot - variabila fictiva (cod 1 pentru "da" si 0 pentru "nu") indicând faptul ca intervievatul nu este decis cu cine ar vota în alegerile generale;
→ FDSNin - variabila fictiva (cod 1 pentru "da" si 0 pentru "nu") indicând faptul ca intervievatul are încredere în FDSN (având voie la o singura alegere din lista tuturor partidelor);
→ OPOZITIEin - variabila fictiva (cod 1 pentru "da" si 0 pentru "nu") indicând faptul ca persoana are încredere în unul dintre partidele liberale sau istorice (având voie la o singura alegere din lista tuturor partidelor);
→ NEDECISin - variabila fictiva (cod 1 pentru "da" si 0 pentru "nu") indicând faptul ca intervievatul nu are încredere în nici un partid

politic;
→ CENVEST - persoana cu domiciliul în Transilvania, Banat sau Crisana-Maramures (cod 1) versus persoane cu domiciliul în alte provincii istorice;
→ VARSTA - vîrsta persoanei în ani impliniti;
→ EDUC - nivelul de educatie scolara: scala de la 1 la 10;
→ PROBLEME - masura agregata la nivel de judet construita ca scor factorial al itemilor: rata a mortalitatii infantile, rata somajului, rata plecarilor de flotanti în alte judete si suprafata locuibila pe persoana (valori pentru 1992 pentru toti indicatorii).
→ URBAN - persoana cu domiciliul în urban (1) sau în rural (0);
→ VENITS - venit autoestimat: scala de la 1 la 5.

Desi indicatorii de operare sunt diferiti în 1993 fata de 1991, concluziile de baza pe care le argumenteaza tabelul 3.4 sunt aceleasi ca si pentru 1991:

→ orientarea fata de democratie are o determinare preponderent simbolica iar orientarea în raport cu economia de piata este localizata prioritar în câmpul rationalitatii sociale. Variabilele care argumenteaza clar aceasta concluzie sunt masurile BENEFICIU si LIBERTATE. Definirea situatiei sociale personale, actuale si de perspectiva, în mod pozitiv, duce la adoptarea unei atitudini de sustinere a ideii de reformism economic, de democratie de piata. Ca si pentru setul de date 1991, BENEFICIU este un predictor eficient numai pentru indicatorii reformismului economic, nu si pentru cel politic. În schimb, pentru atitudinea fata de democratie, predictorul valoric de maxima relevanta este LIBERTATE, valorizarea libertatii în mai mare masura decât a egalitatii si sigurantei economice. Este, deci, o determinare de tip simbolic.
→ educatia este un factor favorizant al adoptarii atitudinilor pro-reforma. Împreuna cu modernitatea individuala si consumul cultural de elita, educatia formeaza un bloc de variabile relevant pentru modernitate. Acest bloc grupeaza, evident, conditionari pozitive, puternice, ale adoptarii atitudinilor pro-reforma. În plus, datele din 1993 sugereaza ca influenta educatiei este mai mare asupra

atitudinilor politice decât asupra celor economice.

Optiunile pentru democratie si pentru economia de piata sunt puternic conditionate de modul de întelegere a rolului statului, a raportului dintre individ si stat (MINSTAT). Persoanele care prefera o organizare sociala în care statul creeaza posibilitati de actiune pentru individ, lasându-i acestuia posibilitatea de a alege, sunt cele care, în acelasi timp, prefera libertatea politica, egalitatea juridica, oportunitatile economiei de piata.

Tabel 3.4. Modelul cauzal al atitudinii fata de economia de piata si democratie. 1993. Rezultate ale analizei path (coeficienti beta).

	PIATA	DEMO
MINSTAT stat minimal	0.21	0.19
CENVEST	0.10	0.09
EDUCatie	0.13	0.21
LIBERTATE valorizare libertate	0.13	0.21
CREDALT încredere interindividuala	0.05	0.07
BARBAT		0.07
MODERN modernitate actionala	0.18	0.11
BENEFICIU	0.19	
OPTGEN optimism general	0.05	
URBAN	0.06	(0.05)
R^2	0.43	0.35

Toti coeficientii din tabel nemarcati prin ( ) sunt semnificativ diferiti de 0 pentru p = 0.01.

Diferenta între matricea de covariatie construita în functie de modelul specificat în tabel si covariatiile empirice este nesemnificativa: testul de concordanta χ^2 = 0.99, pentru 3 grade de libertate p = 0.80. AGFI = 0.996.

Calculele au fost facute în ipoteza admiterii corelarii termenilor eroare.

Corelatia partiala între DEMO si PIATA este r = 0.09, semnifiativ diferit de zero pentru p = 0.001.

Optimismul si încrederea interindividuala sunt masuri de evaluare difuza a mediului de viata, a câmpului social. Este probabil ca

asteptari difuze, de sens pozitiv, sa favorizeze atitudini de deschidere la schimbare, de adoptare a modelelor asociate democratizarii si dezvoltarii economiei de piata. Datele din tabelul 3.4 nu infirma aceasta ipoteza.

Reformismul polinuclear

Ultimul model empiric prezentat a considerat ca între atitudinea fata de economia de piata si cea referitoare la democratie nu exista relatii de tip cauza-efect ci numai de simpla covariatie. Celelalte valori - libertatea, încrederea interpersonala, modernitatea etc. - au fost considerate cauze ale celor doua atitudini. Perspectiva a permis în primul rând o comparatie între cele doua profiluri cauzale. Ce valori conditioneaza mai mult reformismul economic si ce valori sunt mai relevante pentru cel politic? Asa cum mentionam însa în prima parte a capitolului, atribuirea unor sensuri cauzale relatiilor dintre valori puternic interdependente induce anumite riscuri. Cel mai important este cel al artefactelor statistice, al construirii unor modele cauzale pe relatii care nu au sens cauzal. Evitarea producerii unui astfel de artefact poate fi substantial sustinuta prin adoptarea demersului anuntat deja în forma teoretica, centrat pe ideea complexului cultural al reformei. Este un complex comparabil în multe privinte cu structura culturala denumita "cultura civica" (Almond si Verba 1989).

Înainte a fi pus sa lucreze, conceptul de COREF va trebui sa fie operationalizat. Pentru aceasta am selectat, în conformitate cu premisele teoretice si cu experienta analitica anterioara, noua valori (Vezi descrierea modului de construire a indicilor mentionati, în caseta 3.3). Teoretic ele ar putea fi grupate în valori de strategie societala - sustinere a economiei de piata, a democratiei si a statului de drept sau "minimal" (nu în sensul liberalismului clasic ci ca stat netotalitar) -, valori de strategie personala centrate pe modernitate actionala, modernitate identitara si munca si valori ale mediului de interactiune - optimismul global, optimismul specific pentru gospodaria proprie, încrederea în ceilalti si imaginea morala a românului obisnuit. Daca am lua în consideratie sensul major pentru fiecare grupa, am putea vorbi

despre reformism sau atitudine fata de schimbarea societala, modernitate si optimism.

În ce masura aceste trei dimensiuni functioneaza efectiv în definirea complexului cultural al reformismului? Indicatorii prin care le masuram se grupeaza si empiric în aceleasi clase în care au fost situati prin schema urmatoare?

Valori de strategie societala	Valori de strategie personala	Valori de interactiune difuza
⇒ DEMOcratie	⇒ MODERNitate individuala	⇒ VIITOR optimism pentru viitorul tinerilor
⇒ Economie de PIATA	⇒ LOCALIST strategie identitara localista	⇒ CREDALT încredere interindividuala
⇒ MINSTAT stat minimal		⇒ CASTIG optimism despre propria gospodarie
		⇒ IMAGINE imaginea morala a românului obisnuit

Raspunsul pe care îl dau datele este în esenta de tip confirmatoriu. Regasim empiric un COREF structurat tridimensional prin reformism, modernitate si optimism-încredere (vezi fig. 3.3). Am putea vorbi, deci, de un reformism "polinuclear". Aceste trei nuclee valorice nu sunt însa legate la fel de intens între ele. Reformismul propriu-zis "comunica", în mod statistic semnificativ, atât cu modernitatea cât si cu optimismul. Reformatorii sunt în acelasi timp persoane de orientare moderna si optimista. Mult mai puternica este însa legatura reformismului cu modernitatea decât cu optimismul. Între a fi modern si a fi optimist legatura este negativa - modernii tind sa fie critici, pesimisti - dar nesemnificativa.

Legatura empirica privilegiata a reformismului cu modernitatea sustine **ipoteza reformismului ca forma particulara de modernitate, de adoptare a unei forme de rationalitate sociala**. Si cum starile mentale de modernitate nu se constituie decât în timp, în functie de particularitati ale istoriei personale si de grup, rezulta ca starea de modernitate generata în perioada pretranzitiei a avut un rol hotarâtor asupra selectivitatii sociale a reformismului în decursul decolarii tranzitiei. Modernitatea individuala a favorizat adoptarea

atitudinilor reformiste iar atitudinile de tip localist au defavorizat o astfel de adoptare. Mediile sociale de încredere interindividuala si optimism au constituit, de asemenea, o conditionare pozitiva a reformismului. Asa cum rezulta din asteptarile teoretice anterior formulate, optimismul general si specific actioneaza împreuna cu încrederea în structurarea unui mediu de interactiune sociala. Ipoteza initiala este însa numai partial sustinuta prin date. Ne asteptam ca toate tipurile de valori strategice sa depinda de un mediu de orientare moral-pozitiva. Nu asa par sa stea lucrurile, însa. Strategiile de tip reformist depind de mediile de încredere si optimism. Nu si strategiile de modernitate.

Fig. 3.3. Analiza factoriala confirmatorie asupra principalelor componente ale complexului cultural al reformei.

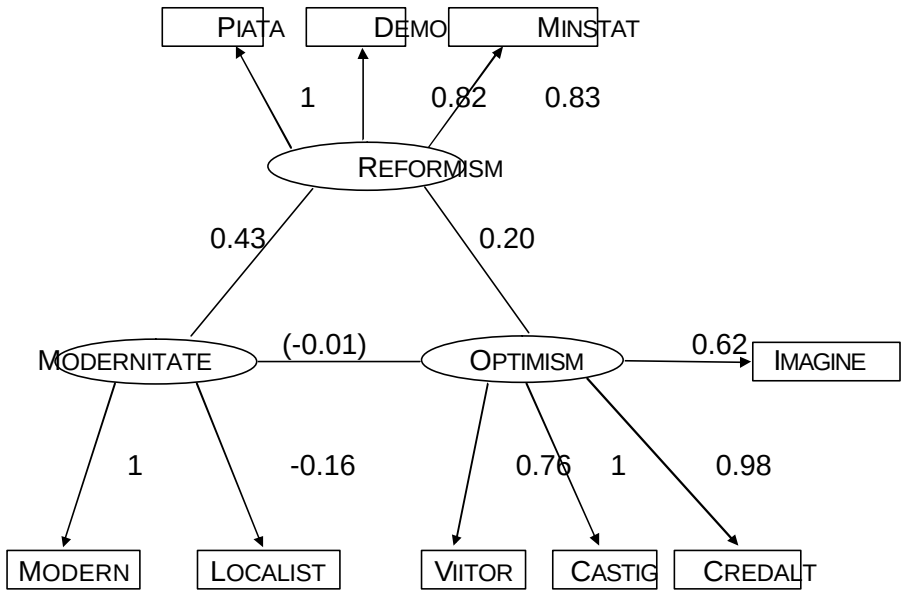

( ) coeficient nesemnificativ statistic pentru p<0.05.

variabila manifesta, masurabila direct

variabila latenta

relatie de masurare

corelatii partiale între variabilele latente

Modelul factorial este concordant cu matricea de corelatie empirica: p=0.10 pentru χ^2=27.29 si 19 grade de libertate. Indicele de concordanta a modelului cu datele este GFI=0.994. Pentru realizarea concordantei

date-model am admis corelarea termenilor eroare corespunzatori variabilelor: CREDALT cu DEMO si MODERN; CASTIG cu MINSTAT, MODERN si CREDALT.

În privinta ipotezelor de masurare, de mod de grupare a indicatorilor, sustinerea empirica este puternica. La nivelul mentalitatii colective, este structurata o atitudine fata de reforma în care se leaga consistent opinii asupra democratizarii, economiei de piata si statului. Optiunea pro-democratie implica, având în vedere indicatorii initiali din care au fost construiti indicii, sustinerea pluripartidismului, a libertatii, în special în forma ei de libertate de a critica structurile puterii politice si a egalitatii în fata legii. Libertatea politica si egalitatea sanselor sunt, deci, valorile care stau în spatele acestei optiuni pro-democratie. Opiniile favorabile economiei de piata sunt reductibile, în plan valoric, la preferinte pentru câstig si alocare a resurselor rare în functie de performante. Statul de drept apare ca o conditie necesara pentru realizarea valorilor democratiei si ale economiei de piata. Apare ca fiind fireasca, deci, gruparea empirica a celor trei indicatori - PIATA, DEMO si STATMIN - în acelasi bloc de variabile.

Localismul masoara în mod eficient modernitatea, respectiv traditio-nalismul. Preferinta pentru grupurile cu identitate teritoriala în procesul identitar, pentru spatiul local în mai mare masura decât pentru cel extralocal, se asociaza cu orientarea redusa spre rationalism, spre raspuns activ la schimbare.

Factorul OPTIMISM releva o consistenta grupare a perceptiei optimiste a viitorului personal-familial CASTIG si a celui societal VIITOR cu încrederea interindividuala CREDALT si cu imaginea pozitiva despre calitatile morale ale românului obisnuit IMAGINE. Este o perceptie difuza în care se îmbina raspunsuri difuze la întrebarile generale “cum sunt oamenii de azi” si “cum merg lucrurile, în general”.

Exista, deci, un complex cultural al reformei structurat pe trei dimensiuni, doua referitoare la strategiille de actiune si una la mediul de interactiune sociala. Reformismul, modernitatea si optimismul sunt dimensiunile care îl structureaza. Analiza factoriala confirmatorie pe care am folosit-o a validat ipoteza teoretica a unui complex cultural tridimensional al reformei. Nu voi închide însa analiza empirica aici, în legatura cu aceasta ipoteza, din simplul motiv ca o consider foarte importanta. Daca se accepta validitatea concluziei, analizele ulterioare

vor trebui sa accepte ca obiectul explicatiei îl constituie nu reformismul în sens restrâns ca atitudine favorabila democratiei, economiei de piata si statului minimal ci si modernitatea si optimismul, întregul complex al reformei. În consecinta vom introduce în discutie si o alta perspectiva, opusa celei anterioare. Gruparea indicatorilor în factori a fost facuta prin decizie teoretica. Desi datele sustin o astfel de decizie, este evident ca gruparea pe care am prezentat-o este numai una dintre gruparile posibile. Este perfect posibil ca aceleasi date sa sustina si alta teorie. O a doua problema posibila deriva din faptul ca indicatorii de analiza sunt afectati în grade diferite de variabile de status sau de mediu ecologic. Corespunzator, gruparile care se obtin ar putea sa reflecte nu numai modul în care este structurat COREF ci si covariatia dintre variabilele de status sau ecologice. O posibila solutie la aceste probleme ar fi o masurare a covariatiei indicatorilor relevanti pentru COREF fara o ordonare teoretica prealabila a lor si dupa eliminarea efectului variabilelor de status si de mediu

Tabel 3.5. Relatii între indicatorii complexului cultural al reformei. Coeficienti de corelatie partiala. 1993

	PIATA	DEMO	MINSTAT	MODERN	LOCALISM	VIITOR	CREDALT	CASTIG
DEMO	0.24							
MINSTAT	0.31	0.24						
MODERN	0.24	0.17	0.19					
LOCALISM	(-0.14)	(-0.01)	(-0.01)	-0.07				
VIITOR	0.13	0.11	0.11	(-0.01)	(-0.01)			
CREDALT	0.12	0.11	(0.05)	0.07	(0.00)	0.22		
CASTIG	0.15	0.11	0.18	0.12	-0.09	0.24	0.09	
IMAGINE	0.13	0.10	(0.05)	(-0.03)	(0.00)	0.17	0.18	0.15

Corelatii partiale obtinute prin controlarea variabilelor independente: VARSTA, BARBAT, EDUC, PROBLEME, URBAN, CENVEST. Valorile marcate prin ( ) sunt nesemnificative statistic pentru p<0.05.

Coeficientii marcati prin chenare sunt cei de intensitate maxima, desemnând nucleele de structurare a complexului cultural al reformei.

ecologic. În acest fel am obtine corelatiile "pure" dintre indicatori. Daca si în aceasta forma ei se grupeaza consistent cu modelul teoretic am

putea avea o garantie în plus a validitatii sale.

Tabelul 3.5 prezinta rezultatele adoptarii unei astfel de perspective de tip exploratoriu. Este evident ca exista doua nuclee de structurare a complexului cultural pe care îl analizam - modernitatea si reformismul pe de o parte si optimismul si încrederea pe de alta. Regasim, deci, si cu aceasta tehnica de analiza, diferentierea dintre strategiile personale de actiune si mediul de interactiune sociala. Se impune ca evidenta empiric, iarasi, legatura puternica dintre modernitate si reformism.

Ceea ce, de asemenea face evident tabelul 3.5 **este centralitatea atitu-dinii fata de piata în cadrul complexului valoric al reformei**. Constatarea permite formularea ipotezei ca dezvoltarea mentalitatii reformiste în ansamblul ei este puternic dependenta de progresul sau de difuzarea sociala a mentalitatii asociate cu economia de piata. Si, extinzând ipoteza la nivelul factorilor cauzali implicati în relatie, voi spune ca dezvoltarea institutiilor economiei de piata este esentiala pentru a obtine o predominare a COREF în societatile în tranzitie.

Tabel 3.6. Predictori ai variabilelor definitorii pentru complexul cultural al reformei.1993

	Predictori de status si de mediu ecologic						R^2
Variabile dependente	EDUCATIE	VARSTA	BARBAT	CENVEST	PROBLEME	URBAN	
PIATA	0.32	-0.12	0.09	0.10	-0.08	0.08	0.22
DEMO	0.35	-0.06	0.13	0.09	-0.07	0.06	0.22
MINSTAT	0.29	-0.06	0.06	0.06	-0.10	(0.03)	0.15
MODERN	0.26	-0.25	0.11	0.07	(0.03)	0.08	0.22
LOCALISM	-0.17	(0.03)	(-0.01)	0.21	(-0.01)	-0.17	0.12
VIITOR	0.07	0.11	(0.03)	-0.07	(-0.06)	-0.07	0.02
CREDALT	0.14	(-0.02)	0.10	(0.05)	(-0.04)	(0.02)	0.04
CASTIG	0.11	(-0.01)	0.08	0.08	(-0.03)	(-0.04)	0.03
IMAGINE	(0.01)	0.09	0.06	(0.03)	(0.00)	(0.01)	0.01

Valorile marcate prin ( ) sunt nesemnificative statistic pentru $p<0.05$.

În tabel sunt trecuti coeficienti path rezultati din aplicarea unui model partial recursiv, care admite, deci, corelarea erorilor asociate cu

variabilele dependente. Prin modul de calcul, coeficientii path sunt comparabili între ei pe ansamblul modelului.

Mult mai complicata îmi pare a fi tentativa de explicare a complexului cultural pe care l-am identificat. Este vorba, de fapt, de o situare a sa în spatiul social: care sunt segmentele sociale la nivelul carora el se regaseste în mai mare masura? Pentru a lansa o tentativa de raspuns voi lua în considerare rolul educatiei, vârstei, sexului si mediului ecologic de rezidenta. Acesta din urma va fi specificat prin rezidenta rurala sau urbana, gravitatea locala a problemelor sociale si localizare dincoace sau dincolo de Carpati.

În sensul demersului explicativ pot fi utile regularitatile empirice sustinute prin datele din tabelul 3.6:

→ în ansamblu, determinarile de status sunt mai puternice decât cele ecologice. Exceptia majora de la aceasta regula este LOCALISMUL, cu mediul istoric si rezidential ca principali predictori;

→ reformismul si modernitatea actionala (MODERN) au acelasi pattern cauzal, dominat de influenta educatiei. Cu cât nivelul de educatie este mai ridicat, cu atât reformismul si modernitatea au valori mai ridicate. Concluzia asupra rolului hotarâtor al educatiei în determinarea atitudinii fata de reforma este consistenta cu alte cercetari intreprinse în Europa Centrala si de Est (Gibson, Duch and Tedin 1992; McIntosh and Martha Mac Iver. 1993; Duch 1993).

→ variabilele ecologice influenteaza mai mult modernitatea si reformismul decât optimismul si încrederea. Acestea din urma par sa aiba "radacini" în special la nivelul statusului persoanei. Cultura optimismului si a încrederii interindividuale are o mai mare specificitate în spatiul social decât în cel ecologic.

→ în totalitate, indicatorii de status si de mediu explica mai mult modernitatea si reformismul decât optimismul si încrederea. Asteptari difuze precum încrederea si optimismul au probabil resorturi mai fine decât cele care au putut fi surprinse prin analiza cantitativa pe care am întreprins-o.

→ modernitatea individuala este puternic diferentiata sub aspectul patternului cauzal al componentelor ei. Modernitatea actionala este

determinata în principal de educatie si vârsta. Cu cât persoana are un nivel de instructie mai ridicat si cu cât este mai tânara (în intervalul de variatie al vârstei adulte), cu atât suporta o mai mare probabilitate de a fi moderna. În schimb, modernitatea identitara masurata prin localism se afla în principal sub imperiul culturii regional-rezidentiale: **persoanele din provinciile de peste munti si de la sate sunt mai puternic atasate de spatiul de viata local decât orasenii si locuitorii zonelor de dincoace de munti.**

Regularitatile anterioare sunt înregistrate pentru date 1993. O validare a lor ar putea fi facuta daca am dispune de masuratori ale acelorasi variabile în ani diferiti, pe esantioane diferite. Datele din 1991 culese prin sondajul "Atlasul Social" nu satisfac pe deplin aceasta conditie. Câtiva dintre indicatorii complexului cultural al reformei se refera la aceleasi variabile latente. Chiar daca sunt construiti în mod diferit, vizeaza aceleasi variabile latente. Predictorii pe care i-am folosit pentru analiza datelor 1993 pot fi regasiti si în fisierul 1991. În tabelul 3.7 sunt prezentati coeficientii path corespunzatori relatiilor dintre indicatorii COREF si predictorii respectivi, pentru 1991.

Echivalentele dintre indicatorii de complex cultural pentru cei doi ani sunt urmatoarele:

Variabila latenta	Indicator 1993	Indicator 1991
pro-democratie	DEMO	MULTIPARTIDISM
pro-economie de piata	PIATA	PRIVATIZARE
modernitate actionala	MODERN	ELITA
modernitate identitara	LOCALISM	TRADITIE
optimism	CASTIG	OPTIMISM

Am considerat ca o relatie predictor-variabila dependenta este consistenta în timp daca masura statistica asociata ei este semnificativa si de acelasi sens (comparatie între tabelele 3.6 si 3.7). Relatia dintre atitudinea fata de multipartidism si educatie, spre exemplu, este pentru 1991 de sens pozitiv si puternic semnificativa.

Pentru 1993 regasim acelasi sens al relatiei, si, de asemenea, o valoare statistic semnificativa. Vom spune, deci, ca relatia dintre educatie si orientarea pro-democratica este una consistenta în timp.

Pentru a facilita comparatia tabelelor 3.5 si 3.6 am marcat în ultimul tabel relatiile inconsistente. Este evident ca situatia generala este aceea a unei **puternice consistente a relatiilor dintre componentele complexului cultural al reformei si variabilele de status/ecologice**.

Regasim în cei doi ani, pe cele doua seturi de date:

→ rolul covârsitor al educatiei în determinarea profilului cultural al persoanelor;
→ traditionalismul de tip identitar pentru populatia rurala si de peste munti;
→ descurajarea opiniilor favorabile democratiei si economiei de piata datorita problemelor sociale locale;
→ modernitatea mai mare pentru barbati decât pentru femei;

Tabel 3.7. Predictori ai variabilelor definitorii pentru complexul cultural al reformei.1991

	Predictori de status si de mediu ecologic						R^2
Variabile dependente	EDUCATIE	VARSTA	BARBAT	CENVEST	PROBLEME	URBAN	
MULTIPARTIDISM	0.29	(0.01)	0.06	-0.09	-0.18	0.11	0.17
PRIVATIZARE	0.27	(-0.05)	0.07	0.08	-0.09	(-0.02)	0.10
ELITA	0.30	-0.09	(-0.01)	0.06	(-0.01)	(0.04)	0.15
TRADITIE	-0.22	0.26	-0.09	0.28	(-0.01)	-0.13	0.29
OPTIMISM	(0.06)	-0.06	(0.04)	(0.03)	-0.10	-0.16	0.03

Valorile marcate prin ( ) sunt nesemnificative statistic pentru $p<0.05$.

În tabel sunt trecuti coeficienti path rezultati din aplicarea unui model partial recursiv, care admite, deci, corelarea erorilor asociate cu variabilele dependente. Prin modul de calcul, coeficientii path sunt comparabili între ei pe ansamblul modelului.

Celulele marcate prin chenare indica situatiile de neconcordanta a sensului relatiilor înregistrate în 1991 fata de cele din 1993. Am considerat

ca neconcordante corelatiile care se refera la acelasi tip de pereche de variabile, sunt semnificative statistic dar difera sub aspectul sensului relatiei.

Singurul caz de inconsistenta temporala marcat în tabelul 3.6 poate fi rezultat al schimbarilor efective în timp, al diferentelor de mod de masurare a variabilelor latente sau al fluctuatiilor de esantionare. Dat fiind faptul ca indicatorii implicati în aceste relatii au functionat foarte bine în context de analiza sincronica, dat fiind faptul ca cele doua esantioane au generat în analizele pe care le-am intreprins concluzii cu sens sociologic, inclin sa atribui aceasta inconsistenta în principal diferentelor de mod de masurare, necomparabilitatii indicatorilor si evolutiilor temporale. Greu de spus care dintre factori este mai important. Noi seturi de date, cu indicatori perfect comparabili, vor putea facilita întelegerea acestor neconcordante.

O ipoteza poate fi, totusi, formulata. Chiar si în acest caz nu este vorba, foarte probabil, de o schimbare a sensului relatiei la nivelul realitatii sau de erori de masura ci pur si simplu de faptul ca variabila dependenta este diferita. Opinia despre pluripartidism face parte din complexul atitudinii fata de democratie dar este, totusi, o masura partiala a acesteia. Daca în modelul din tabelul 3.4 înlocuim masura orientarii prodemocratice cu o masura specifica a sustinerii pluripartidismului (MULTIPAR), atunci pattern-ul cauzal se pastreaza cu o singura exceptie - relatia dintre CENVEST si MULTIPAR devine nesemnificativa. În consecinta, nu se mai înregistreaza o situatie de neconcordanta între 1991 si 1993.

Optimismul polimorf

Odata descris întregul care este COREF poate fi reluata perspectiva strict analitica pentru a pune în lumina câteva dintre articulatiile sale critice. O astfel de articulatie este cea dintre atitudinea fata de reforma si optimism. Ambele considerate în sens restrâns, masurate prin indicatori specifici.

Prin optimism-pesimism se realizeaza o raportare pozitiva sau

negativa la viitor. La viitorul personal, familial sau societal, la cel economic, politic, profesional etc. Din simpla enumerare a variantelor posibile de raportare la viitor rezulta o prima întrebare: care sunt variantele de optimism care se leaga mai intens de COREF? A doua întrebare este: prin ce difera semnificatia lor?

În limita datelor disponibile voi distinge între optimismul familial-economic masurat prin CASTIG, optimismul societal masurat prin indicatorul cu acelasi nume - SOCIETAL, si optimismul de generatie estimat prin indicele VIITOR (vezi caseta 3.3). În primul caz, raportarea se face la viitorul economic al gospodariei. În cel de-al doilea caz - la viitorul economic, politic si general al tarii. Optimismul de generatie este surprins prin reactia la afirmatia "un tânar de azi poate astepta mult de la viitor". Estimarea prospectiva se face, deci, pentru o categorie de vârsta. Din acest motiv am optat pentru sintagma "optimism de generatie".

Cele trei categorii de optimism se subsumeaza aceleiasi dimensiuni, corelând puternic între ele (tabel 3.8).

Tabel 3.8. Coeficienti de corelatie partiala între indicatorii optimismului, controlând efectele variabilelor ecologice si de status. 1993.

		CASTIG	SOCIETAL
Optimism familial economic	CASTIG		
Optimism societal	SOCIETAL	0.49	
Optimism de generatie	VIITOR	0.24	0.30

Variabile de control: vârsta, sexul, educatia, mediul rezidential, locuirea în Vechiul Regat sau în regiunile de peste munti si gravitatea problemelor sociale locale.
VIITOR este variabila ordinala pentru care corelatiile au fost calculate dupa transformarea ei prin scoruri optime cu PRELIS. (Joreskog, Sorbom 1988).
Toti coeficientii sunt semnificativi pentru p=0.01.
Coeficient de fidelitate alpha=0.50

Relevanta diferitelor masuri ale optimismului pentru reformism este diferentiata (vezi tabel 3.9). Optimismul societal, cel referitor la evolutia de ansamblu a societatii are maxima relevanta pentru atitudinea fata de reforma. În schimb ceea ce am numit optimism de generatie este nerelevant. Optimismul familial-economic coreleaza semnificativ numai cu opinia despre raportul dintre stat si individ. Persoanele care manifesta valori ridicate pentru acest tip de optimism sunt, în acelasi timp, adepte ale convingerii ca individul este raspunzator de el însusi, statul având un rol limitat în organizarea vietii sociale. De mentionat ca toate relatiile descrise în acest paragraf sunt determinate dupa ce a fost înlaturat (controlat prin procedee statistice) efectul modernitatii si al încrederii interindividuale asupra reformismului.

Tabel 3.9. Predictia atitudinii fata de reforma în functie de indicatori de optimism si modernitate. Coeficienti path. 1993

	Variabile independente				
Variabile dependente	CASTIG	SOCIETAL	VIITOR	MODERN	CREDALT
PIATA	(0.03)	0.19	(0.03)	0.40	0.12
DEMO	(0.03)	0.14	(0.03)	0.32	0.14
STATMIN	0.10	0.14	(0.03)	0.30	0.05

Toti coeficientii nemarcati prin ( ) sunt semnificativi pentru p=0.05.

Optimismul societal care urmeza imediat modernitatii sub aspectul relevantei pentru reformism este o atitudine sustinuta în principal de educatie, vârsta si nivelul local de dezvoltare. Persoanele cele mai optimiste în privinta viitorului tarii sunt cele cu nivel ridicat de instructie, vârstnici si, surprinzator, cele cu domiciliul în zonele cu nivel redus de dezvoltare.[7]

[7] Mai jos sunt prezentati coeficientii path ai predictiei variabilelor de optimism prin cele ecologice si de status:

SOCIETAL = 0.20 EDUC + 0.08 VARSTA + (0.01) BARBAT + (0.02) CENVEST + 0.07 PROBLEME + (0.02) URBAN

VIITOR = 0.07 EDUC + 0.11 VARSTA + (0.03) BARBAT - (0.07) CENVEST - (0.07) PROBLEME - 0.07 URBAN

COREF este inegal distribuit în spatiul social. De fapt, exista spatii sociale diferite la nivelul carora COREF ia valori diferite. Capitolul al doilea a permis o prima aproximare a tipurilor sociale ale reformei în functie de oportunitati de status si de mediu. Lucrând cu un numar redus de indicatori ai reformei a fost evidentiata existenta unei bogate tipologii sociale: conservatori prin constrângeri cumulative si prin constrângeri de status, reformatori prin oportunitati cumulative, prin oportunitati de status, pragmatici si ideatici, moderat sarac si moderat înstarit. Tipologia respectiva punea în relatie reformismul cu resursele de status - educatie si stare materiala - si cele de mediu - gravitatea locala a problemelor sociale sau dezvoltarea sociala locala (vezi tabelele 2.6, 2.7 si 2.8). Cei trei indicatori de conditionare a reformismului sunt, în fapt, dimensiuni ale spatiului social. Si variatiile tipologice construite sau empirice sunt variatii ale reformismului în spatiul social. Analiza dezvoltata în actualul capitol este interesata nu numai de reformism ci de întreg complexul cultural al reformei. Si, în continuarea discutiei din capitolul 2, voi încerca sa vad, în ce masura, COREF are o variatie tipologica în spatiul social. Se regasesc cu datele complet diferite ale anului 1993, tipologii construite cu informatia pentru 1991?

Punctul de pornire pentru raspuns îl va constitui o tipologie a spatiilor sociale în functie de resursele de status si cele de mediu. Exista spatii sociale în care resursele de status si cele de mediu sunt de nivel ridicat, circulatia informatiei este intensa, deschiderea la schimbare este mare. Le vom numi **spatii sociale "deschise"**. Opusul lor, "**spatiile sociale închise"**, sunt cele în care resursele de status si de mediu au un nivel redus, informatia sociala are o circulatie slaba. Spatiile sociale deschise constituie mediul favorizant pentru tipul social al reformistului cumulativ sau maximal. Spatiile sociale închise

---

CASTIG = 0.11 EDUC - (0.01) VARSTA + 0.08 BARBAT + 0.08 CENVEST -(0.03) PROBLEME - (0.04) URBAN

In ( ) sunt marcati coeficientii nesemnificativi pentru p = 0.05.

favorizeaza conservatorul prin constrângeri cumulative. Între cele doua categorii de spatii sociale se afla situatiile de inconsistenta: spatiile în care resursele de status sunt mai mari decât cele de mediu si le voi numi **"spatii cu deschidere de status"** si situatiile în care resursele de mediu sunt mai puternice decât cele de status - "spatii cu deschidere de mediu". "Reformatorul prin oportunitati de status" (vezi cap. 2) este un produs al spatiului cu deschidere de status. Între aceste patru categorii de spatiu social se afla situatiile apropiate de medie, atât sub aspectul resurselor de status cât si al celor de mediu. Sunt situatiile comune "de tendinta centrala".

Fig. 3.4. Tipuri de spatii sociale în raport cu resursele de status si de mediu

Resurse de status	Resurse de mediu		
	reduse	medii	mari
reduse	spatiu social închis		spatiu social cu des-chidere de mediu
medii		spatiu social comun sau de tendinta centrala	
mari	spatiu social cu des-chidere de status		spatiu social deschis

Ipoteza spatiilor sociale cu grade diferite de deschidere este sustinuta prin datele din tabelul 3.10. În spatiile sociale deschise, educatia si clasa sociala autoestimata au valori ridicate. Sub aspect ecologic, probleme sociale locale sunt mult diminuate comparativ cu media nationala. Populatia din aceasta grupa nu difera foarte mult sub aspectul vârstei fata de cea nationala. Persoanele de spatiu deschis sunt majoritar din orase.

Spatiul social închis este caracterizat prin situatie locala problematica, nivel de instructie redus si status social autoestimat sub

media pe total. În aceasta grupa se afla persoanele cu vârsta cea mai înaintata. Locuiesc, predominant, în rural. **Grupa de spatiu social închis este, deci, formata, preponderent, din populatie saraca si îmbatrânita din zone rurale sarace**. Regasim empiric si categoria persoanelor cu deschidere sau oportunitati de status, localizate în medii cu probleme sociale. Nivelul lor mediu de instructie este ridicat, se considera ca fiind, mai mult decât în oricare alta grupa, o elita sociala ("clasa superioara"). Este, în acelasi timp, grupa cu cea mai tânara populatie. În fine, spatiul social comun, este cel în care valorile de grupa au cea mai mare apropiere de media pe total esantion.

Tabel 3.10. Valorile medii ale indicatorilor ecologici si status, pe tipuri de spatii sociale.1993

Tip de spatiu social	PROBLEME	URBAN	EDUC	VENITS	VARSTA	Pondere subiecti în grupa
SPATIU DESCHIS	-0.97	0.69	0.97	1.25	0.17	17
SPATIU DE STATUS	0.76	0.27	0.90	1.38	-0.61	14
SPATIU COMUN	-0.07	0.28	0.12	-0.68	-0.54	36
SPATIU INCHIS	0.25	-0.78	-1.03	-0.48	0.78	33

Clasificarea celor 1015 subiecti în functie de tipul de spatiu ecologic si de status pe care îl ocupa, a fost realizata pe baza celor 5 variabile din tabel, normalizate în prealabil cu scorul z. A fost folosita metoda de clasificare cluster, prin iteratie de k-medii. Fiecare tip de spatiu este o grupare, un cluster de subiecti similari pe cele 5 criterii de clasificare.

Nu apare o grupare empirica în care valorile de mediu ecologic sa fie mai bune decât cele de status. Nu înseamna ca nu exista efectiv în realitate. Are probabil o pondere redusa, greu de identificat prin cercetare selectiva, sau, poate, modul de masurare a spatiului social folosit anterior este insuficient de sensibil la variatii mai fine ale realitatii.

Majoritatea populatiei adulte a tarii se afla în spatii sociale închise (33%) sau comune (36%). Spatiile cu deschidere cumulativa sau numai de status, au ponderi mai reduse de 17% si, respectiv, 14%.

Complexul cultural al reformei are, în conformitate cu ipotezele

formulate, o mare variatie în functie de tipurile empirice de spatiu social (tabel 3.11).

COREF are valorile cele mai ridicate în situatiile sociale deschise sau cu deschidere de status. Situatiile sociale închise au, predominant, un complex cultural defavorabil reformei. Spatiile sociale de tendinta centrala sau comune, cu resurse apropiate de medie, etaleaza un COREF de profil foarte ster s.

Modernitatea cea mai ridicata se înregistreaza nu la persoanele din spatiile deschise ci la cele din situatiile cu deschidere de status, cu resurse de status superioare celor de mediu. Tot în cazul lor apare cea mai mare propensiune pentru sustinerea economiei de piata si cel mai puternic optimism. Inconsistenta status - mediu functioneaza similar cu inconsistenta de status (Lenski), favorizând atitudinea pozitiva fata de schimbare.

COREF are conexiuni de maxima intensitate cu spatiul social în câteva "puncte". Un astfel de punct de maxima conexiune este cel al modului de definire a situatiei. Sentimentul de esec, pierdere, costuri covârsitor de mari ale tranzitiei, se regaseste cu cea mai mare intensitate la persoanele din spatiile sociale închise (BENEFICIU are indicele negativ cel mai puternic din tot tabelul, egal cu -66, si indicele cel mai ridicat pentru COST, egal cu 79).

Variatiile foarte mari ale indicilor COREF între categoriile de populatie din spatii sociale diferite indica o controversa sociala puternica, pe teme asociate cu acest complex cultural. Toti indicii din tabelul 3.11 pot lua valori între -100 si +100. Considerând pe fiecare linie a tabelului diferentele dintre valorile maxime si cele minime, rezulta ca decalajele cele mai mari apar în legatura cu indicatorii PIATA, STATMIN, COST si MODERN.

Rezulta ca dezbaterea sociala maxima între grupuri sociale se duce pe teme asociate acestor masuratori. Economia de piata, cu costurile ei somajul si inflatia, pare sa fie cea mai acuta tema de controversa sociala. Si, în legatura cu aceasta este larg controversat rolul statului în viata economica si sociala.

Faptul ca modernitatea apare în seria indicilor cu grad mare de controversa intergrupala sugereaza ipoteza unei puternice diferentieri a

gradului de modernitate individuala ca sursa a controverselor care au loc în spatiul cultural al reformei.

Tabel 3.11. Indici ai complexului cultural al reformei, pe tipuri de spatii sociale.1993. Valori medii pe grupa sau tip de situatie

	Spatiu social				
Indice	de status	deschis	comun	închis	total
PIATA	45.8	37.5	12.4	-24.8	9.2
DEMO	59.1	64.3	47.7	22.6	43.9
STATMIN	30.8	30.1	-3.8	-34.3	-3.2
MODERN	44.5	24.6	21.8	-28.1	9.1
LIBERTA	10	19.3	-18.5	-38.3	-14.6
MUNCA	66.2	67.5	60.4	74.9	67.2
CISTIG	35.2	27.9	20.4	13	21.3
COST	15.5	17.4	57.6	79.3	52
BENEF	19.7	10.5	-37.2	-66.3	-30.7
SOCIETAL	49.8	45.5	27.4	21.7	31.7
POLDEF	44	41.8	27.5	29.1	32.8
ECDEF	15.8	8.3	-0.5	-5.3	1.7
CREDALT	-40.5	-18.4	-37.5	-53.5	-39.9
IMAGINE	52	59.6	55.1	54.9	55.3

SPATIU SOCIAL DE STATUS — resurse de status (material si ideatic) mari, în conditii de mediu sarac

SPATIU SOCIAL DESCHIS — resurse de status (material si ideatic) mari, în conditii de mediu bogat

SPATIU SOCIAL COMUN — resurse de status (material si ideatic) si de mediu ecologic apropiate de media pe total esantion

SPATIU SOCIAL INCHIS — resurse de status (material si ideatic) reduse, în conditii de mediu sarac

Pornind de la datele aceluiasi tabel 3.11 ar merita, cred, sa fie retinute si urmatoarele constatari:

- spatiile sociale deschise au cele mai ridicate valori pentru încrederea interper-sonala; la antipod se afla spatiile închise marcate de o puternica neîncredere.
- relatia între tipul de spatiu social si valorizarea muncii este una de tip neliniar: spatiile extreme, închis si deschis etaleaza valori ridicate ale indicelui iar spatiul comun, al celor cu resurse apropiate de medie, este caracterizat prin nivel redus al orientarii spre munca. Cel mai ridicat nivel de apreciere a muncii este înregistrat la persoanele din spatiile sociale închise, cu resurse de mediu si de status foarte mici.
- libertatea este mai importanta decât egalitatea si siguranta economica pentru cei care traiesc într-o situatie de siguranta sporita, respectiv persoanele din spatiul social deschis. Viata în spatii sociale închise, cu resurse reduse, este însotita de o foarte scazuta valorizare a libertatii. Ceea ce conteaza aici este siguranta economica si egalitatea.

Ipoteza asocierii între spatiul social si complexul cultural al reformei poate fi confruntata si cu setul de date 1991 chiar daca masurile COREF sunt mai sarace în acest caz. În schimb exista avantajul unei masurari mai exacte a spatiului social. Setul de date 1991 permite masurarea averii, a statusului material al persoanei. Înlocuind indicatorul subiectiv al venitului autoperceput cu starea materiala a gospodariei se obtine o masura "tare" a modului de segmentare a spatiului social. Restul indicatorilor de segmentare sunt aceiasi ca si pentru setul de date 1993. Configuratia spatiului social astfel obtinut (tabel 3.12) este similara cu cea delimitata pentru 1993.

Regasim spatii sociale deschise, de status si închise. Profilul lor sub aspectul educatiei, vârstei, situatiei materiale si al mediului rezidential este, practic, identic. O singura diferenta apare pentru spatiile deschise în legatura cu vârsta: pentru 1991, definitorie este prezenta tinerilor în acest spatiu; în 1993, scorul pentru vârsta este relativ nespecific, apropiat de medie, usor favorabil vârstnicilor.

Concordanta de profile 1991 cu 1993 argumenteaza ipoteza consistentei acestor spatii, a durabilitatii lor. Vârsta, educatia, averea, mediul de rezidenta si nivelul de dezvoltare locala se leaga în mod similar în momente diferite de timp. Diferitele spatii sociale rezulta tocmai din configuratia acestor legaturi. Introducerea unei masuri obiective pentru starea materiala a gospodariei a dus la o segmentare a spatiului comun în trei subspatii: tineret rural, vârstnici rural si vârstnici urban. Cele trei segmentari ale spatiului comun manifesta, deci, un grad sporit de specificitate în raport cu vârsta si mediul rezidential. Atunci când valorile de educatie, avere si dezvoltare locala se apropie de media nationala, spatiile sociale ajung sa se diferentieze în special în raport cu mediul rezidential si cu vârsta.

Desigur ponderile pe diferitele grupari de spatiu social sunt diferite în cei doi ani. Si este firesc sa fie asa, date fiind variatia de mod de masurare si schimbarile produse în decursul perioadei respective.

Tabel 3.12. Valorile medii ale indicatorilor ecologici si de status, pe tipuri de spatii sociale.1991

Tip de spatiu social	PROBLEME	URBAN	EDUC	AVERE	VARSTA	Pondere subiecti în grupa
SPATIU DESCHIS	-0.84	0.87	0.75	0.70	-0.50	24
SPATIU DE STATUS	0.98	0.87	0.73	0.62	-0.45	17
SPATIU COMUN						
tineret rural	0.30	-1.01	0.14	-0.48	-0.78	20
vârstnici urban	-0.46	0.95	-0.51	0.17	0.98	12
vârstnici rural	-0.54	-1.06	-0.71	-0.01	0.62	11
SPATIU INCHIS	0.57	-1.00	-1.26	-1.27	1.07	15

Clasificarea celor 1465 subiecti în functie de tipul de spatiu ecologic si de status pe care îl ocupa, a fost realizata pe baza celor 5 variabile din tabel, normalizate în prealabil cu scorul z. A fost folosita metoda de clasificare cluster, prin iteratie de k-medii. Fiecare tip de spatiu este o grupare, un cluster de subiecti similari pe cele 5 criterii de clasificare. Pentru definirea variabilelor de clasificare vezi caseta 2.1

Includerea în analiza a unei masuri tari pentru starea materiala a gospodariei permite observarea clara a consistentei de status: grupurile de spatiu deschis, de spatiu închis si cu deschidere de status

sunt caracterizate prin consistenta de status material-ideatic. Pentru spatiul deschis si de status, educatia si averea au valori superioare mediei. Spatiului închis îi este specifica o consistenta de nivel minim: atât educatia cât si averea au valori reduse. În schimb, în spatiul comun, predomina inconsistentele de status. Tineretul rural este cu o situatie mai buna sub aspectul instructiei decât al starii materiale. Raportul de tip opus apare pentru vârstnicii din orase. Ei au un rang mai bun pe scala averii decât pe cea a educatiei. Vârstnicii din rural au o situatie "la medie" sub aspectul starii materiale si sub medie din punct de vedere al educatiei scolare.

Profilul cultural al gruparilor de spatiu social pentru 1991 este consistent cu cel determinat la nivelul anului 1993 (tabel 3.13). Reformismul de maxima intensitate se regaseste în spatiile sociale deschise si în cele de status.

Traditionalismul este principala dimensiune care ordoneaza gruparile de spatiu social ale anului 1991. Valoarea sa maxima se înregistreaza în spatiile sociale închise (54) iar cea minima la nivelul spatiilor sociale de status, acolo unde situatia este de tip "bogat în zona saraca" (-56).

Datele din tabelele 3.11 si 3.13 argumenteaza ideea unei puternice diferentieri sociale din punct de vedere al modernitatii grupale, masurata prin agregarea indicilor de modernitate individuala. Fie ca este vorba de modernitatea de tip actional (masurata prin indicele MODERN pentru 1993) sau de cea de tip identitar (masurata prin TRADITIE pe setul de date 1991) ierarhia apare cu claritate:

	modernitate maxima	
	de tip identitar. 1991	de tip actional. 1993
SPATIU SOCIAL DE STATUS	56	44
SPATIU SOCIAL DESCHIS	25	25
SPATIU SOCIAL COMUN		22
tineret rural	14	
vârstnici din orase	-25	
vârstnici din rural	-64	
SPATIU SOCIAL INCHIS	-54	-28
	modernitate minima	

modernitate de tip identitar = valorizare redusa a comunitatii locale, familiei si bisericii

modernitate de tip actional = deschidere la schimbare, acceptare risc.

Tabel 3.13. Definirea situatiei si orientari valorice pe tipuri de spatii sociale. 1991 (valori medii).

	Spatiu social						
Indici	DE STATUS	DESCHIS	COMUN			INCHIS	total
			tineret rural	vârstnici urban	vârstnici rural		
Atitudinea fata de REFORMA	28	31	5	2	15	-4	15
SATISFACTIE	46	55	59	50	76	59	57
Gravitatea perceputa a pro-blemelor sociale SUBIECTIV	26	17	-27	6	-46	-26	-5
Consum cultural de ELITA	-50	-46	-63	-70	-74	-79	-61
Consum mass-media TVRJ	48	47	29	24	24	-27	27
Traditionalism TRADITIE	-56	-25	-14	25	64	54	0
RELIGIOzitate	-40	-23	-22	15	29	34	-7
Familism FAMILIE	21	23	26	31	37	38	28
INDIVIDualism	31	35	26	22	23	11	26
densitatea relatiilor de VECINATATE	-73	-66	-50	-58	-36	-43	-56

SPATIU SOCIAL DE STATUS	resurse de status (material si ideatic) mari, în conditii de mediu sarac
SPATIU SOCIAL DESCHIS	resurse de status (material si ideatic) mari, în conditii de mediu bogat
SPATIU SOCIAL COMUN	resurse de status (material si ideatic) si de mediu ecologic apropiate de media pe total esantion
Tineret rural	tip de spatiu social comun a carui specificitate deriva din pondere mare de tineret rural
Vârstnici urban	tip de spatiu social comun a carui specificitate deriva din pondere mare de vârstnici care locuiesc în orase
Vârstnici rural	tip de spatiu social comun a carui specificitate deriva din pondere mare de vârstnici care locuiesc în rural
SPATIU SOCIAL INCHIS	resurse de status (material si ideatic) reduse, în conditii de mediu sarac

Concluzii

De la reformismul unidimensional al capitolului doi am trecut, cu acest al treilea capitol, la un reformism mai complex, definit prin mai multe dimensiuni. Aceste dimensiuni sunt vazute din perspectiva tipurilor de motivatie asociate reformismului. Prima întrebare în jurul careia se structureaza capitolul vizeaza continutul rational sau simbolic al adoptarii atitudinilor pro- sau antireforma. Cea de-a doua întrebare are ca termen esential conceptul de complex cultural al reformei (COREF). Este perspectiva reformismului ca tip de structura atitudinala care functioneaza ca întreg, ca structura polinucleara. Un întreg în care atitudinea fata de schimbarile societale - democratizare, dezvoltare a economiei de piata, reconstructia statului de drept - este puternic corelata cu strategiile individuale de raspuns la schimbare si cu asteptari difuze de tipul optimismului sau încrederii interindividuale.

1. Pe secventele de analiza desfasurate în acest capitol pot fi formulate în primul rând concluzii asupra rolului factorilor simbolici si de rationalitate/utilitate în determinarea atitudinilor pro-reforma:

- valorile de utilitate/rationalitate sunt mai importante pentru reprezentarile asociate cu economia de piata în general, cu privatizarea în particular, decât pentru cele asociate cu democratia;
- câmpul simbolic al valorilor este puternic fragmentat sub aspectul semnifi-catiei sale cauzale pentru atitudinile fata de reforma. Sustinerea reformis-mului politic, a democratizarii deriva, în esenta, din centrarea pe libertatea politica în mai mare masura decât pe egalitatea de situatie sau siguranta materiala. Aceeasi valorizare a libertatii influenteaza, în grad mai redus, si adoptarea atitudinilor favorabile economiei de piata. Exista valori de tip simbolic relevante numai pentru atitudinea fata de democratizare. Si acesta este cazul traditionalismului institutional. Exista însa si valori simbolice determinante pentru ambele atitudini dar în sens diferit. Valorizarea muncii joaca un astfel de rol - pozitiv, de suport pentru atitudinea fata de privatizare si negativ, de descurajare în raport cu atitudinea fata de pluripartidism.
- câmpul de rationalitate care controleaza COREF este structurat, în

esenta, în jurul modernitatii individuale si al definirii pozitive a situatiei. O astfel de definire implica perceptia difuza a unor beneficii personale în contextul tranzitiei si optimism.

- valorizarea muncii este un predictor al liberalismului economic mai important decât oricare altul asociat cu resursele sau cu valorile de utilitate;
- cele doua atitudini componente ale reformismului - sustinerea economiei de piata si a democratizarii - se întaresc reciproc, întretin un efect de interactiune pozitiva. Sensul dominant al interinfluentarii pare sa fie de la atitudinea pro-privatizare la cea pro-democratizare.

Schema din fig. 3.5 o specifica pe cea din fig. 3.2 prin includerea informatiilor rezultate din analiza empirica a atitudinilor fata de reforma în contextul valorilor rational-simbolice.

Fig. 3.5. Tipuri specificate de reformism în raport cu câmpul valorilor simbolice si câmpul valorilor de rationalitate

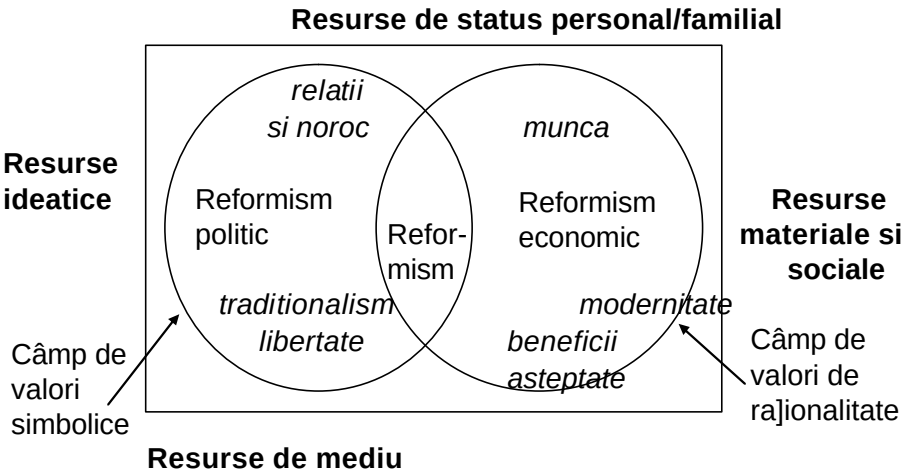

2. Ultimele doua capitole de considerare a reformismului la nivel social, din diferite perspective, contureaza imaginea unei atitudini relativ unitare asupra schimbarilor de democratizare si liberalizare economica - unitare dar diferentiate. Reprezentarile asupra

privatizarii au o relativa autonomie în raport cu cele referitoare la pluripartidism. Constatarea permite formularea unei ipoteze de mai mare cuprindere: atitudinile fata de democratizare si fata de liberalizare economica sunt parti componente ale aceleiasi atitudini globale fata de reforma dar au o relativa autonomie. Aceasta este data de structurile lor cauzale de numai partiala suprapunere. Cele doua atitudini se sustin reciproc. Determinanta, însa, în evolutia generala a atitudinii fata de reforma ar putea fi evolutia atitudinii de liberalism economic. Reducerea ritmului de difuzare a unei imagini sociale pozitive în legatura cu privatizarea ar putea avea consecinte si în sensul distantarii unor segmente tot mai largi de populatie în raport cu proiectul general de reforma.

3. La începutul procesului de reforma, în anul 1991, atitudinea dominanta a populatiei a fost una de larga acceptare a proiectului social al reformei. Chiar în acest stadiu incipient, reprezentarile sociale asupra reformei au fost puternic diferentiate, au avut o selectivitate în modul de distribuire la scara sociala. Pluripartidismul si, în genere valorile democratiei au avut o puternica diferentiere regional-rezidentiala: cu mai mare prezenta în zonele urbane si în cele relativ dezvoltate. Surprinzator pare, la prima vedere, faptul ca populatia din arcul intracarpatic era în 1991 predominant pentru privatizare dar împotriva pluripartidismului. Sa fie aceasta atitudine asupra democratizarii un efect imediat al tensiunilor etnice sau al etichetarilor în termeni de conflict interetnic, ascunzând, de fapt, lupte de interese interne si externe? Sa functioneze oare un mecanism psihosocial de atribuire a "zgomotului" interetnic, puternic sustinut de politicieni în jocul electoral si pentru putere, unor efecte nedorite ale jocului democratic? Sa fie o dezamagire a populatiei din Transilvania în special pentru faptul ca democratia, fara îndoiala profund dorita de populatie, a fost folosita de politicieni mai mult pentru interese proprii într-un joc în care etichetarile cu rezonanta "de-a conflictul interetnic" au circulat uneori la modul iresponsabil? Greu de raspuns. Dezbaterea publica se duce mai mult pe etichetari si pe reguli de joc politic. Informatia sociologica de dezideologizare a acestui discurs se lasa înca

asteptata. Dar, în mod cert, o noua ordine sociala bazata pe negociere si compromis nu poate creste decât din solul dezideologizarii sociologice, din întelegerea faptului ca normativismul politic pentru a fi viabil trebuie sa se bazeze pe cunoasterea starilor de spirit reale, pe analize stiintifice comparative asupra regularitatilor sociale.

4. Asa cum exista un complex al culturii civice, în special pentru societatile care au experimentat democratia pe durate mari de timp (Anglia, SUA, vezi în acest sens Almon si Verba 1989), tot astfel cred ca se poate vorbi de un complex cultural al reformei. COREF este o structura culturala "tare", raspunzatoare pentru o arie larga de opinii asupra schimbarilor societale si asupra problemelor tranzitiei postcomuniste. Setul de atitudini care constituie COREF include atitudinea fata de schimbarile societale de democratizare si dezvoltare a economiei de piata, modernitatea individuala si optimismul. Ele functioneaza împreuna, au determinari valorice, de status si ecologice comune si specifice. Mentalitatea reformista are ca nucleu central atitudinea pozitiva fata de schimbarile societale ale tranzitiei postcomuniste. Modernitatea individuala si optimismul sunt nuclee atitudinal-valorice care functioneaza împreuna cu reformismul politico-economic. COREF este, de fapt, un set de raspunsuri culturale generalizate la provocarile tranzitiei. În forma lor concreta aceste provocari sunt mutiple. La nivel de actiune directa asupra individului pot fi reduse la doua mari categorii: provocari ale incertitudinii si provocari ale oportunitatilor. Incertitudinea poate fi traita ca somaj, inflatie etc. Oportunitatile pot fi în restrângere sau în expansiune. Întreaga problematica a alocarii resurselor rare se subsumeaza acestui domeniu al oportunitatilor.

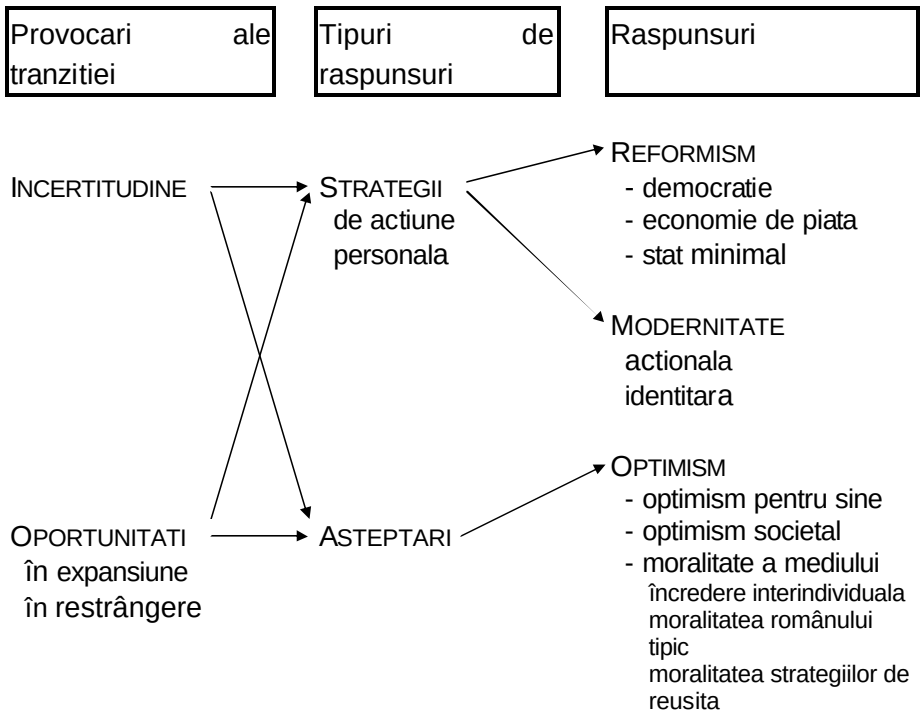

Liberalizarea preturilor, saracirea si îmbogatirea sunt expresiile cele mai eleocvente pentru tipurile de provocari anterior mentionate. Liberalizarea preturilor este purtatoare de incertitudine; saracirea este o expresie a reducerii oportunitatilor iar îmbogatirea este o forma de expansiune a oportunitatilor. Cele trei mari categorii de întrebari la care se reduc, la nivel individual, provocarile tranzitiei, sunt, deci:

- "ce va fi mâine"
- "cum pot supravietui"
- "cum ma pot îmbogati" (nu numai în sens material).

Reformismul în sens restrâns, ca atitudine pozitiva fata de democratie, economia de piata si statul de drept, este nucleul valoric al strategiilor individuale de a raspunde la provocarile tranzitiei prin solutii conforme cu obiectivele schimbarilor societale. În aceste cazuri adoptarea pluripartidismului, activitatii economice în sectorul particular, initiativei private, constituie strategii individuale consistente cu modelul societal de tip capitalist-liberal. Un alt set de valori care structureaza strategiile individuale de confruntare cu incertitudinea si socul

oportunitatilor - în restrângere sau în expansiune - este cel al modernitatii. În plan mental, modernitatea si reformismul comunica foarte puternic. Persoanele reformiste au valori ridicate pentru indicatorii de modernitate. În special pentru modernitatea actionala bazata pe rationalitate, deschidere la schimbare, toleranta, empatie etc.

La provocarile tranzitiei se raspunde nu numai cu strategii ci si cu asteptari difuze. Optimismul si încrederea interindividuala sunt astfel de asteptari difuze. Sunt asteptari care, prin valorile lor pozitive, sustin reformismul. Daca legatura dintre reformism, modernitate si optimism este puternica si pozitiva, cea dintre modernitate si optimism tinde sa fie negativa si de nivel redus.

Nu orice optimism se relationeaza la modul anterior prezentat în cadrul COREF. În lucrare am analizat preponderent optimismul asupra viitorului ma-terial al persoanei. Optimismul societal, referitor la viitorul economic, politic si global al societatii este cel care are cea mai mare influenta asupra reformismului.

5. COREF este selectiv distribuit în spatiul social. Am considerat ca relevante pentru discutia asupra culturii reformei diferentierile dintre tipurile sociale închise, deschise, comune si de status. Criteriile de tipologizare sunt resursele de status si cele de mediu. Acestea au valori maxime pentru spatiile sociale deschise si sunt minime pentru cele închise. Spatiile sociale comune sau de tendinta centrala sunt cele în care resursele au valori apropiate de medie. Spatiul social de status sau cu deschidere de status este cel în care resursele de status sunt mai bogate decât cele de mediu. Este cazul persoanelor cu instructie si stare materiala buna din zonele sarace. În spatiile sociale deschise comunicarea sociala este mai intensa decât în cele închise. Cea mai puternica sustinere a reformismului se realizeaza în spatiile deschise si în cele de status. Antireformismul este specific spatiilor sociale închise, sarace în resurse. Si, în raport cu dimensiunile specifice reformei, atitudinea negativa cea mai puternica se înregistreaza în spatiile sociale închise în raport cu statul minimal. Propensiunea cea mai ridicata pentru economia de piata o au persoanele din spatiile sociale de status. Iar propensiunea maxima pentru democratie se întâlneste la cei din

spatiile sociale deschise.

Spatiul cultural al reformei se leaga cu cel social, în special în zona modului de definire a situatiei: persoanele din spatiile sociale închise manifesta un optimism extrem de scazut si teama fata de somaj si inflatie.

Controversa sociala se poarta în special în legatura cu temele economiei de piata si mai putin în raport cu cele ale democratiei. Aceasta controversa este clar legata de tipul de situatie sociala în care traiesc oamenii. Cele patru tipuri de spatiu social la care ne-am referit, functioneaza ca matrice cauzale complexe, generative pentru COREF. Ele genereaza nu numai atitudinile fata de democratie, economia de piata, stat, inflatie si somaj ci si pe cele asociate cu valori de mare impact precum libertatea, munca sau încrederea interindividuala. Valorizarea libertatii este maxima la cei din spatiile sociale deschise, bogate în resurse. Munca este apreciata ca strategie de reusita în viata în special de catre cei din spatiile sociale închise, lipsite de resurse. Tot aici se înregistreaza si cea mai redusa încredere interindividuala.

Reformismul difera, deci, nu numai si, poate, nu în primul rând în functie de atribute separate - educatie, vârsta, sex, stare materiala etc. - ci mai ales în raport cu anumite spatii sociale, generate, la rândul lor, prin combinarea specifica a valorilor de status personal si a caracteristicilor de mediu.

Contrar aparentelor date de cunoasterea comuna, stocul maxim de modernitate nu se afla la, sa zicem, "bogatii din zonele bogate" (SPATIUL SOCIAL DESCHIS) ci la "bogatii din zonele sarace" (SPATIUL SOCIAL DE STATUS). Inconsistenta status personal-mediu este generatoarea unui comportament de maxima deschidere la schimbare. Reformismul economic este stimulat în special în situatiile în care resursele personale au un rang superior celor de mediu.

Constatarea ne pune în prezenta unui fenomen diferit de inconsistenta de status, cu consecinte specifice. Fenomenul superioritatii resurselor de status în raport cu cele de mediu pare sa fie generator de modernitate, de cautare a unei consistente fie prin tentativa de schimbare a mediului, fie prin parasirea acestuia, fie prin pasivitate comportamentala însotita de criticism social.

4

Votul ca relatie de încredere

Probleme, solutii si încredere

Optiunea electorala, ca si migratia, este un “fapt social total” (Mauss 1993), un fapt prin care poate fi “citita” întreaga viata sociala. Spre deosebire de migratie, alegerea electorala democratica are, în fostele tari comuniste, în buna masura, caracter de inovatie sociala redescoperita. Optiunea pentru un partid politic sau altul este de asteptat sa fie legata, în esenta, de evaluarea schimbarilor pe care le aduce tranzitia postcomunista: democratizare, liberalizare economica, restructurare a mecanismelor de redistribuire. Schimbarea este reprezentata social prin:

⇒ actorii ei institutionalizati - stat si partide politice, în principal;
⇒ evenimentele majore care o însotesc în domeniile politic si economic,
⇒ reinstaurarea pluripartidismului si, respectiv, privatizarea;
⇒ evaluarea prezentului si a viitorului, prin satisfactie si optimism.

Corespunzator, este de asteptat ca optiunea electorala sa rezulte din evaluarea actorilor schimbarii, a proceselor de democratizare si privatizare, din satisfactie si din optimism. Nemultumitii în legatura cu prezentul si pesimistii în legatura cu viitorul vor opta pentru schimbare, pentru o alternativa politica noua, pentru opozitie

sau nu vor vota sau se vor decide foarte greu cu cine sa voteze. Acestia din urma apar, în sondajele de opinie, ca nedecisi. Este probabil ca, în masura în care vor vota, ei vor fi ghidati în principal de modelele locale dominante. La rândul lor, toate aceste evaluari de tip optimism-pesimism, satisfactie-insatisfactie etc. sunt structurate, pe de o parte, în functie de resursele personale iar, pe de alta, în raport cu beneficiile si costurile pe care le aduc evenimentele majore ale tranzitiei - privatizarea si instaurarea pluripartidismului. În ecuatia votarii intra, deci, în mod necesar, si atitudinile fata de democratizare si economie de piata si resursele personal-familiale. Insatisfactia poate rezulta din resurse reduse pentru a raspunde la provocarile schimbarii, dintr-un nivel ridicat de aspiratii sau din decalajul între aspiratii si resurse. Oricum, resursele în sine, de nivel ridicat sau redus nu dau sensul votarii, pentru continuitate sau pentru schimbare. Acesta rezulta în principal din modul în care este definita situatia, pozitiv sau negativ. Satisfactia si optimismul indica o definire pozitiva a situatiei. Insatisfactia si pesimismul constituie o definire negativa a situatiei. Tot în ceea ce se cheama definire a situatiei sociale de votare intra si identificarea principalelor probleme la nivel familial, local si national. Întreaga campanie electorala focalizeza dezbaterea publica pe probleme si solutii. Alegatorul ajunge, firesc, sa rationalizeze întregul context social al votarii în termeni de probleme si solutii. Votul este urmare a optiunii pentru un anume tip de solutie - de continuitate sau de discontinuitate, de risc sau de certitudine.

Caseta analitica 4.1.

Blocuri de variabile implicate în determinarea comportamentului de votare

1. DEFINIREA **SITUATIEI**

⇒ satisfactie-insatisfactie în legatura cu viata, munca, familia, veniturile etc.;

⇒ optimism- pesimism;

⇒ probleme familiale, locale si nationale: continut si gravitate perceputa.

2. DEFINIRE **SOLUTII**
⇒ de continuitate-discontinuitate, graduale sau soc, de risc înalt sau redus;
⇒ centrate pe democratizare sau pe liberalizare economica;
⇒ de tip democratic-electoral sau de tip comportament colectiv, miscare sociala;
3. **RESURSE** PERSONALE
⇒ specificate: venituri, avere, informatii, educatie;
⇒ nespecificate sub aspectul continutului, asociate cu statusul: vârsta, sex, stare civila etc.
4. **VALORI**
⇒ modernitate individuala;
⇒ traditionalism institutional: atasament fata de comunitate, familie, biserica;
⇒ valorizare munca , relatii, sansa etc.
5. **INCREDERE** INSTITUTIONALA
⇒ în partide politice de opozitie sau la putere;
⇒ în institutii de stat: guvern, parlament, justitie, politie, armata etc.
6. CONSTRANGERI SI RESURSE DE **MEDIU**
⇒ probleme sociale locale;
⇒ modele culturale locale de votare;
⇒ rezidenta urbana sau rurala;
⇒ regiune istorica sau arie culturala de rezidenta.

Partidele si personalitatile politice sunt parte a solutiei. Ele intra în ecuatia votarii nu numai si, poate, nu în primul rând prin strategiile pe care le propun ci prin încrederea pe care o inspira. Încredere care nu mai poate fi redusa la un factor precis. Ea este, în esenta, evaluare morala a unei interactiuni difuze între evaluator si evaluat, între alegator si potentialul candidat pentru alegere.

Sintetizând, în figura 4.1 am marcat principalele blocuri de variabile implicate în determinarea comportamentului electoral si relatiile dintre ele (siglele folosite corespund cuvintelor cheie din denumirea blocurilor de variabile descrise în caseta 4.1).

Fig. 4.1. Modelul teoretic al comportamentului electoral

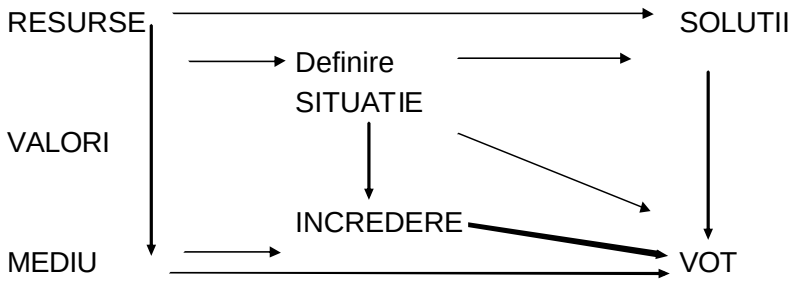

Cel putin pentru alegerea electorala din România anilor 1990 este probabil ca încrederea institutionala constituie principalul factor de influenta. Si, în particular, încrederea în partidele de opozitie versus putere, înteleasa ca guvern si partide care îl sustin.

Este de presupus ca votantii sunt supusi actiunii factorilor mentionati în mod selectiv. Corespunzator vom putea înregistra votanti pentru privatizare, votanti pentru democratizare, pentru încredere în opozitie, pentru încredere în putere, pentru o anume problema, prin contagiune sociala locala etc. Dintre multiplele tipologii posibile din aceasta perspectiva, probabil ca cea mai relevanta va fi cea în care se va face distinctia între **votanti de solutie**, **votanti de problema** si **votanti de încredere**.

Cine este pentru putere, pentru opozitie sau indecis?

Analiza empirica a optiunilor electorale potentiale, exprimate în septembrie 1991 prin raspunsuri la întrebarile "Daca mâine s-ar tine alegerile generale, cu ce partid ati vota?" si "Deputatii carui partid îi veti sustine în alegerile locale?", releva un tablou cauzal foarte apropiat de cel creionat prin setul de ipoteze anterior formulate. Încrederea sau neîncrederea în opozitie este principalul predictor al optiunii electorale (tabel 4.1). Cei care spun ca vor vota pentru Frontul Salvarii Nationale, la nivel national sau local sunt, majoritar, neîncrezatori în opozitia politica a acelui moment. Cei care cred în partidele de opozitie se

declara, firesc, votanti potentiali pentru acestea. Încrederea în raport cu cel care ar trebui sa aduca schimbarea - partidele de opozitie - este mai importanta, deci, decât atitudinea fata de schimbare, decât optimismul sau resursele de care dispune persoana intervievata.

Votul pentru continuitate, pentru FSN, era explicat, în al doilea rând, prin definirea pozitiva a situatiei personale si locale. Persoanele cu o astfel de orientare sunt mai optimiste decât cele optând pentru opozitie sau decât cele nedecise cum sa voteze. Sustin opinia ca peste un an situatia lor va fi mai buna. De asemenea ele considera ca probleme sociale locale - asociate cu locurile de

Tabel 4.1. Modelul cauzal al optiunilor de votare.
Rezultate ale analizei path (coeficienti beta).

	Variabile dependente		
Predictori	Vot FSN	Vot INDECIS	Vot OPOZITIE
PRIVATIZARE	0.15	-0.14	(0.03)
PLURIPARTITISM	-0.16	0.11	0.07
OPOZCRED	-0.22	-0.08	0.27
OPTIMISM	0.21	-0.07	-0.08
SUBIECTIV	-0.06	(-0.02)	0.09
AUTO	(-0.02)	(-0.02)	0.07
ELITA	(-0.03)	(-0.05)	0.07
EDUC	-0.06	(-0.04)	0.06
VARSTA	(0.03)	(0.04)	-0.12
BARBAT	(0.01)	-0.08	(0.05)
PROBLEME	0.12	(-0.07)	(0.02)
MOLDOVA	(-0.04)	0.13	(-0.04)
MUNTENIA	(-0.00)	0.09	(-0.00)
BUCURESTI	0.06	(-0.01)	0.10
R^2	0.14	0.08	0.21

Toti coeficientii înscrisi în tabel, neinclusi între paranteze, sunt semnificativi la nivelul $p<0.05$. Pentru definirea predictorilor vezi caseta 2.1. Model partial recursiv (vezi caseta 4.2)

munca, locuintele, alimentatia, serviciile publice, infractiunile etc - sunt mai putin grave decât în alte localitati. Votul lor pentru formatiunea la putere era consistent, deci, cu modul în care defineau situatia actuala si de perspectiva, la nivel personal si supraindividual.

Ideologia specifica acestui segment de votanti pentru continuitate este cea de sustinere a privatizarii dar de respingere a democratizarii. Evident, "sustinere" si "respingere" trebuie intelese în sensul lor statistic si relativ: sustinere sau respingere mai mult, mai frecvent, decât în cazul celorlalte categorii de votanti. Nu poate fi vorba, evident, de un sens absolut - toti resping sau toti accepta.

Profilul de status al votantilor pentru putere este slab conturat: numai un nivel de educatie mai redus decât în cazul sustinatorilor opozitiei, altfel, fara profil specific sub aspectul averii, vârstei sau sexului. Ecologic ei au localizare predominanta în zonele cu probleme sociale - cu valori ridicate ale mortalitatii infantile.

Sintetizând, voi spune ca **votantii pentru continuitate** sunt definiti prin:

- încredere în putere si neîncredere în opozitie,
- prin raportare pozitiva la situatie si prin
- ideologie contradictorie de sustinere a privatizarii si de negare a democratizarii.

Ei sunt, deci, **votanti cu profil complex, centrati pe** situatie, **încredere** si **ideologie**.

Votantii pentru discontinuitate, pentru opozitie, sunt în primul rând votanti de încredere, în al doilea rând, votanti de resurse si, în al treilea rând votanti de critica sociala. Se definesc prin încredere în opozitie, prin resurse materiale si ideatice de nivel ridicat si prin puternica insatisfactie sociala si personala. În plus, dispun de o resursa nespecificata cu potential de influenta foarte mare - sunt tineri sau, oricum, mai tineri decât cei care opteaza pentru putere sau nu au nici o optiune. Idelogic, profilul lor este consistent dar focalizat în esenta pe sustinerea democratiei si mai putin (nesemnificativ, chiar) pe sustinerea economiei de piata. Segmentul opozitiei pare sa fie orientat în principal politic. Interesele sale pentru câmpul economic sunt mai reduse decât în cazul celorlalte categorii de votanti. Ei sunt contestatari politic si deosebit de critici în legatura cu starea comunitatilor locale în care traiesc. Parte a aceluiasi criticism este si pesimismul în legatura cu starea propriei lor gospodarii si persoane în viitor. Teritorial, Bucurestiul este un punct de maxima concentrare a fidelitatii fata de

opozitie, dar si de confruntare între sustinerea opozitiei si cea a puterii.

Caseta tehnica 4.2.

Modelul path cu variabile dependente latente din tabelul 4.1

1. Modelul este de tip path, cu variabile latente. Dat fiind faptul ca nu sunt incluse efecte de interactiune dar sunt admise covariatii între variabilele dependente, modelul poate fi considerat ca partial-recursiv (Bollen 1989:81). Testarea sa a fost posibila folosind programul LISREL7 (1989).
2. Variabila latenta VOT FSN este estimata prin variabilele masurabile: vot pro-FSN la nivel national, folosita ca variabila de referinta, si vot pro-FSN la nivel local. Similar pentru variabilele latente VOT INDECIS si VOT OPOZITIE au fost utilizate câte doua masuri, una reprezentând optiunea pentru alegerile locale si cealalta optiunea pentru alegerile nationale. Fiecare dintre cei sase indicatori implicati în construirea variabilelor latente sunt variabile fictive. Variabilele ordinale PRIVATIZARE, PLURIPARTIDISM, OPOZCRED si OPTIMISM au fost transformate în scoruri optime prin intersectare cu variabile metrice. Aceste scoruri optime sunt calculate în ipoteza maximizarii corelatiei dintre variabila ordinala si cea metrica. Setul de date folosit pentru analiza path este o matrice de tip OM care include corelatii estimate pe baza scorurilor optime. Pentru estimarea coeficientilor gama si Lx a fost selectata metoda verosimilitatii maxime ML.
3. Modelul de regresie multipla multivariata are avantajul de a asigura comparabilitatea între influenta predictorilor pentru variabile dependente diferite. Folosind indicatori multiplii pentru aceeasi variabila latenta am asigurat o mai mare validitate a masurarii.
4. Indicii de concordanta a modelului cu datele au valori ridicate GFI=0.96 iar AGFI=0.83.

   Pentru $\chi 2$ =772, p=0.00. Acest aspect de slaba concordanta a modelului cu datele rezulta din faptul ca, prin natura lor, variabilele dependente sunt corelate între ele dar nu pot fi puse în relatie de cauza-efect în cadrul modelului.

Diferita este situatia pentru indecisi, pentru cei care spun ca nu stiu cu cine ar vota sau ca nu vor merge la vot sau pur si simplu nu raspund la întrebare. Indecizia lor pare a fi legata în special de atitudinea fata de schimbare: ei sunt definiti în esenta prin faptul ca refuza privatizarea ca fiind "buna". Si, cam la acelasi nivel de importanta se situeza si localizarea lor predominant în Moldova si Muntenia. Indecisii sunt deci persoanele nemultumite de privatizare ca solutie a problemelor sociale, localizate mai mult în estul si în sudul tarii. Nedecisii sunt votanti "de negatie": nu vor privatizare, nu cred în opozitie si nu sunt optimisti. Sub aspectul pozitiei sociale sunt nespecifici în privinta vârstei, educatiei si starii materiale. Au totusi doua trasaturi distinctive, una la nivel de status individual iar alta la nivel de status ecologic: sunt majoritar femei care traiesc în Muntenia si Moldova.

Sunt nedecisii mai apropiati de votantii pentru putere sau de cei pentru opozitie? Primul raspuns este ca ei nu par a fi o categorie reziduala, cu profil amorf si nesemnificativa sub aspect statistic. Au un profil bine definit, cu segmente mai apropiate de votantii pentru putere si cu segmente mai apropiate de simpatizantii opozitiei. Îi apropie de opozitie viziunea negativa asupra realitatii sociale. Dar numai atât, altceva nimic. Se aseamana cu sustinatorii puterii prin aceea ca nu cred în partidele politice de opozitie. De aici, se pare, si probabilitatea sporita ca ei sa voteze, când voteaza, pentru putere. Ideologic sunt un grup de profil unic: singurii care resping privatizarea dar accepta pluripartidismul. Îl accepta, dar nu foarte entuziasti. Rezulta ca **lupta electorala de câstigare a nedecisilor este** în **esenta o lupta pentru imagine** si **încredere, mai mult decât una ideologica**. Partidele care reusesc sa arunce o punte de încredere spre nedecisi le vor câstiga votul si au sanse sa arunce o astfel de punte daca sunt mai conservatori din punct de vedere economic, în sensul de a nu insista prea mult asupra privatizarii si de a evidentia masurile de democratizare. Sau, cel putin aceasta era situatia la începutul procesului de tranzitie.

Am aflat, deci, ca încrederea în opozitie este principalul predictor al optiunii electorale pentru cei care au o opinie structurata în

legatura cu alegerea electorala. Ce anume explica aceasta încredere? Din ce deriva diferentierile sociale de grad si orientare a încrederii? Întrebarile sunt utile, pentru ca raspunsul ne-ar putea duce spre determinantii ultimi ai optiunii electorale. Spre acele variabile elementare pe care le cautam pentru a reduce multiplicitatea de alegeri la ceea ce este latent si fundamental. În principiu, ne-am putea astepta ca încrederea în opozitie sau în partidul la putere (FSN, în 1991) sa fie reductibila fie la anumite variabile de status personal, fie la variabile de status comunitar sau ecologic, fie la anumite valori culturale.

Datele tabelului 4.2 indica o puternica integrare a încrederii politice într-un complex cultural al modernitatii. Încrederea în partidul la putere este mai mare pentru persoanele de orientare traditionalista, valorizând în mod special comunitatea, familia, biserica si munca. Încrederea în partidele de opozitie se defineste numai în raport cu un anume segment al modernitatii. Nu conteaza în acest caz modernitatea sau traditionalitatea institutionala, modul de raportare la comunitate, familie si biserica. Importanta în acest caz este orientarea fata de munca si relatii sociale ca surse ale reusitei în viata. Persoanele cu încredere sporita în opozitie sunt, în acelasi timp, convinse ca relatiile si sansa, mai mult decât munca determina succesul în viata. **Încrederea** în **puterea politica deriva deci din traditionalismul comunitar iar cea** în **opozitie este bazata** în **mare masura pe modernitatea individuala**.

Aceasta orientare diferita a încrederii are, însa, si radacini de status. Încrederea în opozitie este mare pentru persoanele care practica un consum cultural de elita (citesc carti, merg la teatru si la filme, fac sport etc.) si locuiesc în zone dezvoltate. Pentru încrederea în puterea politica importa nu numai consumul cultural si dezvoltarea zonei ci si vârsta si mediul rezidential: o încredere mai

Tabel 4.2. Predictori ai încrederii în partidele politice

Rezultate ale analizei path (coeficienti beta).

	Variabile dependente	
Predictori	Încredere în FSN	Încredere în opozitie
TRADITIONALISM	0.10	(0.01)
RELATII	-0.17	0.20
ELITA	-0.09	0.13
VARSTA	0.13	(0.02)
PROBLEME	0.12	-0.10
URBAN	-0.10	(0.00)
R^2	0.13	0.06

Toti coeficientii înscrisi în tabel, neinclusi între paranteze, sunt semnificativi la nivelul $p<0.05$. Pentru definirea predictorilor vezi caseta 2.1. Model partial recursiv (vezi caseta 4.2)

mare în FSN este manifesta la nivelul persoanelor în vârsta, cu slab consum cultural de elita, localizate predominant în satele din zonele cu probleme grave de dezvoltare.

Datele pe care se bazeaza întrega discutie anterioara despre comportamentul electoral si încrederea în partidele politice se refera la momentul septembrie 1991. Dupa cum am vazut, ele nu infirma modelul teoretic anterior propus: încrederea politica, definirea negativa sau pozitiva a situatiei si atitudinea fata de reforma sunt principalele variabile intermediare care explica optiunea electorala. La rândul ei încrederea ca asteptare difuza fata de o oferta potentiala, este puternic înradacinata în orientari valorice de sociabilitate si în cultura de status personal si ecologic.

În ce masura relatiile constatate sunt valabile si pentru momente ulterioare? Modelul teoretic prezentat în figura 4.1 are o valabilitate de durata? La întrebari de acest gen, raspunsul optim ar putea fi obtinut cu date pentru momente ulterioare de timp, culese cu acelasi instrument de masura. Din pacate nu dispunem de astfel de date. Ramâne un deziderat al cercetarilor ulterioare împlinirea unor astfel de comparatii diacronice în baza unor instrumente constante.

Putem folosi, însa, setul de date dn 1993 (vezi caseta 3.3), utilizat în capitolul anterior pentru descrierea si explicarea complexului

cultural al reformei. Analiza noastra fiind exploratorie prin datele de analiza si confirmatorie prin modelele teoretice propuse, o astfel de abordare cu alte date pentru aceeasi problema cred ca este utila. Cu atât mai utila cu cât masurarea predictorilor comportamentului electoral se poate face mai exact, în baza unui set de întrebari mai bogat.

Sondajul din 1993 confirma în mod clar ideea optiunii electorale ca relatie de încredere (tabel 4.3): partidul pentru care persoana intentioneaza sa voteze este cel în care are mai multa încredere[8]. Rata de consistenta a optiunii politice cu relatia de încredere este foarte mare, de peste 87% pentru principalii poli de structurare a câmpului politic: FDSN, partidele de opozitie de factura istorica sau liberala, UDMR, PUNR si PRM. **Implicatia acestei constatari este nu numai de ordin cauzal - încrederea determina optiunea electorala** - ci si **metodologic: încrederea politica poate fi folosita ca predictor de validare a intentiei de votare. Ambii indicatori masoara,** în fapt, **atitudinea** fata **de partidele politice** si este probabil ca votul efectiv poate fi prezis mai corect în functie de aceasta atitudine decât în raport cu indicatorul "intentie de votare". **Intentia de votare este aspectul actional al atitudinii** fata **de partidele politice iar încrederea poate fi considerata ca relevanta pentru aspectul afectiv al acestei atitudini**.

Profilul cauzal al optiunilor electorale este prezentat sintetic în tabelul 4.4. Optiunea pro-FDSN are o determinare de tip extrem de complex. Nu este vorba, pur si simplu, de conservatorism, de antireformism. Ca si în cazul

Tabel 4.3. Încrederea în partidele politice si optiunea electorala 1993.

[8] Inconsistenta optiune electorala - încredere poate fi reala, existenta efectiv la nivelul persoanei investigate sau poate fi efect de masurare. Relatia dintre cele doua componente ale atitudinii fata de partidele politice este extrem de importanta si necesita un studiu amanuntit, cu date specifice.

"În ce partid politic aveti mai multa încredere?"	"Daca mâine ar fi alegerile generale (pentru parlament), cu ce partid ati vota sau ati fi înclinat sa votati?"							Total	
	FSN	FDSN	partide istorice / liberale	PUNR+PRM	UDMR	ALTE	NEDECIS	%	N
FSN	79	5	5				12	100	43
FDSN	0	87	0			0	12	100	254
Partide istorice/ liberale		1	91	0	1	0	6	100	225
PUNR+PRM			5	88			7	100	58
UDMR			4	4	87		4	100	46
ALTE		6	11			67	17	100	36
NEDECIS	1	9	7	3	3	2	76	100	353
Total	4	25	24	6	5	3	32	100	1015

Pentru fiecare dintre cele doua întrebari, raspunsurile au fost înregistrate specificat, pe partide. Regruparea a fost facuta pentru necesitati de analiza. În gruparea "partide istorice sau liberale" sunt incluse: PNT-cd, PNL, PL, PSDR, PAC, PER, MER, CDR.

sondajului din 1991, ei se dovedesc a fi orientati spre o definire pozitiva a situatiei: considera ca situatia politica a tarii este buna, sunt optimisti în legatura cu viitorul gospodariei proprii, apreciaza ca veniturile tranzitiei sunt mai mari decât costurile ei si se autodefinesc printr-un nivel al veniturilor mai mare decât alte categorii de votanti potentiali. Resursele de care dispun par sa fie reduse sub aspect ideatic (=nivel de instructie redus) dar ridicate din punct de vedere material. Dincolo de situatia personala se manifesta o determinare de mediu a votului pentru FDSN: populatia rurala si locuitorii zonelor cu probleme sociale grave tind sa voteze mai mult pentru acest partid. Simpatizantii FDSN au si un profil valoric bine determinat: sunt singurul segment care valorizeaza munca în mod semnificativ. Constatarea ar putea fi interpretata si prin avansarea ipotezei unei sensibilitati morale accentuate a persoanelor care apartin respectivei categorii de populatie. O a doua caracteristica a profilului lor valoric este neîncrederea în ceilalti.

În rezumat, simpatizantul FDSN tipic este caracterizat prin

⇒ antireformism;
⇒ definire pozitiva a situatiei personale si nationale;
⇒ resurse ideatice reduse;
⇒ profil valoric “moralist”;
⇒ localizare în zonele sarace ale tarii.

Este, deci, un votant potential care actioneaza în functie de ideologia reformei, modul personal de definire a situatiei, resurse personale si resurse de mediu si convingeri morale.

Votantul potential pentru partidele de opozitie liberale sau istorice este, prioritar, votant ideologic si de resurse: el sustine dezvoltarea economiei de piata si a democratiei, are un nivel ridicat de instructie si locuieste preponderent în zone dezvoltate ale tarii.

Principalii alegatori ai României - nedecisii - apar, ca si în 1991, ca fiind prioritar “votanti de negatie”:
⇒ antireformisti;
⇒ nemultumiti de situatia prezenta si viitoare a gospodariei personale si a tarii;
⇒ nu cred ca munca este mai importanta decât relatiile pentru reusita în viata.

Valoric, sunt opusul simpatizantilor FDSN nu numai în legatura cu atitudinea fata de munca în calitate de strategie a reusitei în viata ci si în raport cu încrederea în oameni. Dominanta în cazul lor este încrederea în ceilalti. Sunt, de altfel, singura categorie de votanti care manifesta un nivel ridicat pentru acest indicator.

Segmentele cele mai sensibile la conjunctura, cele care par sa voteze cel mai mult în functie de modul în care definesc propria situatie sunt simpatizantii FDSN si nedecisii. Primii se raporteaza pozitiv la situatie iar ultimii în mod negativ. Simpatizantii PUNR si ai PRM tind, de asemenea, sa dea o definitie pozitiva a situatiei personale. Tranzitia este perceputa de ei ca fiind asociata cu beneficii nete. Se aseamana foarte mult cu votantii FDSN prin aceea ca sunt

Tabel 4.4. Profilul cauzal al optiunii electorale pentru principalele partide sau grupari politice.1993.

+ relatie pozitiva, semnificativa statistic pentru $p<0.05$

- relatie negativa, semnificativa statistic pentru p<0.05

Predictori	Variabila dependenta: optiunea electorala pentru:				
	FDSN	NEDECISI	partide istorice/ liberale	PUNR +PRM	UDMR
PIATA Atitudine favorabila economiei de piata	-		+		+
DEMO Atitudine favorabila democratiei	-	-	+		
POLITIC Definire pozitiva a situatiei politice	+	-			-
BENEFICIU Beneficii subiective ale tranzitiei	+	-		+	
VENITS Venit autoestimat	+	-			
MUNCA Valorizarea muncii	+	-			-
CREDALT Încredere în ceilalti	-	+	-		
BARBAT	+	-			
EDUC Educatie scolara	-		+	+	
VARSTA			-		
URBAN Rezident în mediu urban (=1) sau rural (0)	-	+		+	-
PROBLEME gravitate locala a problemelor sociale	+		-	+	
TRANS Locuieste în Transilvania	-		-	+	+
MOLD Locuieste în Moldova	-	+		-	
PROFES Identificare cu profesia		-			+

Tabelul este construit în baza modelelor de regresie logistica descrise în caseta tehnica 4.3., retinând numai sensul relatiilor cauzale semnificative din punct de vedere statistic.

persoane localizate în zone cu probleme sociale grave dar considera situatia lor personala ca fiind buna.

Diferentierea ecologica a electoratului era înca foarte puternica în 1993. Mediul rezidential, nivelul local de dezvoltare (gravitatea problemelor sociale locale) si compozitia etnica sunt principalele dimensiuni ale acestei diferentieri.

Dezbaterea etnica opune în primul rând PUNR+PRM fata de

UDMR. Acestea sunt, în buna masura partide regionale. Etnicitatea functioneaza, deci, pentru structurarea unor astfel de partide de relevanta locala. Celelalte doua dimensiuni - mediul de rezidenta si gradul de dezvoltare - diferentiaza însa întregul electorat.

Schema de mai jos plaseaza segmentele electorale analizate în spatiul ecologic descris de cele doua dimensiuni. Electoratul FDSN era în 1993, si a ramas, probabil, în buna masura la fel, un electorat rural de zona saraca.

	Zone dezvoltate	Zone cu probleme	Neconditionat de dezvoltarea zonala
Oras		PUNR, PRM	NEDECISI
Sat		FDSN	UDMR
Sat si oras	PARTIDE ISTORICE/ LIBERALE		

Partidele istorice sau liberale, grupate sau nu în Conventia Democrata, sunt sustinute în special de populatia din zonele dezvoltate ale tarii, fara o diferentiere semnificativa între rural si urban. Cel de-al treilea mare segment al votantilor potentiali, cel al nedecisilor, este localizat preponderent în orase iar, regional, în Moldova. **Opozitia PUNR/PRM - UDMR, la nivel de electorat, pare sa fie nu numai în legatura cu temele etnice dar si sub aspectul mediului rezidential de selectare a votantilor: mai mult din orase pentru prima grupare si mai mult din sate pentru cea de-a doua. Pornind de la aceasta constatare poate fi formulata ipoteza unei opozitii pe axa traditional-modern între electoratele partidelor regionale**. Voi reveni asupra ei în subcapitolul urmator.

Caseta tehnica 4.3.

Modele de regresie logistica pentru explicarea intentiei de vot

În tabelul asociat acestei casete sunt prezentate cinci modele de regresie logistica. Fiecare variabila dependenta este o variabila fictiva (dummy) de masurare a optiunii pentru un anume partid sau o anume grupare de partide (codificare cu 1 a optiunii pentru partidul respectiv si cu 0 - orice alta optiune).

Pentru estimarea parametrilor ecuatiei de regresie a fost folosit modelul multiplicativ. În tabelul de mai jos sunt prezentate valorile coeficientilor beta exponentiali exp(β). Cresterea cu o unitate pe scala gravitatii problemelor sociale locale, spre exemplu, mareste "raportul de favorabilitate" pentru vot FDSN de 1.61 ori, ceilalti factori ai intentiei de vot fiind mentinuti la un nivel constant. (Raportul de favorabilitate (odds) este calculat prin împartirea probabilitatii evenimentului succes la probabilitatea evenimentului esec). În schimb, cresterea cu o unitate pe scala educatiei - masurata ordinal dar considerata aici ca fiind masurata metric - reduce raportul de favorabilitate pentru alegerea FDSN de 0.86 ori, mentinând constanti ceilalti predictori.

Coeficientii beta exponentiali care nu difera semnificativ de zero pentru $p<0.05$ sunt marcati între paranteze. Testul χ^2 infirma ipoteza nula a egalitatii cu zero a tuturor coeficientilor beta din acelasi model.

Daca pentru estimare am fi folosit modelul logistic aditiv, coeficientilor beta mai mari decât 1 din modelul multiplicativ le-ar fi corespuns coeficientii beta de valoare pozitiva. Invers, unui beta mai mic decât 0 din modelul multiplicativ îi corespunde un beta negativ în modelul aditiv.

Modele de regresie logistica pentru explicarea optiunii electorale.1993.
Coeficienti beta exponentiali (model multiplicativ)

Predictori	Variabila dependenta: optiunea electorala pentru:				
	FDSN	NEDECISI	partide isto-rice/liberale	PUNR+ PRM	UDMR

PIATA Atitudine favorabila economiei de piata	0.99	(1.00)	1.01	(1.00)	1.00
DEMO Atitudine favorabila democratiei	0.99	1.00	1.01	(1.00)	(1.00)
POLITIC Definire pozitiva a situatiei politice	1.01	1.00	(1.00)	(1.00)	0.98
BENEFICIU Beneficii subiective ale tranzitiei	1.00	1.00	(1.00)	1.01	(1.00)
VENITS Venit autoestimat	1.54	0.78	(0.95)	(1.26)	(0.89)
MUNCA Valorizarea muncii	1.00	1.00	(1.00)	(1.00)	0.99
CREDALT Încredere în ceilalti	1.00	1.00	1.00	(1.00)	(1.00)
BARBAT	1.47	0.63	(1.31)	(1.40)	(0.89)
EDUC Educatie scolara	0.86	(0.93)	1.16	1.42	(0.96)
VARSTA	(1.01)	(1.00)	0.99	(0.98)	(1.00)
URBAN Rezident în mediu urban (=1) sau rural (0)	0.59	1.42	(1.17)	2.61	0.30
PROBLEME gravitate locala a problemelor sociale	1.61	(0.91)	0.66	1.91	(0.63)
TRANS Locuieste în Transilvania	0.49	(0.69)	0.63	2.79	10.7
MOLD Locuieste în Moldova	0.33	2.33	(1.22)	0.15	(0.00)
PROFES Identificare cu profesia	(1.17)	0.50	(1.32)	(1.69)	2.6
X^2 pentru modelul logistic	302.7	126.1	194	75	158

În setul de predictori ai intentiei de votare nu am inclus si încrederea politica dat fiind faptul ca, prin modul de masurare adoptat pentru setul de date 1993, legatura între intentia de vot si încrederea politica este foarte mare. Influenta celorlalti factori ai intentiei de votare ar fi fost mascata prin selectarea încrederii în ecuatiile de regresie.

Plasarea din spatiul ecologic anterior descrisa nu trebuie înteleasa în sens empiric ci ideal-tipic. Votantul tipic pentru PUNR se afla în orase din zone cu probleme; nedecisul tipic locuieste la orase etc. Este adevarat ca aceasta distributie de tipuri electorale aproximeaza si distributia empirica a votantilor potentiali. Configuratia optiunilor pe urban si rural este în buna masura consistenta cu cea înregistrata la alegerile generale din 1992 (Datculescu 1994).

Oamenii voteaza pe "spatii sociale"

Influentele separate ale diferitelor variabile - vârsta, sex, educatie, optimism etc. - au fost determinate printr-un efort analitic, prin modele care încearca izolarea efectelor specifice. O viziune mai concreta asupra determinantilor comportamentului electoral decurge din adoptarea perspectivei blocurilor de variabile si a tipurilor de situatii sociale. Am început introducerea unei astfel de perspective în capitolul 3 prin tipologia spatiilor sociale. Si, reamintesc, am deosebit între spatii sociale închise, deschise, comune (cu subspeciile "tineret rural", "vârstnici urban" si "vârstnici rural") si "cu deschidere de status". Resursele de mediu si cele de status sunt cele care dau tipul de spatiu social. Spatiile sociale deschise reprezinta situatii cu maxime resurse de status si de mediu, favorabile unei game largi de oportunitati. Opuse lor sunt situatiile de spatiu social închis, cu resurse reduse atât la nivel de status cât si de mediu. Deschiderea de status semnifica o situatie în care resursele de status sunt superioare celor de mediu. Si, în fine, spatiile social comune sunt caracterizate prin situare la medie a ambelor tipuri de resurse. Logic poate fi distins si un tip cu deschidere de mediu - resursele de mediu sunt superioare celor de status. Statistic vorbind, prezenta sa este, însa, nesemnificativa.

Votul pro-FSN era favorizat, în 1991, în special în spatiile comune si închise de tip rural. Partidele istorice si liberale îsi recrutau simpatizantii în special din spatiile deschise sau cu deschidere de status. Nedecisii erau prezenta specifica a spatiilor închise si urbane cu populatie vârstnica. Indecizia, deci, este asociata cu resurse de status si de mediu de nivel redus. Simpatizantii UDMR

Tabel 4.5. Optiuni electorale pe spatii sociale.1991

	Spatiu social						
Optiune electorala	DE STATUS	DESCHIS	COMUN			INCHIS	total
			tineret rural	vârstnici urban	vârstnici rural		
fsn	30	19	37	30	46	37	32
partide istorice si liberale	22	29	14	6	10	6	16

punr+prm	7	7	6	3	2	1	5
udmr		7	3	7	7	2	4
alt	5	2	4	5	1	4	3
nedecisi	36	37	36	49	34	51	40
Total	100	100	100	100	100	100	100

Celulele marcate prin chenare indica situatiile în care frecventele observate sunt semnificativ mai mari decât cele teoretice, cazurile de asociere semnificativa între un anume tip de spatiu si optiunea electorala. Reziduurile standardizate ajustate sunt cele care permit aceasta estimare.[9]

SPATIU SOCIAL DE STATUS	resurse de status (material si ideatic) mari, în conditii de mediu sarac
SPATIU SOCIAL DESCHIS	resurse de status (material si ideatic) mari, în conditii de mediu bogat
SPATIU SOCIAL COMUN	resurse de status (material si ideatic) si de mediu ecologic apropiate de media pe total esantion
tineret rural	tip de spatiu social comun a carui specificitate deriva din pondere mare de

[9] Reziduurile standardizate ajustate sunt calculate prin împartirea diferentei dintre frecventele observate si cele teoretice la eroarea standard corespunzatoare. Valorile pozitive mai mari decât 1.96 indica relatii de asociere pozitiva, semnificativ diferite de 0, iar cele mai mici de 1.96, relatii de respingere, de neasociere între valorile care definesc celula respectiva.

Tabel: Valori reziduale standardizate ajustate corespunzatoare distributiei de frecvente din tabelul 4.5

Optiune electorala	Spatiu social					
	DE STATUS	DESCHIS	COMUN			INCHIS
			tineret rural	vârstnici urban	vârstnici rural	
fsn	-0.05	-5.8	2.1	-0.5	4.3	1.8
partide istorice si liberale	2.6	7.3	-1.1	-4.0	-2.4	-4.4
punr+prm	1.5	2.3	1.2	-0.9	-1.9	-3.0
udmr	-3.7	2.8	-0.8	2.2	1.7	-2.0
alt	1.5	-2.0	0.8	0.9	-1.6	0.2
nedecisi	-1.3	-1.4	-1.7	2.6	-1.5	3.7

Celulele marcate prin chenare indica situatiile în care frecventele observate sunt semnificativ mai mari decât cele teoretice, cazurile de asociere semnificativa între un anume tip de spatiu si optiunea electorala. Reziduurile standardizate ajustate sunt cele care permit aceasta estimare.

	tineret rural
vârstnici urban	tip de spatiu social comun a carui specificitate deriva din pondere mare de vârstnici care locuiesc în orase
vârstnici rural	tip de spatiu social comun a carui specificitate deriva din pondere mare de vârstnici care locuiesc în rural
SPATIU SOCIAL ÎNCHIS	resurse de status (material si ideatic) reduse, în conditii de mediu sarac

sunt segmentati în gruparea vârstnicilor din orase si în cea a persoanelor din spatiile deschise. PUNR apare ca partid cu simpatizanti localizati în special în spatii deschise, bogate în resurse.

Distributia votantilor pe tipuri de spatii sociale în 1993 era, în mare masura, consistenta cu cea din 1991. Conditia cea mai favorabila pentru votul pro-FDSN este cea de spatiu social închis (tabel 4.5). Acesta, dupa cum am argumentat în capitolul 3, este caracterizat prin valori reduse ale complexului cultural al reformei COREF. În toate celelalte tipuri de spatii sociale - deschise, cu deschidere de status sau comune - votul pentru FDSN era semnificativ mai mic decât ar fi fost de asteptat în conditiile unei relatii de independenta între optiunea electorala si spatiul social. Rezulta, deci, cu claritate ca votul pentru putere este vot de spatiu închis, asociat unei slabe adoptari a COREF. Comportament de spatiu închis este si cel al nedecisilor, al celor care nu au înca o optiune electorala. Votul pentru opozitie are ponderi ridicate atât în spatiile social închise cât si în cele cu deschidere de status. Adoptarea comportamentului de vot de tip PUNR sau PRM este specifica spatiilor cu deschidere de status. Si, reamintesc, aceste spatii se caracterizeaza prin grad foarte ridicat de modernitate individuala. Indiferent cum sunt definiti si etichetati liderii celor doua partide, simpatizantii lor au un grad ridicat de modernitate individuala.

Tabel 4.6. Optiuni electorale pe spatii sociale.1993

Optiune. electorala pentru	Spatiu social de tip				
	deschidere de status	deschis	comun	închis	
fsn	2.8	2.3	5.9	2.1	3.6

fdsn	16.9	8.8	20.3	43.1	25.3
partide istorice si liberale	34.5	43.9	23.8	9.0	23.8
punr+prm	13.4	9.4	7.6	0.3	6.3
udmr	1.4	5.3	6.2	5.7	5.2
alte	4.2	1.2	4.3	2.7	3.3
nedecisi	26.8	29.2	31.9	37	32.4
Total	100	100	100	100	100

Prin chenare sunt marcate celule de asociere semnificativa între tipul de spatiu si optiunea electorala.[10]

O perspectiva cu grad sporit de intuitivitate asupra profilului cultural al optiunilor pentru diferite partide politice se câstiga prin raportare la valorile medii (tabel 4.7) ale indicilor COREF. Este evidenta opozitia dintre profilul cultural al votantilor pentru putere si cea a votantilor pentru partidele istorice sau liberale: reformism si valorizare a libertatii de niveluri foarte reduse în primul fata de cel de-al doilea caz. Definirea situatiei la nivel societal este pozitiva în mai mare masura în segmentul FDSN decât în cel al opozitiei liberal-istorice. Beneficiile asteptate de la tranzitie sunt însa mai mari pentru sustinatorii opozitiei decât pentru cei ai puterii; indicele BENEFICIU are valoarea negativa pentru FDSN si pentru NEDECISI (-41 si, respectiv, -59) dar pozitiva si maxima pentru

[10]. **Tabel** Asocierea între tipurile de spatii sociale si tipul de comportament electoral: valori standardizate ajustate. 1993

Optiune.	Spatiu social de tip:			
electorala pentru	deschidere destatus	deschis	comun	închis
fsn	-0.6	-1.0	3.0	-1.8
fdsn	-2.5	-5.5	-2.8	9.1
partide istorice si liberale	3.2	6.7	0	-7.7
punr+prm	3.7	1.8	1.3	-5.5
udmr	-2.2	0	1.1	0.5
alte	0.7	-1.7	1.5	-0.7
nedecisi	-1.6	-1.0	-0.3	2.2

Valorile din celulele tabelului sunt calculate ca raport între (frecventa observata-frecventa teoretica)/ eroarea standard, si poarta numele de valori standardizate ajustate. Numere mai mari decât 1.96, în valoare absoluta indica o relatie semnificativa între tipul de situatie si cel de comportament electoral. Semnul pozitiv semnifica o relatie de asociere între situatie si comportamentul de referinta. Semnul negativ indica o relatie de neasociere, respingere între comportament si situatie.

partidele liberal-istorice (15).

Opozitia dintre simpatizantii PUNR+PRM fata de cei ai UDMR se regaseste si în profilurile lor culturale. Modernitatea individuala, optimismul societal si valorizarea muncii au niveluri mult mai ridicate la simpatizantii din primul fata de cei din cel de-al doilea segment. Nu numai tema etnica opune aceste grupari ci si modernitatea lor.

În raport cu tipul de stat, simpatizantii partidei românesti opteaza în mai mare masura decât cei ai partidei maghiare pentru statul mimimal. Strategiile lor de reusita în viata par, de asemenea sa fie semnificativ diferite: valorizare a muncii la simpatizantii PUNR în opozitie cu valorizarea relatiilor si a sansei la cei pro-UDMR.

Comparatia dintre cele doua categorii de votanti potentiali releva faptul ca în disputa politica este vorba nu numai despre temele etnice. Acestea sunt cele pe care le pun în evidenta politicienii. În fapt, segmentul de populatie pe care acestia îl reprezinta sau la care se refera în discursul lor public, difera considerabil si din punct de vedere al modenitatii, atitudinii fata de stat si al modului în care definesc situatia lor personala si societala. Si daca profilul cultural al celor doua grupari de simpatizanti difera considerabil, atunci poate fi considerata ca plauzibila ipoteza ca în relatiile dintre respectivele segmente temele de controversa deriva nu numai din apartenenta etnica ci si din tipul de spatiu social pe care îl ocupa, din stocul lor de modernitate etc. Datele prezentate atrag atentia asupra unor raporturi culturale complexe care nu pot fi reduse la o singura dimensiune, la cea etnica.

Legaturile care structureaza mediul social sunt, predominant, de neîncredere. Simpatizantii FDSN si nedecisii manifesta cel mai ridicat nivel de neîncredere. Sustinatorii PUNR, PRM si UDMR manifesta un nivel foarte apropiat de situare pe scala încrederii interpersonale (-34 si, respectiv, -33).

Tabel 4.7. Valorile medii ale indicilor complexului cultural al reformei în functie de optiunea electorala. 1993

Indicatori	Optiune electorala							
	fsn	fdsn	partide istorice/ liberale	punr+ prm	udmr	alte	nede- cisi	total
Atitudine pozitiva fata de								
Economia de PIATA	37	-16	43	22	21	-7	-2	9
DEMOcratie	61	27	65	50	54	51	36	44
statul minimal MINSTAT	14	-25	27	12	-9	-11	-12	-3
schimbare MODERN	21	-14	33	31	9	6	4	9
Sustine valorile de								
LIBERTATE	5	-38	23	-6	-17	-29	-27	-15
MUNCA	82	84	66	75	21	79	58	67
Definire situatie								
câstig asteptat CASTIG	24	32	31	41	18	20	2	21
teama de inflatie si somaj COST	41	72	16	45	71	55	62	52
BENEFICIU asteptat	-17	-41	15	-4	-53	-35	-59	-31
optimism SOCIETAL	36	50	34	55	9	27	15	32
POLITICa	46	57	35	38	-2	23	17	33
ECONOMICa	4	14	8	8	-3	-16	-11	2
încredere în ceilalti CREDALT	-14	-57	-34	-34	-33	-22	-38	-40
Imagine pozitiva despre								
români IMAGINE	64	61	56	66	30	53	52	55
românii din Republica Moldova	55	60	47	57	13	55	37	
MAGHIARii din România	7	-13	13	-12	56	-1	0	

În celule sunt trecute valorile medii ale IOPD - indicele opiniei personale dominante, calculat pe seturi de indicatori relevanti pentru variabilele mentionate în prima coloana. Intervalul de variatie al indicelui este între -100 (valoare minima) si +100 (valoare maxima).

Valorile specifice pentru profilul cultural al unui segment de votanti sunt cele extreme, minime (marcate prin chenar simplu) si maxime (marcate prin chenar dublu).

Imaginea despre maghiarii din România este predominant negativa la simpatizantii FDSN, PUNR si PRM. În pofida faptului ca indicii de imagologie au valori practic egale în aceste cazuri, cred ca se poate sustine ipoteza unor motivatii diferite. Pentru sustinatorii FDSN este vorba de un grad redus de modernitate (-14) care poate fi la baza unor prejudecati etnice manifeste. Atitudinea negativa a simpatizantilor PUNR si PRM fata de maghiarii din România nu mai decurge însa din traditionalism sau modernitate scazuta. Memoria colectiva a suferintelor românesti de timp lung sau scurt în Transilvania este, probabil, cea care controleaza în buna masura astfel de opinii. Spaime mai vechi sau mai noi, activate de politicieni si de întregul context al conflictelor geopolitice din spatiul iugoslav de dupa 1989 sunt desigur implicate în astfel de imagini.

În ultima instanta, interesul pentru intentia de votare se explica prin interesul pentru votul efectiv. Aceasta "cernere de date" pe care am facut-o în subcapitolele anterioare spune ceva despre intentii, despre contextul lor cauzal. Desigur, nu se poate accepta o transferare ca atare a concluziilor pentru intentii în planul comportamentelor de votare. Si totusi, o legatura trebuie stabilita între cele doua niveluri. Cum? Comparatia respectiva, la nivel individual pune probleme de masurare deosebite. În principiu, o cercetare panel, efectuata pe aceleasi persoane înainte si dupa votare ar putea oferi un raspuns. În primul rând, nu dispunem de astfel de date. În al doilea rând, chiar daca ar fi organizat un astfel de panel, rezultatul este îndoielnic. Nu se stie în câte cazuri oamenii declara exact cum au votat: fie au uitat, fie ezita sa raspunda sincer. Sondajele care se fac imediat dupa votare, pe mii de cazuri sunt utile dar nu includ, firesc, informatie despre intentia pre-votare. Ceea ce ramân sunt comparatiile: între sondaje pre-electorale si rezultatele de votare. O astfel de comparatie voi încerca în continuare. Septembrie 1991, data la care au fost culese datele prin sondaj, nu poate fi socotit ca moment de predictie pentru septembrie 1992 când au avut loc efectiv alegerile generale. În decurs de un an Frontul Salvarii Nationale s-a divizat, aparând Frontul Democrat al Salvarii Nationale (redenumit ulterior Partidul Democratiei Sociale din România) grupat în jurul presedintelui Iliescu, separat de gruparea FSN care a continuat sa îl sustina pe Petre Roman. Ulterior, acesta din urma a devenit Parti-dul Democrat-FSN. În septembrie 1991, opozitia era înca puternic segmentata. La alegerile locale din februarie 1992 intra în scena politica o coalitie a opozitiei sub numele de Conventie Democrata. Conventia participa, fara Partidul National Liberal, condus la vremea aceea de Radu Câmpeanu, si la alegerile generale din septembrie 1992. Deci, între septembrie 1991 si septembrie 1992 câmpul politic sufera modificari importante. Sunt, însa, dupa parerea mea, modificari la vârf, în sfera institutionalizata a acestui câmp. **La baza, la nivelul electoratului, stabilitatea a fost foarte mare.** Si **sunt cel putin doua aspecte care intereseaza din acest**

punct de vedere: stabilitatea distributiei, a repartitiei optiunilor politice, pe de o parte, si cea a relatiilor cauzale care explica optiunile respective.

Sa consideram în primul rând **stabilitatea relatiilor cauzale**. Sondajul realizat de IRSOP/INFAS pe 16000 persoane dupa iesirea din sectiile de votare în septembrie 1992 constituie baza pe care au fost formulate concluzii în legatura cu factorii de diferentiere a comportamentului electoral (Datculescu, 1994):

⇒ vârstnicii au votat mai mult pentru FDSN iar tinerii mai mult pentru CDR;

⇒ cei cu studii superioare au sustinut mai mult Conventia Democrata iar cei cu nivel de scolarizare redus au fost în principal de partea FDSN;

⇒ satele si orasele mici au fost mai mult pro-FDSN iar orasele mari mai mult pro-Conventie;

⇒ provinciile din Vechiul Regat au votat mai mult cu FDSN iar cele de peste munti mai mult cu Conventia sau PUNR sau UDMR

Comparând aceste regularitati comportamentale cu cele rezultate din analiza intentiilor de vot (tabel 4.1) si a încrederii în partidele politice (tabel 4.2) apare clara concordanta de ansamblu între datele subiective, de ancheta de opinie, si cele obiective, comportamentale.

Desigur, diferente exista. Ele se refera în special la locul atribuit variabilelor de status - vârsta, sex, educatie, mediu rezidential etc. - în explicarea intentiei de votare. Din pacate, analiza comportamentelor de votare este una strict descriptiva, în termeni de tabele de contingenta, fara o încercare de ierarhizare a importantei diferitilor factori. Nu vom putea compara, deci, importanta lor în plan obiectiv cu cea în plan subiectiv. Retinem numai, ca atunci când în analiza sunt incluse si variabile subiective precum optimismul, încrederea, atitudinea fata de schimbare, variabilele de status tind sa treaca în plan secund. Puterea lor explicativa se reduce.

Cel de-al doilea aspect al relatiilor de consistenta si stabilitate în comportamentele si intentiile electorale poate fi relevat în termeni de distributii de frecvente, ponderi de optiuni pentru partide sau

grupe de partide. În tabelul 4.8 prezentam distributii de acest tip, incluzând atât date de sondaj cât si rezultate efective ale alegerilor din 1992.

Pentru a putea realiza comparatiile dorite, în conditiile segmentarii si regruparii superpasionale a partidelor politice, am optat pentru doua regrupari. Cea mai larga include partide istorice, care au existat si în perioada interbelica (PNT-cd, PNL, PSDR) si partide de orientare mai mult sau mai putin liberala aparute dupa 1991 (PAC, PL93, PNL-CD, MER, PER, Partidul Republican). Regruparea lor în aceeasi categorie este facuta pornind de la premisa ca au în comun gradul ridicat de activism pentru schimbare, distantarea considerabila de vechile structuri comuniste. Ipoteza are în vedere în primul rând electoratul si nu politicienii care, frecvent, au plonjat în politicianism, trecând cu nonsalanta dintr-o tabara în alta. Ipoteza de grupare poate fi contestata în special în legatura cu formatiuni minuscule de tipul MER, PER etc. Oricum, ponderea lor este cu efecte reduse asupra grupei în ansamblu. Plasarea PUNR si PRM în aceeasi categorie rezulta din ipoteza ca au în comun o focalizare majora pe problemele etnice.

Sa consideram, mai întâi, comportamentele si intentiile de vot de maxima apropiere sub aspect temporal: intentiile exprimate de populatie în prima jumatate a lunii septembrie 1992, comparate cu distributia efectiva a voturilor exprimate în cadrul alegerilor generale de la sfârsitul lunii respective. **Predictia de sondaj a fost extrem de apropiata pentru ponderile obtinute de catre FDSN, FSN, PUNR** si **PRM** si **UDMR**. Sondajul SOCIOBIT prevedea un scor FDSN mai mare cu 4 procente decât cel pentru CDR. În rezultatele raportate oficial pentru senat, superioritatea FDSN fata de Conventie a fost mai mare, de aproximativ 8 procente.

Decalajele cele mai mari apar pentru gruparile superagregate “partide istorice si liberale” si “alte”. Primele au obtinut în alegeri cu aproximativ 9 procente mai putin decât predictia de sondaj. În schimb, restul partidelor, regrupate în clasa “alte” au obtinut de aproximativ trei ori mai mult decât era de asteptat. Este practic imposibil de lamurit cu exactitate cum s-a produs pierderea pentru partidele istorice si liberale si cum s-a realizat saltul pentru partidele reziduale. Sursele de

neconcordanta posibile sunt foarte diferite:

1. orientare prioritara a nedecisilor spre micile partide;
2. parasirea câmpului istoric-liberal de catre un numar important de alegatori;
3. fluctuatiile de esantionare care au afecat în special numerele mici, optiunile pentru partidele reziduale, ducând la o subevaluare a ponderii lor cumulate;
4. o eroare sistematica de subînregistrare a optiunilor pentru partide de stânga, de tip PSM sau, poate si PDAR. Fata de anchetatorul strain, orasean si tânar, de cele mai multe ori, multi dintre simpatizantii mai în vârsta pentru PSM, spre exemplu, au ezitat sa spuna adevarul, raspunzând la chestionar fie cu "nu stiu", fie cu un raspuns de circumstanta pe care l-au banuit a fi "pe placul anchetatorului";
5. frauda electorala;
6. proasta organizare electorala si de mediatizare a modului de votare traduse în numarul foarte mare de buletine de vot anulate. Ca efect al anularii au fost potentate erorile de masurare pentru distributia de votare.

Pe tema procentelor în minus sau în plus, considerate ca atare în functie de interesele si competenta celui care si-a exprimat opinia, s-a dezvoltat o larga discutie, semnificativa pentru stadiul de dezvoltare a cercetarii de opinie si modul de receptare a sondajelor la nivelul politicienilor.[11]

---

[11]. Istoria si protagonistii acestei dezbateri ne intereseaza mai putin în cazul de fata. Tipurile de reactii sunt de notat însa pentru ca pot fi de durata, pot fi repetabile:

⇒ **politicianul din opozitie** care contesta fie sondajele de opinie - pentru ca "la noi nu avem înca specialisti capabili pentru aceasta meserie", sau chiar daca sunt capabili "sunt aserviti puterii"- fie corectitudinea alegerilor;

⇒ **politicianul din tabara câstigatorilor** sustine si el, dupa împrejurari si competenta, fie ca sondajele au fost proaste, fie ca populatia "nu a stiut sa voteze", nu este obisnuita cu atâta democratie;

⇒ **producatorul de sondaje infirmate** de rezultatele alegerilor sustine fie varianta "alegerile au fost falsificate", fie "populatia s-a schimbat foarte mult între sondajul nostru si momentul alegerilor";

Neconcordantele[12] semnalate între distributia de sondaj si cea data de rezultatele oficiale ale alegerilor au, probabil, în grade diferite, determinari din partea tuturor celor sase factori mentionati anterior. În conditiile în care nedecisii reprezentau aproximativ o treime din populatia adulta, la aproximativ doua saptamâni înainte de alegeri, este greu sa spui ce anume a determinat neconcordantele sondaj-rezultate oficiale.

Tabel 4.8. Intentii de vot si comportamente electorale 1991-1995

	FSN / PD	FDSN/ PDSR	PARTIDE ISTORICE si LIBERALE (CDR)	PUNR PRM	UDMR	ALTE	Total decisi	Pondere nedecisi în total esantion
Sondaj septembrie 1991*	53		28	7	7	5	100	40
Sondaj octombrie 1991	53		30	6	7	4	100	28
Sondaj aprilie 1992**	44		35 (24)	9	7	5	100	29
Sondaj septembrie 1992**	10	30	33 (26)	12	9	6	100	32
Rezultate alegeri pentru senat 1992	10.4	28.3	23.5 (20)	11.9	7.6	18.3	100	
Sondaj mai 1993**	5	38	35 (30)	9	8	5	100	32
Sondaj septembrie 1995***.	11	35	33 (27)	9	4	9	100	41

⇒ **sociologul** care intervine, destul de firav, din pacate, si atrage atentia asupra deficientelor metodologice ale unora dintre sondajele publicate;

⇒ **ideologul travestit în specialist** în sondaje de opinie publica, va dezvolta, dupa alegeri, ample speculatii în legatura cu stiinta sa despre cum ar fi trebuit facute sondajele.

[12] Neconcordantele se mentin, la un nivel si mai accentuat, si în raport cu alte sondaje publicate înainte de alegeri. IRSOP, spre exemplu, dupa ce a facut o predictie de victorie a Conventiei Democratice în alegerile din septembrie 1992, revine imediat înainte de alegeri cu un sondaj, realizat între 21 si 23 septembrie, în care prognozeaza un scor de 26% pentru FDSN si de 25% pentru CDR, deci, aproximativ situatie de egalitate între principalii protagonisti ai scenei politice (Sursa: **Adevarul** nr 202 din 24 septembrie 1992. Cifrele prezentate anterior în aceasta nota sunt recalculari proprii, fara cei nedecisi). Nedecisii, cei care teoretic ar fi putut schimba distributia efectiva la alegeri, erau, în acelasi sondaj, numai în proportie de 5%. Greu de explicat, în aceste conditii, de unde a fost obtinuta superioritatea FDSN fata de Conventie cu aproximativ 8 procente. De unde cresterea spectaculoasa a ponderii partidelor foarte mici, care au obtinut, fiecare nu mai mult de 3% din voturi? Aceste partide reprezentau, în rezultatele oficiale pentru senat 15,1% din voturile exprimate. În sondajul IRSOP partidele respective erau creditate cu numai 8,4% din optiunile electorale.

Partide istorice si liberale: PNT-cd, PNL, PSDR, PAC, PL93, PNL-CD, MER, PER, Partidul Republican. În aceeasi grupare am inclus si optiunea pentru Conventia Democratica din România ca atare, fara specificarea unui partid. Prin (CDR) am notat ponderea votantilor pentru Conventia Democratica din România, prin însumarea celor care s-au declarat pro-Conventie ca formatiune politica integratoare sau pentru unul dintre partidele aflate în componenta acesteia la momentul anchetei.

* Sondaj "Atlasul Social al României", CSUR

** Sondaje SOCIOBIT pentru Research Office of USIA.

*** Sondaj realizat de catedra de Sociologie a Universitatii Bucuresti în cadrul contractului cu Consiliul National de Cercetare Stiintifica Universitara.

Pentru toate sondajele desfasurate în cadrul CSUR, SOCIOBIT sau al Catedrei de Sociologie au fost folosite esantione probabiliste, reprezentative la nivel national pentru populatia adulta, neinstitutionalizata. Schemele de esantionare si coordonarea tuturor sondajelor mentionate în tabel au fost asigurate de autorul acestei lucrari.

Stabilitatea optiunilor electorale în 1992 pare sa fi fost considerabila. Orientarile pro-Conventie si pentru partidele etniciste - PUNR, PRM si UDMR - au ramas practic aceleasi între aprilie si septembrie 1992. De asemenea, nedecisii se mentin, în acelasi interval de timp, si, în genere, între sfârsitul anului 1991 si 1993, la aproximativ 30% dintre votantii potentiali. Singura schimbare este una de tip segregare: electoratul FSN trece majoritar în tabara noii formatiuni FDSN.

Tot la capitolul permanente este de remarcat si simetria dintre UDMR si PUNR+PRM mentinuta pâna în 1993. Simetrie care sustine ipoteza potentarii reciproce a celor doua tipuri de formatiuni nu numai la nivel de politicieni ci si de electorat.

De remarcat schimbarea care apare, la numai o luna, între septembrie si octombrie 1991. Distributiile pe partide sau grupari de partide se mentin practic neschimbate. Are loc, însa, o reducere brusca a nedecisilor de la 40% la 28%. Este, evident, o reducere evenimentiala, nu procesuala. La sfârsitul lunii septembrie a avut loc cea de-a patra "mineriada", venire în forta a minerilor din Valea Jiului la Bucuresti, soldata cu schimbarea guvernului Petre Roman. Pasiunile politice s-au reactivat, o buna parte dintre nedecisi redevin activi în planul opiniei. La modul absolut are loc o crestere a sustinerii publice pentru FSN, reactie morala la o schimbare de guvern perceputa difuz

ca fiind fortata, nenaturala.

Preferintele electorale nu se schimba considerabil în 1993 fata de 1992. FDSN continua sa devanseze Conventia cu aproximativ 8 procente. Nucleul etnicist al electoratului ramâne, de asemenea, stabil. O pierdere majora o înregistreaza FSN, de la 10% la aproximativ 5%. În 1995 revine însa la un nivel apropiat de cel din 1992.

Ramâne o întrebare evolutia de pondere a partidelor mici. Si înainte si dupa alegeri, acestea apar în sondaje cu 5-6%. La alegeri sunt raportate cu 18%. Poate fi vorba în legatura cu aceasta neconcordanta fie de un efect de sondaj, fie de unul de organizare electorala. Efectul de sondaj ar putea fi unul de sistematica subînregistrare. Minoritati de extrema stânga sau de tip monarhist, spre exemplu, adopta în interactiunea verbala cu anchetatorul discursul majoritatii locale. Declara ca vor vota cu un alt partid decât cu cel pe care efectiv îl simpatizeaza. Efectul de sondaj este, în esenta, un efect de minoritate în cadrul anchetelor de opinie. Daca aceasta ipoteza este valabila atunci ne putem astepta în continuare, si la urmatoarele alegeri, la un efect surpriza al partidelor mici. Efectul de organizare electorala care ar fi putut duce la o crestere brusca a pigmeilor politici ar fi de localizat în zona confuza a micii fraude locale, a proastei organizari si educari a electoratului etc. Nu dispun de elemente care sa-mi permita sa apreciez care dintre cele doua categorii de factori a actionat mai puternic. Foarte probabil însa ca ipoteza sociologica a efectului de sondaj/de minoritate nu poate fi neglijata; are un temei sociologic specificat. Pe masura ce minoritatile politice câstiga drept de cetate iar majoritatea devine mai toleranta, efectul de minoritate se va reduce.

În ansamblul lor, datele acestui subcapitol indica un electorat structurat în câmpuri de mare stabilitate. Deasupra sa, precum dunele usor miscatoare, se afla partidele politice în permanent proces de facere si desfacere. **Câmpul electoratului românesc pare sa fi ajuns, dupa alegerile din 1992, la o structura cvadripolara cu trei nuclee si o nebuloasa**. Exista un nucleu al puterii ocupat de PDSR/FDSN atragând aproximativ un sfert din electorat. Lui i se opune nucleul opozitiei istorico-liberale, structurat în jurul Conventiei

Democratice. Din 1992 pâna în 1995, Conventia a jucat acest rol de pol de atractie a fortelor politice adepte ale unei schimbari de profunzime a societatii. Iesirea din Conventie a Partidului Aliantei Civice, a Partidului Liberal 93 si a Partidului Social Democrat în prima parte a anului 1995 este un test pentru rezistenta axei PNT-cd - CDR. Ponderea sociala a nucleului istorico-liberal este aproximativ egala cu cea a nucleului puterii. Cel de-al treilea pol al câmpului politic este cel etnicist, format din segmentul maghiar si din cel românesc atras de PUNR si PRM. Ponderea polului etnicist variaza în jurul valorii de 15%, cu o puternica simetrie între cele doua componente ale sale, cea pro-maghiara si cea pro-românească.

La cei trei poli mentionati se adauga nebuloasa nedecisilor. Ponderea lor este rezistenta la schimbare, în jurul valorii de 30%.[13]

Micile partide sunt un fel de pulbere interstelara atrasa cel mai mult de nucleul cu cea mai rapida expansiune într-o anumita perioada.

[13] Dezacordul cel mai pronuntat între firmele românesti de sondare a opiniei publice intervine în legatura cu aceasta pondere a nedecisilor sub aspectul optiunii politice. Pentru a face evidente aceste decalaje mentionam ponderea celor care declarau ca nu au o optiune electorala pentru diferite momente de timp si unitati de sondare a opiniei publice:

Perioada sondajului	Unitatea care a cules datele	Pondere nedecisi
1992 aprilie	SOCIOBIT	29
1992 septembrie	SOCIOBIT	32
1992 septembrie	IRSOP	5
1993 mai	SOCIOBIT	32
1994 septembrie	IMAS	21
1994 decembrie	IRSOP	15
1995 martie	ICCV	21
1995 iunie	CURS	28
1995 septembrie	ICCV	36
1995 septembrie	Catedra de Sociologie-Bucuresti	41

Sursa pentru sondajele IMAS, IRSOP, ICCV si CURS din 1994 si 1995 - Barometrele de opinie publica comandate de Fundatia Soros.

Dar comunitatile, cum voteaza?

Din moment ce intentiile de votare exprimate prin sondaje si comportamentele de votare înregistrate la alegeri sunt, în mare, consistente sub aspectul distributiilor si al relatiilor cauzale, analiza noastra poate continua la nivel agregat, urmarind explicit relatiile cauzale în care este plasat comportamentul comunitar de alegere electorala.

Dat fiind consistenta dintre intentie si comportament, este de asteptat ca operând la nivel de judet, cu date agregate, sa regasim concluzii formulate pe baza datelor de sondaj si, în plus, sa evidentiem factori specifici de context comunitar, relevant pentru comportamentele de alegere electorala.

Fig. 4.2. Model path al variatiei interjudetene a comportamentului electoral la alegerile generale din septembrie 1992

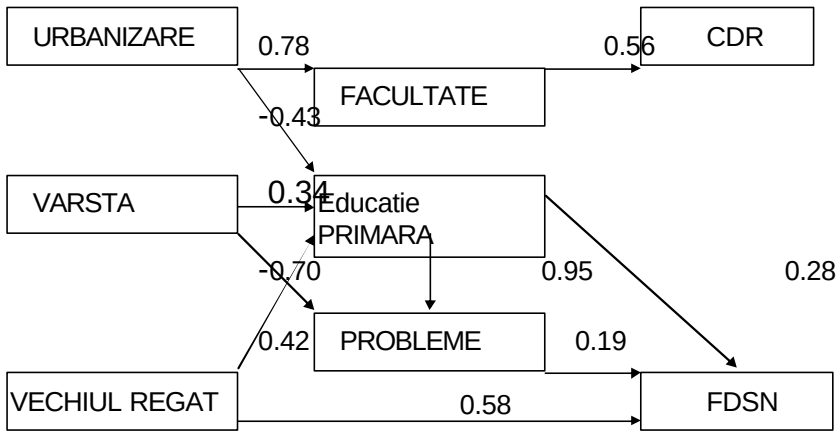

FDSN - ponderea voturilor pro FDSN pentru senat, în judet
CDR - ponderea voturilor pro CDR pentru senat, în judet
FACULTATE - pondere populatie de +12 ani care a absolvit facultatea, 1992
Educatie PRIMARA - pondere populatie de +12 ani care a absolvit cel mult patru clase, 1992
URBANIZARE - pondere populatie urbana în judet, 1992
VÂRSTA - vârsta mediana a populatiei din judet, 1992

În figura 4.2 este prezentat un model cauzal al determinantilor voturilor pro-FDSN si pro-CDR la nivel de judet în 1992. Am încercat, deci, explicarea ponderii voturilor la nivel de judet pentru principalii protagonisti ai scenei electorale din septembrie 1992. Rezulta ca a existat un comportament comunitar de vot puternic structurat. Comunitar, înseamna, în acest caz, la nivel de grup de comunitati locale definite prin judet.

Judetele din Vechiul Regat, cu nivel redus de educatie al populatiei si cu serioase probleme sociale au votat, majoritar, în favoarea FDSN. Nivelul ridicat de instructie al populatiei a favorizat voturile proCDR, indiferent de aria de localizare a judetului. Surprinzator, nici gradul de urbanizare a judetului si nici vârsta mediana a populatiei din judet nu au influentat direct comportamentul comunitar de votare. Aceste variabile au actionat numai prin intermediul variabilelor FACULTATE, PRIMAR si PROBLEME. Rezulta, deci, ca nu urbanizarea în sine conteaza ci nivelul de instructie al populatiei care îi este asociat. Similar, vârsta actioneaza asupra comportamentului de vot prin intermediul nivelului de instructie al populatiei si prin gravitatea problemelor sociale locale.

Caseta 4.3. Modelul path din figura 4.2

1. Modelul este de tip path, cu variabile manifeste. Dat fiind faptul ca nu sunt incluse efecte de interactiune dar sunt admise covariatii între variabilele dependente CDR si FDSN, modelul poate fi considerat ca partial-recursiv (Bollen 1989:81). Testarea sa a fost posibila folosind programul LISREL7 (1989).
2. Toti coeficientii beta (între variabile endogene) si gama (între variabile endogene si exogene) sunt semnificativ diferiti de zero pentru p=0.05.
3. Variabilele din model explica 86% din variatia interjudeteana a voturilor pentru FDSN. Valorile similare sunt 32% pentru CDR, 70%

pentru probleme, 60% pentru FACULTATE si 73% pentru învatamântul PRIMAR. Coeficientul total de determinatie multipla pentru ecuatiile structurale este 0.97.

4. Variabilele endogene sunt considerate independente între ele (coeficienti egali cu zero, în afara diagonalei matricei PSI). A fost admisa covariatia numai între CDR si FDSN. Coeficientul psi corespunzator este egal cu 0.10 si este nesemnificativ pentru un nivel de încredere de 0.05. Coeficientul de corelatie Bravais-Pearson $r_{CDR\ FDSN} = -0.17$. Schimbarea de sens a relatiei prin trecerea de la corelatie la coeficient de covariatie psi indica o relatie instabila, slaba, între cele doua variabile.
5. Indicii de concordanta a modelului cu datele au valori ridicate GFI=0.884 iar AGFI=0.702. Pentru $\chi 2 = 22.51$ si 14 grade de libertate, p=0.069. Modelul teoretic permite, deci, o reconstructie a matricei de corelatii care nu difera semnificativ de cea observata.

Nivelul de instructie si gravitatea problemelor sociale locale apar ca predictori eficienti si în modelul cauzal construit cu masurari la nivel individual (vezi tabel 4.1). Cele doua variabile actioneaza în acelasi sens si semnificativ atât asupra intentiilor individuale de vot cât si asupra comportamentelor comunitare de vot. Reconfirmam în acest fel consistenta dintre modelul comunitar si cel individual de explicare a optiunilor electorale.

Interpretând constatarile permise de modelul din fig. 4.2 putem afirma ca alegerile generale din 1992 au fost dominate de trei structuri cauzale centrate pe resurse ideatice superioare, pe resurse material-ideatice reduse si pe simbolism regional. Votul de resurse ideatice superioare a fost cel care a dus la optiunea pro-Conventie, în principal. Votul de resurse reduse a caracterizat optiunile favorabile FDSN. Un alt tip de structura cauzala care a dus la segmentarea electoratului a fost asociat cu structuri simbolic-regionale. O parte din judetele Vechiului regat au optat majoritar pentru FDSN datorita resurselor reduse ale populatiei în confruntarea lor cu problemele tranzitiei. Tipice în acest sens, cu nivel ridicat al problemelor sociale locale si cu vot masiv pentru FDSN sunt judetele Botosani, Vaslui si Ialomita. Altele au

mers pe aceasta linie de vot din motive în principal culturale. Acesta pare sa fie cazul pentru judete precum Vâlcea, Arges, Vrancea, Braila sau Galati.

Optiunea pentru candidatii la presedintie în alegerile din 1992 a fost determinata în baza unei logici în care elementele identitare si structurile de comunicare au avut un rol mai important decât pentru alegerile legislative. Pentru cele doua tipuri de optiuni ramâne un factor comun, de influenta directa - gravitatea problemelor sociale locale. Zonele problematice - cu niveluri ridicate ale mortalitatii infantile, somajului, emigrarii la mare distanta si densitatii de locuire - au votat în principal pentru Ion Iliescu iar cele relativ dezvoltate, cu un nivel mai redus al problemelor respective au sustinut candidatul Conventiei Democratice. Un factor extrem de semnificativ este modernitatea culturala locala. Am masurat-o prin numarul scrisorilor expediate de populatia din judetul respectiv în 1991, raportat la numarul de persoane. Am presupus ca indicele respectiv este o masura valida a intensitatii comunicarii locale cu "tara" sau cu "lumea", la modul direct si nu prin canale mass-media. Si, din aceasta perspectiva, un indice cu valori mai ridicate este în acelasi timp o masura a gradului de modernitate culturala locala. Dupa cum rezulta din modelul 4.3, cu cât ponderea persoanelor cu nivel de instructie redus este mai mare în judet, cu atât este mai redus numarul de scrisori expediate. Altfel spus, unui nivel sporit de instructie îi corespunde un nivel sporit de modernitate locala. Zonele cu indici ridicati de modernitate culturala au votat mai mult pentru candidatul CDR iar cele izolate, de modernitate culturala redusa, au fost în favoarea candidatului FDSN. Aceasta modernitate comportamentala conteaza mai mult decât nivelul de instructie. În plus, judetele cu pondere mare a populatiei urbane în orase mari au votat preferential pentru Emil Constantinescu. Cultura de oras mare a favorizat optiunile favorabile acestui candidat prin ea însasi, independent de nivelul problemelor sociale locale sau de ponderea populatiei maghiare din judet.

Fig. 4.3. Model path al variatiei interjudetene a comportamentului electoral la alegerile prezidentiale (primul tur de scrutin) din septembrie 1992

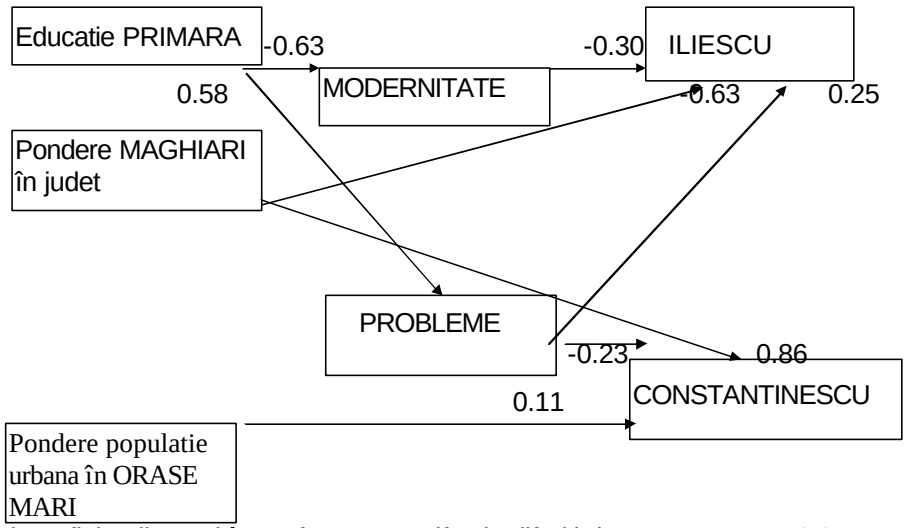

Toti coeficientii notati în graf sunt semnifcativ diferiti de zero pentru p=0.05

O imagine sintetica asupra votului comunitar poate fi obtinuta prin analiza profilelor electorale de judet. Am calculat pentru fiecare judet ponderea votantilor pe principalele partide - FDSN si CDR - si pe principalii candidati la functia de presedinte - Ion Iliescu, Emil Constantinescu si Gheorghe Funar. Cele cinci valori dau profilul electoral al judetului respectiv. Figura 4.4 si tabelul 4.9 prezinta rezultatele acestei grupari de profile pentru alegerile din 1992 (Bucurestiul, având profil unic, nu a fost inclus în analiza).

Comportamentul electoral comunitar din septembrie 1992 a fost structurat pe doua axe: putere-opozitie si dominanta etnico-minoritara versus controversa etnica. Corespunzator acestor axe identificam usor, prin datele tabelului 4.4 si al grafului care îl însoteste, patru tipuri de comportamente electorale:

⇒ votul etno-maghiar
⇒ votul pro-opozitie CDR
⇒ votul de controversa etnica
⇒ votul pentru putere.

Fig. 4.4. Dendrograma judetelor în functie de profilul lor electoral masurat la nivelul alegerilor generale si prezidentiale din 1992.

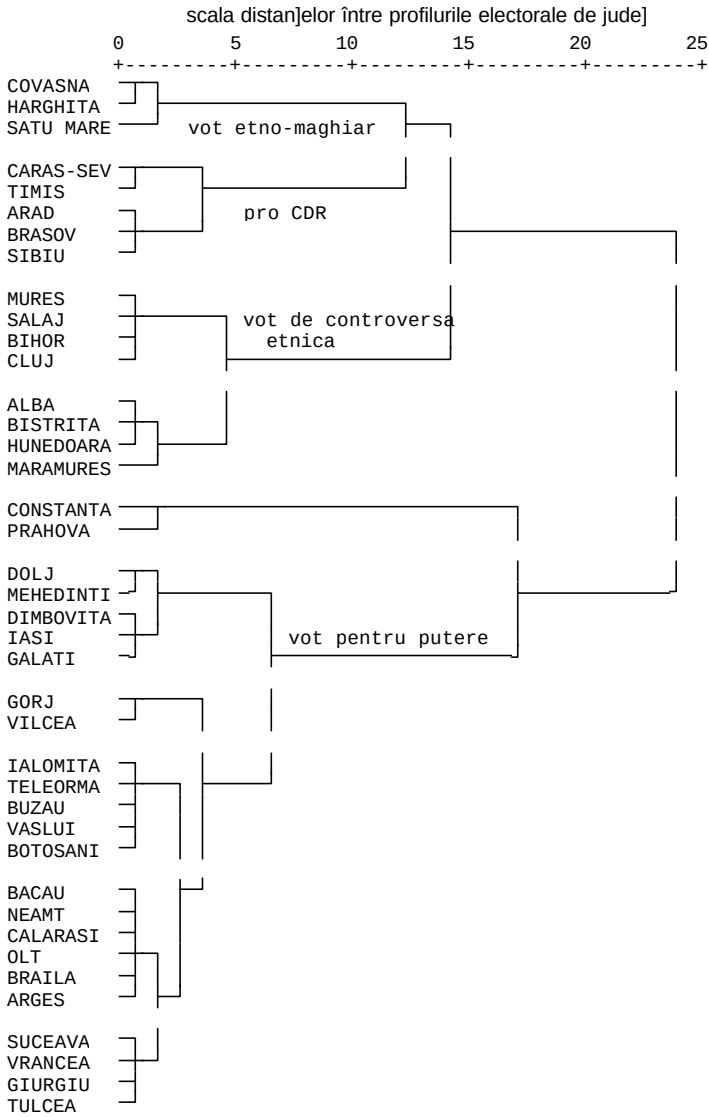

Pentru detalii tehnice, vezi nota la tabelul 4.9

Profilul etno-maghiar de vot se caracterizeaza nu numai prin simpla sustinere a UDMR în judetele Covasna si Harghita si, în mai mica masura Satul Mare. Acestui profil îi este caracteristica si optiunea pro-Emil Constantinescu. În aceste judete a înregistrat candidatul opozitiei cele mai ridicate procente de sustinatori, în primul tur de scrutin.

Zona marcata prin **vot de controversa etnica** include 8 judete subdivizate în doua ramuri. Una este formata din banda Mures-Cluj-Bihor-Salaj. În aceasta grupare si-au disputat întâietatea PUNR si UDMR iar, în planul alegerilor prezidentiale sustinatorii lui Gheorghe Funar, candidatul PUNR cu cei ai lui Emil Constantinescu. Banda electorala Mures-Cluj-Bihor a fost caracterizata si prin respingere clara a puterii, fie ca s-a chemat FDSN sau Ion Iliescu.

Controversa etnica a fost considerabila si în judetele montane Alba, Hunedoara, Maramures si Bistrita-Nasaud. Aceeasi predominare a voturilor pentru Gheorghe Funar în alegerile prezidentiale. În alegerile pentru parlament FDSN este acceptat în mai mare masura decât în gruparea Mures-Cluj. În cele patru judete montane, predomina clar populatia românească. Votul lor structurat pe candidati si tematici etnice reflecta controversa cu o minoritate maghiara extrajudeteana. Populatia respectiva pare sa fie procupata mai mult de controversa cu teme si interese puse în circulatie de politicieni ai maghiarilor din afara judetelor lor. Am putea distinge, deci, doua subtipuri ale votului de controversa etnica: vot de controversa etnica intracomunitara si intercomunitara. În votul de controversa etnica intracomunitara a intrat si sustinerea candidatului CDR. În schimb, pentru judetele care au adoptat pattern-ul de controversa intercomunitara, dominanta a fost atitudinea de respingere a candidatului CDR.

Tabel 4.9. Profilul comportamentelor electorale ale judetelor la alegerile generale si prezidentiale din 1992 (valori normalizate cu scorul z)

JUDET	CDR	FDSN	ILIESCU	CONSTANTINESCU	FUNAR
HARGHITA	-1.82	-1.85	-2.06	3.39	-0.67
COVASNA	-1.62	-1.7	-1.88	3.04	-0.56

JUDET	CDR	FDSN	ILIESCU	CONSTANTINESCU	FUNAR
SATU MARE	0.08	-1.16	-1.46	1.68	0.55
TIMIS	3.48	-0.9	-1.05	1.22	-0.09
CARAS-SEV	1.91	-0.54	-0.36	0.37	-0.26
SIBIU	1.92	-1.25	-1.18	0.4	1.6
ARAD	1.61	-0.99	-1.15	0.87	0.71
BRASOV	0.9	-0.91	-0.83	0.48	0.57
MURES	-1.55	-1.73	-1.72	1.2	2.25
CLUJ	-0.17	-1.42	-1.36	0.6	2.11
BIHOR	-0.15	-1.14	-1.26	0.91	1.4
SALAJ	-0.75	-0.91	-0.93	0.51	1.43
BISTRITA	-0.05	-0.92	-1.07	-0.26	2.41
ALBA	0.38	-0.76	-0.91	-0.11	2.13
MARAMURES	-0.2	-0.5	-0.25	-0.02	0.6
HUNEDOARA	0.02	-0.33	-0.18	-0.31	0.74
CONSTANTA	0.98	-0.31	0.12	-0.05	-0.41
PRAHOVA	0.69	0.15	0.21	-0.16	-0.53
DOLJ	0.37	0.18	0.54	-0.21	-0.62
MEHEDINTI	0.4	0.25	0.49	-0.32	-0.43
DÂMBOVITA	0.25	0.52	0.63	-0.47	-0.58
IASI	0.37	0.45	0.72	-0.49	-0.79
GALATI	0.35	0.69	0.36	-0.23	-0.67
GORJ	-0.68	0.05	0.99	-0.76	-0.58
VÂLCEA	-0.26	0.21	0.8	-0.67	-0.4
BUZAU	-0.88	1.63	1.09	-0.86	-0.7
IALOMITA	-0.61	1.12	0.99	-0.79	-0.73
TELEORMAN	-0.68	1.3	1.05	-0.73	-0.85
VASLUI	-0.84	1.35	0.96	-0.83	-0.75
BOTOSANI	-1.02	1.52	1.12	-1.03	-0.63
NEAMT	-0.26	0.53	0.52	-0.7	-0.45
BACAU	-0.35	0.75	0.71	-0.7	-0.49
ARGES	-0.07	0.5	0.76	-0.53	-0.58
BRAILA	-0.52	0.67	0.99	-0.78	-0.65
OLT	-0.59	0.87	1.04	-0.78	-0.73
CALARASI	-0.49	1.05	1.19	-0.86	-0.86
TULCEA	0.07	0.51	0.44	-0.51	-0.52
SUCEAVA	-0.04	0.74	0.41	-0.5	-0.37
GIURGIU	-0.01	0.98	0.73	-0.41	-0.85
VRANCEA	-0.19	1.36	0.81	-0.6	-0.71

Pentru candidatii la presedintie procentele sunt calculate din total voturi în turul I.

Procentele CDR si FDSN sunt calculate din totalul voturilor exprimate în judetul respectiv atât pentru camera deputatilor cât si pentru senat.
Metoda de grupare a judetelor este analiza cluster cu legaturi complete. Similitudinile între judete sunt masurate cu ajutorul coeficientilor de corelatie Bravais-Pearson. Toate variabilele au fost scalate cu scorul z înainte de calcularea corelatiilor.

Modelul de vot pro-opozitie CDR a fost adoptat în special în legatura cu ceea ce anterior am denumit "cultura de oras mare". Timisul cu Timisoara sunt reprezentative pentru acest tip de model de votare. În aceeasi serie intra si judetele Brasov, Sibiu , Arad si Caras-Severin.

Numeric si geografic, dominant a fost modelul de vot pentru putere, pentru FDSN si pentru Ion Iliescu. Toate judetele subsumate acestui model sunt din provinciile de dincoace de Carpati.

Desigur se disting si aici subtipuri de vot comunitar. Este de mentionat în primul rând **"partizanatul total pentru putere**": cu ponderi ridicate atât pentru partidul cât si pentru omul la putere. Tipice în acest subtip sunt Botosani, Vaslui, Buzau, Ialomita si Teleorman. Altfel spus, ceea ce am denumit "Moldova periferica" si "Muntenia periferica" (vezi capitolul 6 din aceasta lucrare). Un al doilea subtip al votului pentru putere este cel al sustinerii "**omului la putere**". Este cazul judetelor Vâlcea si Gorj. Au fost pro-ILIESCU dar mai putin în favoarea FDSN. Optiunile de stânga au mers aici considerabil spre Partidul Socialist al Muncii. Complementar este votul pentru partidul la putere, fara o sustinere de rang similar a candidatului FDSN. Acesta pare sa fi fost cazul pentru Calarasi, Olt, Braila.

Harta politica a tarii asa cum a rezultat ea din analiza alegerilor din septembrie 1992 nu pare sa fie "de conjunctura". Apar clar tipuri si subtipuri de comportament electoral. Ele au, în cele mai multe cazuri, contiguitate teritoriala. Vecinatatea judetelor din aceeasi grupare este un factor de validare externa a clasificarii si a tipologiei interpretative propuse. În plus, dupa cum vom vedea din capitolul 6 al lucrarii, multe din nucleele hartii politice a tarii sunt, în acelasi timp, nuclee de arii culturale, de ampla functionalitate.

SOCIOLOGIA TRANZITIEI

Spre limpezirea apelor electorale[14]

Daca optiunile electorale au o mare inertie si daca mecanismele cauzale puse în evidenta în capitolele anterioare au fost de asemenea durabile, este de asteptat ca pe masura înaintarii în procesul de tranzitie sa se ajunga la o structura a electoratului din ce în ce mai clara, cu corespondente tot mai puternice între anumite grupuri sociale si partide sau grupuri de partide politice. În plus, în plan cultural este de asteptat sa se treaca de la un reformism anticipativ la unul de reactie, de la opinii despre reforma în perspectiva anticipativa la opinii de reactie, la procesele si problemele reale ale reformei - inflatie, somaj, privatizare, democratizare etc. Si cum reformismul anticipativ este difuz, nespecific, iar cel de reactie este diferentiat, ne asteptam la acelasi efect al segmentarii sociale clare a electoratului.

Sondajul realizat la Catedra de Sociologie a Universitatii Bucuresti în septembrie 1995 pe un esantion reprezentativ la nivel national si centrat asupra comportamentelor de alegere ale populatiei, va fi folosit pentru a testa aceste asteptari, pentru a radiografia structura electoratului românesc la începutul etapei de traire efectiva a tranzitiei postcomuniste.

La sfârsitul anului 1995 electoratul românesc era, dupa cum vom vedea din datele sondajului mentionat, deja puternic structurat. Segmentarea sa era mai redusa decât cea a partidelor politice. Profilurile sociale si culturale ale simpatizantilor pentru partide sau personalitati politice sunt clar diferentiate începând cu anul 1995. Poate si mai devreme dar datele de care dispunem pentru o analiza amanuntita a acestor profiluri sunt disponibile pentru anul respectiv.

PDSR si CDR continua sa fie lideri în competitia electorala (fig.

[14] Datele folosite în acest capitol provin din sondajul realizat în luna septembrie 1995, în cadrul temei "Alegeri sociale în tranzitia postcomunista din România" (COMALP), cercetare finantata de Consiliul National de Cercetare stiintifica Universitara, Contract nr. 4009. Colectivul de cercetare a fost format din prof. univ. dr. Ioan Mihailescu, prof. univ. dr. Lazar Vlasceanu, lector. univ. dr. Vintila Mihailescu, lector univ. Alfred Bulai. Autorul acestui volum a asigurat coordonarea temei.

4.5, 4.6, 4.7). Votul, fie ca este pentru senat, camera deputatilor sau primarie, urmeaza nivelul de încredere în partidele politice (fig. 4.6)

Fig. 4.5.

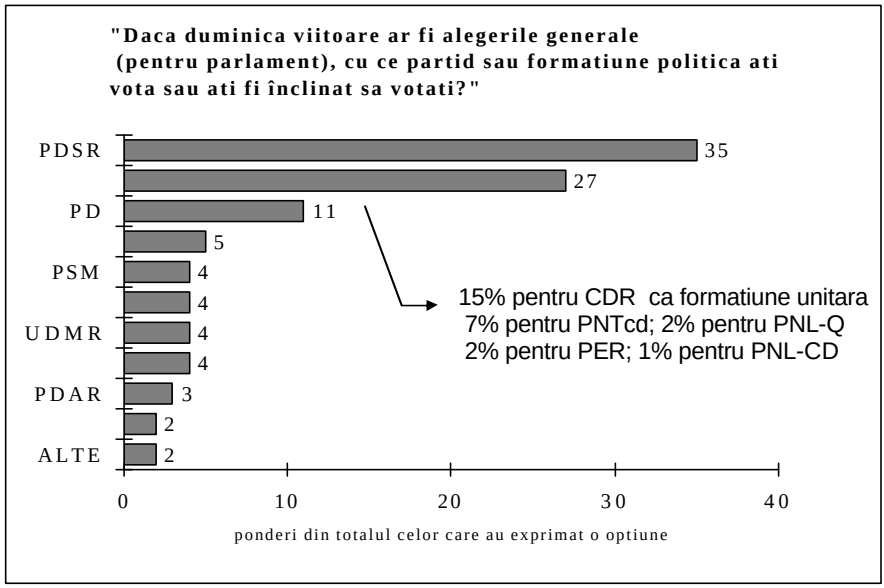

Nota: Optiunea "PNL-C" - Partidul National Liberal - Câmpeanu apare, probabil, ca efect cumulativ al a) inertiei memoriei sociale, b) al starii de confuzie a electoratului în raport cu oferta politica a partidelor liberale si c) al atractiei fata de o structura liberala fondatoare.

Electoratul CDR este format din trei grupari. Cea mai importanta este constituita din persoanele care sustin ideea de opozitie unita (aproximativ 55% din totalul votantilor pentru Conventie). Acestea voteza CDR pentru ceea ce reprezinta formatiunea în ansamblul ei. Cea de-a doua grupare este reprezentata de electoratul specific al PNT-cd. Cea de-a treia grupare, eterogena si redusa ca pondere, este cea a simpatizantilor pentru partidele liberale si ecologiste din Conventie.

Partidul Democrat PD se impune clar ca cea de-a treia forta politica în competitia electorala.

Fig. 4.6.

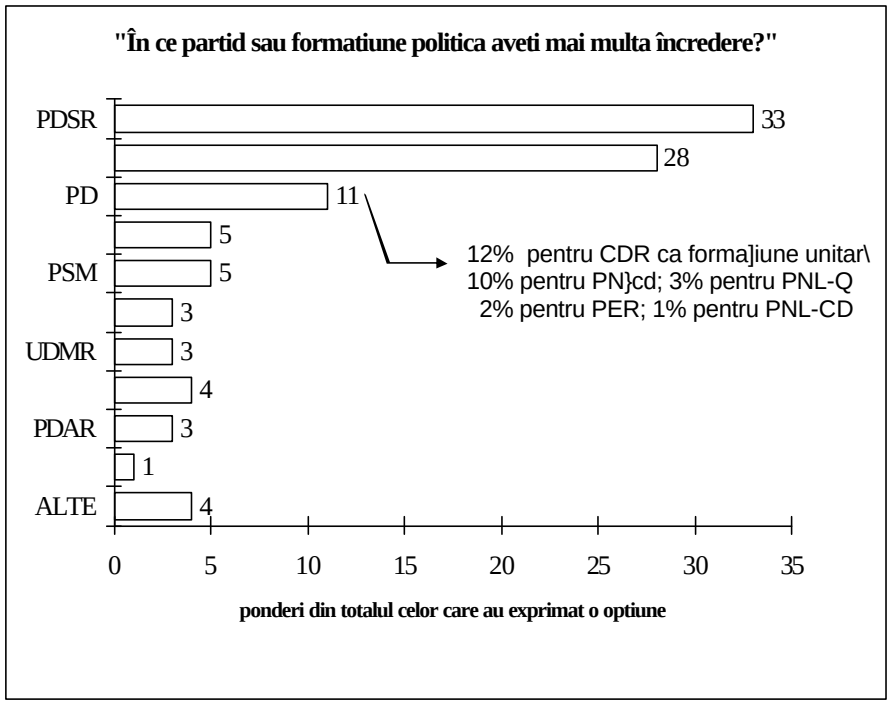

Optiunea liberala este facuta în conditiile în care oferta politica a partidelor subsumate acestui spectru este foarte segmentata si confuza. Ponderea votantilor PAC, PNL-CD, PNL-Q, PNL-C si PL93 din totalul celor care au o optiune politica este de 9%. Numai ca divizata între atât de multe partide, ajunge sa nu mai fie perceputa ca un segment electoral semnificativ. Fenomene de inertie a memoriei sociale, de confuzie si slaba informare în legatura cu frecventele redefiniri liberale duc la aparitia neasteptatei ponderi de 3.5% votanti în favoarea PNL-C. Inspectarea datelor de sondaj indica faptul ca optiunea de inertie PNL-C este specifica persoanelor cu stare materiala precara si nivel de instructie redus. Este vorba, deci, de un efect de stare sociala si nu de unul de mod de ancheta.

Fig. 4.7.

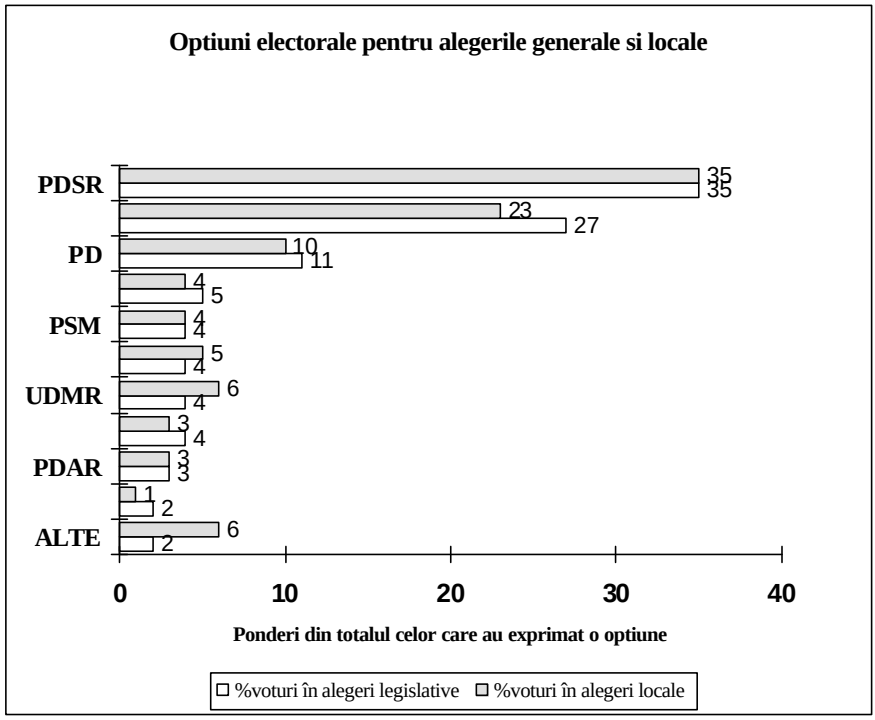

Caseta tehnica 4.4.

Masurarea orientarii electorale în sondajul din 1995

Masurarea încrederii a fost facuta prin întrebarea "În ce partid sau formatiune politica aveti mai multa încredere?". A fost ceruta o singura alegere si

nu a fost prezentata lista cu partide. Estimarea optiunii electorale a fost realizata prin raspunsurile la întrebarile: "Daca duminica viitoare ar fi alegerile generale (pentru parlament) cu ce partid sau formatiune politica ati vota sau ati fi înclinat sa votati?"; "Dar pentru alegerile locale, care vor avea loc la începutul anului viitor, înaintea celor generale, pentru ce partid veti vota?"

Nu a fost prezentata persoanei intervievate lista cu numele

partidelor din dorinta de a surprinde reprezentarile sociale asupra câmpului politic. Pentru cei care au spus ca vor vota în favoarea CDR a fost formulata în plus si întrebarea "Cu ce partid din Conventie?" În materialul de fata nu sunt incluse si detalierile posibile, rezultând din aceasta întrebare.

Mentionam ca sondajul realizat de ICCV pentru Fundatia Soros în luna septembrie 1995 indica preferintele de 34% pentru PDSR si 21% pentru CDR. Procentul pentru PDSR concorda, deci, cu cel înregistrat si în sondajul nostru. Este o concordanta prin care cele doua sondaje se sustin reciproc sub aspectul validitatii stiintifice. Ponderea diferita pentru CDR este data, foarte probabil, de modul diferit în care au fost formulate întrebarile în cele doua sondaje. În sondajele Fundatiei Soros întrebarea a fost "Daca ar avea loc alegerile acum, cu ce partid ati vota?". Nu se specifica, deci, daca este vorba de alegeri locale sau generale. Aceasta specificare apare însa în sondajul Catedrei de Sociologie a Universitatii Bucuresti. Dupa cum se poate constata din fig. 4.7, sustinerea CDR este diferentiata: mai mare în alegerile generale decât în cele locale.

"Cearta politica" dintre tineri si vârstnici este evidenta în planul optiunii politice (fig. 4.8): partidul politic majoritar este sustinut de un segment de populatie a carui medie de vârsta este de aproximativ 50 de ani. Tineretul se orienteaza masiv spre partidele istorice sau liberale din sau din afara CDR. Linia de ruptura apare între grupele sub 40 de ani si cele peste 40 de ani (tabel 4.10). CDR atrage în special persoanele sub 40 de ani, iar PDSR pe cele peste 40 de ani.

Tabel 4.10. Distributia optiunilor politice în cadrul grupelor de vârsta

%

Optiune electorala	Sub 29 ani	30-39 ani	40-49 ani	50-59 ani	+60 ani	total
nedecisi	43	35	40	43	43	41
CDR	19	27	14	11	8	16
PDSR	12	16	20	24	32	21
PD+PSDR	10	6	7	5	7	7
alte partide	16	16	19	17	10	15
Total	100	100	100	100	100	100

Diferenta între formatiunile care conduc în competitia electorala este si mai evidenta daca vom mentiona ca 59% dintre cei care opteaza pentru CDR sunt de vârsta sub 40 de ani. Proportia corespunzatoare din totalul simpatizantilor pentru PDSR fiind de numai 27%.

Fig. 4.8.

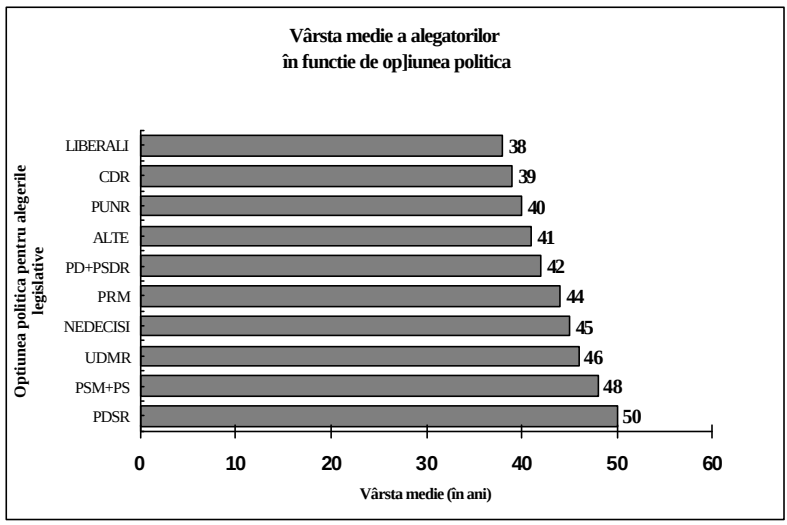

"LIBERALI" - simpatizanti ai unor partide politice de orientare liberala, neincluse în CDR - PAC, PL93, PNL-C

Exista o corespondenta clara între optiunea electorala si tipul de gospodarie din care provine alegatorul (fig 4.9). În gospodariile cu stare materiala buna si nivel cultural ridicat exista o puternica tendinta de vot în favoarea CDR sau a partidelor liberale neincluse în Conventie. La polul opus - cu stare materiala precara si nivel de cultura redus - se afla alegatorii care opteaza pentru PDSR si partidele socialiste PSM si PS. Indiferent de ideologia pe care o afiseaza partidele mentionate, rezulta ca, la nivelul electoratului, se contureaza o opozitie între liberalism si social-democratie. Electoratul partidelor simetrice prin orientarea etnicista - UDMR si PUNR - este un electorat cu situatie buna a gospodariilor sub aspect material si cultural. Pe ambele criterii folosite pentru clasificare se constata o considerabila similitudine a simpatizantilor PUNR si UDMR.

Datele de sondaj sugereaza o diferenta sensibila între electoratul PUNR si cel al PRM. În cea de-a doua grupare se înregistreaza un nivel mai redus al starii materiale a gospodariei si, de asemenea, un stoc educational mai mic decât în gospodariile din prima categorie.

Cel mai important segment electoral, cel al nedecisilor, are o situatie foarte apropiata de media nationala a starii material-culturale. În aceeasi situatie se afla si votantii PD, PSDR si PRM.

Liberalismul pare sa fie comportamentul tipic al celor care au o stare culturala mai buna decât cea materiala. Relatia este evidenta în special pentru liberalii din afara CDR.

Caseta 4.5. Indici si indicatori construiti pe baza datelor din sondajul COMALP, Catedra de Sociologie. 1995

1. AVERE - indice al starii materiale a gospodariei construit ca scor factorial din indicatorii referitori la: venitul autoestimat, detinere de autoturism, congelator, televizor color, video si telefon.
2. SCOALA - indice al nivelului cultural (capitalului uman) al persoanei construit ca scor factorial din variabilele educatie scolara proprie,

educatie scolara a mamei, educatie scolara a tatalui.

3. DEMO95 - indice al orientarii pro-democratie construit prin tehnica IOPD* pe baza raspunsurilor la întrebarile: a. Credeti ca e bine sa existe mai multe partide politice?; b. Credeti ca, dupa ce a fost ales, parlamentul nu mai trebuie criticat?; c. Credeti ca e mai bine ca în fruntea tarii sa fie un singur om hotarât decât multi dar cu idei diferite?. Toate cele trei scale au câte 4 trepte. Au fost considerate ca indicând o orientare democratica orientarea pluripartidista, sustinerea oportunitatii criticii parlamentului si antiautoritarismul. Indicele variaza între 100 pentru orientare democratica maxima si -100 pentru sustinere minima a democratiei.
4. PIATA 95 - atitudinea fata de economia de piata. Masura IOPD construita din indicatorii:
- evaluare globala a economiei de piata ca fiind buna sau rea pentru viitorul tarii;
- opinie despre privatizare;
- opinie despre investitiile straine în România ("ajuta" sau "nu ajuta" economia românească);
- opinie despre cei care îsi deschid firme particulare;

5. MINSTAT95 - preferinta pentru un stat minimal. Masura IOPD construita cu indicatori referitori la:
- preferinta pentru o organizare sociala în care individul este raspunzator de el însusi, în mai mare masura decât statul;
- preferinta pentru un guvern care doar creeaza posibilitati de actiune pentru indivizi versus un guvern centrat pe satisfacerea nevoilor de baza ale cetatenilor.

6. INTERVMIN - indice (de tip IOPD) al interventionismului minim din partea statului în:
- controlarea preturilor;
- controlarea somajului;
- limitarea câstigurilor celor din sectorul particular;
- organizarea vietii sociale la nivel local;
- controlarea presei;
- controlarea partidelor politice.

7. COST 95- masura proiectiva a costurilor asteptate ale tranzitiei:

alegere între "somajul este dureros dar fara acesta nu poate fi atinsa o mai buna situatie economica" si "guvernul sa limiteze cresterea somajului"; alegere între "liberalizarea preturilor cere sacrificii dar fara ea nu se poate" si "guvernul sa nu accepte o crestere atât de mare a preturilor". Indice IOPD. Alegerea alternativelor de limitare a inflatie si somajului a fost considerata ca relevanta pentru o perceptie de cost sporit al tranzitiei, pentru un nivel ridicat de teama fata de somaj si inflatie.

8. SATMAT95 - indice al satisfactiei materiale în raport cu locuinta, bunurile din gospodarie, alimentatia si veniturile (IOPD).
9. PUTERE95 - indice al încrederii în puterea politica, realizat ca scor factorial din încrederea în guvern, presedintele tarii si primul-ministru.
10. TOLERANT - indice al tolerantei fata de maghiari realizat ca scor IOPD din doi indicatori: sentimente fata de maghiarii din România si sentimente fata de Ungaria.
11. MODERN95 - indice al modernitatii individuale actionale realizat ca scor IOPD din indicatori care masoara:

- preferinta pentru strategiile de viata bazate pe nou si risc;
- preferinta pentru actiunile întemeiate, justificate, fata de cele la întâmplare;
- respingerea obisnuintei ca principiu dupa care este bine ca "omul sa se calauzeasca în viata".

12. RELIG95 - indice al religiozitatii (IOPD) format din:

- încredere în biserica;
- frecventa mersului la biserica (foarte des, des versus rar, foarte rar);
- frecventa mersului la biserica (o data pe saptamâna, o data pe luna versus de câteva ori pe an, o data pe an sau mai rar, niciodata)
- sustinerea opiniei "tot ce se întâmpla în lume este hotarât de Dumnezeu";
- se considera persoana credincioasa.

13. FAMILIE95 - indice al orientarii pro-familiale format din:

- preferinta de a petrece timpul liber cu familia versus prietenii;
- considera familia mai importanta decât munca;
- se simte mai bine cu familia decât cu prietenii;

- se simte mai bine în familie decât la servici.

14. LOCALIST - masura a identificarii comunitare, a gradului în care persoana se simte legata sufleteste de localitatea în care traieste si regiunea sau partea de tara de care apartine localitatea (IOPD).

15. TRADITIE95 - indice al traditionalismului construit ca medie a indicilor LOCALIST, FAMILIE95 si RELIG95.
16. ECONOMIC - indice al optimismului despre viitorul financiar al propriei gospodarii peste un an si peste 5 ani (IOPD).
17. INCREDERE - indice al încrederii interindividuale ca raspuns la întrebarea "Credeti ca se poate avea încredere în cei mai multi dintre oameni?" (scala de patru puncte).
18. OPTIMISM - indice al optimismului ca raspuns la întrebarea "Credeti ca peste un an situatia dv. va fi mai buna?".

* IOPD are valoarea minima -100 (atitudine negativa maxima) si valoarea maxima 100 (atitudine maxima pozitiva). Indicele este o masurare a atitudinii dominante la nivel individual, în functie de raspunsurile la un set de indicatori subsumabili opiniei respective. Constructia sa am realizat-o prin adaptarea indicelui opiniei dominante propus de Hofstatter pentru masurare la nivel agregat. IOPD este, deci, o masura multi-item iar indicele Hofstatter opereaza numai cu un singur item. Pentru detalii de mod de constructie a IOPD vezi nota la caseta 2.1

Ca electoratul românesc este diferentiat economic o dovedeste nu numai indicatorul AVERE, starea materiala a gospodariei, ci si sectorul de activitate - particular sau de stat - în care sunt ocupate diferitele categorii de simpatizanti politici. Pentru partidele istorice si liberale ponderea celor care lucreaza, partial sau integral, în sectorul particular este de aproximativ 20%. În schimb, simpatizantii partidelor de stânga - PSM, PRM si PDSR - au nu mai mult de 10% din electoratul specific ocupat în sectorul particular. Nedecisii se afla, evident, în apropierea aceluiasi pol al ocuparii în sectorul de stat (fig. 4.10). Iata, deci, ca

Fig. 4.9.

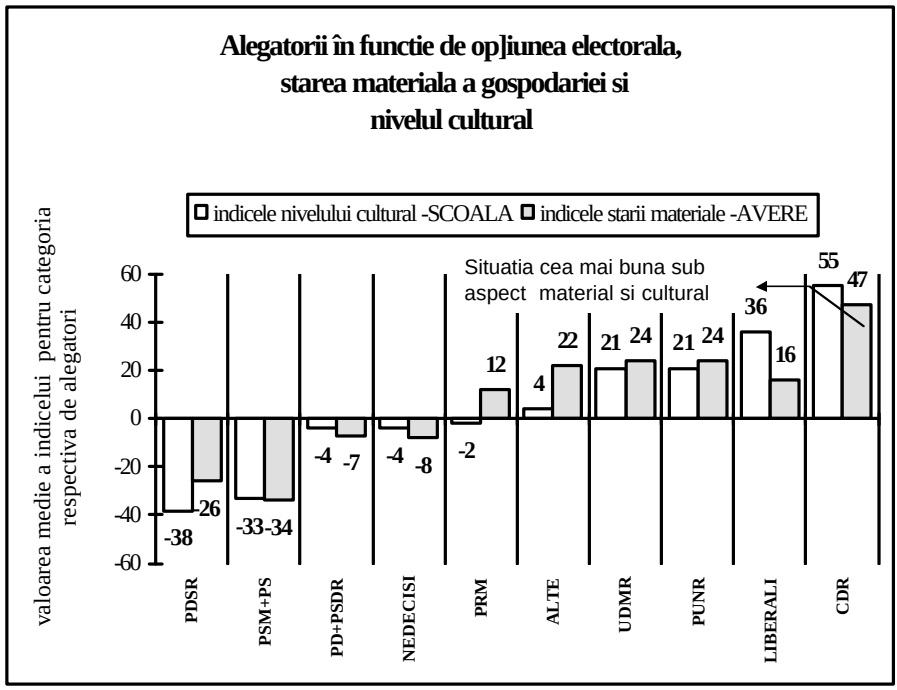

începe un proces de segmentare a electoratului în termeni strict economici, în functie de interesele asociate cu tipul de proprietate.

Partidele cu electoratul puternic legat de sectorul particular - CDR, liberalii din afara CDR si PUNR - sunt, în acelasi timp, partidele cu electoratul cel mai orientat spre economia de piata (fig. 4.11). Corespunzator unei foarte slabe ocupari în sectorul privat, electoratul partidelor de stânga - PSM, PRM si PDSR - înregistreaza valori foarte scazute la indicele orientare democratica DEMO95 (pentru modul de construire a acestui indice vezi caseta 4.5).

Fig. 4.10.

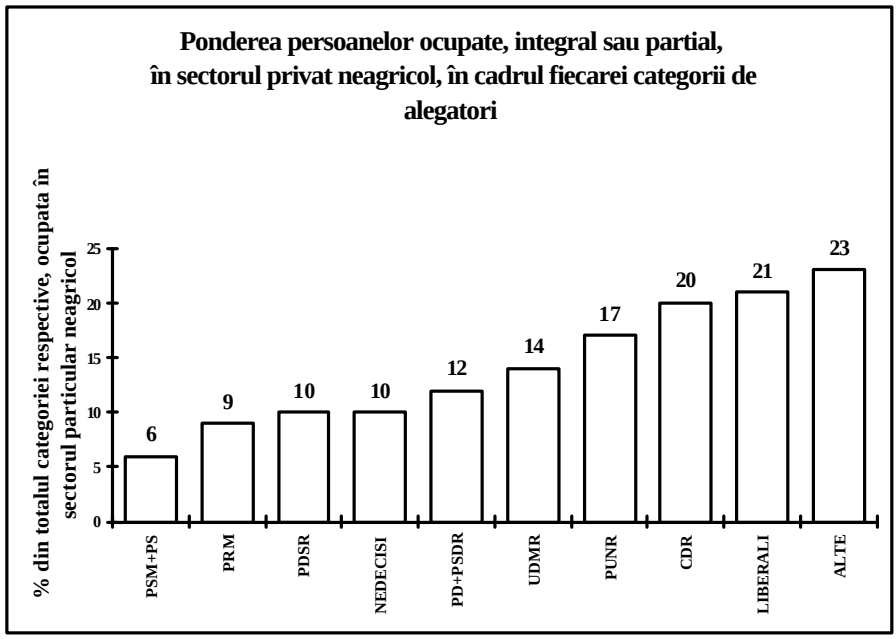

Orientare democratica de nivel ridicat înseamna, în contextul de masurare al prezentei lucrari, sustinere a pluripartidismului, distantare de autoritarism, de solutia conducerii unipersonale si acceptarea criticii institutiilor publice, a parlamentului în speta, ca solutie eficienta social.

Exista un reformism consistent, care este însotit de valori ridicate atât pentru orientarea favorabila economiei de piata cât si celei pro-democratie. Îl înregistram ca reformism consistent si de nivel ridicat la nivelul formatiunilor liberal-istorice (CDR, liberali din afara Conventiei) si ca antireformism consistent pentru simpatizantii partidelor de stânga - PDSR si PSM. Refomismul inconsistent tipic apare la persoanele care opteaza pentru PUNR. În acest caz, indicele pro-economie de piata PIATA95 are o valoare pozitiva ridicata iar cel care masoara orientarea spre democratie DEMO95 este negativ. Simpatizantii PUNR sunt, probabil, în buna masura, recrutati din clasa de mijloc românească din Ardeal.

În profilul cultural al alegatorilor, un factor important de

diferentiere este asociat cu reprezentarea despre stat, despre rolul statului în raport cu individul. Imaginea despre "statul parinte", cel care trebuie sa aiba grija de fiecare, sa satisfaca nevoile de baza ale indivizilor, este prezenta în special în mentalitatea simpatizantilor partidelor de stânga PSM, PRM si PDSR. Mai mult pentru prima categorie decât pentru celelalte doua (fig 4.12). Alegatorii CDR sustin viziunea opusa a statului minimal care asigura indivizilor posibilitati de actiune dar intervine cât mai putin în viata lor.

Fig. 4.11.

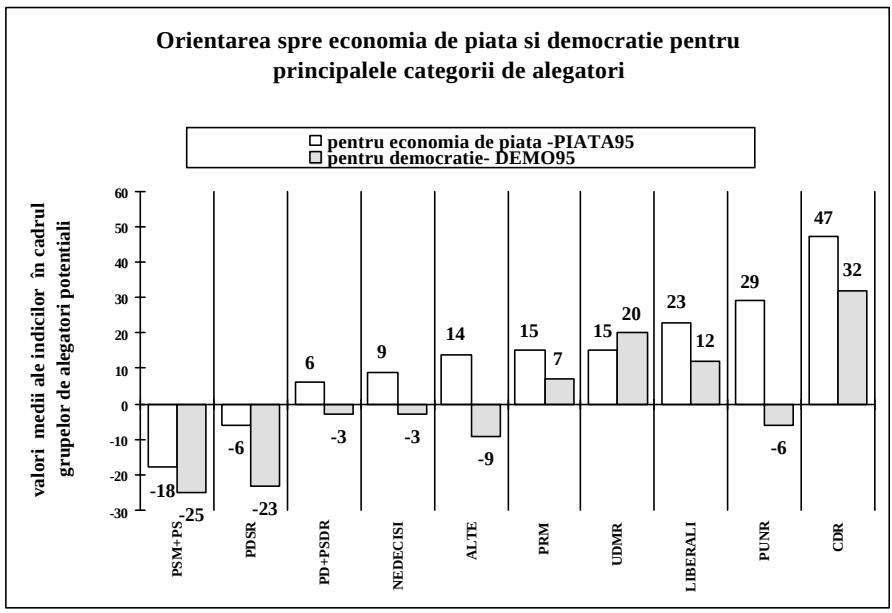

Fig. 4.12.

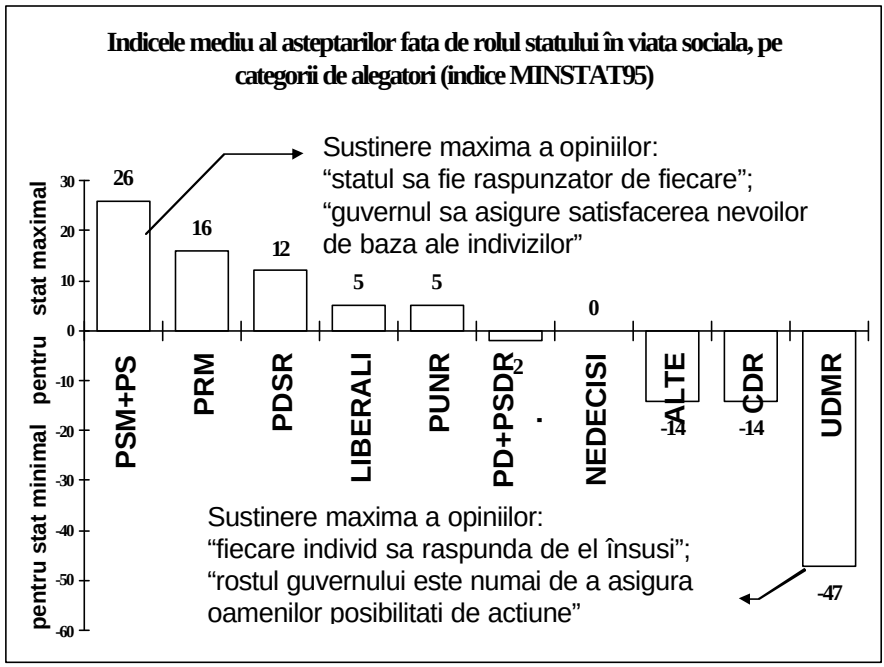

În mentalitatea populatiei maghiare, cea care voteaza pentru UDMR, statul este conceput ca stat minimal. La acest segment de populatie se înregistreaza cea mai mare valoare a indicelui de favorizare a atitudinii pro-stat minimal. Situatia este explicabila, pe de-o parte, prin orientarea prodemocratica a segmentului electoral respectiv iar, pe de alta, printr-o foarte probabila componenta de ideologie indusa prin dezbaterea etno-politica. Argumentul pentru aceasta interpretare este oferit tot de datele de sondaj: atitudinea pro-democratie si valorizarea statului minimal coreleaza pozitiv si semnificativ (r=0.22, p=0.001). Altfel spus, se verifica empiric regularitatea generala a consistentei între cele doua atitudini. Fiind masurati cu acelasi tip de scala, cei doi indicatori implicati DEMO95 si MINSTAT95 ar trebui, deci, sa aiba valori apropiate pentru diferitele

categorii de alegatori. Diferentele absolute dintre ei sunt de 18 puncte pentru CDR si de 11 puncte pentru PSDR. În cazul simpatizantilor UDMR aceasta diferenta este mult mai mare, respectiv de 27 de puncte. Sustinerea statului minimal este mult mai puternica pentru acest segment de populatie decât cea a democratiei. Factori de natura istorica sau etnica ar putea explica o astfel de situatie, probabil. Ipoteza trebuie, desigur, verificata cu date suplimentare.

Profilul demografic si cultural al electoratului pare sa aiba un grad sporit de stabilitate. Comparatia pe care ne-o putem permite, folosind date din 1993 si 1995, sustine aceasta afirmatie (tabel 4.11).

Tabel 4.11. Profilul sociocultural al electoratului în functie de optiunea pentru alegerile generale: 1993 si 1995

Indicator de profil		FSN/PD	FDSN/PDSR	Partide istorice-liberale	PUNR+PRM	UDMR	alte	nedecisi	total
vârsta medie	1993	42	51	40	39	44	43	45	45
	1995	42	50	39	43	46	44	45	45
pondere barbati	1993	51	53	55	55	45	42	39	48
	1995	44	50	56	54	43	66	39	47
pondere oraseni	1993	51	35	67	77	34	54	55	53
	1995	60	49	70	54	68	56	52	56
COST	1993	41	72	16	45	71	54	67	52
	1995	65	69	32	55	77	66	61	58
MINSTAT	1993	14	-25	27	12	-9	-11	-12	-3
	1995	2	-12	11	-11	47	-6	-16	0
Optimism ECONOMIC	1993	24	32	31	41	18	20	2	21
	1995	12	15	29	28	9	19	11	17
Pondere optiuni	1993	4	25	24	6	5	3	32	100
	1995	7	20	19	5	3	5	41	100

COST - indice proiectiv al îngrijorarii fata de somaj si inflatie

MINSTAT - indice al optiunii pentru statul minimal

ECONOMIC - indice al optimismului economic. Pentru modul de construire a indicilor vezi caseta 4.5

Sursa de date pentru 1993: Sondaj SOCIOBIT pentru Research Office USIA.

Ambele esantioane sunt reprezentative la nivel national, cu o marja de eroare de aproximativ 3% pentru un nivel de încredere de 95%. Volumul

esantionului pentru 1993 - 1015 persoane iar pentru 1995 - 1174 persoane.

Stabilitatea de vârsta a optiunilor politice este evidenta. Decalajul între PDSR si partidele istorice-liberale se mentine la acelasi interval de 11 ani.

În acelasi timp, datele fac posibila si formularea unor ipoteze asupra proceselor care afecteaza compozitia segmentelor electorale si constantelor care le marcheaza profilul:

- sporeste aderenta urbana atât pentru partidele care aveau deja electorat preponderent urban (PD si partidele istorice-liberale) cât si pentru partide cu compozitie preponderent rurala în 1993 (PDSR si UDMR);
- PD pare sa suporte un accentuat proces de feminizare: crestere a ponderii femeilor de la 49% la 56%;
- profilul demografic al nedecisilor are o puternica stabilitate: cu vârsta apropiata de vârsta medie a populatiei adulte, preponderent femei din orase. Gradul marcat de feminizare este una dintre trasaturile dominante ale electoratului nedecis (61% femei).
- partidele istorice-liberale au electoratul cu cea mai redusa teama de somaj si inflatie. În acelasi timp, însa, cresterea cea mai rapida a indicelui care masoara aceasta teama se înregistreaza la partidele respective (de la 16 în 1993 la 32 în 1995).
- încrederea în viitorul economic al propriei gospodarii parcurge un proces de accentuata diferentiere. Electoratul FDSN si al partidelor istorice-liberale avea un nivel apropiat de optimism economic în 1993, peste media nationala, în ambele cazuri. În decurs de doi ani, între 1993 si 1995 indicele de optimism scade la jumatate pentru simpatizantii PDSR si ramâne la aproximativ acelasi nivel pentru simpatizantii partidelor istoric-liberale. Caderi considerabile ale optimismului economic se înregistreaza si pentru segmentele PD, PUNR, PRM si UDMR. Nedecisii înregistreaza o sporire a valorii indicelui respectiv, ramânând, însa, în zona valorilor reduse ale acestuia. Aceste drumuri diferite ale optimismului economic le consider ca semnificative si pentru ansamblul de schimbari produse în complexul cultural al reformei COREF. În 1993 era înca o situatie

de reformism anticipativ, marcat de un optimism generalizat. În 1995 optimismul nu mai este generalizat ci se pliaza destul de strâns pe resurse. Asa se explica faptul ca erodarea optimismului se produce mai mult la nivelul electoratului PDSR decât al celui care simpatizeaza CDR.

- nedecisii, împreuna cu simpatizantii PDSR, ramân în aceeasi zona a mentalitatii sociale de preponderenta respingere a ideii de stat minimal (în sensul în care este definit acest indice în cadrul casetei 4.5). La polul opus sunt partidele istorice liberale cu sustinere puternica a mentalitatii de stat minimal.
- ca o posibila consecinta a dezbaterilor etno-politice în jurul temelor de autonomie teritoriala, drepturi colective ale minoritatilor etc., este posibil sa se fi produs si evolutia indicelui STATMIN pentru PUNR+PRM si UDMR. Pentru primul segment electoral trecerea se face de la sustinerea la respingerea ideii de stat minimal. În cazul segmentului UDMR, evolutia este de sens invers, de la respingerea ideii de stat minimal în 1993 la sustinerea ei în 1995.

Trecerea de la reformismul anticipativ la cel de reactie, diferentiat pe spatii sociale, este evidentiata si prin evolutia opiniei de evaluare comparativa a prezentului de tranzitie cu trecutul comunist. În 1991, ponderea celor care sustineau opinia "era mai bine înainte de revolutia din Decembrie 1989" era de numai 19%. În decurs de patru ani (între septembrie 1991 si septembrie 1995) ponderea respectiva ajunge la 39%.

Tabel 4.12. Ponderea persoanelor care sustin opinia "era mai bine înainte de revolutia din Decembrie 1989" pe segmente electorale. 1991 si 1995

Anul	FSN/ PD	FDSN/ PDSR	Partide istorice-liberale	PUNR + PRM	UDMR	alte	nedecisi	total
1991	16		12	22	16	37	22	19
1995	42	43	30	39	32	42	40	39

În tabel sunt notate procentele celor care sustin opinia din totalul simpatizantilor pentru partidul respectiv, în anul de referinta.

În 1991, simpatizantii FSN care optau pentru opinia respectiva erau cu numai 4 procente mai multi decât cei ai partidelor istorice-liberale. În 1995 acest decalaj se mareste cu 12-13 procente. Regasim, deci, si cu aceste date acelasi fenomen de diferentiere a populatiei în modul de raportare la reforma. Schimbarile indica acelasi proces de trecere de la reformismul anticipativ la cel de reactie, specificat pe spatii sociale.

Alegerile pentru candidatul posibil la presedintia tarii[15] sunt prezentate în figura 4.13. Pentru a testa profunzimea acestei alegeri, semnificatia ei, sondajul Catedrei de Sociologie a inclus si o întrebare referitoare la încrederea în presedintele tarii. **Ponderea celor care declara ca au încredere multa sau foarte multa în presedinte este de 55%. Încrederea si intentia de vot "se leaga" în mod convingator: 80% dintre cei care intentioneaza sa voteze cu Ion Iliescu au încredere în el ca presedinte al tarii.** Acestia sunt ceea ce am putea denumi **"votanti de încredere**". Restul de 20% dintre cei care opteaza pentru acelasi candidat dar nu au încredere mare sau foarte mare în el **sunt "votanti de oportunitate**". Analizând comparativ profilul celor doua categorii de votanti pro-Iliescu rezulta ca media de vârsta pentru votantii de încredere este de 49 de ani iar pentru cei de oportunitate de numai 41 de ani. Se pare, deci, ca exista un important segment de populatie tânara sau de vârsta medie care, desi nu are încredere în Iliescu, apreciaza totusi ca oportuna realegerea sa ca presedinte. Cele doua categorii nu difera între ele prin avere sau mediu rezidential. Diferenta majora pare sa fie data de

[15] Barometrul de opinie publica realizat de catre ICCV pentru Fundatia Soros în luna septembrie 1995 indica 38% preferinte pentru Ion Iliescu si 16% pentru Emil Constantinescu. Ponderile diferite raportate de sondajul Catedrei de Sociologie a Universitatii Bucuresti provin, foarte probabil, din modul diferit de formulare a întrebarilor. În primul caz, întrebarea era "mentionati numele acelei persoane care credeti ca la urmatoarele alegeri ar trebui ales ca presedinte al României". Nu se cerea, deci, explicit, intentia personala de vot precum în cazul sondajului Universitatii. Poate fi vorba si de efectul unui mod diferit de construire a esantioanelor în cele doua cazuri. Oricum, în conditiile în care întrebarile au fost diferit formulate în cele doua sondaje, comparatia rezultatelor lor trebuie facuta cu multe rezerve.

optiunile ideologice: votantii de oportunitate sustin, în mai mare masura decât cei de încredere, ca "era mai bine înainte de revolutia din Decembrie 1989" (49% în prima categorie fata de 41% în cea de-a doua). Votantii de oportunitate nu au, deci, încredere în Ion Iliescu dar vin de la stânga spectrului politic si nu gasesc un alt candidat mai potrivit pentru optiunile lor.

Ponderea optiunilor pro-Iliescu este mai mare decât cea a optiunilor pentru PDSR (60% pentru presedinte, daca se exclud nedecisii, fata de 35% pentru partidul care îl sustine).

Raportul se mentine ca fiind de acelasi sens cu cel înregistrat în alegerile din 1992: pozitia electorala a lui Ion Iliescu este mai buna decât cea a partidului care îl sustine.

Situatia este inversa în raportul dintre Emil Constantinescu si CDR. Desi, "în miscare" în functie de o multitudine de factori, aceste raporturi vor avea, foarte probabil, o influenta mare în cursa electorala.

Fig. 4.13.

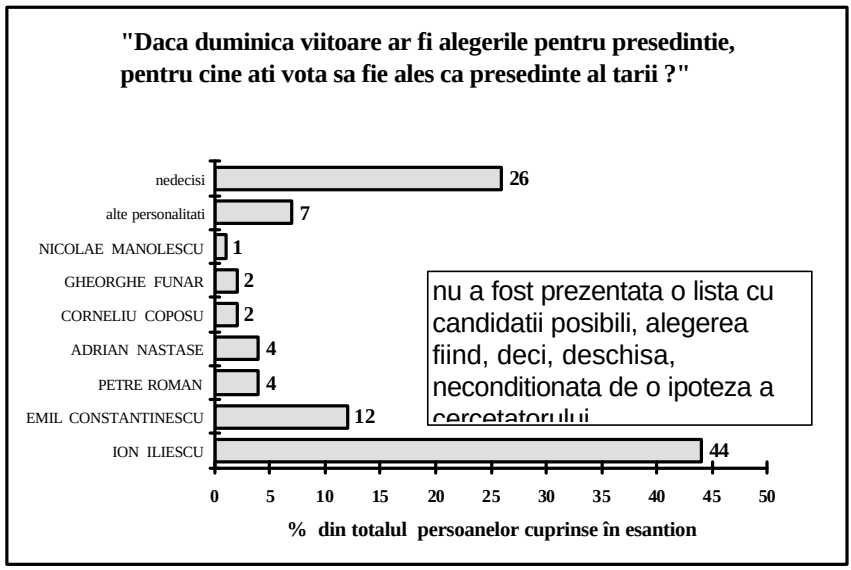

Votantul tipic pentru Ion Iliescu este persoana în vârsta, cu nivel redus de avere si instructie care, daca lucreaza înca, este ocupata în sectorul de stat (tabel 4.13). Votantul tipic pro-Emil Constantinescu are

un profil opus: este mai tânar, cu nivel de instructie si avere mai ridicat decât votantul pro-Iliescu si locuieste la oras. Ocuparea în sectorul privat este mult mai mare în rândul votantilor pro-Constantinescu.

Opozitia de profiluri se mentine si la nivel de mentalitate (tabel 4.14). Valorile democratiei si economiei de piata sunt sustinute în mai mare masura de votantii pro-Constantinescu decât de cei pro-Iliescu. Sub aspect politic, primii au o mare încredere în partidele de opozitie istorice si/sau liberale. Teama de somaj si inflatie este mai mare în gruparea votantilor pro-Iliescu decât în cea pro-Constantinescu. "Statul parinte", cel care rezolva totul, este prezent în mai mare masura în mentalitatea populatiei din prima grupare decât în mentalitatea celei de-a doua grupari.

Atât obiectiv cât si subiectiv, cei care nu sunt înca decisi pentru ce candidat sa voteze, sunt mai apropiati de simpatizantii lui Ion Iliescu decât de cei ai lui Emil Constantinescu. Diferenta majora între nedecisi si simpatizantii actualului presedinte rezida în faptul ca nedecisii au o foarte redusa încredere în putere - masurata în aceasta analiza printr-un indice care include informatie despre încrederea în guvern, în presedintele tarii si în primul ministru. Ei au, însa, si un nivel foarte redus de încredere în partidele de opozitie. Este evident, deci, ca nedecisii desi sunt respinsi de ambii poli ai spectrului politic - putere si opozitie - sunt mult mai apropiati, ca situatie obiectiva si ca mentalitate, de simpatizantii lui Ion Iliescu decât de cei ai lui Emil Constantinescu.

Simpatizantii lui Emil Constantinescu au o stare materiala mai buna decât cei ai lui Ion Iliescu. Aceasta nu îi împiedica, însa, de a fi mai nemultumiti în legatura cu bunurile materiale si resursele finaciare pe care le au. Având un nivel de instructie mai ridicat au si aspiratii de nivel mai elevat. De aici deriva starea lor de insatisfactie sporita. Nedecisii sunt categoria cu cea mai mare insatisfactie legata de bunurile materiale. Simplifcând si exagerând relatiile constatate, pot fi distinse trei mari categorii: "saraci multumiti", "saraci nemultumiti" si "înstariti nemultumiti". Prima categorie voteza pentru Ion Iliescu, ultima pentru Emil Constantinescu iar cea de-a doua este formata din nedecisi.

Toleranta fata de maghiari, masurata în aceasta cercetare prin

intensitatea sentimentelor pozitive fata de maghiarii din România si fata de Ungaria, este maxima la sustinatorii lui Emil Constantinescu

Tabel 4.13. Profiluri socialculturale în functie de optiunea pentru alegerea presedintelui tarii: indicatori obiectivi

Indicatori obiectivi	E. Constan-tinescu	C. Coposu	I. Iliescu	N. Mano-lescu	A. Nas-tase	P. Roman	Gh. Funar	Alt	Nede-cis	Total esan-tion
media de vârsta (în ani)	41	44	47	46	40	40	37	39	46	45
%barbati	55	58	49	29	38	43	45	57	41	47
%absolventi de universitate (studii terminate sau neterminate)	22	46	10	71	11	17	5	36	13	15
% absolventi de numai scoala primara	4	0	21	0	0	9	0	3	22	16
media indicelui de nivel cultural	42	91	-26	98	21	22	26	55	-7	0
media indicelui avere	22	76	-19	103	8	58	39	45	-11	0
% ocupati în sectorul privat	22	13	9	0	11	35	14	20	10	12
medie indice de consum mass-media	34	33	21	64	28	40	40	41	13	24
% populatie în orase	72	83	47	100	71	72	59	70	52	56

Pentru toti indicii, valorile negative indica un nivel sub media generala pe total esantion iar cele pozitive un nivel peste cel caracteristic întregului esantion. Procentele sunt calculate din totalul personelor care au optiunea indicata pe coloana respectiva.

Tabel 4.14. Profiluri socialculturale în functie de optiunea pentru alegerea presedintelui tarii: indicatori subiectivi

Indice subiectiv	E. Constan-tinescu	C. Coposu	I. Iliescu	N. Mano-lescu	A. Nastase	P. Roman	Gh. Funar	Alt	Nede-cis	Total esan-tion
medie indice al satisfactiei materiale (fata de locuinta, bunurile din gospodarie, alimentatie si venituri)	-3	-10	8	43	-7	15	25	-5	-14	0
nivel mediu de sustinere a statului minimal	7	13	-6	46	7	4	26	9	0	0
medie indice "teama de somaj si inflatie"	45	24	67	0	53	38	68	33	62	58
medie indice "pro-democratie"	24	36	-18	43	4	13	16	21	3	0
medie indice "pro-economie de piata"	41	54	0	69	24	24	31	32	4	12
% persoane inte-resate de politica	25	38	18	43	16	28	27	29	12	19
% persoane care cred ca "era mai bine înainte de 1989"	32	21	42	14	33	37	36	37	39	39
% persoane care au încredere în partidele de opozitie istorice sau liberale	52	54	7	43	11	22	23	32	9	17
medie indice "în-credere în putere	-62	-58	51	-75	-20	-45	-26	-49	-28	0
medie indice "toleranta fata de maghiari"	42	25	7	4	19	48	9	27	12	15

Pentru toti indicii, valorile negative indica un nivel sub media generala pe total esantion iar cele pozitive un nivel peste cel caracteristic întregului esantion. Procentele sunt calculate din totalul persoanelor care au optiunea indicata pe coloana respectiva.

Media indicelui de toleranta fata de maghiari este calculata excluzând maghiarii din esantion.

Atât în legatura cu optiunea pentru partidele politice cât si în privinta celei pentru candidatul la presedintie se înregistreaza ponderi foarte mari de persoane nedecise (fig.4.14). Profilul lor de status si valoric nu este însa unitar. Cei care spun ca nu voteaza sau ca nu au încredere în nici un partid politic au un profil mult diferit de cel al persoanelor care declara ca nu au înca o optiune (tabel 4.15). Prima categorie mentionata este cea a contestatarilor pe care i-am deosebit de nedecisi în sensul restrâns al cuvântului. Contestatarii, fata de nedecisi, sunt mai tineri, mai mult barbati decât femei, au un nivel cultural mult mai ridicat, locuiesc mai mult la oras decât la sat si au o stare materiala foarte buna.

Fig. 4.14.

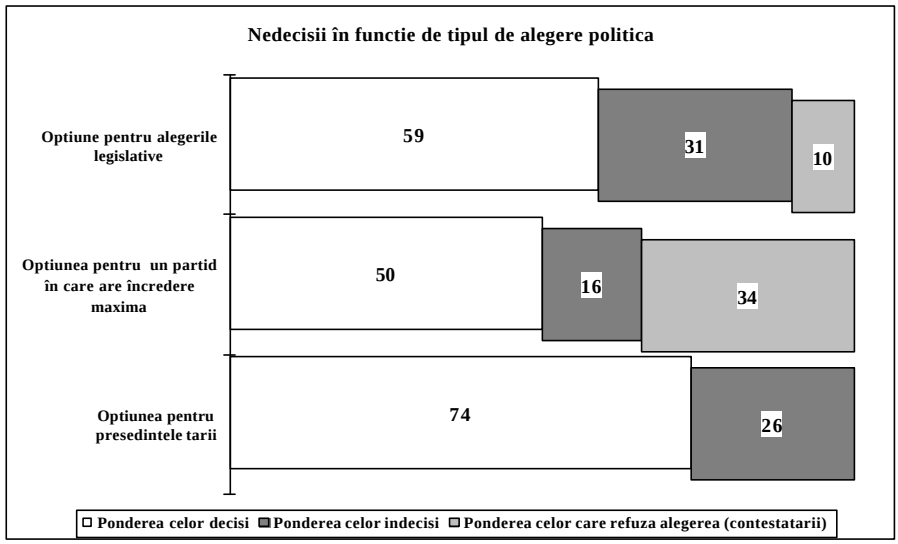

Nota: între variantele de raspuns pentru alegerea presedintelui nu a existat si alternativa contestatara “nu voi vota” precum în cazul celorlalte doua întrebari.

Tabel 4.15. Cine sunt nedecisii în raport cu partidele politice?

	Optiune pentru alegerile legislative			Optiune pentru partidul în care are cea mai mare încredere		
	decis	nedecis	contestatar	decis	nedecis	contestatar
vârsta medie	44	47	39	45	48	43
% barbati	53	35	54	55	25	47
% oraseni	59	49	62	57	47	58
% cu studii universitare terminate sau numai partial urmate	15	13	20	17	10	16
% cu numai cu cel mult 4 clase absolvite	13	22	11	13	30	13
% ocupati total sau partial în sectorul privat	14	9	11	14	5	13
indice NIVEL DE CULTURA	3	-15	30	4	-31	8
indice AVERE	6	-18	22	8	-29	2
indice TVRJ (consum mass-media)	30	10	29	31	4	22
indice orientare democratica	0	-4	3	2	-9	-2
indice orientare spre economia de piata	14	8	13	18	-4	12
indice sustinere valoare de “stat minimal”	0	-4	13	1	-5	0
indice “teama de somaj si inflatie”	56	64	51	55	55	63
% “nostalgici”: persoane care sustin opinia “era mai bine înainte de 1989”	38	37	48	37	39	40
% persoane interesate de politica mult sau foarte mult	26	10	6	27	8	11
Pondere persoane în categoria respectiva	59	31	10	50	16	34

* “contestatar” - cel care refuza alegerea: “nu voi vota” sau “nu am încredere în nici un partid politic”.
Pentru toti indicii, valorile negative indica un nivel sub media generala pe total esantion iar cele pozitive un nivel peste cel caracteristic întregului esantion. Procentele sunt calculate din totalul personelor care au optiunea indicata pe coloana respectiva.

Fig. 4.15.

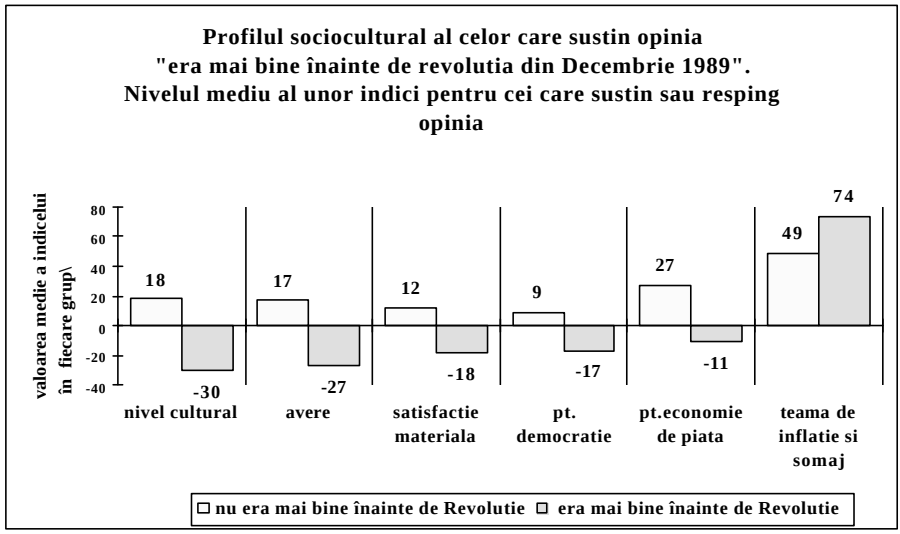

Pentru toti indicii, valorile negative semnifica un nivel sub media generala pe total esantion iar cele pozitive un nivel peste cel caracteristic întregului esantion.

Atât în categoria contestatarilor cât si în cea a votantilor pro-Iliescu se înregistreaza ponderi ridicate de persoane care sustin opina ca “era mai bine înainte de revolutia din Decembrie 1989”. Cine sunt cei care declara o astfel de opinie si de ce? Profilul lor este prezentat sintetic în fig. 4.15. De aici rezulta ca este vorba de oameni relativ saraci, cu nivel de cultura redus, puternic marcati de teama fata de somaj si inflatie. Rezulta ca nu este vorba de o opinie generata în primul rând de mentalitati ci de resurse. Ei resping economia de piata pentru ca o asociaza cu inflatia si somajul si, datorita resurselor materiale si capitalului uman redus de care dispun, par sa fie cei mai afectati de aceste probleme. Este firesc, în baza acestui profil, sa îi regasim prioritar în segmentul celor care îl sustin pe Ion Iliescu, reprezentant al unei orientari politice de stânga. Mai greu de înteles e de ce apar cu pondere mare si în categoria contestatarilor, a celor care declara ca nu vor merge sa voteze în alegerile generale. Contestatarii

am vazut ca sunt, în buna masura, persoane bogate în resurse. Or acest fapt nu este consistent cu profilul nostalgicilor prezentat anterior. Constatarea trimite la ipoteza existentei a doua subcategorii în gruparea contestatarilor, a celor care declara ca nu vor merge la alegeri. În afara celor înstariti si cu nivel de cultura ridicat exista si un grup al contestatarilor saraci.

Concluzii

Votul, cel putin în expresia sa de intentie de vot, pare sa fie în primul rând o relatie de încredere fata de partidul politic ales si de neîncredere în raport cu cele respinse. Dar nu numai atât. El este si atitudine fata de schimbare, fata de reforma, în particular. În al treilea rând votul se arata a fi si o definire pozitiva sau negativa de situatie. Dincolo de încredere, ideologia schimbarii si definirea situatiei se afla valori si resurse. La nivelul acestora din urma aflam "constantele" alegerilor electorale. Rezulta, deci, ca alegerea electorala, ca si optiunile pentru privatizare sau pentru democratizare, se explica atât prin factori simbolici cât si de rationalitate.

Prima mare segmentare a electoratului se realizeaza prin opozitia dintre cei care au si cei care nu au încredere în opozitie versus putere. Cea de-a doua axa de segmentare opune multumiti si nemultumiti, optimisti si pesimisti. Cei care sunt optimisti si încrezatori în putere vor vota pentru aceasta, vor merge pe linie de continuitate - cine a fost la putere este bine sa mai fie. Pesimistii care cred în partidele de opozitie, la rândul lor merg pe linia optiunii de discontinuitate la putere, de vot pro-opozitie.

În fine, daca dominant este pesimismul si neîncrederea în opozitie si în putere atunci se adopta solutia indeciziei. Indecizie declarata sau reala? Mai degraba am spune "reala". Daca indecizia lor ar fi una artificiala, mascând o optiune pe care nu vor sa o declare anchetatorului, atunci, foarte probabil, profilul lor social ar putea fi asimilat celui al votantilor pro-opozitie sau pro-putere. Nu este asa, însa. Ei au un profil sociocultural specific, ireductibil. Se pare, deci, ca indecizia lor nu este una de circumstanta ci de substanta. Nu este un

efect de cunoastere ci de realitate. **Aceste doua axe, optimism-pesimis si încredere-neîncredere dau spatiul de alegere electorala imediata**.

Spatiul de alegere extins, cu influente imediate si periferice include si atitudinea fata de schimbare, modul de raportare la complexul valoric traditionalism-modernitate si resursele. Optiunea pentru continuitate politica reprezentata prin votul pro-FSN/FDSN/PDSR este asociata mai mult cu traditionalismul institutional, valorizarea muncii, resurse economice reduse sau de nivel mediu si atitudine ambivalenta sau negativa fata de schimbare. Votul pro-opozitie este legat în mod special de complexul modernitatii individuale, de sustinerea cu prioritate a democratizarii si de resurse de status si de mediu de nivel relativ ridicat.

Determinarea cauzala a comportamentului electoral are semnificative puncte de consistenta în timp (vezi tabelul de sinteza 4.16). Votul pentru putere este sustinut, atât în 1991 cât si în 1993 si 1995, de saracie, nivel redus de instructie (sau, si mai larg, de capital uman redus), definire pozitiva a situatiei si atitudine negativa fata de democratie si economie de piata. Votul pentru opozitie a fost mai frecvent la nivelul tinerilor cu nivelul ridicat de instructie si situatie materiala relativ buna. Atitudinea favorabila democratiei si economiei de piata este o constanta a votului în favoarea opozitiei. Nedecisii sunt, constant si prioritar, femei din Moldova care adopta o atitudine pesimista în definirea situatiei. Desi masurile folosite pentru diferitii predictori sunt diferite, forta obiectiva a relatiilor cauzale pare sa impuna aceasta consistenta în timp.

În legatura cu eventualele schimbari intervenite în configuratia cauzala a comportamentului electoral pot fi formulate ipoteze “slabe”. Sunt “slabe” dat fiind comparabilitatea redusa a modelelor de regresie construite pentru 1991 si 1993.

Atitudinea fata de economia de piata pare sa fie mai fluctuanta decât cea fata de democratie. Fluctuatiile de curs economic sunt resimtite cu maxima acuitate de catre populatie si sunt traduse în opinii asupra economiei de piata. Votantii pentru putere erau, în 1991, entuziasti în raport cu economia de piata. Doi ani mai târziu, la nivelul

aceleiasi categorii de votanti, dominanta pare sa fi devenit atitudinea negativa fata de liberalizarea economica adusa de economia de piata. Singurul segment electoral care pare sa fi suportat o evolutie pozitiva în acest domeniu este cel al votantilor pro-opozitie. De la o anume indiferenta fata de aceasta tema, ei par sa fi trecut la o pozitivitate activa, la sustinerea clara a privatizarii si a descentralizarii economice.

Tendinta majora pare sa fie cea de sporire a consistentei sincronice a atitudinilor fata de reforma: atitudinile ambivalente din 1991 sunt înlocuite de cele cu sens evaluativ unic. Votantii pentru putere si, în buna masura si indecisii, devin tot mai reticenti în raport cu reforma iar cei care sustin opozitia trec de la un reformism partial la unul generalizat. Este aceasta tendinta de tip local, conjunctural, sau are o mai mare forta de impunere în timp? Numai cu informatie suplimentara pentru alti ani si perfect comparabila în timp poate fi formulat un raspuns.

Tabel 4.16. Predictori semnificativi ai intentiei de votare.1991 si 1993

Predictor	Vot pentru "putere"		Vot indecis		Vot opozitie	
	1991	1993	1991	1993	1991	1993
Atitudine favorabila economiei de piata	+	-	-	0	0	+
Atitudine favorabila democratiei	-	-	+	-	+	+
Definire pozitiva a situatiei	+	+	-	-	-	0
BARBAT	0	+	-	-	0	0
Educatie scolara	-	-	0	0	+	+
VARSTA	0	0	0	0	-	-
Gravitate locala a problemelor sociale	+	+	0	0	0	-
Locuieste în Moldova	0	-	+	+	0	0

Prin chenare sunt marcate relatiile semnificative statistic si consistente în timp.

Evaluarea globala a partidelor politice este data atât de optiunea electorala cât si de încrederea exprimata în raport cu partidele politice. Votul reprezinta aspectul actional al atitudinii politice iar

încrederea - aspectul cognitiv-afectiv al acestei atitudini. Atitudinea politica se integreaza puternic în ceea ce am denumit complexul cultural al reformei COREF (vezi capitolul 3). Dintre cele trei nuclee mentionate ale acestui complex - atitudinea fata de reformele societale, modernitatea si optimismul - atitudinea politica este influentata în principal de reformism si de optimism (tabel 4.17).

Tabel 4.17. Influenta complexului cultural al reformei asupra atitudinii fata de partidele politice.1993

Variabila (latenta) a complexului cultural al reformei	Variabila dependenta		
	Atitudinea fata de		Nedecis
	FDSN	partide istorice si liberale	
REFORMISM	-0.76	0.82	(-0.11)
MODERNITATE	(0.09)	(-0.16)	(0.03)
OPTIMISM	0.70	-0.47	-0.38

Pentru definirea variabilelor latente, vezi capitolul 3, fig. 3.3. Atitudinea fata de FDSN este masurata prin intentia de a vota cu acest partid si prin încredere în FDSN. Este, deci, o variabila latenta, masurata prin doua variabile fictive. Similar sunt masurate atitudinile fata de partidele istorice-liberale si atitudinea de indecis. În paranteze au fost marcati coeficientii nesemnificativ diferiti de zero pentru p=0.05.

Simpatizantii partidului la putere sunt orientati negativ în raport cu reforma si pozitiv fata de contextul social general. Un profil exact opus apare la simpatizantii partidelor liberale si istorice - valorizare pozitiva a reformei si pesimism personal si societal. Nici modernitatea si nici reformismul nu conteaza semnificativ pentru atitudinea nedecisilor: ei sunt, în principal, nemultumiti de situatiea personala si societala. O modificare a atitudinii lor se poate face, probabil, în principal, prin schimbarea situatiei în care traiesc. Oricum, se pare ca sunt putin sensibili la mesajul de tip democratie si economie de piata. Ceea ce efectiv îi intereseaza este cum traiesc. Dominant în cazul lor pare sa fie **complexul de cultura a saraciei**. Localizati prioritar în Moldova si

Muntenia si în zone cu serioase probleme de dezvoltare, ei sunt cei care manifesta o mare retinere în legatura cu oportunitatea privatizarii, îsi vad viitorul la modul pesimist si sunt marcati de o neîncredere generalizata. Nu cred nici în partidul aflat la putere, nici în partidele de opozitie si nici în presedintele tarii.[16]

Analiza comportamentului electoral la nivel de judet evidentiaza relatii cauzale consistente cu cele specificate în modelul intentiilor de votare. Mediul psihologic al alegerii, dat de optimism-pesimism si încredere-neîncredere nu poate fi surprins prin analiza cu date agregate. În schimb resursele si orientarile valorice pot fi citite si la nivel de mediu. Prin agregare pe unitati teritoriale, comportamentele de votare individuale dau o masura a comportamentului comunitar de votare. Pentru acest comportament înregistram doua mari categorii de predictori. Predictorii semnificativi pentru resurse sunt nivelul mediu de instructie al populatiei si nivelul problemelor sociale locale. Si, pentru alegerile legislative, acestia sunt cei mai importanti. Independent de acesti factori actioneaza si cei de tip simbolic, asociati cu structura etnica locala si marimea localitatii. Factorii simbolic identitari au actionat în special în alegerile prezidentiale: orasele mari si maghiarii au votat predominant pentru Emil Constantinescu.

În legatura cu resursele am distins între resurse si constrângeri de status si de mediu. Educatia este o valoare de status. Gravitatea

---

[16] Afirmatia este sustinuta prin coeficientii regresiei logistice a indeciziei pentru o optiune electorala asupra încrederii în partidele politice si în presedintele tarii, controlând efectele de status si de mediu. Se folosesc date din fisierul "Atlasul Social al României.

NEDECIS = 0.56 * INCREDERE IN OPOZITIE + 0.53 * INCREDERE IN FSN + 0.83 * INCREDERE IN PRESEDINTELE TARII + 1.01 * VARSTA + 0.89 * EDUCATIE + 0.71 * BARBAT + 1.15 * PROBLEME.

Valorile din ecuatie sunt exponentii coeficientului b. Mai mici decât 1 indica o relatie negativa iar mai mari decât 1 o relatie pozitiva, de directa proportionalitate. Toti coeficientii sunt semnificativ diferiti de zero pentru p=0.05. NEDECIS = nedecis în legatura cu partidul pentru care ar vota în alegerile generale. Modelul permite o predictie corecta pentru 83% dintre decisi si pentru 44% dintre nedecisi. În ansamblu, predictiile corecte se ridica la 67% din esantion.

problemelor sociale locale este o masura a resurselor la nivel de mediu comunitar. Dar indicele gravitatii problemelor sociale locale nu este o masura relevanta numai pentru resursele locale ci si pentru cultura asociata acestor resurse. Este probabil ca zonele cu mortalitate infantila mare, cu somaj ridicat, cu puternica emigrare pe mare distanta si cu densitate de locuire mare au nu numai resurse economice reduse ci si o mai puternica manifestare a complexului de cultura a saraciei. Analiza cauzala a comportamentelor de votare în alegerile legislative si în cele prezidentiale a relevat faptul ca educatia este mai importanta pentru primul tip de alegeri, în timp ce problemele locale sunt mai relevante pentru optiunile în alegerile prezidentiale. Rezulta ca si din perspectiva acestei comparatii, **factorii cu încarcatura simbolica sporita sunt mai relevanti pentru optiunea prezidentiala decât pentru cea legislativa**. Simplificând, pentru a face relatiile mai evidente voi spune ca:

⇒ presedintele este ales mai mult de comunitati iar parlamentarii sunt alesi mai mult de persoane;

⇒ cultura de oras mare a sustinut candidatul opozitiei pentru presedintia statului în 1992 iar cultura saraciei a sustinut pe cel al puterii;

⇒ complexul de interese si valori asociat cu populatia maghiara din România a dus la sustinerea lui Emil Constantinescu în confruntarea cu Ion Iliescu.

Câmpul electoratului românesc pare sa fi ajuns, dupa alegerile din 1992, la o structura cvadripolara cu trei nuclee si o nebuloasa. Exista un nucleu al puterii ocupat de PDSR/FDSN atragând aproximativ un sfert din electorat. Lui i se opune nucleul opozitiei istorico-liberale (structurat, cel putin pâna la mijlocul anului 1995, în jurul Conventiei Democratice). Cel de-al treilea pol al câmpului politic este cel etnicist, format din segmentul maghiar si din cel românesc atras de PUNR si PRM. Ponderea polului etnicist variaza în jurul valorii de 15%, cu o puternica simetrie între cele doua componente ale sale, cea pro-maghiara si cea pro-româneasca. La cei trei poli mentionati se adauga nebuloasa nedecisilor. Ponderea lor este, de asemenea, rezistenta la schimbare (aproximativ 25-30%).

Spre sfârsitul anului 1995 se înregistreaza segmente electorale bine structurate, cu un profil demografic, social si cultural proeminent.Votantul pentru putere este cu o vârsta medie de aproximativ 50 de ani, dispune de un capital uman redus si are o stare materiala sub media nationala. Profilul opus este cel caracteristic pentru votantul în favoarea partidelor istorice-liberale (CDR, PNT-cd, PNL, PAC, PL93, PNL-C, PNL-CD). În plus, cele doua blocuri electorale tind sa fie puternic segmentate si în functie de sectorul economic în care lucreaza populatia. Sectorul privat este preponderent în favoarea opozitiei liberal-istorice iar cel de stat voteaza pentru putere.

Valoric, votantul pentru putere tinde sa sustina statul maximal sau "parinte", cel care rezolva totul, si este în defavoarea economiei de piata si a democratiei. (Afirmatia trebuie luata în sensul ei statistic, relativ: majoritatea votantilor pentru putere tind sa înregistreze valori mai reduse decât cei pro-opozitie liberal-istorica pe indicii de democratie si sustinere a economiei de piata.)

În ansamblu, votul pentru putere sau opozitie este controlat de valorile specifice complexului cultural al reformei COREF. La mijlocul anilor 1990, se înregistreaza un complex cultural de reactie la reforma. Nu mai este, ca la începutul perioadei de tranzitie, un reformism anticipativ marcat de optimism generalizat si de nediferentiere. Segmentele electorale sunt deja bine delimitate în 1995. Ideologia se pliaza pe resurse si, împreuna, determina intentia de vot.

Este adevarat ca ponderea celor nedecisi este imensa în 1995 - aproximativ 40%. La prima vedere faptul infirma aprecierile anterioare referitoare la tendintele de "limpezire a apelor electorale". Dar numai la prima vedere pentru ca, daca se ia în consideratie profilul lor, concluzia este diferita. Nedecisii - pentru alegerile parlamentare si pezidentiale - sunt mai aproape de profilul celor care sustin puterea decât de profilul celor pro-opozitie. Si ei ca si cei care voteaza pentru putere sunt fie saraci, fie apropiati de acest pol al scalei starii materiale. Diferenta rezida în faptul ca pentru putere voteaza saraci multumiti iar indecizia este asociata cu starea de sarac nemultumit. Lor li se opun înstaritii nemultumiti orientati spre partidele istorice-liberale.

În categoria nedecisilor sunt însa doua subgrupuri cu profil distinct: pe de o parte cei care nu au o opinie formata, sunt realmente indecisi, si, pe de alta, cei care sunt decisi sa nu mearga la vot. Pe acestia din urma i-am denumit “contestatari”, sustinatori ai opiniei “nu votez” sau “nu am încredere în nici un partid politic”. Spre deosebire de nedecisii în sens propriu, contestatarii au o stare materiala si culturala buna, locuiesc preponderent la oras si sunt barbati.

Electoratul partidelor etno-centriste pare mai preocupat de problemele ideologice ale statului maximal sau minimal decât alte segmente electorale.

5

Migratie si reforma

Aparent, migratia este numai un act individual, o simpla decizie pe care persoana o ia în legatura cu locul de domiciliu dorit. Constient sau inconstient, în aceasta decizie sunt implicate, însa, determinari multiple, asociate cu starea comunitatilor locale, a familiei, a persoanei în cauza si chiar a societatii globale. Datorita acestor conexiuni multiple în care este implicata, **migratia poate fi considerata un fenomen social total**. Analiza cauzala si tipologica a migratiei este, în consecinta, o modalitate de a patrunde în întelegerea întregului social. Si, atunci când acest întreg este în schimbare, analiza respectiva poate functiona ca modalitate de întelegere a articulatiilor majore între schimbarile societale si cele individuale.

Comportamentele, intentiile si ideologia migratiei întretin legaturi specifice cu ceea ce am denumit, în capitolele anterioare, complexul cultural al reformei COREF. Asupra acestor legaturi voi insista în continuarea analizei.

Daca migratia este un fenomen social total, atunci este de asteptat ca între reformism ca atitudine nucleu a COREF si actul de migratie sa existe legaturi consistente. Ideologia asupra migratiei - este bine sau rau sa pleci din localitate, cei mai buni raman sau pleaca, pentru un tânar cea mai buna cale în viata este parasirea localitatii acesteia etc. - are, probabil, comunicari multiple cu ideologia reformei. **Intentia de migratie fiind, de fapt, componeta actionala a atitudinii fata de migratie, ar urma sa fie asociata atât cu**

ideologia asupra migratiei, ideologia specifica reformismului, cât si cu resursele de care dispune persoana si modul în care ea defineste propria situatie.

Intentiile de stabilitate-mobilitate rezidentiala implica o raportare specifica la spatiul social. Acesta este redefinit, din perspectiva migrantului ca "spatiu de mobilitate", cadru de referinta relevant pentru decizia sa. Variabilele de status si de mediu dau, prin combinarea diferita a valorilor lor, continut unor spatii de mobilitate specifice. Trecerea de la întelegerea migratiei la modul strict analitic, prin variabile, la abordarea sintetica, focalizata pe ideea de spatii de mobilitate, pe combinari specifice ale predictorilor, reprezinta una dintre optiunile metodologice majore ale acestui capitol.

În functie de nivelul de analiza si natura datelor, spatiile de mobilitate se definesc în mod diferit si intervin în analiza cu functii diferite. Deosebirea majora apare între abordarile macro si cele micro. La nivel micro, spatiile de mobilitate sunt simple combinari de valori ale variabilelor de status si de mediu, combinari care dau tipuri de situatii sau de spatii de mobilitate. La nivel macro, spatiile de mobilitate sunt evidente, în special în cazul fluxurilor de migratie. În astfel de cazuri, spatiile de mobilitate apar ca spatii polare, structurate în jurul unor perechi specifice de origini si destinatii, separate prin anumite distante. Polaritatea spatiilor definitorii pentru fluxurile de migratie se manifesta pe doua dimensiuni: potential demografic si calitatea vietii locale. Rezulta, deci, ca spatiile de mobilitate pentru fluxurile de migratie se definesc prin distante, diferente de potential demografic între origine si destinatie si diferente de calitate a vietii.

Între intentia si ideologia de migratie

Identificarea variabilelor care compun spatiul social al migratiei la nivel individual va fi facuta, în continuare, pornind de la explicarea intentiei de migratie si a ideologiei specifice actului de migratie, folosind date de sondaj la nivel national, culese în septembrie 1991 ("Atlasul Social al României", CSUR) si septembrie 1994 (sondaj SOCIOBIT

pentru Research Office of USIA).

Intentia de migratie INTENTIE cunoaste o usoara crestere între 1991 si 1994, de la aproximativ 9%, la aproximativ 12%. Ponderea celor decisi sa-si schimbe domiciliul ramâne însa constant la un nivel redus de 4%. În decursul aceluiasi interval de timp, propensiunea spre migratie înregistreaza o crestere mai mare la orase decât la sate (tabel 5.1).

Tabel 5.1. Intentia de migratie si evaluarea migratiei, pe medii rezidentiale. 1991 si 1994.

Întrebari	Raspunsuri	Total		Urban		Rural	
		1991	1994	1991	1994	1991	1994
Intentia de migratie*	da	4	4	4	4	4	3
	nehotarât	4	6	4	8	4	5
	nu	91	88	90	87	92	90
	non-raspuns	1	2	2	2	1	1
	total	100	100	100	100	100	100
	IVS**	82.6	77.3	80.8	74.7	83.6	81.8
"Unde credeti ca este mai bine sa locuiasca un tânar care acum îsi începe viata?"	în aceasta localitate	57	44	60	44	55	44
	în alt sat	4	6	4	4	4	8
	în alt oras	24	16	16	12	33	21
	în alta tara	6	17	10	21	2	13
	non-raspuns	9	17	11	19	7	14
	total	100	100	100	100	100	100
	IVS	20.9	4.15	26.7	5.67	14.9	1.72
"Dupa parerea dv., cei mai buni oameni ramân în locul unde s-au nascut sau pleaca?"	pleaca	22		19		25	
	depinde	36		44		28	
	ramân	39		33		45	
	non-raspuns	3		4		2	
	total	100		100		100	
	IVS	10.4		7.28		14.0	

* În sondajul din 1991, întrebarea a fost formulata "Aveti de gând sa va mutati din aceasta localitate?" iar în 1994 "Aveti de gând sa va mutati din aceasta localitate în urmatorii doi ani?". Este posibil ca specificarea orizontului temporal în 1994 sa fi contribuit la o subestimare a cresterii fata de 1991.

** IVS - indice de valorizare a stabilitatii rezidentiale calculat ca indice al opiniei dominante de grup: (opinii pentru stabilitate - opinii pentru mobilitate)*(100 - opinii neutre)/100.

Modificarile cele mai puternice se produc la nivelul ideologiei despre migratie. Ideea ca pentru un tânar care acum îsi începe viata este mai bine sa plece din localitatea de domiciliu decât sa ramâna, câstiga tot mai mult acceptare soci-ala (tabel 5.1). Cea mai spectaculoasa variatie o are opinia favorabila emigrarii din tara. Aceasta cunoaste aproape o triplare de pondere în decursul intervalului de referinta. Si, în mod surprinzator, cresterea respectiva este mult mai puternica în rural decât în urban.

În fine, în legatura cu calitatea migrantilor - cei care pleaca sunt sau nu "cei mai buni" - controversa sociala este maxima la sat. În acelasi timp, însa, stabilitatea este valorizata mai mult la sat decât la oras. Numai atunci când este vorba de tineri, mediul rural este mai orientat spre valorizarea pozitiva a mi-gratiei. În aceasta forma, datele indica existenta unei puternice culturi rurale de favorizare a migratiei tinerilor de la sat la oras.

Intentia de migratie este prezenta în special la persoanele tinere din mediul rural, nemultumite de localitatea în care traiesc (vezi tabel 5.2). În profilul lor cultural apar nu numai elemente de modernitate identitara, de slaba identificare cu familia, biserica si comunitatea locala. Acest profil este puternic marcat si de raportarea pozitiva la ideologia privatizarii (sustin opinia "privatizarea este buna") si la cea a migratiei tinerilor[17]. Constatarea confirma, deci, ipoteza conectarii semnificative a intentiei de migratie la ideologia COREF pe de o parte, si la cea asupra migratiei, pe de alta parte.

Migrantii potentiali sunt pentru privatizare. Dar tot pentru privatizare sunt si cei care sustin ideologia stabilitatii rezidentiale. Or,

[17] Pe acelasi set de date, folosind un model path diferit, este argumentata ideea relatiei semnificative dintre intentia de migratie si reformism în Sandu si De Jong, 1994. Capitolul din prezenta lucrare introduce, în plus fata de materialul amintit si compararea sistematica între predictorii intentiei de migratie si cei ai ideologiei asupra migratiei. De asemenea se apeleaza explicit la ideea de conexiune între ideologia migratiei si COREF.

între intentia de migratie si orientarea ideologica pro-stabilitate rezidentiala exista o fireasca relatie negativa (vezi nota la tabelul 5.2). Cum se poate explica atunci constatarea anterioara? Raspunsul ar putea fi asociat cu o dubla functie a ideologiei pro-privatizare. Pe de o parte, aceasta favorizeaza intentia de migratie sau, oricum, face parte din profilul cultural al migrantului potential. Si este firesc sa fie asa întrucât acesta este, de obicei, tânar cu resurse ideatice de nivel ridicat. Pe de alta parte, persoanele care nu intentioneaza sa plece din localitate si sustin ideologia stabilitatii folosesc, foarte probabil, ideologia privatizarii ca argument pentru stabilitatea tinerilor. Este, în fapt, diferenta dintre cei care considera posibila adoptarea unor comportamente ale economiei de piata numai în afara localitatii (migrantii potentiali) si cei care vad aceasta posibilitate realizabila în cadrul localitatii de domiciliu ("ideologii stabilitatii rezidentiale").

Optiunea pluripartidismului este consistenta cu ideologia mobilitatii rezidentiale: cei care sustin ca "e bine sa existe mai multe partide politice" sunt, în acelasi timp, adepti ai credintei ca "un tânar care acum îsi începe viata este mai bine sa locuiasca în alta parte (sat/oras)". Reformismul politic semnificat de opinia pluripartidista nu este, însa, relevant pentru intentia de migratie.

Rezulta, deci, ca, în ansamblu, ideologia reformista face parte atât din COREF cât si din spatiul cultural al mobilitatii. Implicit, cele doua ideologii au consistente puncte de suprapunere, de interactiune. **Influenta convingerilor despre privatizare se exercita direct asupra intentiei de migratie. În schimb, convingerile despre democratizare favorizeaza intentia de migratie numai indirect, prin intermediul ideologiei asupra migratiei**.

Cultura mobilitatii rezidentiale are o puternica determinare ecologica (tabele 5.1, 5.2 si 5.3):

1. un nivel de instructie ridicat la nivelul comunitatilor locale din care fac parte persoanele care exprima opinii asupra migratiei favorizeaza ideologiile de stabilitate rezidentiala a tinerilor dar si opinia ca migratia are o selectivitate pozitiva ("cei mai buni sunt cei care pleaca");

2. orasul este pentru stabilitatea tinerilor iar satul pentru mobilitatea lor;
3. regiunile istorice în care se manifesta în 1991 un ridicat nivel al culturii favorabile stabilitatii rezidentiale sunt Crisana-Maramures si Banat. **Chiar dupa ce se controleaza efectele specifice ale vârstei, mediului de rezidenta, modernitatii individuale, ale satisfactiei comunitare si stocului local de învatamânt, ramân totusi influente semnificative ale culturii de regiune istorica asupra culturii de mobilitate rezidentiala**. În 1994, zona sudica a tarii se dovedeste a fi favorabila emigrarii în mai mare masura decât alte zone.

Tabel 5.2. Explicarea intentiei de migratie si a ideologiei asupra migratiei. 1991.

Predictor	INTENTIE de migratie	"Tinerii sa nu migreze" STABTANAR	"Cei mai buni ramân unde s-au nascut" STABUN
TRADITIE	-0.17	0.15	0.19
SATLOCAL	-0.13	0.12	0.02
ELITA	0.06	-0.02	0.02
PRIVATIZARE	0.07	0.08	0.26
PLURIPARTIDISM	-0.01	-0.15	-0.33
AVERE	-0.07	0.07	0.02
VARSTA	-0.08	-0.13	-0.10
BARBAT	-0.02	0.03	0.04
EDUC	0.04	-0.04	-0.01
PROBLEME	0.01	0.01	0.08
URBAN	-0.05	0.10	0.01
MOLDOVA	0.01	-0.01	-0.29
MUNTENIA	-0.01	0.18	0.06
OLTENIA	0.02	0.10	0.01
CRISANAMM	0.03	0.08	0.03
TRANSILVANIA	0.02	0.07	-0.04
R^2	0.10	0.10	0.22

În celulele marcate prin chenare sunt coeficienti path de valoare nesemnificativa pentru p=0.05.

Pentru definirea variabilelor folosite în analiza, vezi caseta 2.1. Model de regresie multipla multivariata construit în LISREL. Toate cele trei corelatii partiale între variabilele dependente sunt semnificativ diferite de 0, pentru p=0.05:

$r_{INTENTIE\ STABTANAR}$ =-0.19; $r_{INTENTIE\ STABUN}$ =-0.06; $r_{STABUN\ STABTANAR}$ =0.14.

Moldova, în concordanta cu statutul ei de rezervor de emigratie de-a lungul a mai multe decenii (Trebici si Hristache 1986, Sandu 1984, Sandu 1987), ar fi de asteptat sa se impuna printr-o cultura a mobilitatii rezidentiale. Opinia "este bine ca tinerii sa ramâna acolo unde s-au nascut", nu este, însa, respinsa semnificativ de populatia din Moldova în sondajul din 1991. Ar putea fi vorba de conflictul dintre trendul de lunga durata de plecare spre alte zone ale tarii si cel posibil-recent de revenire în zonele natale.

Modele cauzale elaborate pentru 1994 (tabel 5.3) indica o clara preeminenta a vârstei în determinarea intentiei de migratie, a ideologiei asupra migratiei si a atitudinii fata de migratie. Starea materiala si nivelul de educatie sunt predictorii care urmeaza dupa vârsta în ordinea descrescânda a importantei. Propensiunea spre migratie este mai puternica la tinerii cu nivel de instructie ridicat si situatie materiala relativ proasta.

Tabel 5.3. Explicarea intentiei de migratie si a ideologiei asupra migratiei. 1994

	INTENTIE de migratie	STABTANAR "Tinerii sa nu migreze"	Atitudine favorabila migratiei
VARSTA	-0.37	0.17	-0.40
EDUCATIE	0.15	(-0.06)	0.17
Posesor AUTOTURISM	-0.24	(0.06)	-0.27
STATMIM pentru statul minimal	0.10	(-0.01)	0.11
Optimism ECONOMIC	(-0.02)	0.07	(-0.03)
SOMAJ teama de somaj	0.04	(0.01)	0.04
Locuire în Muntenia sau Oltenia	0.08	-0.14	0.11
R^2	0.22	0.06	0.26

Toti coeficientii neinclusi în () sunt semnificativ diferiti de 0 pentru p=0.05.
Corelatia între erorile de masurare pentru INTENTIE si STABTANAR este egala cu -0.35 si este semnificativ diferita de zero pentru p=0.001.
Coeficientii de pe primele doua coloane rezulta din testarea unui singur model de tip partial non-recursiv.
Pe cea de-a treia coloana este prezentat un model diferit, cu variabila dependenta masurata ca variabila latenta, folosind indicatorii INTENTIE si STABTANAR. Modelul este adecvat datelor: χ^2=7.57, numar grade de libertate 6, p=0.27. Coeficientii path de la atitudinea fata de migratie la INTENTIE si STABTANAR sunt 0.91 si, respectiv -0.37, ambii fiind semnificativ diferiti de zero. Intentia de migratie este, deci, indicatorul de maxima semnificatie pentru atitudinea fata de migratie.

Din trei masuri posibile ale reformismului, sustinerea democratiei, a economiei de piata si a statului minimal, numai aceasta din urma actioneaza ca predictor eficient pentru atitudinea fata de migratie. Faptul pare sa sugereze o modificare în motivatia migratiei în sensul reducerii importantei componentelor ideologice în favoarea celor de tip rationalist, asociat cu resursele. **Ipoteza este consistenta cu trendul general de trecere de la reformismul anticipativ la cel de reactie. În acest proces, atitudinile sunt determinate tot mai mult de resurse, de factori de rationalitate, în timp ce factorii simbolici tind sa înregistreze o anume erodare sub aspectul semnificatiei cauzale**.

1. ECONOMIC - indice al optimismului despre viitorul financiar al propriei gospodarii peste un an si peste 5 ani (IOPD).
2. MINSTAT - preferinta pentru un stat minimal. Masura construita cu indicatori referitori la:

→ preferinta pentru o organizare sociala în care individul este raspunzator de el însusi, în mai mare masura decât statul;

→ preferinta pentru un guvern care doar creaza posibilitati de actiune pentru indivizi versus un guvern centrat pe satisfacerea nevoilor de baza ale cetatenilor (IOPD).

3. SOMAJ - indice al îngrijorarii fata de somaj la nivelul propriei familii (masura IOPD) construit din indicatorii:

→ probabilitate ca cineva din familie sa îsi piarda slujba;

→ evaluarea dificultatii probabile de a gasi o slujba, daca ar fi nevoie.

Migranti inovatori si conservatori

Cum, atât din analizele anterioare cât si din literatura de specialitate (Sandu, De Jong. 1994) apar dovezi asupra faptului ca intentia de migratie este determinata si de orientarea spre valori ale democratiei si economiei de piata libera, am considerat ca legitime ipotezele:

1. **orientarea pro-reforma si atitudinea fata de migratie constituie dimensiuni esentiale ale structurarii unor tipuri sociale probabile, relevante pentru structurarea societatii în perioada de tranzitie postcomunista;**
2. **gradul de structurare, ponderile si semnificatiile tipurilor sociote-ritoriale asociate cu aceste dimensiuni sunt diferentiate în functie de localizarea urbana sau rurala a persoanelor si de nivelul de dezvoltare regionala.**

Încercam în continuare verificarea acestor ipoteze pornind de la datele de sondaj din proiectul Atlasul Social al României 1991.

Ipoteza unor tipuri socioteritoriale ale tranzitiei a fost formulata ca instrument pentru interpretarea unei analize path asupra intentiei de migratie în România (Sandu, De Jong. 1994:20-21). Pornind de la acelasi set de date pe care îl folosim si pentru acest subcapitol a fost adoptata ipoteza existentei a patru tipuri socioteritoriale: migranti inovatori sau de tranzitie, cu puternica orientare pro-reforma, migranti traditionali, stabili inovatori cu orientare pro-reforma si stabili conservatori. Încercam în continuare sa trecem de la o simpla ipoteza interpretativa la fundamentarea si specificarea ei. O alta diferenta fata de tipologia propusa în 1994 rezida în interesul prezentului subcapitol pentru atitudinea fata de migratie, deosebita de intentia de migratie. Este probabil ca atitudinea fata de reforma este asociata în mai mare masura cu atitudinea fata de migratie decât cu intentia de migratie.

Pentru validarea tipologiei am folosit analiza de discriminare. Aceasta permite generarea unor dimensiuni sau functii care diferentiaza între grupele postulate initial, pornind de la un set de predictori. Functiile de discriminare sunt combinatii liniare ale predictorilor folositi pentru clasificare. Validitatea unei clasificari este sustinuta atât prin ponderea ridicata a predictiilor corecte cât si prin interpretabilitatea dimensiunilor.

Tipurile socioteritoriale relevante pentru tranzitia postcomunista reprezinta combinari specifice ale atitudinilor fata de reforma si fata de migratie. Aceste combinari sunt determinate în ultima instanta în functie de statusul sociodemografic al persoanei si de caracteristicile culturale si de dezvoltare ale regiunii în care aceasta traieste. Dezvoltarea sociala este considerata din perspectiva problemelor sociale. Gravitatea problemelor sociale locale este cu atât mai mare într-o regiune cu cât sunt mai ridicate valorile mortalitatii infantile, somajului, emigrarii la mare distanta si ale densitatii de locuire. În masura în care, prin procedee statistice, se controleaza efectul gravitatii problemelor sociale locale, restul efectelor de localizare într-o anume regiune se considera a fi preponderent de natura culturala. Profilul regional si statusul sociodemografic influenteaza atitudinile pro-reforma si fata de migratie prin intermediul unui set de variabile subiective. Acestea pot fi grupate în trei blocuri: satisfactie personala si perceptie a problemelor comunitare, orientari valorice si consum cultural.

În legatura cu resursele de informatie de care dispune individul am considerat ca relevante consumul de mass media, consumul cultural “de elita” (carti, teatru, sport) si numarul de non-raspunsuri date la întrebari de opinie în chestionarul folosit pentru ancheta. Cu cât numarul de non-raspunsuri este mai mare, cu atât stocul de informatii de care dispune persoana anchetata este, probabil, mai redus. Este de asteptat ca batrânii, femeile, satenii, persoanele cu nivel redus de instructie si cele din zone cu nivel accentuat al problemelor sociale sa dea un numar mai mare de non-raspunsuri. Desigur, în determinarea non-raspunsurilor intervin si alti factori legati de anchetator. Acestia au fost considerati a avea însa o distributie normala.

Masurarea atitudinii fata de migratie a fost realizata în baza întrebarii proiective analizate deja: "Unde credeti ca ar fi mai bine sa locuiasca un tânar care acum îsi începe viata?"

Cei care au optat pentru stabilitate sau nu au raspuns au fost încadrati în aceeasi grupa a stabililor, notata cu 0. În aceasta forma recodificata, variabila apare în analiza sub eticheta MIGRATIE. Formularea de tip proiectiv are avantajul de a pune subiectul sa exprime o opinie în ipoteza unei eliberari de constrângerile personale date de vârsta, educatie, loc de munca etc. Semnificative pentru validitatea acestei masuri a atitudinii fata de migratie sunt corelatiile ei statistice cu intentia de migratie din localitate ("Aveti de gând sa va mutati din aceasta localitate? 1. nu. 2. da, dar sunt nehotarât. 3. da") egala cu 0.27 si semnificativa pentru $p \leq 0.001$.

Cea de-a doua variabila centrala pentru constructia tipologica pe care o propunem este orientarea spre valori ale democratiei si ale economiei de piata (REFORMA). Indicele folosit pentru masurarea ei, bazat pe formula IOPD, este construit din itemii de sustinere a opiniilor "e mai bine sa ai un salariu mic dar sigur decât un câstig mare dar nesigur", "e bine sa existe mai multe partide politice", "privatizarea este buna" si respingerea opiniei "era mai bine înainte de revolutia din Decembrie 1989".

Lista indicilor folositi în continuare este prezentata în caseta 2.1.

La momentul sondajului, în septembrie 1991, populatia era clar divizata. Optimistii si pesimistii, sustinatorii si criticii reformei politico-economice aveau pondere relativ egala în populatie (tabel 5.4). Surprinzator de mare (20%) ne pare ponderea inovatorilor mobili, a celor care apreciau pozitiv cursul si importanta reformei dar valorizau pozitiv migratia. Aceasta este categoria de populatie care sustine reforma dar, implicit, sustine si punctul de vedere ca sansele de împlinire nu sunt la nivel local. În viziunea lor, migratia tinerilor din localitate este o strategie legitima de viata. Tipul opus este cel al conservatorului stabil. Pentru acesta, nici schimbarea societala nici migratia tinerilor nu sunt dezirabile. Intermediare sunt tipurile

inovatorului stabil si cel al conservatorului mobil.

Inovatorul stabil ar putea fi tipul social al transformatorului local, cel care sustine ca reforma este necesara si pozitiva si pot fi gasite solutii de viata pentru a o realiza la nivel local. Pentru conservatorul mobil, reforma nu prezinta atractivitate dar migratia este o solutie pentru cei care pot sa o realizeze, pentru tineri.

Tabel 5.4. Tipurile socioteritoriale ale tranzitiei si ponderea lor în esantion

Atitudine fata de MIGRATIE	Atitudine fata de REFORMA			
	pozitiva		negativa	
pozitiva	inovator mobil	20	conservator mobil17	37
negativa	inovator stabil	30	conservator stabil33	63
		50	50	100

Inovatorii, fie ca sunt stabili sau mobili, sunt prezenti în mai mare masura în urban si în zonele cu probleme sociale reduse (tabel 5.5). Conservatorii favorabili migratiei se regasesc în special în zonele rurale si cu grave probleme sociale. Deosebirile dintre Vechiul Regat si provinciile de peste Carpati nu par considerabile la nivelul acestei analize de frecvente. Diferenta cea mai puternica sub acest aspect pare sa fie asociata cu sustinatorii conservatori ai migratiei, localizati mai mult în Vechiul Regat decât în Transilvania.

În functie de vârsta, tipurile socioteritoriale sunt puternic diferentiate. Tinerii sub 30 de ani se încadreaza cel mai bine în categoria inovatorilor mobili. Conservatorii mobili se regasesc în special la nivelul persoanelor foarte în vârsta. Tipul conservator stabil nu poate fi clar localizat în functie de vârsta.

Tipurile sociale ale inovatorilor mobili si stabili sunt mai frecvente la tineri, persoane cu nivel superior de instructie, barbati, locuitori ai oraselor si zonelor cu nivel redus al problemelor sociale.

Se poate considera ca cele patru tipuri au o semnificatie socioculturala mai ampla în masura în care ele pot fi derivate, generate în baza unor relatii de predictie. Sansa de a fi obtinut, prin constructia

teoretica si statistica de pâna aici, tipuri sociale reale si nu simple artefacte statistice este cu atât mai mare cu cât astfel de relatii de predictie opereaza mai eficient.

Analiza de discriminare permite realizare a unei astfel de validari a tipologiei propuse. Cu ajutorul ei, pornind de la modelul teoretic introdus am determinat principalele functii de discriminare (=combinatii liniare de variabile observabile cu rol de predictor latent, nemasurabil direct) care permit predictia apartenentei fiecarui membru al esantionului la unul dintre cele patru tipuri.

Tabel 5.5. Distributia tipurilor socioteritoriale în functie de caracteristici ecologice si de status sociodemografic

	TIPURI SOCIOTERITORIALE				Total
	Conservatori		Inovatori		
	stabili	mobili	stabili	mobili	
Mediu rezidential					
rural	36	25	23	16	100
urban	31	10	36	23	100
Probleme locale (PROBLEME)					
reduse	29	11	34	26	100
medii	36	18	31	16	100
grave	35	26	22	17	100
Macroregiune (CENTVEST)					
Vechiul regat	31	20	29	21	100
Transilvania	38	14	32	17	100
Vârste					
- 20 ani	39	11	17	33	100
21-30	32	11	32	24	100
31-40	33	11	35	20	100
41-50	32	20	29	19	100
51-60	31	23	28	19	100
61-70	35	22	28	15	100
70+	40	30	16	14	100
Educatie					
primara	38	29	22	10	100
gimnaziala	39	20	26	15	100
liceala	35	15	31	19	100
universitara	21	9	37	33	100
Sex					
barbat	30	15	33	22	100

femeie	36	20	26	17	100
TOTAL	33	17	30	20	100

O prima concluzie a analizei discriminante este ca predictibilitatea si structurarea tipurilor socioteritoriale sunt considerabil mai mari pentru sate decât pentru orase. Operând cu acelasi set de 10 variabile de discriminare am obtinut o predictie corecta a apartenentei la un anume tip pentru 50% din cazurile subesantionului rural si cu 46% pentru subesantionul urban. Dimensiunile sau functiile care discrimineaza cele patru tipuri sunt interpretabile în mai mare masura pentru subesantionul rural decât pentru cel urban. Deficitul de resurse material-informationale, orientarea extrafamiliala si traditionalismul de status sunt dimensiunile care diferentiaza semnificativ cele patru tipuri sociale ale tranzitiei în mediul rural (tabel 5.6). Deficitul de resurse care opereaza în acest caz este multiplu, semnificând localizare în zone cu probleme sociale accentuate, nivel redus al veniturilor autoestimate si al resurselor informationale. Acestea din urma sunt masurate pur social (Tabachnick si Fidell.1989).

O prima concluzie a analizei discriminante este ca predictibilitatea si structurarea tipurilor socioteritoriale sunt considerabil mai mari pentru sate decât pentru orase. Operând cu acelasi set de 10 variabile de discriminare am obtinut o predictie corecta a apartenentei la un anume tip pentru 50% din cazurile subesantionului rural si cu 46% pentru subesantionul urban. Dimensiunile sau functiile care discrimineaza cele patru tipuri sunt interpretabile în mai mare masura pentru subesantionul rural decât pentru cel urban.

Deficitul de resurse material-informationale, orientarea extrafamiliala si traditionalismul de status sunt dimensiunile care diferentiaza semnificativ cele patru tipuri sociale ale tranzitiei în mediul rural (tabel 5.6). Deficitul de resurse care opereaza în acest caz este multiplu, semnificând localizare în zone cu probleme sociale accentuate, nivel redus al veniturilor autoestimate si al resurselor informationale. Acestea din urma sunt masurate prin consumul de

radio, TV si presa si prin numarul de non-raspunsuri date de persoana la întrebarile de opinie din chestionar. Cea de-a doua dimensiune semnificativa pentru diferentierea tipurilor sociale rurale este orientarea extrafamiliala. Aceasta semnifica preferinta pentru prieteni si ocupatie în raport cu familia, pentru relatii si noroc mai mult decât pentru munca în calitate de factori ai reusitei sociale. Aceleiasi dimensiuni astfel citite i se asociaza si o perceptie a problemelor sociale locale ca fiind grave, accentuate. În fine, cea de-a treia dimensiune de discriminare am interpretat-o ca traditionalism "de status", în sensul de asociat cu statusul persoanei: subiectii în vârsta, cu nivel de instructie redus si localizati în sate din Vechiul Regat sunt purtatori probabili ai unui astfel de traditionalism, în mai mare masura decât satenii tineri, cu nivel de instructie ridicat din zonele de peste munti.

Tabel 5.6. Corelatii între variabilele de discriminare si functiile de discriminare. Subesantion rural (n=616)

Variabile de discriminare	Functii de discriminare a tipurilor sociale		
	DEFICIT de RESURSE informationale si materiale	ORIENTARE EXTRAFAMILIALA	TRADITIONALISM de status
PROBLEME	0.57	0.04	0.21
NONRASPUNS	0.42	-0.12	- 0.08
VENIT	-0.36	0.01	0.29
TVRJ	-0.32	-0.09	0.05
FAMILIE	0.11	-0.65	0.48
SUBIECTIV	0.46	0.56	-0.01
RELATII	0.09	0.48	-0.09
VARSTA	0.23	0.17	0.61
EDUCATIE	-0.24	-0.01	-0.53
CENTVEST	-0.03	-0.21	-0.43
Corelatie canonica	0.47	0.31	0.20
Valoare proprie%	65.59	24.44	9.97

Specificari tehnice asupra analizei de discriminare prezentate în tabel: Corelatia canonica între predictori si clase sau tipuri sociale, în acest caz, este semnificativ diferita de 0: χ^2 =235.7, p<0.001 pentru 30 grade de

libertate. Asocierea între predictori si clase ramâne semnificativa si dupa eliminarea primei functii ($p<0.00$) si dupa eliminarea celei de-a doua functii de discriminare ($p<0.00$). Probabilitatile de apartenenta la fiecare tip au fost considerate egale cu marimea relativa a tipurilor. În mod aleatoriu, fara utilizarea analizei de discriminare, ar fi fost clasificate corect 27% din cazuri. Prin folosirea acestei analize cu setul de predictori mentionati în tabel se obtine o clasificare corecta pentru 50% din subiecti. Testul F pentru analiza de varianta unidimensionala indica diferentierea semnificativa a fiecarei variabile, considerate individual, în functie de cele patru tipuri socioteritoriale.

În termenii acestor dimensiuni construite statistic si interpretativ sunt caracterizate fiecare dintre cele patru tipuri sociale rurale. Tipul ideal al inovatorului mobil este caracterizat prin aceea ca dispune de resurse considerabil mai mari decât cele ale conservatorilor, este orientat extrafamilial mai mult decât orice alt tip social si are cel mai ridicat scor de modernitate (tabel 5.7). Desi locuieste preponderent în zone relativ dezvoltate, cu nivel redus al problemelor sociale, inovatorul mobil este în acelasi timp nemultumit de localitatea în care traieste. Profilul sau poate fi contrastat în primul rând cu cel al inovatorului stabil. Acesta din urma, are, de asemenea ,o situatie buna sub aspectul resurselor dar, spre deosebire de inovatorul mobil, are un traditionalism de status accentuat (este mai în vârsta, cu nivel de educatie scolara redus si localizare predominant în provinciile Vechiului Regat).

Tabel 5.7. Valorile medii ale scorurilor de discriminare pentru fiecare tip social rural.

Tipuri sociale	Dimensiuni de discriminare a tipurilor sociale		
	DEFICIT de RESURSE	ORIENTARE EXTRAFAMILIALA	TRADITIONALISM de status
conservator stabil	0.10	-0.37	-0.13
conservator mobil	0.76	0.26	0.11
inovator stabil	-0.60	-0.04	0.29
inovator mobil	-0.54	0.47	-0.29

Cel mai puternic deficit de resurse apare în cazul conservatorului mobil (scor mediu al primei functii de discriminare egal cu 0.76). Aceasta sugereaza ipoteza exsistentei unui segment de

populatie pesimist în legatura cu procesele de reforma dar favorabil migratiei în special datorita constrângerilor de resurse pe care le suporta. Conservatorii stabili, cei care nu sustin nici reforma nici migratia ca strategie de viata se remarca în special prin orientare de tip familial.

Tabel 5.8. Corelatii între variabilele de discriminare si functiile de discriminare. Subesantion urban (n=668)

Variabile de discriminare	Functii de discriminare a tipurilor sociale		
	EDUCATIE	TRANSILVANIA	Valorizare RELATII
EDUCATIE	0.66	-0.16	-0.31
TVRJ	0.57	0.26	0.00
NONRASPUNS	-0.55	-0.35	0.35
VARSTA	-0.28	-0.07	-0.19
CENTVEST	-0.06	0.64	0.19
FAMILIE	-0.32	0.45	-0.20
SUBIECTIV	0.32	-0.41	-0.12
VENIT	0.31	0.37	0.10
RELATII	0.25	-0.29	0.75
PROBLEME	-0.03	-0.12	0.17
Corelatie canonica	0.40	0.21	0.08
% Valoareproprie	79.1	18.4	2.4

Specificari tehnice asupra analizei de discriminare prezentate în tabel: Corelatia canonica între predictori si clase sau tipuri sociale, în acest caz, este semnificativ diferita de 0: χ^2 =147.6, p<0.001 pentru 30 grade de libertate. Asocierea între predictori si clase ramâne semnificativa dupa eliminarea primei functii (p<0.02) dar nu dupa eliminarea celei de-a doua functii de discriminare (p<0.87). Probabilitatile de apartenenta la fiecare tip au fost considerate egale cu marimea relativa a tipurilor. În mod aleatoriu, fara utilizarea analizei de discriminare, ar fi fost clasificate corect 29% din cazuri. Prin folosirea acestei analize cu setul de predictori mentionati în tabel se obtine o clasificare corecta pentru 46% din subiecti. Testul F pentru analiza de varianta unidimensionala indica diferentierea semnificativa a fiecarei variabile, considerate individual, în functie de cele

patru tipuri socioteritoriale. Singura exceptie, cu F observat mai mic decât cel critic, pentru p=0.05 este PROBLEME

Modelul de predictie aplicat pentru subesantionul rural are validitate diferentiata de la un tip social la altul. Cea mai buna predictie, în functie de cele 10 variabile din tabelul 5.6 se realizeaza pentru conservatorii stabili (68% predictii corecte din totalul categoriei). Cea mai slaba performanta apare în cazul inovatorilor mobili (22% predictii corecte din total categorie). Pentru inovatorii stabili si pentru mobilii conservatori procentele de predictie corecta sunt de 48% si, respectiv, 45%.

Dimensiunile de predictie pentru tipurile urbane sunt diferit structurate (tabel 5.8). Dintre cele trei functii de discriminare extrase, numai primele doua sunt semnificative. Prima este cristalizata în jurul educatiei scolare, incluzând si consumul de mass media si numarul de non-raspunsuri date la întrebarile de opinie ca indicator al stocului de informatie de care dispune persoana. Cel de-al doilea factor este unul de localizare: persoanele din Transilvania, Banat si Crisana-Maramures, mai mult decât cele din provinciile vechiului regat par sa fie caracterizate prin orientare familiala, satisfactie comunitara si nivel relativ ridicat al veniturilor. Cel de-al treilea factor indica o relatie pozitiva între valorizarea norocului si relatiilor mai mult pentru persoanele din zonele cu probleme decât pentru cele din zone fara probleme deosebite. Asocierea sa cu tipurile sociale este însa una nesemnificativa.

Educatia diferentiaza clar între conservatori si inovatori în urban. Nivelul cel mai ridicat al scorului mediu pe acest factor de clasificare se înregistreaza pentru inovatorii mobili (0.45) iar cel mai redus pentru conservatorii stabili (-0.57). Complexul cultural de satisfactie si orientare familiala, denumit TRANSILVANIA, are un scor maxim pentru inovatorii stabili si un scor minim pentru mobilii conservatori (tabel 5.9).

Tabel 5.9. Valorile medii ale scorurilor de discriminare pentru fiecare tip social urban

	Dimensiuni de discriminare a tipurilor sociale

Tipuri sociale	EDUCATIE	TRANSILVANIA	valorizare RELATII
conservator stabil	-0.57	0.07	-0.05
conservator mobil	-0.36	-0.40	0.16
inovator stabil	0.28	0.20	0.05
inovator mobil	0.45	-0.22	-0.07

Una dintre diferentele majore între tipurile sociale urbane si cele rurale poate fi evidentiata în legatura cu cel mai important predictor din primul factor pentru fiecare dintre subesantioane. Din acest punct de vedere se poate spune ca, la nivel de mediu rural, nivelul problemelor locale (PROBLEME) este cel mai important predictor al tipului social (vazi tabel 5.6). Acelasi rol revine, pentru mediul urban, educatiei. Pornind de la aceasta constatare pare a fi legitima **ipoteza mai generala a centralitatii problemelor sociale pentru mentali-tatea rurala si a centralitatii educatiei scolare pentru mentalitatea urbana**. O a doua constatare cu puternice implicatii pentru întelegerea comparativa a mentalitatilor rurale si urbane este legata de pozitia variabilei CENTVEST în cele doua analize de discriminanta. În context rural, predictorul respectiv joaca un rol minor. Ea apare cu cea mai slaba corelare cu cel de-al treilea factor care are o valoare proprie redusa. În plus este de mentionat ca în subesantionul respectiv, se grupeaza împreuna cu vârsta si educatia ca variabile de status.

Împreuna, le-am considerat relevante pentru traditionalismul de status. În contextul datelor pentru orase, pozitia aceleiasi variabile este complet diferita. Ea defineste cea de-a doua dimensiune de discriminare si opereaza împreuna cu variabile ale orientarii culturale - FAMILIE si ale satisfactiei - SUBIECTIV si VENIT. Aceste fapte statistice pot fi suport pentru ipoteza ca, **o a doua dimensiune de structurare a mentalitatii urbane, dupa educatie, este de identificat în legatura cu aspectele culturale ale teritoriului, cu specificitatile regionale**. În ambele modele de predictie a tipurilor sociale cea de-a doua dimensiune este una de factura culturala - orientarea extrafamiliala pentru rural si TRANSILVANIA pentru urban. FAMILIE si SUBIECTIV sunt predictori prezenti în ambele dimensiuni. Ceea ce impune diferenta dintre ele este variabila CENTVEST, prezenta numai

în combinatia de predictori care genereaza dimensiunea de importanta secunda. Fiecare dintre predictori actioneaza în analiza de discriminanta ca într-un model de regresie multipla, prin efecte specifice, tinând sub control valorile celorlalti predictori. Si, deoarece prin PROBLEME, controlam gravitatea problemelor sociale locale, rezulta ca efectul de predictie al variabilei CENTVEST este în principal unul de factura culturala.

O a treia concluzie de baza a analizei comparative între modelul de discriminare urban si cel rural evidentiaza faptul ca variabilele ecologice PROBLEME si CENTVEST ocupa pozitii centrale fie în modelul de predictie rural fie în cel urban. **Diferentierile regionale continua deci sa aiba un rol important în structurarea specifica a mentalitatilor rurale si urbane pe dimensiuni esentiale precum orientarea pro-reforma si perceptia migratiei ca strategie de viata.**

Analiza întreprinsa este un temei pentru a afirma ca atitudinile fata de migratie si reforma sunt dependente si fundamentale pentru modul în care populatia adulta a tarii defineste situatia ei sociala, pentru modul de structurare a mentalitatilor actuale. Aceste reflexe mentale sunt firesti, în ultima instanta, daca avem în vedere faptul ca fenomenele la care se refera sunt dependente: migratia este o strategie personala si familiala de viata, strategie care se elaboreaza în strânsa legatura cu mersul schimbarilor societale majore de tipul reformei politice si economice pe care o parcurge tara în prezent.

Nu stim care dintre relatiile si ipotezele discutate în acest subcapitol au o valabilitate dincolo de momentul culegerii datelor de esantion (septembrie 1991). Numai prin replicarea abordarii poate fi dat raspunsul la aceasta problema. Oricum, analiza a evidentiat un set de relatii pe care le credem de maxima relevanta pentru modul în care s-au "legat" între ele atitudinile asupra migratiei si reformei, cel putin la începutul reformei în România anilor 1990.

De ce pleaca oamenii în alt judet?

Legatura între migratie si reforma pare sa fie identificabila nu numai la nivel de date de opinie, judecând lucrurile în termeni de intentii si evaluari. Comportamentele de migratie par sa fie asociate si ele cu variatia locala a complexului cultural al reformei. Exista nu numai variatii individuale ale acestui complex ci si variatii teritoriale, de tip intercomunitar. Nu stim ce este cu modernitatea, reformismul si modul local de definire a situatiei pe judete sau comunitati. În schimb este cunoscuta variatia unui indicator puternic asociat cu complexul cultural al reformei, respectiv comportamentul politic al populatiei la alegeri. O pondere mare a voturilor în favoarea Conventiei Democrate din România într-un judet dat, poate fi interpretata ca indicator al unui nivel ridicat de manifestare locala a complexului cultural al reformei. Daca aceasta premisa este corecta, si datele din capitolul 4 o sustin din plin, atunci este de asteptat o legatura pozitiva între intensitatea fluxurilor de migratie spre o anume destinatie si intensitatea votului pro-CDR, controlând efectul celorlalti predictori ai migratiei asociati cu diferentele de dezvoltare social-economica, distanta între origine si destinatie sau traditia de structurare a fluxurilor de migratie interjudeteana.

Datele din tabelul 5.10 prezinta un set de modele de regresie care permit testarea acestei ipoteze. Modelele din primele doua coloane ale tabelului sunt construite pe totalul de 41*40=1640 fluxuri de migratie interjudeteana din anul 1991. Pentru fiecare flux a fost masurata intensitatea prin volumul fluxului raportat fie la totalul populatiei de la origine, fie la produsul dintre populatia de la origine si cea de la destinatie. Modelul din coloana 3 are ca valori intensitatea fluxurilor de emigrare de data recenta, masurate cu ocazia recensamântului din 1992.

Toate cele trei modele sustin ipoteza relevantei complexului cultural al reformei pentru comportamentele de migratie interjudeteana. Chiar daca se controleaza efectul distantei, destinatiei traditionale (Bucuresti, Constanta, Timis si Arad), al originii traditionale (Moldova) si al diferentelor de dezvoltare sociala (mortalitate infantila) sau economica (salariati), efectul complexului cultural al reformei se mentine semnificativ.

În anii '90 ca si în anii '70 (Sandu 1984: 104) Bucurestiul, Timisul, Aradul si Constanta ramân destinatii prioritare ale fluxurilor de migratie interjudeteana. (O varianta de model incluzând si judetele Brasov-Sibiu ca predictor a fost abandonata în analiza dat fiind faptul ca îi este asociat un coeficient de regresie nesemnificativ).

Optiunea electorala pentru FSN în alegerile locale din februarie 1992 a fost asociata cu situatiile locale în care factorii de respingere au predominat asupra celor de atractie migratorie. În schimb, optiunea pentru CDR a fost mai

Tabel 5.10 Predictori ai fluxurilor de migratie interjudeteana

	Volum flux 1991*1000/ populatie la O	Volum flux 1991*1000/ (populatie la O* populatie la D)	Volum flux de migratie recenta 1992*1000/ populatie la O
Distanta între origine (O) si destinatie (D)	-0.29	-0.41	-0.28
Bucuresti ca D	0.34	(0.00)	0.44
Constanta ca D	0.12	0.12	0.08
Timis+Arad ca D	0.13	0.18	0.05
Moldova ca O	0.04	0.09	(0.00)
Rata mortalitatii infantile la O.1991	0.11	0.11	0.10
Pondere votanti pentru CDR în alegerile locale din 1992 la D	0.08	0.11	0.06
Salariati la 1000 locuitori.1991 D	(0.04)	0.07	(0.03)
Diferenta între ponderea de absolventi de facultate la D si ponderea corespunzatoare la O, 1992	0.09	0.06	0.09
R^2	0.34	0.28	0.38

( ) Coeficienti de regresie nesemnificativi pentru p=0.05. Distanta între judetul de origine si cel de destinatie este masurata prin numarul de judete

interpuse, respectiv prin numarul de granite de judet care trebuie sa fie traversate pentru a ajunge, în linie dreapta, în judetul destinatie.

frecventa în situatiile în care factorii de atractie migratorie au prevalat asupra celor de respingere. Ponderea voturilor pro-FSN functioneaza ca indicator relevant al respingerii migratorii, alaturi de mortalitate infantila si somaj (fig.5.1 si caseta 5.1) din simplul motiv ca în contexte de slaba dezvoltare sociala este mai pronuntat complexul cultural anti-reforma si, simultan, se înregistreaza o mai mare propensiune de emigrare. O parte din migranti sunt inovatori care cauta un mediu social deschis, cu multiple posibilitati de actiune, iar o alta parte, emigreaza din simplul motiv ca îi obliga în acest sens lipsa locurilor de munca sau slaba dezvoltare sociala.

Fig. 5.1. Factorii care influenteaza intensitatea migratiei interjudetene.1991 (pentru detalii tehnice vezi caseta 5.1)

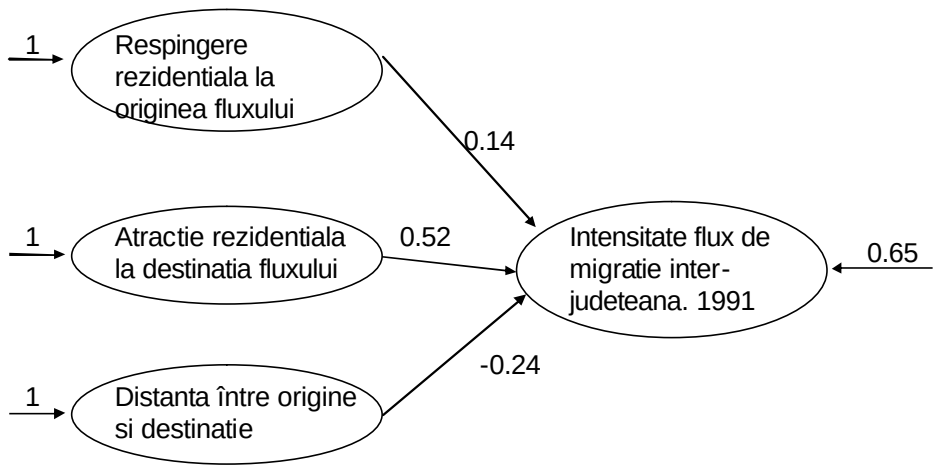

Caseta 5.1. Caracteristici tehnice ale modelului path cu variabile latente din fig.5.1

Toate variabilele marcate prin elipse în fig. 5.1 sunt latente. Respingerea rezidentiala este masurata prin rata mortalitatii infantile în

1991 (0.80), rata somajului în 1991 (0.54) si ponderea votantilor pro-FSN în alegerile locale din 1992 (0.71). Toti cei trei indicatori sunt masurati la originea fluxului. În paranteze sunt notate valorile coeficientilor path de la variabila latenta la indicator. Rezulta, deci, ca rata mortalitatii infantile este cel mai semnificativ indicator al respingerii rezidentiale. Votul pro-FSN si somajul functioneaza, de asemenea, ca indicatori semnificativi ai fortelor de respingere sociala de la originea fluxului.

Dispersia erorilor de masurare pentru cei trei indicatori este 0.49 pentru optiunea pro-FSN, 0.35 pentru mortalitatea infantila si 0.70 pentru somaj. Altfel spus, mortalitatea infantila este indicatorul explicat în cea mai mare masura prin nivelul dezvoltarii sociale la originea fluxului de migratie.

Atractia rezidentiala este masurata prin numarul de salariati la 1000 locuitori în 1991 (0.58) si ponderea votantilor pro-CDR în alegerile locale din 1992 (0.64). Dispersia erorii de masurare este pentru somaj de 0.70 iar pentru optiunea CDR are valoarea de 0.60.

Distanta si intensitatea fluxului (volum migranti între judetul i si judetul j în 1991, împartit la populatia de la originea fluxului) sunt considerate ca masuri fara erori de masurare, cu un coeficient path egal cu 1 în raport cu variabila latenta pe care o semnifica.

Toti coeficientii asociati cu modelul de masurare si cu modelul structural sunt semnificativ diferiti de 0 pentru p=0.05.

Modelul nu este infirmat de date: pentru 13 grade de libertate, χ^2=8.07 si p=0.84.

Exista, deci, o partiala suprapunere între complexul cultural al reformei - semnificat în acest model prin optiunea electorala - si complexul de factori care definesc respingerea si atractia rezidentiala. **Reformismul este prezent în mai mare masura în zonele în care predomina factorii de atractie asupra celor de respingere iar antireformismul se întâlneste mai frecvent în situatiile de prevalenta a respingerii rezidentiale asupra atractiei.**

6

Frontiere geo-culturale

si tranzitie

Complexul cultural al reformei COREF si comportamentele pe care le influenteaza au fost puse în relatie, în capitolele anterioare, nu numai cu variabile de status sau cu diferite masuri de profil subiectiv ci si cu variabile ecologice - apartenenta la o anumita regiune istorica, locuire în zone cu un anume grad de gravitate a problemelor sociale locale etc. Si, în foarte multe situatii de analiza, au fost înregistrate legaturi puternice, semnificative, între variabilele ecologice si cele definitorii pentru COREF. Consistenta sau inconsistenta dintre spatiul de status - definit prin vârsta, educatie, avere etc. - si cel ecologic a fost înregistrata ca o dimensiune deosebit de semnificativa pentru spatiul social, pentru modul de structurare a comportamentelor umane în perioada de tranzitie. Toate aceste constatari fac evidenta necesitatea de a aprofunda natura spatiului geo-cultural intern, din interiorul granitelor nationale. Este foarte probabil ca procesele de tranzitie au viteze si particularitati diferite în functie de configuratia acestui spatiu intern. Regiunile istorice sunt, fara îndoiala, unitati semnificative ale spatiului geocultural. Foarte probabil, însa, ca în interiorul lor si la granitele dintre ele se produc fenomene de diferentiere, contact, comunicare cu ample semnificatii sociale si culturale. Din perspectiva acestor consideratii extind analiza tranzitiei la cea a frontierelor geo-culturale si ariilor culturale. Identificarea acestora poate oferi un util punct de pornire pentru întelegerea diferentiata a

proceselor de tranzitie, a selectivitatii lor teritoriale. Limitarea analizelor regionale la perspectiva regiunilor istorice sau a judetelor poate avea consecinte negative asupra întelegerii adecvate, diferentiate a tranzitiei postcomuniste din România.[18]

În cautarea unor "arii culturale probabile"

Frontierele sunt linii de ruptura, de discontinuitate într-un spatiu dat. Frontierele administrative si culturale sunt cazul cel mai clar al unor astfel de limitari în spatiul administrativ-politic si, respectiv, cultural. În etnologie, familia cercetarilor de frontiera culturala este caracterizata prin orientare spre discontinuitati si convergente în circulatia unor teme culturale, spre specificitatea spatiala a distributiei unor modele culturale, de preferinta de sorginte populara, înradacinate în traditie. Portul popular, arhitectura populara, tehnicile agricole, obiceiurile asociate cu ciclurile vietii etc. sunt domeniile din care se selecteaza cel mai frecvent temele a caror distributie spatiala duce la stabilirea unor frontiere si arii culturale.Tot în etnologie frontierele apar si ca linii de unire, nu de ruptura. S-a spus, pe drept cuvânt ca, spre exemplu, "muntele uneste, nu desparte". Similar fluviul, similar - valea. Constatarea nu infirma definirea frontierei ca linie de ruptura. Releva numai faptul ca frontierele de un anume tip, constituite în functie de anumite criterii, functioneaza ca linii de structurare, de unire în alte planuri. Muntele este, geografic vorbind, o frontiera. Social însa, el ajunge, foarte frecvent, sa functioneze ca structura de legatura.

Ce relevanta pot avea frontierele culturale pentru procese precum privatizarea sau pentru probleme de tipul somajului sau saraciei sau pentru fenomene de tipul alegerilor politice?

Relatia dintre tranzitie si spatiul socio-cultural este dubla: pe de o parte, se înregistreaza o conditionare a proceselor tranzitiei în functie de parametrii spatiului, iar, pe de alta, este de asteptat modificarea liniilor de structurare a spatiului socio-cultural în functie de respectivele

[18] Într-o prima forma, acest capitol a fost publicat în Revista de Cercetari Sociale 1/1995, sub titlul "Arii culturale si probleme sociale".

procese. Ambele aspecte nu pot fi puse în lumina decât în baza cunoasterii prealabile a frontierelor sau ariilor socio-culturale. Calea cunoasterii directe, de tip etnografic, masurând circulatia unor teme sau modele este cu atât mai dificila, cu cât interesul în acest caz este mult mai larg. Tranzitia postcomunista poate fi înteleasa prin raportare la întregul spatiu socio-cultural: valori, relatii, activitati, institutii si grupuri sociale. Fracturile si continuitatile spatiului socio-cultural proiectat în spatiul geografic pot fi surprinse în baza unei abordari indirecte. În acest tip de abordare, cunoasterea este orientata spre structurile si fenomenele cu maxima încarcatura informationala, indiferent daca ele functioneaza în calitate de cauze sau consecinte în lantul circuitelor socio-culturale.

Valorile ca nucleu al culturii, ca principii organizatoare ale normelor si comportamentelor culturale au determinari structurale si problematice si manifestari fenomenale. În seria determinarilor structurale conteaza în special structurile:

1. de status, asociate pozitiei individuale - vârsta, sex, etnie, educatie, stare civila, venituri, prestigiu, putere etc.;
2. de productie si ocupare - întreprinderi, gospodarie;
3. de consum colectiv, material si spiritual.

Pentru fiecare dintre aceste trei tipuri de structuri elementare pot fi distinse, în calitate de componente:

- grupuri sociale (marime si compozitie a grupurilor sociale);
- institutii;
- relatii sociale;
- localizari specifice în mediul natural, în mediul construit si amenajat, în mediul rezidential.

Structurile mentionate actioneaza asupra valorilor la nivel micro si la nivel macro, individual si agregat.

Valorile pot fi considerate însa si ca strategii generalizate de actiune în raport cu probleme si nevoi social-umane recurente, transmisibile prin socializare si difuziune culturala.

Din aceasta perspectiva decurge cerinta de abordare a valorilor nu numai în raport cu structurile, dar si cu problemele sociale. Structurilor supraindividuale le sunt asociate resurse si probleme

specifice. Prin intermediul lor are loc determinarea valorilor. La rândul lor, resursele pot fi de tipul "a sti" (capital uman), "a fi" (capital social) sau "a avea" (capital material).

La nivel micro, valorile se manifesta prin comportamente verbale si neverbale, iar la nivel macro - prin fenomene demografice (natalitate, morbi-ditate, nuptialitate, divortialitate, migratie etc), sociale (ocupare, devianta, votare), culturale (consum de mass media, de cultura populara etc.), prin miscari si actiuni sociale.

La nivelul macro de masurare, valorile pot fi localizate, deci, ca variabile intermediare între structuri sociale si ecologice - cu resursele si problemele asociate lor - si fenomene, întelese în sensul de clase de comportamente sau evenimente de acelasi tip (în sensul în care demografii fac distinctia dintre eveniment si fenomen). Strategia de identificare indirecta a ariilor culturale si a frontierelor care le delimiteaza porneste de la aceasta premisa a valorilor ca variabile intermediare între structuri si fenomene. Nu putem masura nici valorile, nici comportamentele la nivel individual. Este posibila însa o masurare simultana a structurilor în calitate de cauze ale valorilor si a fenomenelor în calitate de manifestari sau consecinte ale valorilor la nivel agregat (fig. 6.1). **Ipoteza metodologica de baza a capitolului este ca unitatile teritoriale care au acelasi profil sub aspectul structurilor si fenomenelor demografice, sociale, culturale, de mediu fizic si rezidential au aceeasi configuratie de orientari valorice dominante.**

Fig. 6.1. Schema conceptuala a lantului cauzal în care sunt implicate valorile la nivel macrosocial

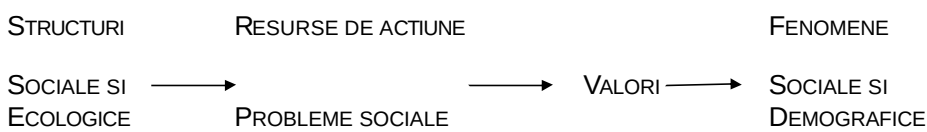

Urmarim în continuare o abordare indirecta si sintetica a culturii, prin cauzele si efectele pe care le are, folosind procedee cantitative de estimare a distantelor culturale dintre judete.

Centrarea pe ideea de frontiera culturala sau socio-culturala se înscrie în sfera abordarilor de tip "areal", interesate de arii si frontierele

lor, diferentiate în etnologie de perspectivele de tip pragmatic (distributie a unor caracteristici culturale în teritoriu), problematic (corelatii între diferite trasaturi culturale în acelasi teritoriu) sau difuzionist (Bromberger, Dossetto, Schippers 1983:23-26). Ariile culturale astfel delimitate sunt reuniuni de grupuri locale care "au în comun trasaturi culturale ce le opun altor grupuri" (E. Sapir 1967:54). Abordarea indirecta cu care lucram permite delimitarea frontierelor pe care le au ariile culturale. Configuratiile de trasaturi culturale specifice ariilor respective ramân sa fie determinate prin cunoastere directa. S-ar putea spune, deci, ca rezultatele analizei constau în delimitarea unor **frontiere culturale probabile care delimiteaza arii culturale probabile.**

Prin masurarea distantelor între profilurile structural-fenomenale ale judetelor, ca unitati de analiza, putem estima sau masura indirect distantele dintre profilurile lor sub aspectul orientarilor valorice. Probabilitatea unei arii culturale este cu atât mai mare, cu cât distantele dintre profilul ei si profilurile celorlate arii sunt mai mari.

Din acest tip de analiza vor rezulta doua tipuri de grupari de similitudine culturala - cele continue sub aspect teritorial si cele discontinue sau dispersate. Vom denumi gruparile din prima categorie **arii culturale,** iar pentru cele din cea de-a doua categorie vom folosi desemnarea "**retea de similitudine culturala**". Frontierele culturale sunt limite între judete învecinate care apartin unor grupari de similitudine diferite sub aspectul ariei culturale sau retelei de similitudine.

Limitele de regiune istorica sunt, în cazul României, identificate, cel mai adesea cu frontierele culturale sau socio-culturale sau demografice (Vl.Trebici 1986). În aceasta perspectiva, regiunile istorice - Moldova, Muntenia, Dobrogea, Oltenia, Transilvania, Crisana-Maramures, Banat si Bucuresti - au functie de arii culturale. Clasificari multicriteriale ale judetelor, orientate prin ideea de profil socio-cultural si folosind procedura masurarii indirecte anterior mentionate au generat arii socio-culturale ca alternative la abordarea exclusiv în termeni de regiune istorica (Sandu 1990).

Ariile culturale pe care le delimitam în 1990 au fost afectate în

primul rând de o serioasa limitare a datelor statistice disponibile la momentul respectiv. Recensamântul din 1992 a redus acest deficit de date. În al doilea rând, în viata sociala, economica, politica si culturala a tarii si-au facut aparitia fenomene noi precum cele asociate cu somajul, inflatia, comportamentul electoral etc. Au modificat ele în vreun fel harta sociala a tarii? În legatura cu acest tip de demers, se pune, de asemenea, problema reevaluarii relatiei dintre regiunea istorica si aria culturala. Clasificarea pe care o propuneam în 1990 folosea regiunea doar ca variabila interpretativa pentru întelegerea ariilor culturale generate prin analiza cluster. Problema trebuie reluata, însa, cu ipoteze metodologice clar specificate. O prima ipoteza, adoptata implicit în analiza din 1990 sustine ca regiunea istorica este pe deplin reductibila la o combinatie specifica de structuri si fenomene sociale, culturale si ecologice. Si prin consistenta rezultatelor ei o astfel de ipoteza se cere mentinuta. Nu poate fi ignorata însa nici o a doua ipoteza a ireductibilitatii regiunii istorice la o combinatie de structuri si fenomene. Temeiul unei astfel de ipoteze îl constituie o fireasca prudenta metodologica în baza careia se accepta ca, la capacitatea de masurare de care dispunem, regiunea istorica ramâne o variabila nereductibila. În functie de cele doua ipoteze metodologice mentionate vor fi generate doua grupari. Pentru amble grupari va fi utilizat un set comun de 11 indici ai profilului cultural al judetului. Diferenta între ele va fi data de includerea sau neincluderea regiunii istorice (printr-un set de 7 variabile fictive derivate din variabila nominala "regiune istorica") în definirea profilului cultural al judetului. Gruparile de similitudine estimate prin includerea variabilelor de regiune istorica vor fi desemnate în material ca **grupari cultural-istorice** spre deosebire de **gruparile culturale** generate fara considerarea regiunilor istorice. Intersectând aceasta distinctie cu cea dintre arie si retea culturala rezulta urmatoarea taxonomie a gruparilor de similitudine culturala pe care le folosim:

Tabel 6.1. Tipuri de grupari de similitudine culturala a judetelor

Setul de criterii pentru clasificare	Continuitatea gruparii în teritoriu		
	Grupare continua	Grupare discontinua	
Incluzând regiunea istorica	arie cultural-istorica	retea de similitudine cultural-istorica	grupari de similitudine cultural-istorica
Excluzând regiunea istorica	arie culturala	retea de similitudine culturala	grupari de similitudine culturala
	arie culturala	retea culturala	

Perspectiva gruparilor/ariilor culturale construite prin analize multicriteriale este una de **tip exploratoriu**: ariile nu exista la începutul cercetarii. Ele rezulta în urma unui demers de tip ierarhic-aglomerativ (K. Bailey. 1975). În stadiul initial de cercetare, fiecare judet sau unitate teritoriala se considera a fi o grupare, un "cluster" cu o singura unitate. Ulterior, prin compararea profilurilor fiecarui cluster se procedeaza la aglomerarea ierarhica a mai multor clustere cu profiluri similare. Demersul gruparilor cultural-istorice este opus ca mod de desfasurare. El este **confirmatoriu**, nu exploratoriu. Se porneste de la o ipoteza asupra modului de grupare a judetelor pe regiuni istorice. Analizele de profil duc la confirmarea, infirmarea sau reformularea ipotezei. În fine cel de-al treilea tip de abordare în aceasta serie este cel în care analiza nu este nici exploratorie, nici confirmatorie ci vizeaza pur si simplu stocarea sau alocarea datelor culturale în anumite "sertare" sau clase care sunt considerate ca date. Frecvent, regiunile istorice apar în aceasta postura de **unitati de stocare si sortare** a informatiei

În tabelul 6.2 sunt prezentate cele 11 criterii cu care am operat atât pentru clasificarea culturala, cât si pentru cea cultural-istorica. Pentru aceasta din urma au fost adaugate, în plus, 7 variabile fictive indicând apartenenta judetului la o anumita regiune istorica - Moldova, Muntenia, Dobrogea, Oltenia, Transilvania, Crisana-Maramures sau Banat.

Bucurestiul, cea de-a opta regiune istorica a tarii, nu a fost inclus în analiza, datorita unicitatii sale sub aspectul profilului asociat cu situatia capitalei tarii si, sub aspect statistic, pentru faptul ca este compus dintr-o singura unitate teritoriala.

Pentru fiecare criteriu de clasificare au fost aplicate analize factoriale separate. Corespunzator, coeficientii scorurilor factoriale, care functioneaza ca ponderi în calcularea indicilor, sunt comparabili pentru acelasi criteriu de clasificare.

Indicatorii mentionati în tabel pentru fiecare variabila au fost transformati în indici cu ajutorul metodei scorului factorial (metoda regresiei pentru estimarea coeficientilor scorului factorial). Nu s-a pus problema unui indice pentru etnie, aceasta fiind o scala cu un singur item - proportia de maghiari în judet în totalul populatiei la data recensamântului din 1992. În cazul indicatorilor marimii locuintei au rezultat doi factori si, corespunzator, doua scoruri factoriale referitoare la marimea locuintei sub aspectul numarului de camere si marimea locuintei ca suprafata.

Urbanizarea unui judet este masurata prin raportare la vechimea urbanizarii data de procentul de populatie urbana în judet în 1930, gradul actual de urbanizare masurat prin ponderea populatiei urbane în 1992 si prin gradul de concentrare urbana (estimat prin ponderea populatiei urbane în orase mari cu peste 100000 locuitori) din total populatie urbana a judetului si prin ponderea populatiei urbane în orasele mici ale judetului (sub 20000 locuitori). Un indice mai putin utilizat este cel al "întârzierii tranzitiei demografice la nivelul judetului". Se stie ca un stadiu avansat de tranzitie demografica implica niveluri reduse atât pentru fertilitate, cât si pentru mortalitate (Chesnais 1986).

Natalitatea si mortalitatea infantila fiind indicatori ai acestor fenomene, indicele construit cu ajutorul lor va avea valori cu atât mai mari cu cât tranzitia demografica este mai întârziata la nivelul judetului de referinta.

Orientarea politica a populatiei a fost masurata prin combinarea factoriala a ponderii voturilor pentru FSN în 1990, pentru FSN în februarie 1992 la alegerile locale si pentru FDSN în septembrie 1992 la alegerile generale. În acest fel s-a urmarit persistenta si intensitatea

atitudinii sociale locale în favoarea partidelor de filiatie FSN, câstigator în alegerile fondatoare din 1990.

Tabel 6.2. Indicatori pentru clasificarea multicriteriala a judetelor

Criteriu de clasificare	Indicatori folositi	Coef. scor factorial
Vârsta VARSTA	• Vârsta mediana în rural. 1992 • Vârsta mediana în urban. 1992	.66 .66
Educatie EDUC	• Pondere absolventi de facultate din total populatie de +12 ani. Rural. 1992 • Pondere absolventi de facultate din total populatie de +12 ani. Urban. 1992 • Pondere absolventi de scoala primara în judet din total populatie de +12 ani. 1992	.42 .39 -.42
Etnie MAGHIAR	• Pondere maghiari în populatia judetului. 1992	
Urbanizare URBAN	• Grad urbanizare a judetului în 1930 • Grad urbanizare a judetului în 1992 • Pondere populatie urbana în orase mari din total populatie urbana a judetului. 1992 • Pondere populatie urbana în orase mici din total populatie urbana a judetului. 1992	.35 .28 .34 -.27
Marimea locuintei: camere CAMERE suprafata SUPRAF	• Camere pe locuinta în rural. 1992 • Camere pe locuinta în urban. 1992 • Suprafata locuibila pe locuinta în rural. 1992 • Suprafata locuibila pe locuinta în urban.1992	.50 .53 .57 53
Altitudine ALTITUD	• Altitudinea situarii celui mai mare oras din judet • Suprafata arabila pe locuitor.1991	.55 -.55
Migratie EMIGRARE	• Rata emigrarii în alt judet.1991 • Rata imigrarii din alt judet.1991 • Rata flotantilor plecati în alt judet.1992	.43 -.31 .45
Întârziere a tranzitiei demografice TRANZ	• Rata mortalitatii infantile.1992 • Rata totala a fertilitatii.1992	.60 .60
Ocupare OCUPARE	• Rata somajului.1992 • Salariati la 1000 locuitori	-.58 .58
Pro FSN/FDSN FRONT	• Pondere votanti FSN.1990 • Pondere votanti FSN, februarie 1992.	.34 .34

Criteriu de clasificare	Indicatori folositi	Coef. scor factorial
	• Pondere votanti FDSN, septembrie 1992.	.34

Profilul socio-cultural al unui judet este dat de setul valorilor pe care le iau cei 11 indici pentru acel judet. Acesta este un profil socio-cultural empiric. El poate fi interpretat ca masura sau aproximare a unui profil cultural latent al judetului (Sandu 1990). Pentru gruparile de similitudine cultural-istorica au fost incluse în analiza si 7 variabile fictive corespunzatoare celor 7 regiuni istorice - Moldova, Muntenia, Dobrogea, Oltenia, Transilvania, Crisana-Maramures si Banat. Cu 1 a fost notata prezenta judetului în regiunea istorica respectiva iar cu 0 situarea sa în alta regiune.

Gruparile de similitudine culturala rezulta prin determinarea distantei dintre toate perechile de profiluri (o matrice de distante de 40x40). Bucurestiul nu este inclus în analiza datorita unicitatii situatiei sale de oras-capitala cu profil singular. Tehnica folosita pentru masurarea distantei dintre profiluri este cea a diferentelor absolute, asa-zisa tehnica Manhattan (sau city-block). Pe aceasta matrice a distantelor am aplicat metoda cluster cu legaturi complete pentru a genera gruparile efective de judete cu profiluri similare.

De la regiuni istorice la arii cultural-istorice

Gruparile cultural-istorice prezentate în fig. 6.2 si 6.3 sunt relevante pe de o parte pentru distantele culturale dintre regiunile istorice iar, pe de alta parte, pentru modul în care sunt segmentate în interior fiecare dintre ele. Doua judete sau grupari de judete sunt cu atât mai asemanatoare între ele sub aspectul profilurilor culturale cu cât linia verticala care leaga ramurile corespunzatoare lor este plasata mai aproape de zero pe scala distantelor marcata în partea de sus a figurii.

Conform acestei reguli de citire, Botosani si Vaslui au cel mai mare grad de asemanare a profilurilor culturale.

Din perspectiva acestui instrument analitic care este

dendrograma din fig. 6.3, tara apare ca fiind împartita în doua mari blocuri culturale: Transilvania, Banat si Crisana-Maramures, pe de o parte, si Moldova, Muntenia, Oltenia si Dobrogea pe de alta parte. Regasim, deci, diferenta stiuta dintre partea intra- si cea extra-carpatica a tarii.

Singura provincie istorica "**sparta**" în grupari puternic diferentiate este Muntenia: Muntenia de nord formata din Arges, Dâmbovita si Prahova este mai asemanatoare cu Oltenia decât cu partea sudica a Munteniei.

Daca sub aspectul distantelor, Muntenia este cea mai eterogena regiune istorica, din punct de vedere al numarului de arii componente, cea mai diferentiata regiune este Transilvania (fig. 6.3).

La nivelul ei se disting clar cinci arii culturale: aria de influenta germana (Brasov si Sibiu), aria de compozitie predominant maghiara (Covasna, Harghita), aria montan-românească a judetelor Alba si Hunedoara, aria mixta româno-maghiara, cu grad ridicat de modernitate demo-culturala formata din Mures si Cluj si, în fine, aria nordica a judetelor Bistrita-Nasaud si Salaj.

Fig. 6.2. Arii cultural-istorice

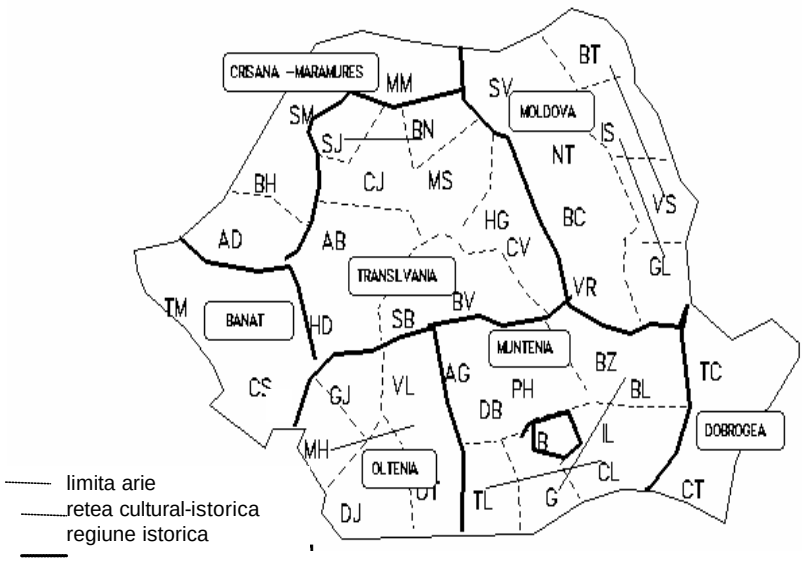

În functie de gravitatea problemelor sociale locale poate fi

realizata o distribuire a gruparilor de judete pe continuumul “centru-periferie”. Opozitia centru-periferie (Rossel, Hainard, Bassand 1990) este specificata, deci, nu în sens spatial, ci sub aspectul gravitatii problemelor sociale locale. **Indicele gravitatii problemelor sociale locale** este construit ca scor factorial cu rata mortalitatii infantile, rata somajului, rata de emigrare în alt judet, calculata cu numarul de

Fig. 6.3. Dendrograma judetelor în functie de profilul sociocultural, inclusiv apartenenta la regiunile istorice.

Scala distantei între judete

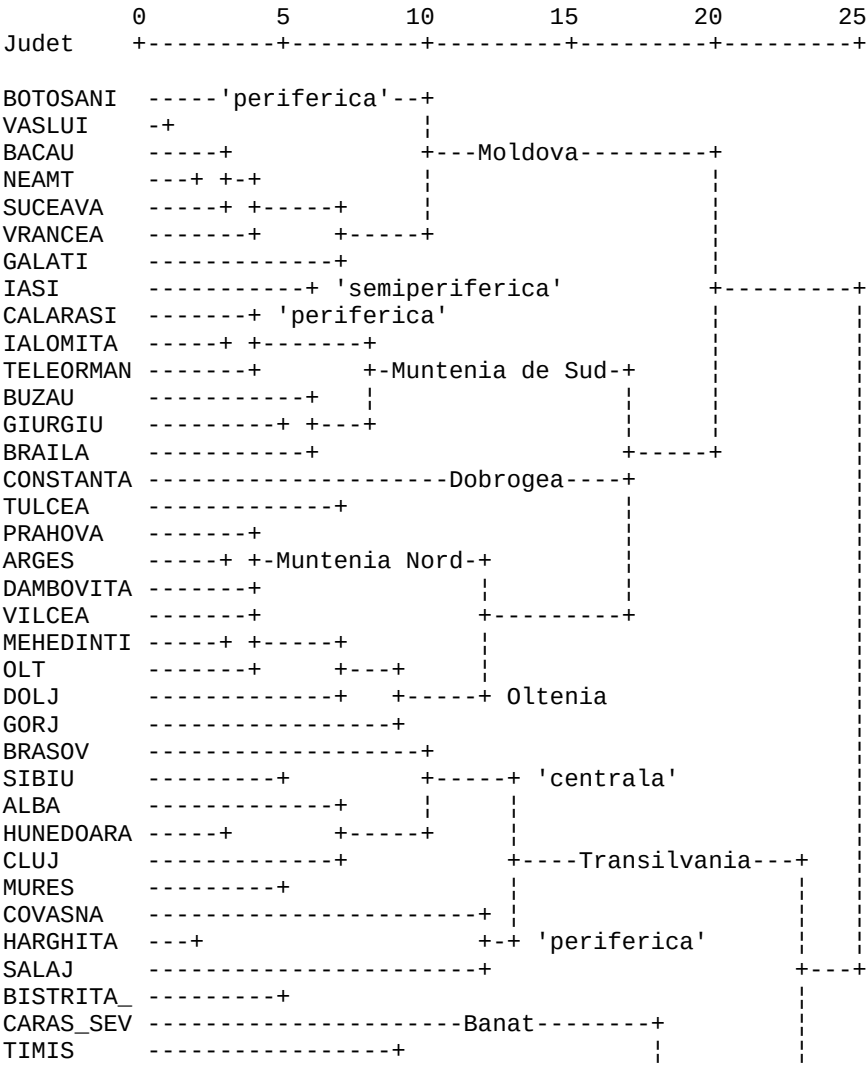

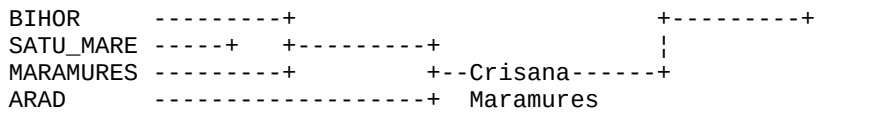

plecari flotanti si suprafata locuibila pe persoana (valori pentru 1992 pentru toti indicatorii). Scorul factorial obtinut este înmultit cu 100 pentru a face mai evidente diferentele.

Distributia gruparilor cultural-istorice în spatiul opozitiei centru-periferie este prezentata în tabelul 6.3.

Transilvania este singura regiune istorica a tarii cu structura trihotomica sub aspectul problemelor sociale locale, având atât arii centrale, cât si periferice si semiperiferice. Moldova, Muntenia si Dobrogea apar ca regiuni lipsite de o arie centrala proprie. Absenta unor arii centrale regionale este de asteptat sa fie însotita de emigrare puternica din regiunile respective spre regiuni care dispun de arii centrale (Transilvania, Banat, Bucuresti, Crisana-Maramures, Oltenia).

Tabel 6.3. Grupari cultural-istorice în functie de gravitatea problemelor sociale locale

Regiune istorica	Grupari de tip CENTRU (indice < -50)	Grupari de tip SEMI-PERIFERIE	Grupari de tip PERIFERIE (indice>19)
Moldova		Suceava, Neamt, Bacau, Vrancea (90), Galati, Iasi (88)	Botosani, Vaslui (245)
Muntenia		Buzau, Giurgiu, Braila (2), Prahova, Dâmbovita, Arges (-31)	Calarasi, Ialomita, Teleorman (74)
Oltenia	Dolj, Gorj (-58)	Vâlcea, Mehedinti, Olt (8)	
Dobrogea			Constanta, Tulcea (58)
Transilvania	Brasov, Sibiu (-121), Cluj, Mures (-91), Covasna, Harghita (-71)	Alba, Hunedoara (-22)	Bistrita-Nasaud, Salaj (44)

Crisana-Maramures	Arad (-196)	Bihor, Satu Mare, Maramures(-41)	
Banat	Timis, Caras-Severin (-94)		
Bucuresti	Bucuresti (-163)		

Cu cât indicele din paranteza are o valoare mai mare, cu atât problemele sociale locale sunt mai accentuate.

Încrederea în validitatea segmentarii regiunilor istorice în arii cultural-istorice este sporita considerabil prin faptul ca am ajuns la aproximativ aceleasi rezultate operând pe acelasi set de 18 indicatori, dar cu o alta metoda de grupare - analiza factoriala de tip Q[19]. Judetele cu profiluri puternic asemanatoare sau puternic opuse au fost grupate în acelasi factor.

Tabel 6.4. Judetele grupate pe arii cultural-istorice prin analiza factoriala

grupa (factorul)	saturatii	grupa (factorul)	saturatii
1.a.Brasov	-0.96	Olt	0.77
Cluj	-0.89	Dolj	0.63
Sibiu	-0.87	4.Bistrita N.	0.88
Hunedoara	-0.75	Salaj	0.73
Alba	-0.66	5.Arges	0.93
1.b.Ialomita	0.81	Dâmbovita	0.92
Calarasi	0.73	Prahova	0.75
Teleorman	0.66	6.Satu Mare	0.93
Giurgiu	0.60	Bihor	0.92
2. Bacau	0.93	Maramures	0.89
Iasi	0.92	Arad	0.69
Suceava	0.91	7.Constanta	-0.93
Neamt	0.91	Tulcea	-0.73
Vaslui	0.77	8.Timis	0.92

[19] Setul de variabile de pornire a fost acelasi, de 18, ca si pentru analiza cluster. Înainte de transpunerea matricii de date pentru a realiza analiza factoriala, variabilele au fost normate cu scorul z. Pentru rotirea factorilor a fost folosita analiza factoriala Oblimin.

Botosani	0.76	Caras-Severin	0.87
Galati	0.64	9a.Harghita	-0.92
Vrancea	0.62	Covasna	-0.90
3. Vâlcea	0.96	Mures	-0.80
Gorj	0.84	9b.Braila	0.65
Mehedinti	0.84	Buzau	0.56

În aceasta varianta de clasificare, configuratia Transilvaniei apare diferita. Mai mult decât varianta cluster, varianta factoriala evidentiaza eterogenitatea acestei regiuni istorice. Brasovul, Sibiul, Clujul, Hunedoara si Alba formeaza principala grupare a regiunii (cu Alba într-o pozitie de relativ mare specificitate în cadrul subgrupei). Salaj si Bistrita-Nasaud constituie o alta grupare distincta, ca si în analiza cluster. Covasna, Harghita si Mures apar în aceeasi arie cultural-istorica. Rezulta, deci, o anume, instabilitate a judetului Mures, "atras" în varianta cluster de Cluj iar în varianta factoriala de Covasna si Harghita.

Extrem de omogena, adunata într-un singur factor, apare Moldova. La fel de omogena este si Oltenia.

Segmentarile pentru Muntenia sunt, de asemenea, foarte apropiate de cele din analiza cluster. Analiza factoriala, spre deosebire de analiza cluster, genereaza grupari strict continue în teritoriu. Astfel Muntenia apare divizata în aria subcarpatica Arges, Dâmbovita, Prahova, aria sudica de câmpie formata din Teleorman, Giurgiu, Calarasi si Ialomita si aria de contact cu Moldova, Dobrogea si Transilvania alcatuita din Braila si Buzau. Comparând cele doua tipuri de clasificari pentru Muntenia, vom spune, deci, ca judetul Giurgiu este relativ instabil, în sensul ca apare în grupe diferite în functie de metoda de clasificare.

Partea sub-vestica a Transilvaniei - Brasov, Sibiu, Hunedoara, Cluj - este una dintre cele mai consistente arii cultural-istorice ale tarii, cu judete puternic asemanatoare între ele. Acest nucleu transilvan se opune clar celui format din judetele Munteniei sudice - Teleorman, Giurgiu, Ialomita si Calarasi. Aceasta este deci, principala axa de opozitie sociala a tarii.

O a doua axa de opozitie are ca termeni judetele Covasna, Harghita si Mures din Transilvania si Buzau, Braila din Muntenia.

O a treia axa opune judetele Moldovei celor ale Banatului (corelatie negativa între factorii 2 si 8 egala cu -0.13). Pe aceasta axa s-au structurat decenii de-a rândul fluxurile de migratie Moldova-Banat.

În Transilvania functioneaza clar trei modele socio-culturale. Cel mai puternic ca grad de structurare si pondere în populatie este reprezentat de cel al judetelor Brasov si Cluj (judete cu saturatie maxima în primul factor). Cel de-al doilea model are ca nucleu judetele de preponderenta maghiara - Covasna si Harghita. În cadrul Transilvaniei, primul este modelul sud-vestic iar cel de-al doilea este cel estic. Modelul nord transilvan este reprezentat de judetele Salaj si Bistrita-Nasaud.

Judetul reprezentativ pentru Oltenia este Vâlcea, cu maxima saturatie în factorul 3. Se poate spune, deci, ca profilul tipic pentru Oltenia este cel de Vâlcea. Acelasi rol de tipicitate revine, pentru Crisana-Maramures, judetelor Satu-Mare si Bihor.

Astfel de judete tipice, cu maximum de încarcatura informationala despre profilurile grupelor din care fac parte pot constitui puncte de referinta importante în analizele regionale.

Ariile culturale ca structuri de modernitate

Daca adoptam ipoteza reductibilitatii regiunilor istorice la combinatii specifice de structuri si fenomene sociale si ecologice, configuratia gruparilor de similitudine este foarte mult diferita de cea din fig. 6.2. Dendrograma din fig. 6.4, harta din fig. 6.5 si tabelul 6.5 prezinta rezultatele analizei cluster în aceasta ultima ipoteza. Pentru interpretarea grupelor ne vom referi la modul în care se grupeaza cei 11 indicatori folositi pentru clasificare, în cadrul analizei factoriale (tabel 6.5). Din aceasta perspectiva, criteriile pot fi reduse la trei dimensiuni (factori): modernitatea grupala sau sociala (factorul 3), modernitatea demo-culturala (factorul 2) si complexul culturii de câmpie (factorul 1).

Modernitatea grupala a unui judet presupune un stoc puternic de educatie, urbanizare puternica (sub aspectul proportiei de populatie, vechimii urbanizarii si concentrarii populatiei urbane în orase mari) si grad ridicat de ocupare a populatiei în sectoarele salariale si pondere

redusa a somajului.

Modernitatea demo-culturala este data de niveluri reduse ale mortalitatii infantile, fertilitatii si emigrarii la mare distanta din judet si, de asemenea, de un nivel mediu ridicat al vârstei populatiei. Judetele care au un grad ridicat de modernitate demo-culturala sunt situate mai mult în arcul intracarpatic unde suprafata medie a locuintelor este mai mare decât în judetele din afara arcului carpatic. (De la aceasta regula se abate Bucurestiul si Dobrogea)[20]. Acest factor mai poate fi interpretat si ca masura a înaintarii judetului în procesul de tranzitie demografica.

Complexul culturii de câmpie se identifica prin locuinte cu numar mare de camere, orientare politica de stânga si pondere foarte mica a populatiei maghiare. Acesta este realmente un factor complex definit prin mediul construit (numarul mediu de camere pe locuinta în judet), altitudinea medie de situare a localitatilor din judet, compozitia etnica si orientarea politica a populatiei. El ar putea fi definit si ca **factor geo-etno-politic**: complexul câmpie-majoritate etnica-vot de stânga versus complexul deal/munte-minoritate etnica-vot împotriva puterii. Oarecum surprinzator este faptul ca variabila comportament electoral apare în asociere cu mediul geografic si etnic si nu cu cel social sau demografic.

[20] Camere pe locuinta (CL) si suprafata locuibila a locuintei (SL) pentru mediul rezidential rural (R) si urban (U) pe regiuni istorice:

REGIUNE	CLU	CLR	SLU	SLR
TRANSILVANIA	2.25	2.18	33.93	35.14
CRISANA MARAMURES	2.29	2.33	34.84	36.47
BANAT	2.31	2.51	35.27	40.21
MOLDOVA	2.33	2.44	32.41	31.32
OLTENIA	2.45	2.70	33.39	31.17
MUNTENIA	2.50	2.82	33.70	31.81
BUCURESTI	2.37	3.03	34.32	37.34
DOBROGEA	2.53	3.20	34.09	36.75
Total tara	2.36	2.55	33.84	33.29

Sursa de date: Recensamântul populatiei si locuintelor din 7 ianuarie 1992. Rezultate preliminare. Bucuresti. 1992.CNS. Calcule proprii (D.S.)

Fig. 6.4. Dendrograma judetelor în functie de profilul sociocultural, exclusiv apartenenta la regiunile istorice.

Scala distantei între judete

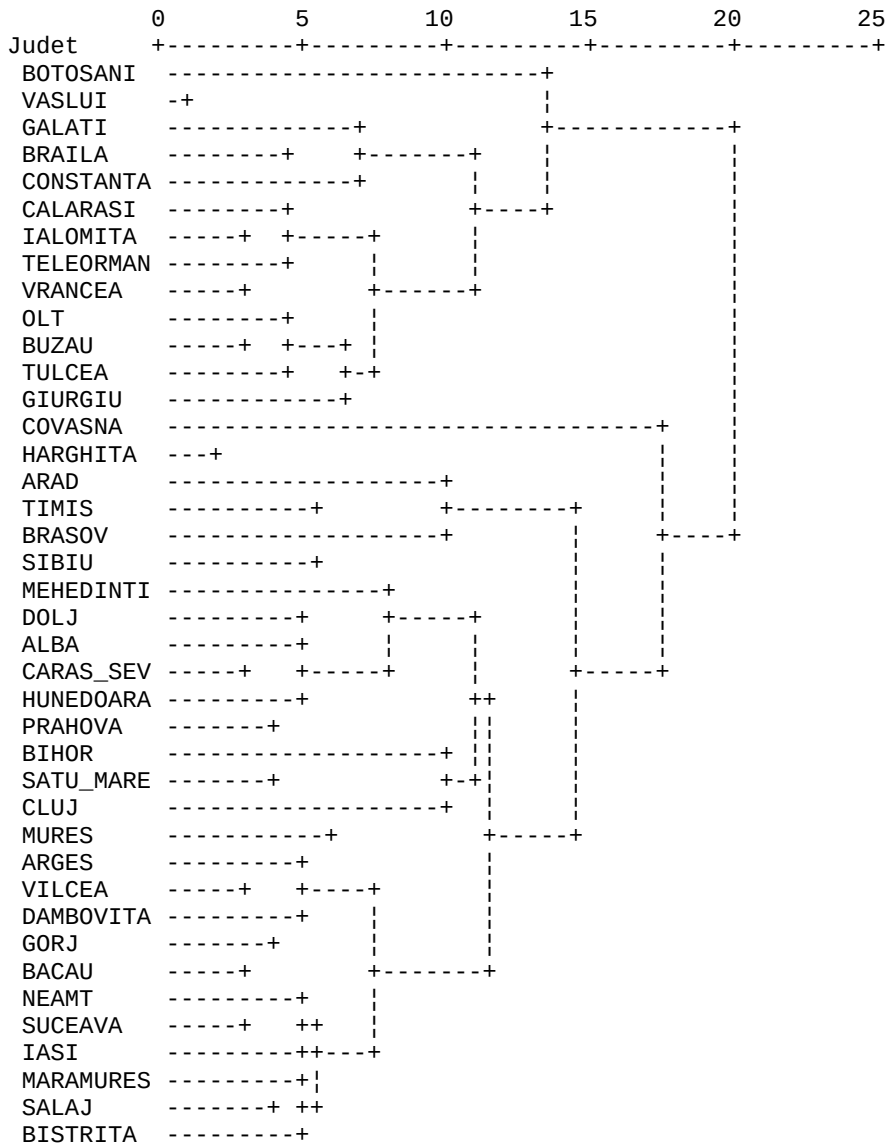

Fig. 6.5. Arii culturale neconditionate de regiunea istorica si gravitatea problemelor sociale locale.

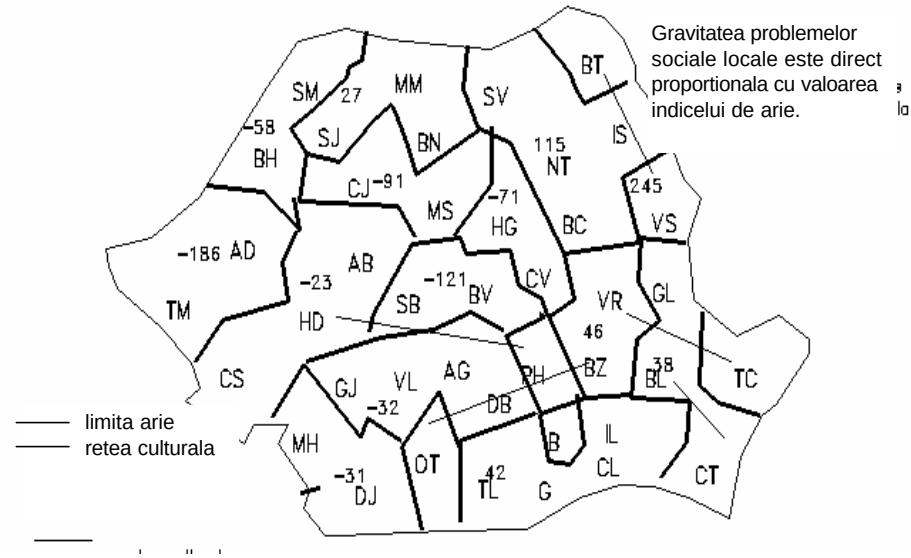

Tabel 6.5. Analiza factoriala Quartimax a criteriilor de clasificare a judetelor.

	FACTOR 1	FACTOR 2	FACTOR 3
	Complexul culturii de câmpie	Modernitate demo-culturala	Modernitate sociala
Coeficienti de saturatie			
CAMERE	.91	.03	-.05
ALTITUD	-.88	-.02	.16
FRONT	.77	-.55	.10
MAGHIAR	-.71	.31	-.49
EMIGRARE	.21	-.81	-.44
TRANZ	.31	-.80	-.16
SUPRAF	-.01	.77	.07
VARSTA	.46	.67	-.14
URBAN	.09	.17	.68
EDUC	-.53	.40	.64
OCUPARE	-.32	.49	.59
Valoare proprie a factorului %			
	42.5	21.50	11.90

Tabel 6.6. Scoruri factoriale si indicele gravitatii problemelor sociale locale pe judete (ordonate pe grupe de similitudine culturala)

Grupa	Judet	Complex cultural de câmpie	Modernitate demo-culturala	Modernitate grupala	Indice probleme sociale
1	ARAD	0.50	2.39	-0.12	-1.96
1	TIMIS	-0.00	1.87	1.49	-1.76
2	BRASOV	-1.24	0.68	2.16	-1.21
2	SIBIU	-0.62	0.93	1.16	-1.20
3	ARGES	-0.34	-0.35	1.34	-0.38
3	DÂMBOVITA	-0.15	-0.45	0.32	-0.18
3	GORJ	-0.60	-0.57	1.19	-0.86
3	VÂLCEA	-0.18	-0.65	0.40	0.16
4	CLUJ	-0.75	1.05	0.82	-1.11
4	MURES	-1.24	0.80	-0.73	-0.71
5	BIHOR	-0.47	0.95	-0.21	-0.80
5	SATU_MARE	-0.59	0.57	-0.59	-0.36
6	ALBA	-0.35	0.22	0.04	-0.37
6	CARAS_SEV	-0.01	0.71	-0.37	-0.13
6	HUNEDOARA	-0.55	0.13	0.57	-0.07
6	PRAHOVA	0.34	0.42	0.84	-0.37
7	DOLJ	1.01	1.10	0.13	-0.30
7	MEHEDINTI	0.47	0.15	-0.01	-0.33
8	BISTRITA_	-0.70	-0.53	-0.79	0.89
8	MARAMURES	-0.94	-0.51	0.26	-0.07
8	SALAJ	-0.75	-0.15	-1.25	-0.00
9	BACAU	-0.13	-1.12	0.23	1.00
9	IASI	-0.41	-1.95	1.34	1.45
9	NEAMT	-0.21	-1.28	0.12	1.61
9	SUCEAVA	-0.56	-1.03	0.23	0.55
10	COVASNA	-2.15	0.62	-1.93	-0.68
10	HARGHITA	-2.69	0.47	-2.28	-0.75
11	BRAILA	1.58	0.62	0.45	0.43
11	CONSTANTA	0.84	0.27	1.68	0.39
11	GALATI	0.49	-0.43	1.07	0.32
12	BUZAU	1.01	0.10	-0.40	0.19
12	OLT	0.81	-0.20	-0.62	0.43
12	TULCEA	1.04	-0.36	-0.42	0.77
12	VRANCEA	0.57	-0.38	-0.63	0.47
13	CALARASI	1.67	-0.04	-0.84	0.42

Grupa	Judet	Complex cultural de câmpie	Modernitate demo-culturala	Modernitate grupala	Indice probleme sociale
13	GIURGIU	1.84	0.98	-1.66	-0.55
13	IALOMITA	1.36	-0.75	-0.84	1.14
13	TELEORMAN	1.69	0.38	-1.23	0.67
14	BOTOSANI	0.25	-2.26	-0.38	2.46
14	VASLUI	0.14	-2.40	-0.55	2.45

În tabelul 6.6 se procedeaza la o situare a judetelor, ordonate pe grupari culturale, în functie de cei trei factori rezultati din analiza factoriala. O inspectare a scorurilor factoriale pentru judetele din fiecare grupa si pe fiecare factor permite formularea urmatoarelor constatari:

- Exista o structurare culturala a tarii corespunzatoare celor trei factori: a) Arad si Timis, cu modernitate demo-culturala ridicata fata de Botosani si Vaslui cu modernitate demo-culturala redusa;b) Brasov si Sibiu versus Covasna si Harghita cu modernitate grupala de nivel ridicat si respectiv redus; c) Muntenia sudica purtatoare în înalt grad a complexului cultural de câmpie, cu locuinte mari ca numar de camere, populatie majoritar românească si orientare politica pentru putere versus Covasna si Harghita purtatoare ale complexului cultural minoritar-montan.
    - Muntenia sudica formata din Calarasi, Ialomita, Giurgiu si Teleorman este una din cele mai puternic structurate arii culturale ale tarii. Aici complexul cultural de câmpie este dominant si se manifesta o modernitate grupala redusa.
    - Moldova este unitara sub aspect demografic, toate judetele ei având o modernitate demo-culturala redusa dar este eterogena sub aspectul structurii sociale: modernitatea grupala este mult mai mare în aria Suceava-Neamt-Bacau-Iasi decât în gruparea Botosani si Vaslui. Structura grupala nu dicteaza, deci, automat, comportamentele demografice.

Relatia de ordine fundamentala între cele 15 grupe de similitudine (14 rezultate din analiza cluster plus Bucurestiul) este data de indicele nivelului de educatie. Macroaria cu nivel maxim pe acest indice este cea a judetelor Brasov, Sibiu, Arad si Timis. Aceste patru

judete formeaza ceea ce s-ar putea numi nucleul cu maxim potential de dezvoltare al tarii (ignorând, din motive de necomparabilitate, Bucurestiul). Aici se înregistreaza cel mai redus nivel al problemelor sociale si cel mai ridicat nivel de ocupare a populatiei. Judetele respective exercita o puternica atractie migratorie si se afla în cel mai înaintat stadiu al tranzitiei demografice.

Reteaua de judete cu nivel minim al educatiei populatiei si cu maxime probleme sociale este constituita din judetele sudice ale Munteniei plus aria Botosani-Vaslui din Moldova. Sub aspect structural predomina relieful de câmpie, urbanizarea redusa si locuintele mici sub aspectul suprafetei. În plan comportamental, populatia de pe cuprinsul acestei retele este caracterizata prin nivel ridicat al somajului, emigrare puternica la mare distanta, tranzitie demografica întârziata iar, în plan politic, o foarte sustinuta orientare electorala pro-FSN/FDSN la alegerile din 1990 si 1992.

Gruparile socioculturale determinate prin ignorarea limitelor de regiune prezinta o mare similitudine cu modul în care se structura harta analfabetismului tarii în 1948. În comentariile pe care le faceau la rezultatele provizorii ale recensamântului din 1948 în legatura cu stiinta de carte, A. Golopentia si D.C. Georgescu (1948) relevau existenta unei linii de ruptura între provinciile de dincolo si cele de dincoace de Carpati:" În provinciile de dincoace de Carpati si în Dobrogea nestiinta de carte e mai frecventa. În provinciile foste sub stapânire austriaca, dimpotriva, mai rara" (Golopentia si Georgescu 1948:25). Nucleele de nestiinta de carte remarcate de cei doi autori se regasesc cu usurinta astazi în lista gruparilor cu nivel redus de instructie: în nordul tarii - Maramuresul, în Câmpia Dunarii - Vlasca, iar în Moldova - Vaslui. Reteaua de judete de contact interregional formata din Alba, Hunedoara, Caras-Severin, Mehedinti si Prahova aparea în harta din 1948 marcata printr-un nivel redus al stiintei de carte în mediul rural. Acest fapt face mai putin surprinzatoare respectiva grupare. Brasov, Sibiu si Timis erau, si în 1948, judete cu situatie foarte buna sub aspectul stiintei de carte, pentru perioada respectiva.

Daca privim dendrograma similaritatii cultural-istorice din fig. 6.3

comparativ cu datele din tabelul 6.6 rezulta cu claritate ca daca am continua sa operam clasificari numai sau predominant în termeni de regiuni istorice am obtine configuratii foarte artificiale. Dendrograma din fig 6.4 releva o fundamentala fragmentare socio-culturala a regiunilor istorice:

- Moldova "periferica" a judetelor Botosani si Vaslui este foarte "rebela", foarte diferita în raport cu restul judetelor acestei provincii istorice;
- Bistrita-Nasaud, Salaj si Maramures, judetele nordice ale tarii seamana mai mult cu Moldova decât cu Transilvania sau Crisana-Maramures din care fac parte. Ele pur si simplu "fug" din provinciile de care apartin pentru "a merge" în Moldova.
- Muntenia nordica a judetelor Dâmbovita si Arges si Oltenia nordica incluzând Vâlcea si Gorj formeaza o foarte consistenta arie culturala. Aceasta arie sud-carpatica "discuta" mai mult cu Moldova si nordul tarii decât cu partile sudice ale provinciilor din care face parte, Oltenia si Muntenia.
- Banatul si Dobrogea sunt de asemenea "sparte", judetele lor migrând spre vecini cu care se aseamana mai mult: Timisul prefera Aradul în loc de Caras-Severin, iar Constanta prefera rudei sale legitime, Tulcea, vecinii - Galati si Braila.
- Nucleul rural-maghiar al Covasnei si Harghitei nu merge pe linie de rudenie cu Mures sau Satu Mare si Bihor; nu se apropie nici de vecinii sai imediati. Pur si simplu este o insula. Cât din specificul ei cultural rezulta din componenta etnica, din predominanta rural-traditionala si cât din situarea într-o masa de populatie românească, în centrul tarii, este greu de spus. Reducerea profilului ei socio-cultural la dimensiunea etnica este, foarte probabil, o solutie nerezistenta sub aspect stiintific.

Concluzii

1. Regiunile istorice continua sa fie unitati relevante pentru diferentierea vietii culturale din România. **Segmentarile intraregionale, ariile de contact interregionale si retelele de similitudine contribuie, în ansamblul lor, la crearea unei imagini în care regiunile istorice apar conturate mai mult ca grupari si sisteme de unitati teritoriale decât ca macroarii cu frontiere precis delimitate**. Regiunile istorice sunt straturi socio-culturale de profunzime peste care s-au suprapus straturi mai noi de mai mare consistenta si vizibilitate.

2. Analizele de tip exploratoriu si confirmatoriu pe care le-am întreprins în acest material releva existenta unor procese specifice de restructurare a ariilor culturale ale tarii. În absenta unor cercetari care sa permita comparatia în timp, nu se poate spune când au început sau când au avut o intensitate mai mare aceste procese. Nu poate fi dezvaluita, în limitele metodei folosite pentru acest studiu, stratigrafia culturala a regiunilor istorice. Modul în care se grupeaza judetele în prezent poate fi explicat însa din perspectiva a trei procese socio-culturale:

a. segmentarea regiunilor istorice;

b. emergenta unor arii culturale de contact interregional;

c. structurarea unor retele de similitudine culturala integrând judete discontinue sub aspect teritorial;

Segmentarea intraregionala este atât calitativa, în termeni de diferentiere a profilurilor culturale ale judeteleor, cât si cantitativa, în functie de caracterul problematic al vietii sociale. Opozitia centru - semiperiferie - periferie opereaza, în grade diferite, la nivelul tuturor regiunilor istorice. Gradul maxim de diferentiere calitativa, comparând profilurile medii de grupa cultural-istorice, se înregistreaza pentru Muntenia. Între Muntenia de sud-est (Teleorman, Giurgiu, Ialomita, Calarasi, Braila si Buzau) si cea de nord (Prahova, Dâmbovita, Arges) exista o distanta culturala mai mare decât cea dintre orice alte subregiuni (vezi nivelul la care se reunesc ramurile pentru fiecare subregiune în cadrul dendrogramei din fig. 6.3). În mod clar, Muntenia de nord este mai apropiata de Oltenia decât de Muntenia de sud. Dupa

Muntenia, sub aspectul gradului de segmentare calitativa, urmeaza Transilvania, cu cele cinci arii cultural-istorice constitutive.

Daca judecam segmentarea nu în termeni de diferentiere a profilurilor culturale ci de **gravitate a problemelor sociale locale**, imaginea este diferita (vezi tabel 6.3). Din aceasta perspectiva, Moldova este cea mai diferentiata regiune istorica. Gruparea Botosani-Vaslui are o situatie problematica mult mai accentuata decât restul judetelor din Moldova. În ierarhia diferentierii sub aspectul problemelor sociale, dupa Moldova urmeaza Transilvania. Situatia cea mai putin problematica se înregistreaza la Sibiu si Brasov, iar cea mai problematica la Salaj si Bistrita-Nasaud.

Ariile culturale de contact interregional nu mai sunt o exceptie în peisajul de ecologie culturala a tarii. În aceasta serie intra Galati-Braila-Constanta, Caras-Severin-Hunedoara-Alba, Timis-Arad si Salaj-Maramures-Bistrita-Nasaud. Aceste arii de contact cultural se constituie prin fragmentarea de frontiera a regiunilor istorice Moldova, Banat, Crisana-Maramures, Transilvania si Dobrogea.

Constituirea unor **retele de similitudine** prin integrarea în grupe de similitudine a unor judete neînvecinate afecteaza în special Muntenia, Oltenia si Dobrogea, altfel spus, regiunile sudice ale tarii.

3. În analiza au fost evidentiate arii culturale si arii cultural-istorice. Cele doua tipuri de clasificari nu pot fi ierarhizate. Ambele ofera perspective diferite asupra vietii socio-teritoriale. Gruparile cultural-istorice sunt mai relevante, probabil, pentru structurile de profunzime ale vietii sociale si culturale a tarii. În schimb, cele generate fara luarea în consideratie a limitelor de regiune istorica sunt mai aproape de cotidian, de cultura traita relativ independent de experienta istorica din zona. Clasificarea din tabelul 6.4 obtinuta prin analiza factoriala ofera, se pare, grupele cultural-istorice de maxima consistenta si interpretabilitate.

4. Sub aspectul continutului, al factorilor de structurare a ariilor cultu-rale, au putut fi evidentiate trei dimensiuni fundamentale: **modernitate grupala sau sociala, modernitate demo-culturala** (cu atât mai mare cu cât tranzitia demografica locala este mai avansata) si **complexul culturii de câmpie versus complexul culturii colinar-**

montane. Acest ultim factor este cel mai important si include informatie asupra reliefului local, marimii locuintelor, comporta-mentelor politice si compozitiei etnice. Este, deci, un factor geo-etno-politic. Complexul culturii de câmpie - locuinte cu numar mare de camere, vot pro-FSN-FDSN-PDSR - este maxim în cazul judetelor din sudul Munteniei. Opusul sau, complexul culturii colinar/montane, marcat prin locuinte mici sub aspectul numarului de camere, pondere mare a minoritatii maghiare si orientare politica anti FSN-FDSN-PDSR este prezent în forma extrema în Covasna-Harghita.

5. Fiind rezultat al unei masurari prin cauze si efecte ale valorilor si nu prin analiza nemijlocita a unor valori specifice, cercetarea duce la conturarea unor **arii culturale probabile.** Realitatea lor subiectiva pare sa fie sustinuta prin modelele de regresie în care criterii importante de clasificare multicriteriala a judetelor apar ca predictori eficace pentru variabile subiective de masurare a unor orientari valorice (vezi tabelele 2.1, 3.3, 3.6, 4.2).

6. Într-un plan mai general, ariile culturale probabile pe care le-am delimitat pot argumenta eficienta considerarii atlasului social ca perspectiva sociologica de abordare, centrata pe descriere, stabilitate, diferentiere si integralitate (Sandu, 1993). În baza unei astfel de experiente, rezulta si ipoteza eficientei unei schimbari de conceptie: frontierele si ariile definitorii pentru un atlas social pot aparea nu numai la sfârsitul unui lung sir de studii de comunitate, prin agregarea informatiilor relevante pentru microunitati. Ele pot fi punct de pornire generat prin constructie teoretica si agregare de mezo-unitati. **Înainte de a fi un rezultat, o colectie de frontiere si arii, atlasul social este o perspectiva. Si, pornind de la aceasta perspectiva, se realizeaza mai întâi un atlas social probabil**. Prin confruntarea sa repetata cu realitatea se va putea ajunge la un atlas social de tip colectie de harti sociale.Ariile culturale probabile ale acestui studiu au fost “taiate” pornind de la conceptia ca valorile pot fi citite prin cauzele lor structurale si consecintele lor fenomenale; sunt strategii de actiune generalizate, raspunzând unor nevoi si probleme sociale recurente si se transmit prin socializare si difuziune culturala; au o puternica identitate nu numai în cadrul spatiului social, ci si în cel teritorial.

7. În plan metodologic, capitolul argumenteaza ca judetele, ca mezo-unitati de analiza, sunt nu numai formatiuni administrative ci, în buna masura, si sociale. Desigur, configuratia administrativa a tarii a fost în permanenta miscare. Actualele judete nu respecta configuratia exacta a celor vechi. Cu toate acestea, statistic vorbind, judetele sunt unitati de viata sociala. Unele, pentru ca, în mare, respecta configuratii administrativ-sociale anterioare. Altele, pentru ca, desi artificial delimitate prin reorganizarea administrativa din 1968, au ajuns sa fie unitati de viata sociala în baza interactiunii sporite în cadrul aceleiasi unitati administrative. Dar principalul argument pentru afirmatia ca judetele sunt, majoritar, si unitati de viata sociala nu numai administrativa este dat de interpretabilitatea relatiilor statistice construite cu date la nivel de judet. **Daca judetele ar fi fost, majoritar, unitati strict administrative, artificiale sub aspect social, s-ar fi ajuns la relatii statistice neinterpretabile sociologic. Or, nu acesta este cazul**. Ansamblul analizei dovedeste ca religiozitatea, problemele sociale obiective, perceptia subiectiva a problemelor sociale, comportamentul electoral, tranzitia demografica si structura sociala locala se "leaga" în structuri cu deplina consistenta interpretativa în plan sociologic. Cu unitati statistice artificiale nu se pot construi structuri complexe de tip natural, cu consistenta sociologica. Interpretabilitatea sociologica a relatiilor statistice dovedeste caracterul natural al unitatilor de analiza.

8. Analiza de arie întreprinsa opereaza cu indicatori ecologici, de mediu construit, de structura sociala, de comportament politic, de opinie, dar si de factura demografica. Fertilitatea, mortalitatea si migratia apar ca indicatori de maxima relevanta atât în setul criteriilor de clasifcare, cât si în modelele explicative. Eficienta lor taxonomica si explicativa este în consonanta cu eficienta proiectului mai general de demografie culturala (Sandu, 1992a).

9. Exista, desigur, si o anume doza de artificial în gruparile si structurile pe care le-am delimitat, rezultata din efectele de agregare, din erorile de masurare pe care le-am preluat odata cu datele cu care am lucrat. Ramâne ca studii ulterioare sa precizeze cât de puternice au fost aceste efecte de masurare distorsionante.

7

Concluzii:

COREF între resurse si modernitate

Situatiile de tranzitie sunt, în viata sociala, situatii de cautare. La prima vedere, cautare de solutii. Da, dar nu numai si, poate, nu cautare de solutii în primul rând. Teoretic si practic prioritare par sa fie perspectivele, punctele strategice de intrare în noile domenii, de orientare în raport cu noile situatii.

Tranzitia postcomunista este marcata din plin de aceeasi febra a cautarii de solutii si perspective. Atât la nivelul cunoasterii stiintifice, al politicilor de actiune sociala cât si în planul vietii individuale. În procesul definirii perspectivelor si identificarii de solutii se dezvolta o ampla controversa sociala structurata pe teme sociale. Cu interviurile sale, sociologul încearca sa patrunda în aceasta lume a circulatiei temelor sociale. Încearca sa descopere modul în care acestea se grupeaza în jurul unor atitudini, factorii care le determina etc.

Ipoteza fundamentala a acestei lucrari este ca atât temele cât si comportamentele majore ale tranzitiei sunt “comandate” de complexul cultural al reformei COREF. Este o configuratie atitudinala “tare” cu rezonanta deosebit de larga. Functioneaza ca o structura cu trei dimensiuni de baza: atitudinea fata de schimbarile societale (reformism) - democratizare si dezvoltare a economiei de piata -, modernitate individuala si optimism. Ultimul termen este, poate, cel mai complex. Nu este vorba de simpla polaritate optimism-pesimism ci de întregul set de

asteptari difuze în legatura cu miscarea sociala generala, cu evolutia situatiei proprii, cu calitatea interactiunii sociale. Implica, deci, si evaluari de tip încredere-neîncredere, moralitate a interactiunii sociale etc. Modul în care oamenii voteaza, îsi aleg locul de munca sau domiciliul, discuta problemele politice sau economice ale societatii este, se pare, sub influenta hotarâtoare a modului în care îsi au structurat acest complex cultural al reformei. Componentele mentionate ale COREF sunt legate între ele prin relatii de tip pozitiv, de directa proportionalitate. Reformismul, modernitatea si optimismul de nivel maxim tind sa apara împreuna. Similar valorile lor minime. Dar aceasta este tendinta. În fapt, o serie de tipuri sociale apar prin combinari inconsistente ale valorilor celor trei dimensiuni ale COREF.

Tranzitia înseamna, între altele, o explozie a tipologiei sociale. La provocarile schimbarii - incertitudine, restrângeri sau expansiuni în spatiul de oportunitati - se raspunde printr-o extraordinara multiplicare a strategiilor de viata si a asteptarilor. Scrutând aceasta diversitate, constati cu usurinta ca opozitia reformatori-conservatori este una care supersimplifica realitatea. Exista reformatori ideatici si pragmatici, reformatori prin oportunitati cumulative sau de status, conservatori prin constrângere de status sau de mediu etc. Diversitatea raspunsurilor si, implicit, a tipurilor sociale provine, în esenta, din combinarea resurselor si atitudinilor. În pofida multiplicitatii formelor de combinare, exista câteva tipuri de situatii sociale care comanda varietatea lor. Complexul cultural al reformei si principalele tipuri sociale suporta diferentieri semnificative în functie de tipul de spatiu social. Am distins patru tipuri fundamentale de spatii sociale: deschise, de status, comune si închise. Pentru spatiile sociale comune au fost evidentiate subspatii definite prin mediul rezidential si vârsta.

Tipologia spatiilor sociale pune în evidenta importanta relatiei dintre resursele de status si cele de mediu. Ceea ce am denumit “spatiu social de status” sau “cu deschidere de status” este una dintre situatiile cele mai relevante pentru importanta acestei relatii. Ocupantii acestor situatii sociale au un grad ridicat de modernitate actionala, mai ridicat decât cel al persoanelor din spatiile deschise.

SPATIU SOCIAL DE STATUS	resurse de status (material si ideatic) mari, în conditii de mediu sarac
SPATIU SOCIAL DESCHIS	resurse de status (material si ideatic) mari, în conditii de mediu bogat
SPATIU SOCIAL COMUN	resurse de status (material si ideatic) si de mediu ecologic apropiate de media pe total esantion
tineret rural	tip de spatiu social comun a carui specificitate deriva din pondere mare de tineret rural
vârstnici urban	tip de spatiu social comun a carui specificitate deriva din pondere mare de vârstnici care locuiesc în orase
vârstnici rural	tip de spatiu social comun a carui specificitate deriva din pondere mare de vârstnici care locuiesc în rural
SPATIU SOCIAL ÎNCHIS	resurse de status (material si ideatic) reduse, în conditii de mediu sarac

Reformismul lor economic este, de asemenea, mai pronuntat decât în cazul guparilor de spatiu deschis. Se pare, deci, ca pozitia de "bogat în zona saraca" atrage dupa sine raspunsuri sociale active, adaptabilitate sporita la schimbare. Ei "vad" situatiile sociale în buna masura diferit fata de rudele lor, actorii spatiilor sociale deschise: desi sunt mai optimisti decât acestia din urma, apreciaza pozitiv atât miscarea societala probabila cât si pe cea personala, manifesta un foarte ridicat nivel de neîncredere în ceilalti. Constatarea contrazice, deci, presupozitia ca reformismul economic este însotit totdeauna de un nivel ridicat al încrederii interpersonale.

Cele doua tipuri de spatii sociale înrudite, cele deschise si cele cu deschidere de status sunt, din punct de vedere cultural, spatii ale reformismului si, sub aspectul atitudinii electorale, spatii ale votului de sustinere a opozitiei. Spatiile închise genereaza atitudinile contrare, antireformiste si de sustinere electorala a fortelor politice de stânga, aflate la putere. Votantii FSN/FDSN/PDSR si nedecisii sunt segmentele care adopta prioritar antireformismul. Diferenta majora între cele doua

segmente rezida în faptul ca cei care nu au, spre deosebire de cei care au o optiune electorala structurata sunt, de obicei, pesimisti, adopta o definitie negativa a situatiei sociale.

În spatiile sociale comune, cu resurse de status si de mediu apropiate de media nationala, influentele dominante sunt exercitate de vârsta si mediul rezidential. Modernitatea maxima, la nivelul acestor spatii o manifesta tineretul rural. Traditionalismul cel mai puternic revine vârstnicilor din rural.

Ansamblul datelor pe care am operat în lucrare releva existenta unor stocuri de modernitate specifice pe spatii sociale. Modernitate personala (Inkeles 1974) atât de tip actional cât si identitar-simbolic. Actorii spatiilor sociale de status au grad maxim de deschidere la schimbare, disponibilitate foarte ridicata de confruntare cu situatiile de risc, identificare minima cu familia, comunitatea locala în care traiesc si cu biserica. Si, descrescator, scala modernitatii grupale continua cu grupurile de spatiu deschis, cu cele ale tineretului din rural, vârstnicilor din urban, vârstnicilor din rural si ocupantilor de spatii sociale închise, cu resurse reduse.

Începutul tranzitiei postcomuniste a însemnat, în primul rând, constituirea complexului cultural al reformei. Spatiile sociale date de resursele de status si de mediu existau la începutul tranzitiei, în buna masura, în forma actuala. Existau, de asemenea, configuratii culturale specifice, asociate acestor spatii, cu stocuri de modernitate specifice. Numai ca era vorba de un gen de modernitate latenta, cu slabe componente actionale, dominata de aspectele afectiv-cognitive, si, într-o societate de tip represiv, modernitatea personala nu putea sa fie decât predominant latenta, neactualizata decât în spatii specifice, cu o mai mare autonomie fata de centrul puterii totalitare (familie, anumite institutii, comunicarea informala etc.). Dar nu inexistenta. Era o combinatie de "(1) modernitate impusa în anumite domenii ale vietii sociale, asociata cu (2) vestigii ale societatii traditionale, pre-moderne în alte domenii, si, toate acestea ornate cu (3) artificii simbolice aspirând la statusul de imitatie a modernitatii occidentale" (Sztompka 1993:137). Din aceste motive poate fi etichetata drept "modernitate

contrafacuta" (fake modernity) în formularea lui Sztompka. Evaluarea este corecta la nivel societal. Modernitatea individuala este, însa, puternic diferentiata. Ca lucrurile stau asa o dovedesc din plin variatiile indicilor de modernitate pe tipuri de spatii sociale (tabelele 3.11 si 3.13). Aceasta diferentiere a stocurilor de modernitate pe spatii sociale este cea care va genera adoptarea diferentiata a reformismului în perioada tranzitiei.

Ceea ce a dominat viata cotidiana sub aspect cultural, în perioda comunista a fost un complex atitudinal al supravietuirii si rezistentei, rezistenta la nivel individual sau grupal. În cazul României, în perioada de pretranzitie a anilor 1980, predominanta a devenit rezistenta de tip individual. În cadrul complexului cultural supravietuire-rezistenta, modernitatea individuala a constituit un foarte important nucleu de structurare a strategiilor de supravietuire si/sau rezistenta. Gradul de modernitate individuala, în concurenta cu traditionalismul si adoptarea tiparului dat de socialismul real, contribuie hotarâtor la stilul de manifestare a tipurilor: nomenclaturisti, activisti, specialisti, contestatari, speculanti etc. (vezi cap.1). Cel de-al doilea pol de structurare a complexului cultural al supravietuirii a fost pesimismul si criticismul social. Acestea din urma sunt manifeste în special în spatiul privat si informal.

Complexul cultural al reformei ca structura atitudinala centrala a perioadei de tranzitie a crescut pe solul mentionatului complex cultural al supravietuirii din perioada de pretranzitie. Schimbarile societale actuale sau percepute ca iminente de catre organismul social - democratizare si dezvoltare a economiei de piata - sunt cele care influenteaza hotarâtor conversia de la pesimism-supravietuire la COREF. Este important de subliniat faptul ca schimbarea culturala se produce nu numai ca raspuns la provocarile schimbarii societale. Schimbarile asteptate, dorite sau nedorite, dar percepute ca foarte probabile la nivel societal, genereaza raspunsuri culturale anticipative. Reformismul de început de tranzitie este, în buna masura, un astfel de raspuns anticipativ. Si el va trebui deosebit de reformismul de reactie sau reactiv, dezvoltat ca raspuns la schimbarile efective. Setul nostru

de date 1991 surprinde mai mult **reformismul anticipativ**, structurat în raport cu niste schimbari care vor veni. Datele 1993 ramân sub semnul aceluiasi reformism anticipativ, din ce în ce mai puternic înlocuit, însa, de **reformismul reactiv, de interactiune** cu schimbarile de liberalizare a preturilor, privatizare, inflatie, democratizare etc.

Aparitia COREF înseamna nu numai trecerea de la un complex cultural binomial - modernitate+rezistenta si pesimism - la un complex cu structurare trinomiala - modernitate+optimism+reformism. Modul dominant de raportare la realitate, la mediul de interactiune sociala, este, la începutul tranzitiei cel putin, unul optimist. Ca aceste resurse de optimism scad pe masura ce apar dificultatile tranzitiei, este un aspect diferit. Modernitatea ramâne un nucleu central în structurarea noului complex cultural. Spatiul ei de manifestare se extinde, însa. În absenta constrângerilor politice anterioare se creeaza premise favorabile pentru trecerea de la modernitate latenta la modernitate manifesta, pentru expansiunea actiunilor de tip modern. Stocul de modernitate existent devine un factor de presiune pentru accelerarea schimbarilor sociale, a celor de democratizare, în mod special. În plus, are loc si un proces de conversie a modernitatii latente, nespecificate, în modernitate de tip politic si economic. În acest fel se constituie nucleul cultural al tranzitiei: din conversia si specificarea modernitatii, din aparitia reformismului ca atitudine fata de reformele societale anuntate sau în curs de desfasurare si din prevalenta optimismului ca mod de definire a miscarii sociale generale. Modernitatea individuala constituie principalul "ax" de legatura între spatiul social si complexul cultural al reformei.

Tabel 7.1. Predictori ai modernitatii individuale. Coeficienti beta. 1991, 1993.

Predictori ai modernitatii asociati spatiului social	Indicatori ai modernitatii	
	TRADITIE 1991	MODERN 1993
vârsta	0.24	-0.26
educatia	-0.20	0.25
locuire în urban	-0.10	0.08
gravitate probleme sociale locale	-0.14	(0.00)

stare materiala AVERE	-0.06	
venit autoestimat VENITS	0.12	(0.05)
barbat	-0.10	0.11
R^2	0.24	0.22

Coeficietii marcati prin ( ) sunt nesemnificativ diferiti de 0 pentru p=0.05

TRADITIE - indice al traditionalismului obtinut ca scor factorial din RELIGIO, COMUNITATE, FAMILIE. Traditionalismul este înteles în acest caz ca probabilitate mare de orientare a alegerilor personale mai mult în functie de norme traditionale decât de considerente de eficienta sau de conformare la cerinte ale unei instante care îsi bazeaza puterea pe o alta sursa decât traditia (vezi caseta 2.1)

MODERN - masura a modernitatii individuale actionale: alegere între "sa risti pentru a câstiga mult" si "sa nu risti pentru a nu pierde ceea ce ai câstigat deja"; deschidere la schimbare ("îmi plac schimbarile" în opozitie cu "îmi este teama de schimbare"); alegere între "sa mergi cu pasi mici, sa nu schimbi multe lucruri deodata" si "sa ai curaj pentru a merge pe drumuri noi, nebatatorite"; preferinta pentru ideile noi în opozitie cu cele vechi "verificate ca bune".

Vârsta si nivelul de instructie sunt principalele coordonate ale spatiului social, semnificative pentru modernitatea individuala. Mai importante decât mediul rezidential, nivelul de dezvoltare locala sau starea materiala a gospodariei.

Fiind, pe de o parte, puternic determinata de caracteristici ale spatiului social (vezi tabele 7.1, 3.11 si 3.13) iar, pe de alta parte, având o pozitie centrala în cadrul COREF, modernitatea individuala functioneaza, deci, ca relatie esentiala între spatiul social si cel cultural. De aici decurge, de altfel, si importanta ei pentru întelegerea proceselor de tranzitie, a particularitatilor de propagare a undelor de soc ale acestor procese de schimbare sociala.

De la reformismul anticipativ nediferentiat s-a trecut la cel de reactie, o reactie care este din ce în ce mai legata cu spatiul social. O masura cheie a acestui spatiu social este capitalul uman si material. Împreuna, acestea constituie o masura a resurselor individual-familiale. Daca ipoteza diferentierii reformismului pe categorii de spatii sociale

este corecta, atunci ar urma sa înregistram, pe masura ce se înainteaza în ciclul reformei, o variatie considerabila a COREF în raport cu aceste resurse.

Sondajul Catedrei de Sociologie realizat în septembrie 1995 (vezi capitolul 4, subcapitolul "Spre limpezirea apelor electorale") permite verificarea acestei ipoteze prin natura datelor pe care le contine. Capitalul uman este masurat prin indicatorii nivel de instructie scolara pentru persoana investigata precum si pentru tatal si mama acesteia (vezi caseta 4.5, indicele SCOALA). Una dintre ipotezele de pornire în analiza este aceea a relevantei capitalului uman atât pentru resursele individual-familiale cât si pentru modernitatea individuala. Este, deci, un indicator cu semnificatie multipla, atât în câmpul resurselor cât si în cel al mentalitatii.

RESURSELE, masurate în cadrul modelului cauzal pe care îl dezvolt în continuare, prin capitalul uman (SCOALA) si material (AVERE) au o dubla relatie fata de COREF. Cea mai clara este cea de tip cauzal - reformismul, optimismul si modernitatea sunt influentate de capitalul uman si material. Exista, însa, si o relatie de semnificatie: capitalul uman nu mai este, în acest caz, o cauza ci un indicator al modernitatii. Altfel spus, în cea de-a doua ipostaza, capitalul uman semnifica modernitatea potentiala, substratul informational al modernitatii. Pe acest substrat se dezvolta atât modernitatea actionala MODERN95 (deschidere la schimbare, asumare a riscului, structurarea actiunilor prin fundamentare rationala etc.) cât si cea institutionala TRADITIE95 (atasament redus fata de comunitate, familie si religie).

Reformismul ca atitudine pozitiva fata de democratie si economia de piata este, într-adevar, influentat în primul rând de nivelul resurselor: cu cât averea si capitalul uman sunt mai bogate, cu atât este mai puternica atitudinea favorabila reformei (fig. 7.1).

Atitudinile de tip traditionalist defavorizeaza reformismul. În schimb, complexul optimism-încredere favorizeaza reformismul. Configuratia relatiilor semnificative în cadrul COREF este, deci, aceeasi în 1995 ca si în 1993: reformismul este asociat cu modernitatea si încrederea; încrederea si modernitatea individuala sunt

independente. De remarcat ca influenta semnificativa a traditionalismului si a complexului încredere-optimism asupra reformismului se mentine chiar atunci când este controlat nivelul resurselor (fig.7.1).

Ipoteza capitalului uman ca indicator relevant atât pentru resurse cât si pentru modernitatea individuala este sustinuta de date (fig.7.2).

Fig. 7.1. Modelul cauzal al complexului cultural al reformei.1995. Relatii între variabilele latente, neobservabile direct

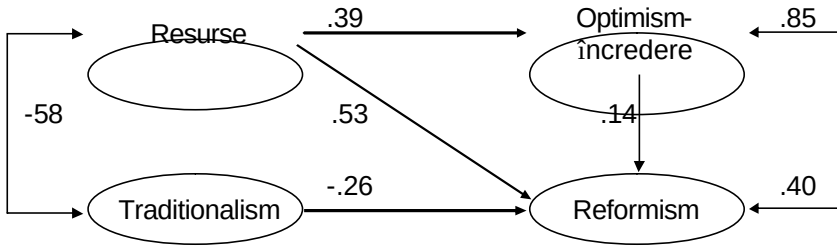

Pe arcele cu sens unic între doua variabile sunt notati coeficienti path. Pe arcele cu sens dublu sunt notati coeficienti de corelatie. Pe arcele care au numai destinatie, fara o origine specificata, sunt notate valorile dispersiilor pentru termenii eroare ca masura a variatiei neexplicate a variabilei de referinta.

Toti coeficientii notati în graf sunt semnificativ diferiti de 0 pentru p=0.05.

Fig. 7.2. Modelul cauzal al complexului cultural al reformei. 1995. Variabilele manifeste si latente.

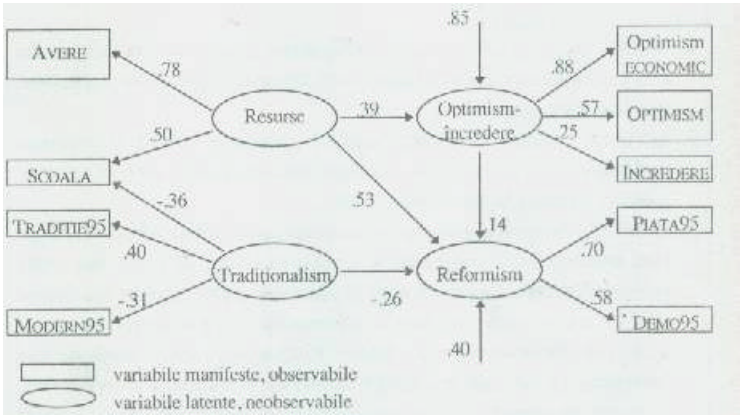

Diferenta dintre matricea de corelatii din esantion si matricea construita în functie de parametrii modelului este nesemnificativa (χ^2 = 19.93, numar

grade de libertate=19, p = 0.40). Toti coeficientii notati în graf sunt semnificativ diferiti de 0 pentru p=0.05.

La mijlocul anilor 1990, se înregistreaza, deci, un complex cultural al reformei puternic dependent de valorile spatiului social, de capitalul uman si de starea materiala a gospodariei. În aceasta etapa a reformismului de reactie, resursele devin principalul factor care structureaza atitudinea fata de reforma. Polaritatea între spatiile închise si cele deschise, între cele cu si cele fara resurse, se impune si în acest domeniu al reformismului. Sustinerea valorilor democratiei si economiei de piata este hotarâtor influentata de resurse. Averea, starea materiala este resursa de maxima semnificatie. Capitalul uman pare sa fie mai putin relevant decât averea pentru nivelul resurselor. În schimb, acelasi capital uman este semnificativ atât pentru resurse cât si pentru modernitatea individuala.

Modernitatea individuala si mediul de optimism-încredere influenteaza reformismul dar mai putin decât resursele.

Caseta 7.1. Indici si indicatori construiti pe baza datelor din sondajul COMALP, Catedra de Sociologie, 1995, folositi în analizele path din acest capitol (pentru detalii de mod de constructie a indicilor, vezi caseta 4.5)

1. AVERE - indice al starii materiale a gospodariei construit ca scor factorial din indicatorii referitori la: venitul autoestimat, detinere de autoturism, congelator, televizor color, video si telefon.
2. SCOALA - indice al nivelului cultural (capitalului uman) al persoanei construit ca scor factorial din variabilele educatie scolara proprie, educatie scolara a mamei, educatie scolara a tatalui.
3. DEMO95 - indice al orientarii pro-democratie construit prin tehnica IOPD* pe baza raspunsurilor la întrebarile: a. Credeti ca e bine sa existe mai multe partide politice?; b. Credeti ca, dupa ce a fost ales, parlamentul nu mai trebuie criticat?; c. Credeti ca e mai bine ca în fruntea tarii sa fie un singur om hotarât decât multi dar cu idei diferite?. Toate cele trei scale au câte 4 trepte. Au fost considerate ca indicând o orientare democratica: orientarea pluripartidista, sustinerea oportunitatii criticii parlamentului si antiautoritarismul. Indicele variaza între 100 pentru orientare democratica maxima si -

100 pentru sustinere minima a democratiei.

4. PIATA 95 - atitudinea fata de economia de piata.
5. INTERVMIN - indice (de tip IOPD) al interventionismului minim din partea statului.
6. MODERN95 - indice al modernitatii individuale actionale realizat ca scor IOPD.
7. TRADITIE95 - indice al traditionalismului construit ca medie a indicilor LOCALIST, FAMILIE95 si RELIG95.
8. ECONOMIC - indice al optimismului despre viitorul financiar al propriei gospodarii peste un an si peste 5 ani (IOPD).
9. INCREDERE - indice al încrederii interindividuale ca raspuns la întrebarea "Credeti ca se poate avea încredere în cei mai multi dintre oameni?" (scala de patru puncte).
10. OPTIMISM - indice al optimismului ca raspuns la întrebarea "Credeti ca peste un an situatia dv. va fi mai buna?"

Mediul de încredere-optimism este definit în principal prin optimismul economic, prin încrederea în viitorul economic al propriei gospodarii. Aceasta este componenta complexului încredere-optimism de cea mai mare relevanta pentru modul de definire a situatiei.

Reformismul pare sa fie mai mult sub influenta factorilor de rationalitate (modernitate, atitudini asociate cu resursele) decât a celor simbolici (încredere, optimism).

În fine, în legatura cu aceeasi configuratie a COREF, remarcam rolul dominant al orientarii spre economia de piata în structurarea reformismului.

Interdependentele în cadrul COREF sunt atât de puternice încât complexul respectiv poate fi considerat si ca structura unifactoriala (fig.7.4). O structura în care reformismul ocupa locul de nucleu, de componenta de maxima relevanta. O structura în care toate cele trei componente - reformismul, modernitatea si modul de definire a situatiei (optimism, încredere) - sunt semnificative. Capitalul uman este factorul cel mai important care induce variatii ale COREF. În ordinea descrescânda a importantei urmeaza starea materiala a gospodariei si

locuirea în urban.

Fig. 7.3. Modelul cauzal al complexului cultural al reformei considerat ca structura unifactoriala

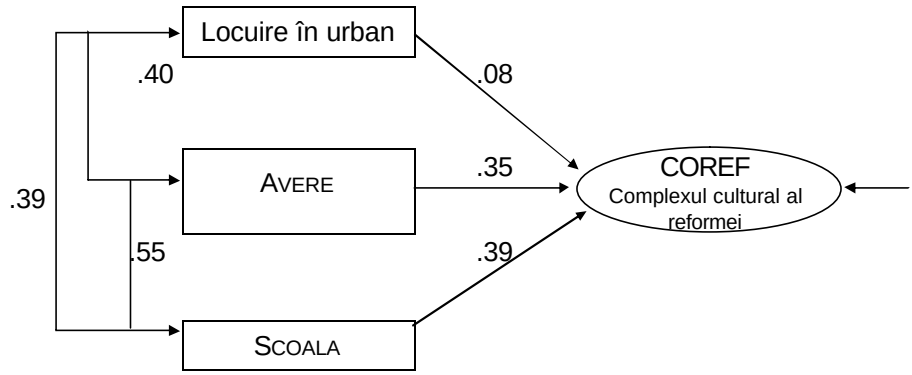

Pe arcele cu sens unic între doua variabile sunt notati coeficienti path. Pe arcele cu sens dublu sunt notati coeficienti de corelatie. Pe arcele care au numai destinatie, fara o origine specificata sunt notate valorile dispersiilor pentru termenii eroare ca masura a variatiei neexplicate a variabilei de referinta.

Diferenta dintre matricea de corelatii din esantion si matricea construita în functie de parametrii modelului este nesemnificativa (χ^2=26.56, numar grade de libertate=21, p=0.19). Toti coeficientii notati în graf sunt semnificativ diferiti de 0 pentru p=0.05.

Fig. 7.4. Modelul cauzal si de masurare al complexului cultural al reformei COREF, considerat ca structura unifactoriala

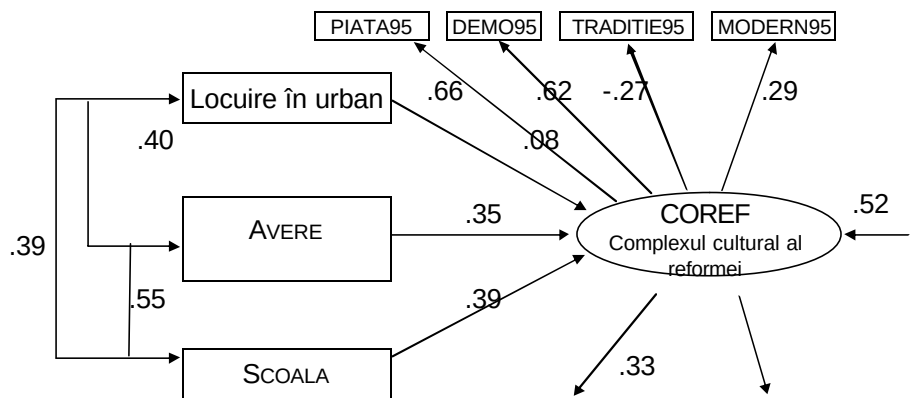

Toti coeficientii notati în graf sunt semnificativ diferiti de 0 pentru p=0.05

Exista, deci, un temei empiric solid pentru a afirma ca mentalitatea reformei în faza ei de reactie la procesele efective de democratizare si dezvoltare a economiei de piata este segmentata în principal pe liniile bogat-sarac, instruit-neinstruit si urban-rural. Deschiderea cea mai importanta o au bogatii instruiti din orase. Nivelurile cele mai reduse ale COREF se înregistreaza în sate, la populatia saraca si cu nivel de instructie redus. În plin proces de tranzitie postcomunista, societatea este segmentata, deci, în principal în functie de resurse si mediu rezidential.

Reformismul si modernitatea apar în toate variantele de analiza (inclusiv cea din fig. 7.5) ca nuclee principale de structurare a COREF. Optimismul si încrederea functioneaza ca medii de favorizare a actiunii lor.

Fig. 7.5. Modelul cauzal al complexului cultural al reformei COREF, considerat ca structura trifactoriala.

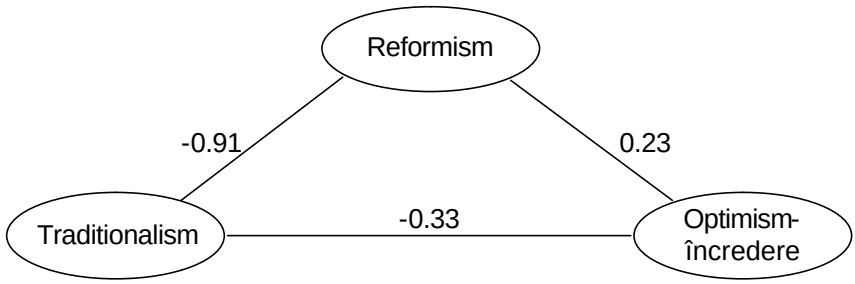

Toti coeficientii notati în graf sunt semnificativ diferiti de 0 pentru p=0.05

Variabile folosite pentru masurare si coeficientii path corespunzatori: pentru "reformism" - PIATA95 (0.59), INTERVMIN (0.65), DEMO95 (0.66); pentru traditionalism - MODERN95 (-0.34), TRADITIE95 (0.32); pentru optimism - încredere - ECONOMIC (0.58), OPTIMISM (0.79), INCREDERE (0.39). În construirea modelului factorial confirmatoriu a fost admisa si corelarea între erorile de masurare asociate cu PIATA95 si ECONOMIC. Modelul este adecvat datelor: pentru 16 grade de libertate, χ^2 =24.38, p=0.08. Ca si în cazul celorlalte modele cu variabile latente din acest capitol, pentru estimarea parametrilor modelului a fost folosita metoda celor mai mici

patrate ponderate WLS (LISREL8). Aplicând acelasi model factorial pe grupul de populatie urban si pe cel rural, a rezultat ca nu exista diferente semnificative în structura COREF între cele doua populatii.

La nivel micro-individual COREF se dovedeste a fi, deci, o structura puternica, apta sa îsi mentina unitatea chiar si atunci când se controleaza influenta resurselor ca principal factor care îi conditioneaza configuratia. Cel putin în aceasta etapa a reformismului de reactie, constituit nu prin anticipare la ceea ce va fi tranzitia ci la ceea ce este, COREF se impune ca principala perspectiva de întelegere a vietii socioculturale care se reconstruieste. Am vazut ca cel putin doua dintre fenomenele sociale care aspira la statutul de "fenomen social total" - migratia si alegerea politica a electoratului - pot fi mai convingator explicate din perspectiva acestui complex cultural al reformei.

Anexe

1. Asupra perspectivei tipologice în sociologie

Tipurile sunt instrumente de cunoastere. Asupra acestui aspect nu pare sa existe controversa în stiintele sociale. Întrebarile încep de aici încolo: care este perspectiva de cunoastere care este servita mai eficient prin tipologii; unde se plaseaza tipurile sociale în spatiul metodologic al perspectivelor de cunoastere etc.

Tipurile sunt combinari de atribute (Lazarsfeld 1972:99) sau de valori ale unor variabile. În masura în care tipurile sunt exclusive si exhaustive, tipologia se confunda cu clasificarea. Situatia cea mai frecventa în stiintele sociale este cea de nesatisfacere a acestor conditii. Tipurile apar ca rezultat al transformarii unui spatiu de atribute prin reductie pragmatica. Operatiile de reductie din spatiul de atribute pot fi de tip functional, permise de natura interrelatiilor dintre variabilele de clasificare, de tip numeric prin construirea unor indici numerici sau pragmatici, realizate prin combinarea unor clase datorita intereselor de cercetare (Lazarsfeld 1972). Tipurile ideale weberiene sunt rezultat al unor astfel de reductii pragmatice.

Un al doilea sens al tipologiei în stiintele sociale este cel de structura (Boudon 1984:103). Tipurile sunt configuratii relativ stabile de caracteristici.

Combinând perspectiva generativa a reductiei propuse de Lazarsfeld cu cea structuralista a lui Boudon, vom spune ca tipurile sunt configuratii de valori relativ stabile - în plan ontologic sau metodologic - realizate prin transformarea pragmatica a unui spatiu de atribute. Aceasta transformare se face uneori explicit, pornind de la un set de atribute ale caror categorii se intersecteaza si se obtin clase

care prin c4ombinare dau tipuri pragmatice, functionale sau de alta natura. Alteori, cel mai adesea, poate, elaborarea tipologiilor se face prin combinarea intuitiva, nesistematica a atributelor. Tipurile singulare precum antreprenorul capitalist (Weber), strainul sau aventurierul sau saracul (Simmel) rezulta, predominant, din astfel de constructii intuitive. Exista si o a treia cale de elaborare a tipurilor, prin substructie, prin identificarea atributelor care au servit la realizarea unor tipologii pragmatice sau intuitive si prin generarea unor tipuri pornind de la spatiul de atribute reconstituit (Lazarsfeld 1972).

Fig. A1.1. Tipologia tipurilor sociale

	Tipologii orientate instrumental/neinstrumental	
Criterii de tipologizare	ale polaritatii scop-mijloc/ individual-social (instrumentale)	neinstrumentale
situationale		• strainul (Simmel)
conformism	• conformism, ritualism, inovatie, rebeliune, defetism (Merton) • filistin, boem, creator (Thomas)	
profilul cultural		• senzualist, ideatic, idealist (Sorokin)
raportare la schimbare	• reformator, conservator .	• adoptatori timpurii, târzii etc
actionale		• capitalistul (Weber)
exercitare rol		(la Parsons) • localist-universalist • performanta-calitate • instrumental-final (neutru-afectiv) • atribuit-câstigat • individualist-colectivist
tip de control		• prin traditie • interior • prin imitatie (Riesman)

2. Încrederea în institutii.1991.1993.1995

Tabel A2.1.

Câta încredere aveti în	Anul	Nivel de încredere % foarte mic	mic	mare	foarte mare	non-raspuns %	Indice opinie dominanta
ARMATA	1993	2	8	38	49	4	74
	1995	3	10	50	35	2	71
BISERICA	1991	10	22	42	24	2	33
	1993	4	10	34	49	3	67
	1995	4	13	35	48		66
RADIO de stat	1993	3	19	54	15	8	43
	1995	6	24	48	15	7	31
RADIO privat	1993	4	10	14	3	69	1
	1995	5	19	30	8	38	9
TELEVIZIUNE de stat	1993	12	36	37	8	6	-3
	1995	13	27	43	12	5	14
PRESEDINTELE tarii	1991	13	20	47	15	6	27
	1995	17	26	37	18	3	12
POLITIE	1991	22	35	30	3	9	-22
	1995	15	29	42	11	3	9
RADIO privat	1993	4	10	14	3	69	1
	1995	5	19	30	8	38	9
TELEVIZIUNE privata	1995	7	20	31	7	35	7
SRI	1991	21	21	24	4	31	-10
	1995	12	21	33	8	27	6
JUSTITIE	1991	15	33	37	4	12	-6
	1993	15	32	33	9	10	-5
	1995	17	30	37	10	7	0
PRIMARIE	1991	29	30	28	4	10	-24
	1993	22	40	26	6	5	-29
	1995	23	35	31	8	3	-18

Câta încredere aveti în	Anul	Nivel de încredere % foarte mic	mic	mare	foarte mare	non-raspuns %	Indice opinie dominanta
PRIM-MINISTRU	1995	26	32	29	9	4	-19
PRESA	1993	15	38	27	4	16	-18
	1995	18	38	26	7	12	-20
GUVERN	1991	15	32	38	4	11	-4
	1993	19	44	26	6	6	-29
	1995	23	44	24	5	4	-36
PARLAMENT	1991	18	35	34	3	10	-14
	1993	26	43	20	4	8	-41
	1995	28	43	20	4	5	-45

Surse: 1991- Fisier "Atlasul Social al României";
1993- fisier cercetare SOCIOBIT pentru R.O. of USIA;
1995 - fisier COMALP, Catedra de Sociologie a Universitatii Bucuresti

3. Cultura politica pe regiuni istorice.1995

Tabel A.3.1.

Valori medii în cadrul regiunii

1-Moldova, 2-Muntenia, 3-Oltenia, 4-Dobrogea, 5-Transilvania, 6-Crisana-Maramures, 7-Banat, 8-Bucuresti

	Indici	1	2	3	4	5	6	7	8
1	orientare democratica DEMO95	-1	-14	-14	-7	6	-7	2	30
2	pentru stat minimal MINSTAT95	-4	-9	-3	-12	10	6	3	8
3	încredere în "putere" (guvern, presedinte, prim-ministru) PUTERE	-1	11	2	5	-2	23	-18	-29
4	orientare pro-economie de piata PIATA95	3	-6	4	5	29	5	16	47

4. Caracteristici tehnice ale esantionului COMALP, 1995, folosit în son-dajul realizat în perioada 6-20 septembrie 1995 de Catedra de Sociologie a Universitatii Bucuresti

Tabel A 4.1.

• Volum proiectat al esantionului	1200 persoane
• Volumul final al esantionului	1174 persoane; 26 de chestionare au fost eliminate datorita unor deficiente de mod de completare determinate fie prin controlul direct la persoanele intervievate, fie prin analiza chestionarelor.
• Tip de schema de esantionare	esantion probabilist, tristadial, cu stratificare în primul stadiu
• Schema de stratificare	bidimensionala prin intersectarea criteriilor "arie cultural-isto-rica" (18 arii) cu "tipul de localitate" (orase foarte mici, mici, medii, mari si foarte mari si comune). Pentru ariile cultural istorice am folosit o clasificare derivata din cea prezentata în fig.6.2.
• Împrastierea terito-riala a esantionului	180 de sectii de votare în 83 de localitati din 39 de judete
• Baza de esantionare	fie listele electorale, fie listele cu adrese folosite pentru distri-buirea cupoanelor de privatizare. Pentru persoanele între 18-21 de ani, neincluse în listele electorale elaborate în 1992, a fost folosita esantionarea pe cote.
• Reprezentativitatea esantionului	eroare de reprezentativitate de ± 2%. Distributiile de esantion au fost comparate cu cele din populatia de baza pe criteriile vârsta, sex, absolventi de învatamânt supe-rior, apartenenta etnica, mediu rezidential, arie cultural-istorica si regiune istorica. Nu au fost înregistrate abateri semnifcative
• Consistenta interna a datelor culese	Verificata prin comparatii cu date din sondajul "Atlasul Social al României" (CSUR, 1991) si din sondajele realizate de SOCIOBIT în perioada 1992-1994. Interpretabilitatea sociologica a rezultatelor prezentate în acest capitol este, de asemenea, o proba a aceleiasi consistente.

Bibliografie

Almond, Gabriel A., Sidney Verba (eds.), 1989, **The Civic Culture Revisited**, Sage Publications.

Arendt, Hannah, 1994, **Originile Totalitarismului**, Bucuresti: Humanitas. Traducere de Ion Dur si Mircea Ivanescu din engleza, 1951.

Bailey, Kenneth, 1975, **Cluster Analysis** în David Heise (ed.), *Sociological Methodology*, San Francisco.

Bollen, Kenneth A, 1989, **Structural Equations with Latent Variables**, New York, Wiley. 514p.

Boudon, Raymond, 1984, **La place du desordre**, Quadrige, PUF, 245p.

Boudon, Raymond, Bourricaud, Francois, 1986, **Dictionnaire Critique de la Sociologie**, PUF, Deuxième èdition, 714p.

C.Bromberger, D.Dossetto, T. -K. Schippers, 1983, **L'Ethnocartographie en Europe: Coups d'oeil rétrospectif et questions ouverts** în *Technologies, idéologies*...

Jean-Claude Chesnais, 1986, **La Transition Démographique. Etapes, formes, implication économiques**, PUF, 580p.

Centeno, Miguel, 1994, **Between Rockey Democracies and Hard Markets: Dilemmas of the Double Transition**, în *Annual Review of Sociology*, 20, pp. 125-47.

Coleman, James, 1993, **The Rational Reconstruction of Society**, 1992, **Presidential Address**, în *American Sociological Review*, Vol.58. No.1.

Datculescu, Petre, 1994, **Cum a votat România. O analiza a alegerilor generale si prezidentiale de la 27 septembrie 1992**, în *Revista de Cercetari Sociale*, nr 1.

Dutch, Raymond, 1993, **Tolerating Economic Reform: Popular Support**

for Transition to a free market in the Former Sovie Union, în *American Political Science Review*, Vol.87, no. 3, pp. 590-608.

Finifter, Ada W., Ellen Mickiewicz, 1992, **Redefining the Political System of the USSR: Mass Support for Political Change**, în *American Political Science Review*, Vol.86, no.4 December, pp. 857-874.

Forse, Michel, **L'Analyse Structurelle du Changement Social**, PUF, 220p.

Gibson, James, Raymond Duch, Kent Tedin, 1992, **Democratic values and the Trans-formation of the Soviet Union**, în *The Journal of Politics*, vol 54, no2, pp.329-371.

A.Golopentia si D.C. Georgescu, 1948, **Populatia Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensamântului**, Institutul Central de Statistica.

Heise, David (ed.), 1975, **Sociological Methodology**, San Francisco.

Higley, John, Burton, Michael, 1989, **The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns**, în *American Sociological Review*,Vol. 54. pp 17-32.

Inglehart, Ronald, 1988, **The Renaissance of Political Culture**, în *American Political Science Review*, Vol. 82. No.4.

Inkeles, Alex, 1974, **Becoming Modern**, Cambridge, Harvard University Press.

Jöreskog, Karl, Dag Sörbom, 1988, **PRELIS. A Program for Multivariate Data Screening and Data Summarization. A Preprocessor for LISREL**, Scientific Software.

Jöreskog, Karl, Dag Sörbom, 1989, **Lisrel 7. User's Reference Guide**, Scientific Software, 316p.

Lazarsfeld, Paul F, 1972, **Some Remarks on Typological Procedures in Social Research**, în Lazarsfeld, P., Pasanella, A., Rosenberg, M. (eds.), *Continuities in the Language of Social Research*, Free Press, pp 99-106.

Manent, Pierre, 1992, **Istoria intelectuala a liberalismului**, Bucuresti, Humanitas. Traducere din franceza de Monica si Sorin Antohi. Prima editie 1987, 176p.

Mauss, Marcel, 1993, **Eseu despre dar**, Iasi, Institutul European. În româneste de Silvia Lupescu. Studiu introductiv de Michel Bass, 192p.

McIntosh, Mary E., Martha Mac Iver, 1993, **Building Democracy and Capitalism in Central and Eastern Europe: The Micro-Level Linkages**, Presented at the Annual Meeting of the American Sociological

Association, Miami Beach, August.

McIntosh, Mary E., Martha Abele Mac Iver, Daniel G. Abele, Dina Smeltz, 1994, **Publics Meet Market and Democracy in Central and East Europe, 1991-1993**, în *Slavic Review* 53, no 2, pp. 483-512.

O'Donnell, Guillermo, Schmitter, Phlipe C., Whitehead, Laurance (eds.), 1986, **Transitions from Authotarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies**, Baltimore, The Johns Hopkins University Press.

Parsons, Talcott, 1982, **On Institutions and Social Evolution. Selected Writings**. Edited and with an Introduction by Leon H. Mayhew, Chicago, University of Chicago Press, 356p.

Polany, Karl, 1944, **The Great Transformation**, Boston, Beacon.

Ricoeur, Paul, 1995, **Eseuri de hermeneutica**. Traducere de Vasile Tonoiu, Humanitas, 302p.

Rose, Richard, 1992, **Escaping from Absolute Dissatisfaction: A Trial-and-Error Model of Change in Eastern Europe**, în *Journal of Theoetical Politics*, 4,
pp. 371-93

Rose, Richard, Christian W. Harepfer, 1994, **Reactia maselor la transformarile din societatile post-comuniste**, în *Revista de Cercetari Sociale*, Nr.4.

Rossel, P., F. Hainard, M. Bassand, 1990, **Cultures et Réseaux en Périférie. Expériences et évaluations d'animation socio-culturelle**, în *Réalités Sociales*, Lausanne.

Sandu, Dumitru, 1984, **Fluxurile de migratie în România**, Bucuresti, Editura Academiei.

Sandu, Dumitru, 1987, **Dezvoltarea socioteritoriala în România**, Bucuresti, Editura Academiei.

Sandu, Dumitru, 1990, **Ariile culturale ale României**, în *Sociologie Românească*,
nr. 3-4.

Sandu, Dumitru, 1992a, **Éléments de démographie culturelle de la Roumanie rurale**, în *Population*, 3.

Sandu, Dumitru, 1992.b, **Atlasul Social al României. Proiect si date. 1991-1992**. Centrul de Sociologie Urbana si Regionala, Bucuresti, 114p.

Sandu, Dumitru, 1993, **Atlasul Social al României: Obiective, metode si**

tipuri de rezultate (I), în *Sociologie Românească*, 1.

Sandu, Dumitru, Gordon F. De Jong, 1994, **Migration in Market and Democracy Transition. Migration Intentions and Behavior in Romania**, Penn State Population Research Institute, Working Papers Series, 94-17.

Sapir, Edward, 1967, **Anthropologie. 2. Culture**, Minuit, Paris, 224p.

Simmel, Georg, 1971, **On Individuality and Social Forms**, Ed. By Donald N.Levine, University of Chicago.

Sorokin, Pitirim, 1985, **Social and Cultural Dynamics. A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships**, With a New Introduction by Michael P.Richard, Transaction Books, New Brunswick, 718p.

Tabachnick, B.G. and L.S.Fidell, 1989, **Using Multivariate Statistics**, 2nd ed. Harper and Row, New York.

Technologies, ideologies, pratiques. L'Ethnocartographie en Europe. 1982-1983, No 1 a 4.

Thomas, William, 1966, **On Social Organization and Social Personality. Selected Papers**, Ed. by Morris Janowitz, Phoenix Books, Chicago, 311p.

Trebici, Vladimir, Hristache, Ilie, 1986, **Demografia teritoriala a României**, Editura Academiei, Bucuresti.

Sztompka, Piotr, 1993, **The Sociology of Social Change**, Oxford, Blackwell.

Zamfir, Catalin, 1987, **Structurile gîndirii sociologice**, Editura Politica, Bucuresti.

Weber, Max, 1993, **Etica protestanta si spiritul capitalismului**, Humanitas, Bucuresti, 278p.

Welch, Stephen, 1993, **The Concept of Political Culture**, London, St.Martin's Press, 208p.

Wnuk-Lipinski, Edmund, 1994, **The Vicissitudes of the Market Principle**, în *International Social Science Journal. Sociology: State of the Art II*, June, No. 140,
pp. 185-200.

Index

a

arie
  centrala • 240
  de contact • 251, 252
  periferica • 240
  semiperiferica • 240
arie culturala • 13, 95, 229, 232, 233, 238, 243, 246, 248, 251-253, 276
  ca structura de modernitate • 243
  istorica • 237, 238, 241, 242, 252, 273
  probabila • 229, 232, 253
atlas social
  ca perspectiva sociologica • 229, 232, 253

b

beneficii asteptate • 88-90, 151
bogat în zona saraca • 121

c

capital
  material • 25, 26, 79, 231
  simbolic • 27
  pragmatic • 23
  social • 20, 25, 52, 74, 231
  uman • 12, 20, 23, 25, 26, 74, 197, 202, 231, 264
câmp • 85, 86, 88, 154
  de rationalitate • 85
  simbolic • 83, 85, 86, 123
câmpul electoratului • 154, 160
circulatie • 22-31, 66, 76, 82, 89, 114, 168, 255
  a tipurilor sociale • 76
  de discontinuitate • 30
  de retea ascunsa • 30
  de reproductie • 30
  în medii institutionale secrete • 30
colectivism • 34-38, 86-88
complexul cultural • 12, 55, 77, 107, 110, 114, 116, 119, 199, 204, 221-248, 255, 256, 259, 260, 266
  al reformei • 12, 77-79, 102-129, 149, 151, 199, 202, 204, 207, 208, 224, 227, 228, 255-268
  al supravietuirii • 259
complexul culturii • 243, 244, 253
  colinar-montane • 253
  de câmpie • 243, 244, 253
conservator • 15, 22-26, 37, 46, 48, 56, 63-84, 114, 138, 212, 215, 216, 219, 221, 256, 270
  mobil • 215, 219
  prin constrângeri cumulative • 63, 64, 69, 71
  prin constrângere totala • 58
  stabil • 215, 219, 221
constrângeri • 13, 16, 20-27, 32, 36, 39, 53-73, 75, 114, 201, 214, 256
consum
  cultural de elita • 42, 47, 70
  mass media • 42, 70
contestatar • 19, 20, 136, 193-196, 203, 259
control simbolic • 20
controversa sociala • 9
conversia elitelor • 28

cultura mobilitatii rezidentiale • 208
cultura politica • 11

d

definitii
  locale • 34
  personale • 34
  societale • 34

e

elita
  neocomunista • 29
  antinationala • 29
  antinationala • 29

f

fenomen social total • 204, 268
frontiere • 9, 228-232, 251, 253
  administrative • 229
  culturale probabile • 232
fundamentalist • 24, 25, 28
  etnocentric • 28
  speculativ • 25

i

ideologie • 15-20, 24, 29, 43, 88, 135, 142, 177, 184, 196, 202-210
  COREF • 207
  de migratie • 205
inconsistenta • 62, 117, 129, 228
  de status • 60, 62, 68, 117, 129
  de status mediu • 62
indicele opiniei personale dominante • 153
individualism • 34, 38, 39, 41, 86, 87, 88, 122
inovator • 212-219, 221
  mobil • 215, 219
  stabil • 214, 215, 219
intentie de migratie • 43, 204-208, 211, 212, 214

î

încredere • 10-12, 20, 21, 33, 34, 38, 41, 44, 81-83, 96, 99, 101-108, 127, 128, 129, 241, 256, 262-267, 271, 272
  interindividuala • 96, 101, 265
  în partide politice • 99
  în putere • 138
înstariti nemultumiti • 191

l

localism • 34-38, 98, 99, 105-107, 109

m

masele • 19, 20, 55, 276
mentalitate • 15, 53, 74, 80, 83, 86, 90, 105, 107, 126, 183, 184, 187, 190, 195, 222, 223, 262, 267
  urbana • 222
migrant • 205, 208
  inovator • 212-217
  conservator • 212-217
moderat
  înstarit • 13, 67, 69, 71, 72, 114
  sarac • 13, 67, 69, 71, 72, 114
modernism institutional • 85, 87
modernitate • 12, 13, 37, 39, 47, 66, 69, 76-87, 96, 100-110, 113, 117, 121, 124, 126, 127, 128, 129, 132, 138, 150-153, 165, 179, 197, 199, 207, 209, 219, 223, 238, 243, 246, 247, 248, 252, 255-267
  actionala • 80, 261, 262
  contrafacuta • 243
  demo-culturala • 243

  grupala • 121, 258
  identitara • 80
  latenta • 260
  sociala • 246

n

nedecisii • 99, 137, 142, 144, 147, 152, 156, 158, 159, 161, 177, 180, 186, 187, 189, 190, 194, 197, 199, 201-203
nomenclaturist • 17-20, 259
nostalgici • 68, 194, 196

o

optiuni electorale • 12, 133, 138, 140, 143, 146, 148, 150, 158, 159, 164, 171, 175
optimism
  de generatie • 112
  economic • 88, 89, 185, 186, 263, 265
  familial • 112
  generalizat • 187, 202
  polimorf • 111
  societal • 112, 113, 127, 128, 151
orientare
  democratica • 181, 182
  etnicista • 177
  extra-familiala • 219
  pro-familiala • 179
  spre economie de piata • 183

p

partide
  etniciste • 159
  istoric-liberale • 186
  regionale • 99, 144, 145
profil
  cultural • 110, 121, 151, 153, 183, 208, 233, 237
  demografic • 185, 186, 202
  electoral • 166
provocarile tranzitiei • 23, 65, 79, 126-128

r

reformator • 13, 15, 25-27, 46, 60-75, 115, 270
  de oportunitate • 27
  de tip speculativ • 24, 25, 52
  de tip moral • 52
  ideatic • 13, 25, 27, 60-64, 67, 68, 69, 71, 75
  ideatic rationalist • 25
  pragmatic • 13, 25, 27, 60-69, 71, 75
  prin oportunitati cumulative • 63, 64, 69, 71, 75
  prin oportunitati de status • 13, 63, 64, 69, 71, 75, 115
reformism
  anticipativ • 171, 187, 188, 202, 211, 259, 261
  de definire a situatiei • 2
  de reactie • 259, 264, 268
  de tip luminist • 76
  polinuclear • 102
religiozitate • 41, 53, 122, 179, 254
respingere rezidentiala • 226
resurse
  de mediu • 75, 115, 119, 142, 147
  de status • 35, 37, 56, 73, 75, 90, 114, 115, 117, 118, 122, 124, 128, 129, 147, 149, 197, 256, 257, 258
  de tip speculativ • 24
  ideatice • 13, 23, 27, 35, 37, 39, 46, 47, 60, 70, 74, 75, 142, 164, 208
  materiale • 26, 55, 58, 59, 60, 63, 70, 74, 75, 83, 135, 195
retea de similitudine • 232, 234

s

satisfactie • 11, 12, 33-57, 86, 89, 93, 97, 130, 131, 179, 192, 209, 213, 221, 222
  comunitara • 209
  globala • 41, 43
sarac
  în zona saraca • 65, 75
  multumit • 190
  nemultumit • 191
segmentare • 119, 120, 156, 164, 171, 181, 196, 241, 251, 252
  a electoratului • 164, 181, 196
  intraregionala • 251
simbolism regional • 164
spatiu de alegere • 10, 197

spatiu de mobilitate • 205
spatiu social • 11, 115-122, 129, 147-150, 152, 256, 257, 261
  comun • 115, 122, 149, 257
  cu deschidere de mediu • 115
  cu deschidere de status • 115, 128
  deschis • 115
  închis • 115, 147, 149
specialist • 18-20, 157
speculant • 19, 20
stabilitate
  de vârsta • 186
stat
  maximal • 87
  minimal • 96, 101, 103, 106, 127, 128, 152, 178, 183-187, 192, 194, 210, 211, 272
substructie • 19, 270

t

teme sociale • 11, 79, 255
tipuri sociale
  ale socialismului real • 17, 19, 20, 21, 28
  ale tranzitiei • 21, 23, 24, 25, 32, 56, 63, 67, 70, 71, 73, 74, 217
  construite • 55

  de tendinta centrala • 64
  empirice • 55
  pure • 63
toleranta • 80, 179, 191, 192
traditionalism • 42-55, 66, 69, 78, 80, 83-88, 92, 93, 110, 121-124, 132, 138, 153, 180, 197, 217, 219, 222, 258-267
  de status • 217, 219, 222
  institutional • 78, 80, 85-87, 93, 123, 132, 197

u

urbanizare • 163, 235, 236, 243, 249
  vechime a urbanizarii • 235

v

valori
  de integrare • 34, 37, 39
  de rationalitate • 90, 93, 124
  de tip strategic • 127
  instrumentale • 35, 37, 38, 39
  simbolice • 90, 91, 92, 93, 123, 124
vot
  de resurse • 164
  etno-maghiar • 166
  pentru putere • 170, 197, 202
  pro-opozitie • 166, 170, 196, 197
votanti
  cu profil complex • 135
  de încredere • 133, 135, 188
  de negatie • 142
  de oportunitate • 188, 189
  de resurse • 135
  ideologici • 142
  pentru continuitate • 135